

Nakladnički projekt: HRVATSKA DIJASPORA

Biblioteka ISTRAŽIVANJA

^{Kr}Uiga 5

^{Ure}*tittica*

^{AN}ITA ŠIKIĆ

^{rec}*wizenti*

STJEPAN KRPAN

MIKKO VALENTIĆ

BOŽENA VRANJLŠ ŠOLJAN

^{Gr}*flčki urednik*

^{D^}ARKO JERKO

^{Leki}*or i izrada kazala*

^{AI}-ICA PAVLIČEVIĆ

^{Geugrafsko-kartografski} *suradnik*

^{T°}MISLAV JELIĆ

ŠATALIĆ

Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

'--' - Katalogi/acija u publikaciji

Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

K 325.2(437.2=862)(091)

"Avi.IČEVIĆ Dragutin

Moravski Hrvati : povijest, život, kultura / Dragutin Pavličević ;

lil'fografsko-kartografski suradnik Tomislav Jelčić]. - Zagreb :

"•Vatska sveučilišna naklada : Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog

f^{Hulteta}, 1994. - 376 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 23 cm -

(Nakladnički projekt Hrvatska dijaspora) (Biblioteka Istraživanje ; knj. 4)

Bibliografske bilješke uz tekst. - Kazalo.

^{IS}ON 953-169-053-7 (Hrvatska sveučilišna naklada) *•

⁹⁴O9 12134

DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ

MORAVSKI HRVATI

Povijest - život - kultura

HRVATSKA
S V E U Č I L I Š N A
N A K L A D A

Zagreb, 1994.

Predgovor

"između svih ograna hrvatskoga naroda u starom raseljenju ili dijaspori moju pozornost su osim gradišćanskih Hrvata u Austriji poglavito privukli moravski Hrvati koji već više od četiri i pol stoljeća žive u južnoj Moravskoj, u porječju rijeke Dinje (Taje, Thaya, Dyje), desnog pritoka Morave. Bolje rečeno, živjeli su tamo u tri sela sve dok ih neposredno nakon II. svjetskog rata nisu nasilno raselili po Moravskoj ili su se razbježali diljem Europe i svijeta.

.Nisam siguran da li su moje zanimanje za njih pobudili topli članci što sam ih pronalazio u novinama i časopisima koji su tijekom druge polovice 19. st. izlazili u Zagrebu, posebice ono što je tiskao nekoć Šenoin *Vienac*, ili pak spomenuta tragična sudbina naših »Moravaca« koji su tijekom 16. st. našli spas bježeći od Turaka, održali se stoljećima kao otočić u njemačkom etničkom moru, a onda ih je vlada čeških komunista potjerala s njihovih ognjišta tako da se više nikada ne mogu skupiti i vratiti.

Moje zanimanje za moravske Hrvate poticali su i naši Hrvati-Gradišćanci, poglavito Peter Tyrán i drugi suradnici u njegovim *Hrvatskim novinama* što izlaze u Željeznom (Eisenstadt). Osim njih mnogo su uradili i mladići iz Hrvatskog akademskog kluba (HAK) u Beču koji izdaju *Novi Glas* - časopis s nekoliko zapaženih priloga o moravskim Hrvatima. U oba glasila objavljeni su i književni i memoarski prilozi Mila Vaška, po rođenju moravskog Hrvata koji već desetljećima živi u Kanadi. Osim njega javio se i svojim sjećanjima u posebnim publikacijama i Bedřich (Frich) Sic (Sičan), također Hrvat iz Moravske. Zokruženu sliku o povijesti i kulturi moravskih Hrvata dobio sam 1991., kad je izašla u Brnu knjiga-antologija članaka *Moravští Charváti (Moravski Hrvati)* što ju je sastavio Richard Jeřábek . . . ;

Tome popisu treba dodati i brojne moravske Hrvate iz Austrije ili Češke koji su pokrenuli različite akcije, npr. posjete svojim selima, međusobne susrete, obnovu spomenika, kapelica i slično. Među njima treba svakako izdvojiti pokojnu Herminu (Minu) Opluštilovu, rođenu u hrvatskoj obitelji Slunjski u Frielištofu i Josefa Lawitschku (Lavička), također Frielištofca koji živi u Beču.

s Budući da sam 1991. dobio austrijsku stipendiju »K. Jireček«, proveo sam u jesen te godine mjesec dana u Beču, Bratislavi i Moravskoj i skupljao gradivo i literaturu za ovu knjigu. U tome su mi u početku pomogli spomenuti HAK-ovci npr. F. Schruif i drugi, a zatim Josef Lawitschka i Josef Schneider,

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
U SPLITU

836	SIGNATURA
1995.	96.287/5
UDK 948.2(994)	
430.5(437.1)-262	

310 → lys

Hrvati iz Frielištofa, koji se, iako ne nose hrvatska prezimena, osjećaju Hrvatima. Oni marljivo skupljaju dokumente, slike, narodnu nošnju, sjećanja, i sve ono što je u svezi s prošlošću i kulturom moravskih Hrvata. Njih dvojica su me prvi proveli kroz sva tri hrvatska sela. Najprije su mi pokazali svoj rodni Frielištof koga Nijemci zovu Frollesdorf, a Česi su ga nakon II. svjetskog rata preimenovali u Jevišovku, zatim smo bili u Dobrom Polju (Gutfeld, Dobré Pole) i Novoj Preravi (Neu-Prerau u Novy Přerov). Pohodili smo rijetke Hrvate i Hrvatice koji su se još zadržali u njima, zatim crkve, kapelice, groblja, spomenike. Nažalost, najviše podataka o tome da su na tim prostorima nekada živjeli Hrvati daju brojni nadgrobni natpisi.

U Frielištofu postoje i danas dva hrvatska spomenika. Prvi je iz 1884., kad se slavila 300. obljetnica navodnog dolaska Hrvata u južnu Moravsku. Na njemu je bio natpis na njemačkom jeziku koji je prilikom 350. obljetnice (1934) dopunjen i češkim. Drugi je u središtu sela podignut 1928. godine u čast desete obljetnice nastanka Čehoslovačke Republike, a posvećen je moravskim Hrvatima poginulim u »prvom svjetskom boju« 1914.-1918. Na njemu su stihovi uglednog i svjesnog Hrvata Franca Vašaka, oca spomenutog pisca Mila Vašaka. Prva kitica glasi:

*»Hrvatsko selo,
Hrvatski ljudi,
Hrvatski jezik,
Hrvat ljubi-«*

S jedne strane bio je tekst na njemačkom, a s druge na češkom jeziku, ali samo onaj koji je govorio zašto je spomenik podignut. Kad su vojnici njemačkog Reicha okupirali Čehoslovačku 1938., otukli su čekićima češki, a kad su se Česi vratili 1945. i obnovili svoju državu, to isto uradili su s njemačkim natpisom. Ostala je samo u mramoru uklesana hrvatska pjesma Franca Vašaka.

Uskoro su iz sela protjerani Hrvati kao nedužne žrtve njemačko-češkog nadmetanja. Nakon sloma komunističkog sustava, počeli su se moravski Hrvati slobodnije okupljati te su 1991. obnovili taj spomenik i zlatnim slovima ispisali hrvatske stihove. Iduće, 1992. godine obnovili su i prvi spomenik, preko potoka Jevišovke, i uz njemački dodali i hrvatski prijevod o doseljenju Hrvata. Danas u selu Frielištofu, koji je dio Češke, gotovo da i nema Hrvata, ali je vrlo malo i Čeha. Naime, kao ironija sudbine, a kao opomena svima onima koji nasilno preseljavaju narode, u selu je najviše Slovaka*koje su češke vlasti naselile iz Bugarske kao »Čehoslovake«.

U obnovi tih dvaju spomenika kao da ima neke simbolike koja najavljuje makar privremeni povratak na stara selišta, domove i ognjišta. Nisam siguran da će na tom tlu ikada biti podignut i treći spomenik koji bi podsjećao na činjenicu da su tu nekada živjeli moravski Hrvati. Stoga sam ovu knjigu zamislio kao svojevrsan spomenik jednom hrvatskom narodnom otočiću kojega više nema, ali postoje čvrsti dokazi da je tu nekada bio. To je zato spomen-knjiga sazdana od zapisa, sjećanja, spomenika i uspomena, od tihe tuge i stalne nostalgije za izgubljenim hrvatskim zavičajem. Ona je poput mozaika složena od izbljedjelih fotografija pojedinaca, skupina i obitelji, od vremenom nagriženih grobljanskih natpisa na hrvatskom jeziku, od starih spisa, dokumenata, memoara i putopisa. Svega je tu više nego živih mladih ljudi koji bi se vratili djedovskom pragu i nekoć plodnoj »obećanoj zemlji« s koje su ih vjetrovi poratnih nasilja raspršili po čitavoj zemaljskoj kugli.

Pokušao sam u ovoj knjizi prikupiti ono najvrednije što je o moravskim Hrvatima napisano u Austriji, Češkoj, Slovačkoj, a ponajprije u njihovoj matičnoj domovini - sada napokon slobodnoj i neovisnoj Hrvatskoj. Tome sam zatim dodao rukopisne i druge neobjavljene i nepoznate izvore, brojčane podatke, ilustrativnu građu te sjećanja suvremenika. Na temelju svega smatrao sam potrebitim izraditi znanstveno-popularnu povijest toga dijela hrvatskog naroda od preseljenja do danas. Knjiga sadržava, poglavito u prilogima, kulturnu povijest, stari hrvatski jezik, narodnu književnost, začetke umjetničke književnosti, opise prekrasnih narodnih nošnji, sačuvane običaje, graditeljstvo, te način života i gospodarska kretanja. Ukratko, riječ je o materijalno-duhovnom stvaralaštvu Hrvata u toj našoj najudaljenijoj staroj dijaspori srednje Europe. Uz to naveo sam i utjecaje koje su moravski Hrvati imali na okolne narode kao i na matični hrvatski narod - u Hrvatskoj.

Knjigu sam počeo pisati potkraj ratne 1991. godine, nastavio s prekidima cijelu 1992. a dovršio početkom 1993. godine. Prva trećina nastala je za vrijeme zračnih uzbuna u Zagrebu potkraj 1991. godine, u najtežim trenucima novije hrvatske povijesti. Tada su osvajači »s Istoka« zaprijetili poput Turaka novom dijasporom sličnoj onoj u XVI. st. kad su iz »stare domovine« morali bježati i moravski Hrvati. Tada su se prisjetili »Molitve suprotiva Turkom« što je u prvoj polovici XVI. st. napisao »otac hrvatske književnosti« Marko Marulić i upitavši se da li se to povijest ponavlja te da li je potrebna i »Molitva suprotiva novim Turkom«. Zato navodim samo nekoliko Marulovih stihova:

*»Lüge, sela, grade, popliniv s žegoše
Muže, žene, mlade svezav povedoše...
Niki su prognani iz baščine svoje,*

*A nikiprognani u sužanjstvu stoje...
Jur dopre do tebe vapaj i suze njih,
Ne daj, da povede neviran Turak svili.»*

Upravo tada, kad se postavljalo pitanje opstanka matice hrvatskog naroda, ujedinile su se sve hrvatske dijaspore i tragediju hrvatske povijesti pretvorile u njezinu prednost. Starim »hrvatskim cestama« seoba iz XVI. st. krenuli su preko Drave i Mure novi prognanici iz »starog kraja« i našli utočište i pomoć u domor vini gradišćanskih i drugih Hrvata, ali i okolnih naroda. Hrvati, nasreću, nisu doživjeli sudbinu moravskih Hrvata da im »slavenska braća« uzmu kuće, sela i zemlju. To mogu kao i u doba Turaka zahvaliti svojoj hrabrosti, otporu i izdržljivosti, ali ovaj put i pomoći »iseljene Hrvatske«. Hrvatska je ipak sačuvala svoj teritorij, svoju vlast i državu, a bez toga, bez obzira na jezik, povijest i kulturu, nema opstanka naroda - nacije. To, nažalost, potvrđuje i tužna sudbina Hrvata u Moravskoj.

Ova knjiga nastala je u okviru znanstvenog projekta Hrvati u susjednim zemljama: povijest, kultura, perspektive što ga je vodila doc. dr. Božena Vranješ-Šoljan, u Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a prihvatilo ga je i financiralo Ministarstvo za znanost i tehnologiju Republike Hrvatske u Zagrebu. Na razne načine pomagala su mi i druga društva, i ustanove, posebice Udruženje hrvatske manjine u Češkoj Republici iz Brna s dr. Milom Šalamunovom na čelu, zatim Institut für Ost- und Südost-Europaforschung iz Beča s predstojnikom prof. dr. Arnoldom Suppanom, Landesarchiv u Landesbibliothek Eisenstadt, poglavito ravnatelj dr. Johann Seedorf, Matice hrvatska iz Zagreba, Hrvatski državni arhiv iz Zagreba, dr. Květoslava Kučerová iz Bratislave, dr. Mirko Valentić, dr. Božena Vranješ-Šoljan i prof. Stjepan Krpan kao recenzenti; Franjo Hubeny iz Poštorne u Češkoj, te posebice Stjepan Krpan i Josef Lawitschka koji su mi odstupili dio svojih osobnih zbirki dokumenata, slikovnog materijala, korespondencije i drugoga. I, na kraju, ako bih nekome trebao odati posebno priznanje za pomoć i suradnju, izdvojio bih Jozu Schneidera i njegovu obitelj u Frielištofu koje s pravom nazivamo »hrvatskom ambasdom« i Josefa Lawitschku i njegovu suprugu u Beču gdje sam mnogo puta bio dragi gost, s njima odlazio toliko puta u Moravsku, dobivao brojne podatke i potporu svake vrste. Stoga im svima od srca zahvaljujem, a ovom se knjigom i odužujem.

Dragutin Pavličević

U Zagrebu, 15. siječnja 1994.

Historiografski uvod

f, U ovom povijesnopolisnom uvodu bit će ukratko odgovoreno na pitanje: tko je, što, kada i kako pisao o moravskim Hrvatima u posljednjih stoljeće i pol? Stoga je izrađen kritički i kronološki pregled, zapravo izbor iz bibliografije koja je nastala najprije u bivšoj Austrijskoj Carevini, Austro-Ugarskoj, zatim nakon 1948; u Austriji, Čehoslovačkoj i bivšoj Jugoslaviji. Dakako, težište je na onome što su uradili Hrvati, poglavito u matičnoj zemlji Hrvatskoj, ali i u starom rase-ljenju, posebice u austrijskom Gradišću, Moravskoj i Slovačkoj.

Štija^ Pregledavši gotovo sve dostupne i poznate radove o moravskim Hrvatima, može se reći da nisu malobrojni, ali su uglavnom manjega opsega, pisani na raz-m-m;jezieima'i;tufrazličitim vremenskim i političkim razdobljima, razbacani po brojnim, često manje poznatim novinama, glasilima, časopisima ili zbirkama. Dosada o moravskim Hrvatima nije napisana niti izdana ni jedna cjelovita knji-ga; veća studija ili monografija^ nego samo pojedinačni uskotematski radovi. Na sreću, postoji ipak jedna antologija, izbor dosad napisanih radova.¹ Pokrenuli su je i izdali češki, odnosno moravski etnolozi s Richardom Jeřábekom na čelu i u njoj prikupili sve ono što je važno za moravske Hrvate od pisma češkog znan-stvenika Aloisa V, Š e m b e r e, ilirskom književniku Stanku V r a z u 1845.² do kraćeg povijesnog pregleda hrvatskog istraživača stare dijaspore Stjepana Kr-pa-na iz 1990. godine, dakle u rasponu od gotovo stoljeće i pol.³

Jeřábekova antologija *Moravští Charváti* čini zbir svega što je dosada urađeno na istraživanju moravsko-hrvatske problematike u Češkoj, poglavito s etnološkog stajališta. Mnogo je manje u njoj priloga iz Hrvatske, Austrije i Slo-vačke. Osim spomenutog rada S. Krpana u *Antologiji* je od pisaca iz Hrvatske samo opširan prilog Ivana Milčetića iz 1985. godine kao najopsežniji rad o moravskim Hrvatima dosada.⁴

* Moravští Charváti - dějiny a lidová kultura (Antologie), Sestavil Richard Jeřábek, Brno 1991, 290, (Moravski Hrvati - povijest i narodna kultura, antologija).

2 J. Karásek, Šemberův dopis St. Vrázovi o Charvátech na Moravě a Slovanech dolnorakúskych z r. 1845, 24-28, pretisak iz *Časopisa Malice moravske* 36, 1912, (Šemberin dopis St. Vrazu o Hrvatima na Moravi i Slavenima u donjoj Austriji).

³ S. Krpan, Raspad moravskih Hrvata, 289-290, pretisak iz *Glasnika Hrvatske demokratske zajednice*, 30, 1990.

⁴ I. Milčetić. O moravskim Hrvatima, 78-99, pretisak iz *Vienca* 30, 1898.

U znanosti se najviše raspravljalo o seobi Hrvata u Moravsku u 16. st. o čemu postoje opširni prilozi Čeha Tureka⁵ i Austrijanca Josefa Breua⁶ čiji je skraćeni predložak preveden i objavljen na hrvatskom jeziku⁷. Rodonačelnikom proučavanja prošlosti i kulture moravskih Hrvata možemo s punim opravdanjem nazvati spomenutoga Aloisa V. Šemberu. U drugoj polovici 19. st. najviše su u Češkoj i Slovačkoj na tom polju uradili Česi Alois Malec⁸, Jan Herben⁹ i Jan Klvaňa¹⁰. Prvi pregled literature o moravskim Hrvatima napisao je i spomenuti R. Jeřábek¹¹, a opće bibliografije gotovo da i nema¹². Od ostalih čeških i slovačkih znanstvenika treba spomenuti još priloge Oldřicha Si-

⁵ A. Turek, Charvátské kolonizace na Moravě, 119-187, pretisak iz časopisa *Matice moravske* 61, 1937, (Hrvatska kolonizacija u Moravskoj).

Die Kroatensiedlung in Burgenland und in den anschliessenden Gebieten, Wien 1970.

Hrvatska kolonizacija u Gradišću i susjednim područjima, predavanje održano 6. 3. 1970. u Zagrebu, Historijski institut JAZU, Zagreb 1970, predavanja sv. 3, 24.

⁸ A. Malec, Kroj moravských Hrvatu, 100-118, pretisak iz časopisa *Český lid* 9, 1900.

J. Herben, Tri chorvátské osady na Moravě, 34-54, pretisak iz časopisa *Hlídko* 3 (15), 1898.

¹⁰ J. Klvaňa, Moravští Charváte z Nove Prerave a Mikulova, *Světozor* XXIX, 1985, 216-238. Isti, Moravští Chorváti, *Moravske Slovensko* U, Praha 1922, 837-843.

¹¹ R. Jeřábek, Moravští Charváti v literatuře, u Mor. Charváti, 5-22, pretisak iz *Stražnice* 1946-1965, Brno 1966.

Hrvatske bibliografije o moravskim Hrvatima su nepotpune, pa i one u izdanjima Leksikografskog zavoda. U Gradišću je objavljena Allgemeine Bibliographie des Burgenlandes, sv. IV, povijest, Eisen-Stadt 1959. Usp. i Izbor iz bibliografije radova o gradišćanskim Hrvatima koju sam objavio u *Časopisu za suvremenu povijest* II, 1973, 205-222.

rovatke¹³, Miloša Mežera¹⁴, Eve Večerkové¹⁵ i Květoslavě Kučerové¹⁶.

U Hrvatskoj je na popularizaciji stare hrvatske dijasporo najviše učinio Fran Kurelac koji je kao istraživač među prvima obišao Hrvate u Ugarskoj i Austriji¹⁷. Vrijedne opise dali su Gjuro Kuten¹⁸, Janko Barlé¹⁹, pa između dva svjetska rata Ivan Esih²⁰ i drugi²¹. Inicijativa koju je u tom razdoblju pokrenuo leksikograf Mate Ujević urodila je i jednom knjigom²² i osnivanjem društva koje se, usprkos poteškoćama koje su dolazile iz Beograda, počelo sustavnije baviti iseljenom Hrvatskom²³. U drugim zemljama bivše Jugoslavije gotovo da i nije bilo zanimanja za hrvatsku dijasporu. Znanstveni i drugi prilozi doista se mogu na prste nabrojiti.²⁴

¹³ O. Sirovatka, K problematice folkloru charvátske menšiny v Československu, Mor. Charváti, 188-193, (O problematice folkloru hrvatske manjine u ČSR).

M. Melzer, Osídlování bývalého německého jazykového ostrova, Mor. Charváti, 253-262, pretisak iz *Folia ethnographica* 22, 1988, (Naseljavanje bivših njemačkih jezičnih otoka na Dražanskoj visoravni moravskim Hrvatima).

15 E. Večerková, Obřady životního cyklu u moravských Charvátu, Mor. Charváti, 263-287, pretisak iz *Folia ethnographica* 23-24, 1989-90. (Obrada životnoga ciklusa moravskih Hrvata).

¹⁷ I. K. Kučerová, Sčovanie Chorvátov na Slovensko v 16. storočí, Bratislava 1966; Istá, Chorváti a Srbi v srednej Európe, Bratislava 1966; Istá, Naseljavanje hrvatskih seljaka u Slovačkoj i njihov socijalni položaj *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu*, br. 5, Zagreb 1973, 113-126 s kartom Hrvatska kolonizacija XVI st. u Slovačkoj.

F. Kurelac, Jačke ili narodne pšme prostoga i neprosloga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonskoj i Željeznoj na Ugrih, Zagreb 1871.

¹⁸ G. Kuten, Tri dana među moravskim! Hrvati, *Vienac* 19, 1887.

¹⁹ J. Barlé, Među Moravskim! Hrvati, *Pros\jeta* 6, 1898.

²⁰ I. Esih, 350 godina moravskih Hrvata. Jubilarne svečanosti u tri hrvatska sela. Žilavost hrvatskih otoka u tuđini i otpornost protiv germanizacije, *Jutarnji list* 23, 1934, 8129, 17.

²¹ O moravskim Hrvatima pisali su: R. Strohal, A. Makanec, M. Ilanžeković, V. Hranilović i drugi.

²² M. Ujević, Gradišćanski Hrvati, Zagreb, 1934.

²³ Ujević je ustvrdio »da smo se malo starali za Hrvate izvan hrvatskih političkih granica«, pa je okupio brojne hrvatske intelektualce (M. Gavazzi, I. Esih i dr.), povezao se s istaknutijim gradišćanskim Hrvatima, utemeljili su društvo za pomoć gradišćanskim Hrvatima koje se, usprkos onemogućavanju iz Srbije, borilo za čvršće veze sa svim Hrvatima u staroj dijaspori (iz Austrije, Mađarske, Čehoslovačke, Italije, Rumunjske). Ipak, najveća briga išla je na prognanike iz Istre koji su u velikom broju, poglavito intelektualci, pobjegli u Hrvatsku koja nije imala nimalo povoljan položaj u tadašnjoj, prvoj Jugoslaviji.

Od važnijih priloga pronašli smo u novinama između dva svjetska rata samo članak I. Lapajne a, Moravski Hrvati u okviru Velike Nemčije, *Jutro*, Ljubljana, 19/1938, 258, 5, potpis ine. Nakon II. svjetskog rata objavljen je i članak V. Stojančević, Jedna starija hrvatska migraciona struja u Moravskoj, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 22, 1973. koji je prenesen i u antologiji *Moravští Charváti*, n. dj., 208-228.

U radovima koje su pisali i objavljivali gradišćanski Hrvati iz Austrije, sami ili u zajednici s pojedincima odnosno ustanovama iz matične zemlje, moravski Hrvati ostajali su uvijek na rubu zanimanja²⁵, a nisu bolje prolazili niti u knjigama Mladena Lorkovića²⁶ i Većeslava Holjevca²⁷ koje su težile obuhvatu čitava hrvatskog nacionalnog bića u dijaspori. Slično je bilo i s leksikonima i enciklopedijama²⁸.

U ovoj knjizi pošao sam korak dalje. Uzeo sam u obzir sve dostupne radove iz raznih zemalja i različitih znanosti, ali s težištem na hrvatskim priložima i vlastitim istraživanjima u knjižnicama, arhivima, a ponajprije u razgovoru s živućim ljudima - moravskim i drugim Hrvatima²⁹. Gradivo sam sustavno i kronološki izložio sa svrhom da sintetski prikazem život Hrvata u Moravskoj od doseljavanja u 16. st. do danas. Tako je nastala ova knjiga koja ima dva temeljna dije-

²⁵ Gradišćanski Hrvati (ur. *Zvane Crnja*, M. Valentić i N. Benčić), Čakavski sabor, Zagreb 1973, 337; zatim: Gradišćanski Hrvati 1533-1983, zbornik, Zagreb 1984, i: B. Schreiner, *Das Schicksal der Burgenländischen Kroaten - Sudbina gradišćanskih Hrvata (durch 450 Jahre - kroz 450 ljet)*, IJKD, Ciscnstadt - Željezo, 1983, 348. Korisnih podataka o ovoj temi, poglavito za razdoblje seoba Hrvata u XVI. stoljeću, ima u radovima Mirka Valentića i gradišćanskog Hrvata Felixa Toblera. Posebno bismo istaknuli: M. Valentić, *Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas*, Zagreb 1977; *Isti, Obilježja povijesnog razvitka gradišćanskih Hrvata, Časopis za suvremenu povijest I*, Zagreb 1977; *Isti, Gradišćanski Hrvati, Enciklopedija Jugoslavije*, II. izdanje, sv. 4, Zagreb 1986, 483-488, zatim: F. Tobler, *Migracije hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva na prostoru austro-ugarske granice, Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 12, Zagreb 1979, 5-24. O pitanjima hrvatskog jezika u starijoj dijaspori pisali su posebice: Stjepan Pavičić, Ivan Brabec, Laszlo Hadrovics i Gerhard Newcklowsky.

²⁶ M. Lorković, *Narod i zemlje Hrvata*, Zagreb 1939, 244. Na str. 192-193, na nepunoj stranici, autor iznosi samo brojčane podatke o moravskim Hrvatima (prema Šemberi, Vj. Klaiću i I. Milčetiću) i kaže da su oni »najsjevernija karika u lancu hrvatskih naseobina naslanih u XVI. vijeku na ugarsko-austrijskoj granici« koja »seže već u Moravsku« (192).

²⁷ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb 1967, 375. Autor je opisao sve hrvatske skupine, staru i novu dijasporu, zatim Hrvate u okolnim zemljama, tj. u Mađarskoj, Italiji, zatim u Austriji, Rumunjskoj, Slovačkoj, ali ne i Češkoj, odnosno Moravskoj. U podnaslovu: *Hrvati u Slovačkoj samo se jednom rečenicom spominje da je i u Moravskoj živjelo 1905. g. oko 3 tisuće Hrvata. Žutim tvrdi da se treba iz stare domovine na razne načine boriti protiv asimilacije »i sudbine koju su doživjeli Hrvati u Moravskoj« (str. 332), ali ne navodi kakva je to bila »sudbina«. To se tada, vjerojatno, još nije smjelo reći zbog odnosa sa »prijateljskom« CSR koja se skupa s tadašnjom Jugoslavijom nalazila u »socijalističkom taboru«.*

²⁸ U Enciklopediji Srpsko-hrvatsko-slovenačkoj (tzv. Stanojevićevoj) kao i Enciklopediji Jugoslavije nema ništa pod nazivom moravski Hrvati, kao ni u Leksikonu Jugoslavenskog leksikografskog zavoda. Nadajmo se da će u novoj Enciklopediji Hrvatske proći bolje.

²⁹ Za sada nećemo moći istražiti što se dogodilo s prognanim i raseljenim moravskim Hrvatima na sjeveru Moravske u okrugu Olomouc gdje žive već više od četiri desetljeća. Ipak, i o njima će biti riječi, ali na temelju literature.

la. U prvom je monografski prikaz povijesti moravskih Hrvata, a u drugom antologijski izbor najvažnijih radova koji-ga dopunjavaju.

Budući da je ovaj rad prvi pokušaj takve vrste, namijenio sam mu dvostruku ulogu: da posluži svima koji se za povijest i kulturu moravskih Hrvata zanimaju na razini obavijesnosti, a potom i znanstvenim djelatnicima raznih struka koji će u njemu tražiti nešto više i detaljnije. Želeći zadovoljiti svekolike interese, pisao sam ovaj tekst nešto lakšim i jednostavnijim stilom, ali sam za one zahtjevnije nastojao sve dokumentirati i obrazložiti u bilješkama na kraju pojedinih poglavlja, glava i priloga na kraju knjige³⁰. Slično sam postupio sa slikovnim i drugim ilustrativnim priložima koji imaju i dokumentarističku ulogu.

³⁰ S obzirom da prilozi čine posebnu cjelinu, dodao sam im brojne bilješke i obrazloženja. Doista, ti se prilozi ponekad i ponavljaju, ali nastali su u raznim razdobljima pa među njima ipak postoje razlike. Isto lako se u bilješkama ponavljaju i neka obrazloženja, ali sam ih iz praktičnih razloga ipak ostavio. Mislim da bi trebalo napisati posebne rasprave o prekrasnim narodnim nošnjama moravskih Hrvata, o njihovom jeziku, običajima, o graditeljstvu i posebnom ukrašavanju kuća, ali to ostavljamo za drugu priliku ili drugim piscima.

L MORAVSKA

Položaj - zemlja - prošlost

»Moravska je zemlja koja spaja, a ne izolira, ona je raskrsnica« (...) ona je »odista imala od davnih vremena jedinstven značaj kao prolazna zemlja između južne i sjeverne Europe. Na južnom rubu Moravske križa se taj stari put sjever-jug s važnim dunavskim putem istok-zapad« i ta je »dunavska crta imala za političku sudbinu Moravske odlučnu važnost« (Jaromír Korca k, Zemlja i stanovništvo, u knjizi Čehoslovačka, Bgd., 1936, 66).

a) Položaj - zemlja

ui Moravska¹ je danas istočni dio jedinstvene Češke, prostire se između Češko-moravske uzvisine i Karpata, odnosno između Češke u užem smislu na zapadu, Slovačke na istoku, Poljske na sjeveru i Austrije na jugu. Moravljani ili Moravci su po nacionalnosti Česi, ali se osjećaju izvjesne razlike u jeziku, običajima, kulturi, mentalitetu jer je Moravska, povijesno gledajući, do 1918. bila uglavnom poseban teritorij sa znatnim utjecajem Nijemaca². Svijest o zasebnoj

Za povijest Češke i Moravske vidi: F. Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, više izdanja, a za Moravsku: B. Dudík, Dějiny Moravy, 7. sv./ik, više izdanja i R. Dvořák, Dějiny Moravy, 5 svezak. Ukratko u: Ottův slovník naučný, Morava, Prag 1901. M. Kučera, Postavy velkomoravský historie, 1. izd., Martin 1986.

Postoji više povijesti Češke na njemačkom jeziku, npr. A. Bachmann, Geschichte Böhmens I, Gotha 1905; B. Bretholz, Geschichte Böhmens und Mährens... München-Leipzig, 1912; Isl: Neuere Geschichte Böhmens I, Gotha 1920. i druga.

moravskoj državi u dalekom 9. stoljeću, posebnoj krunskoj zemlji u Austriji (Mähren) odnosno Austro-Ugarskoj od 1848. do 1918. i protektoratu (Böhmen und Mähren) od 1938. do 1945. kad je Moravska bila u istom položaju kao i Češka, tj. zaokružena državna, politička i geoe ekonomska cjelina, potiču i danas izvjesne želje o autonomiji Moravske u okviru Češke ili pak s njom u istoj ravnini. U svakom slučaju, danas možemo govoriti o Moravskoj kao posebnoj povijesnoj pokrajini u Češkoj, kao što je to npr. nekad u Hrvatskoj bila Slavonija ili Dalmacija³.

Područje povijesne Moravske zauzima 22.304 km² i imala je 1918. g. 2.662.000 stanovnika. Glavni grad je danas kao i u prošlosti Brno (Brunn) koji ima oko 400.000 žitelja, staro sveučilište, zemaljsku biblioteku i druge kulturne i znanstvene ustanove.

Moravska, a to joj i ime kaže, leži u porječju rijeke Morave, povećeg lijevog pritoka Dunava. Njen srednji, a poglavito donji tijek, čini veliku ravnicu nazvanu Moravsko polje (Marchfeld) koje pripada Austriji, a lijeva strana doline donje Morave nalazi se u Slovačkoj.

U ranom srednjem vijeku bilo je Moravsko polje središte stare moravske kneževine, a tijekom minulih stoljeća zbog svog položaja i plodnosti bilo je povodom brojnih sporova okolnih naroda i država.

Čitava Moravska, a poglavito ona južna, dolinska, izuzetno je pogodna za razvoj svih grana poljoprivrede i stočarstva, a šume i rijeke bile su bogate divljači i ribom. U moravskom gorju ima ležišta ugljena i željeza, pa se stoga razvila metalna, prehrambena i tekstilna industrija.

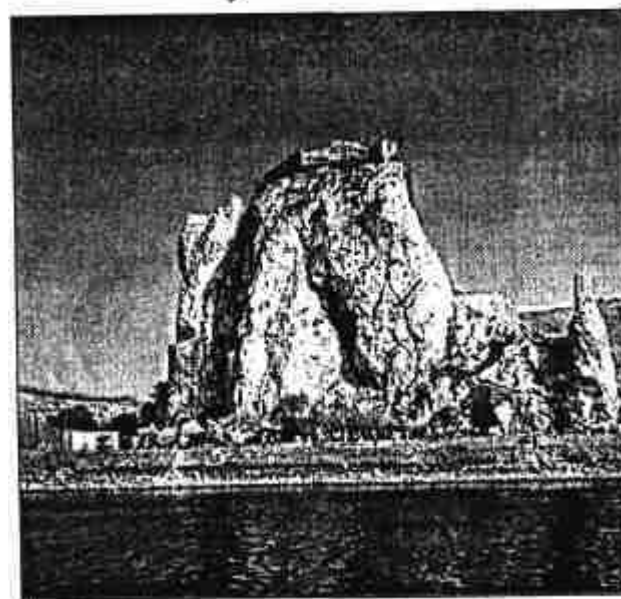
Ako kažemo da područje današnje Moravske geografski pripada srednjoj Europi, onda južna Moravska u kojoj su živjeli brojni Hrvati kao i nekada na Moravskom polju, čini središte te srednje Europe i u povijesti su bili pozornicom važnih zbivanja na razmeđu germanskog, slavenskog i mađarskog svijeta koji su se baš na ovom geopolitički važnom prostoru sukobljavali u brojnim bitkama tijekom stoljeća. Treba znati da je srednje Podunavlje i južno Pomoravlje zapravo Moravsko polje, bilo stoljećima križište važnih trgovačkih i vojničkih puteva koji su od Baltičkog i Sjevernog mora vodili prema Jadranu i čitavom Sredozemlju

³ U nas gotovo da i ne postoji povijesna literatura o Češkoj i Moravskoj. Sintetički prikaz postoji samo u Hrvatskoj enciklopediji, sv. 4, Zagreb 1942. što su ga napisali J. Š i d a k i J. A n d r a s s y . Postoji i prijevod knjige dr. li. H c n c š a, Cehoslovačka izdanog u Beogradu u turističke svrhe 1936. i također prijevod knjige Cehoslovačka što su ga u Pragu izdali (katalog industrijske izložbe - ur.... A. G.) 1947. Česi. U Zagrebu je objavljena samo knjiga Cehoslovačka u turističke svrhe (ur. A. Gavranović), Zagreb 1970. Na temelju navedene literature izrađen je ovaj prikaz prošlosti Moravske.

(»jantarski put«) i važnog, oduvijek plognog dunavskog riječnog smjera koji je iz Porajnja i Srednje Europe vodio prema Trnom moru i Carigradu.

b) Prošlost

"Moravska je u starom vijeku ostala na rubu grčko-rimske civilizacije, zapravo na prvom graničnom pojasu Rimskog Carstva koje nije trajnije prelazilo svoju dunavsku granicu - limes - prema brojnim i nemirnim germanskim plemenima. Prvi među njima su bili Markomani i Quadi s kojima su Rimljani vodili tzv. markomanski rat (2. st. po Kristu). Kad je u 5. stoljeću nestalo rimske države, nastavljene su seobe u kojima će u iduća tri stoljeća na tom području dominirati Avari, Slaveni i Mađari. Pretpostavlja se da su Slaveni pojedinačno i u skupinama dolazili u srednje Podunavlje od 2. st. po Kristu, ali prvi zapisi bizantskih kroničara spominju ih tek u 6. i nešto više u 7. stoljeću. U prvoj polovici 7. st. područje današnje Češke i Moravske nalazilo se u sastavu Samova saveza plemena koje se protezao od Poljske do današnje Slovenije, dakle od područja Zapadnih do Južnih Slavena. Slaveni su se oružjem oslobodili prevlasti Avara, porazili Franke i utemeljili prvu teritorijalno-političku zajednicu Slavena u povijesti uopće. Nakon Samove smrti

Devin na Moravi - nekoć važno središte Velike Moravske, ostaci utvrde

Slaveni dolazili u srednje Podunavlje od 2. st. po Kristu, ali prvi zapisi bizantskih kroničara spominju ih tek u 6. i nešto više u 7. stoljeću. U prvoj polovici 7. st. područje današnje Češke i Moravske nalazilo se u sastavu Samova saveza plemena koje se protezao od Poljske do današnje Slovenije, dakle od područja Zapadnih do Južnih Slavena. Slaveni su se oružjem oslobodili prevlasti Avara, porazili Franke i utemeljili prvu teritorijalno-političku zajednicu Slavena u povijesti uopće. Nakon Samove smrti

(658) nestaje i njegova saveza, pa na srednjoeuropskim prostorima do kraja 8. st. dominiraju opet Avari uz stalne upade Franaka.

Kad su Franci pod Karlom Velikim uz pomoć podunavskih Slavena (i Hrvata) pod knezom Vojnomirom srušili 799. avarsku državu, priznala su i zapadno-slavenska plemena njegovu vrhovnu vlast, kao i hrvatska plemena u Posavini i Dalmaciji. To je ujedno značilo i pripadnost zapadnom svijetu iz kojega su dolazili prvi misionari i počeli kristijanizaciju slavenskih plemena. Međutim, nakon Karlove smrti (814) počinje slabljenje i raspad njegove velike države što je omogućilo i stvaranje prvih država Južnih i Zapadnih Slavena, poglavito Hrvata i Moravaca. Češka, moravska i slovačka plemena riješila su se oružanim ustankom franačkog vrhovništva i stvorila u početku 9. st. svoju državu u porječju Morave koja se i nazvala Moravskom kneževinom, a u povijesti je poznata kao Velika Moravska. Gotovo istodobno traje ustanak kneza Ljudevita u Posavskoj Hrvatskoj protiv Franaka, a njemu se na franačkoj strani suprotstavlja Borna, knez Dalmatinske Hrvatske.

Prvi knez Moravske bič je Mojmir (830-846) koji je proširio svoju državu sve do Karpata, ali to nije odgovaralo Nijemcima koji nakon podjele Franačke (847), udaraju temelje svog carstva koje će otada trajno biti orijentirano prema jugu, jugoistoku i istoku, a to znači prema područjima naseljenim Slavenima koje će nastojati germanizirati, uništiti ili kolonizirati što su ponajbolje osjetili Polapski Slaveni, a nešto manje poljska, češka i moravska plemena. Nijemci se stalno upliću i u unutarnje odnose Velike Moravske kamo dovode svoje svećenstvo, nameću svoj jezik, kršćanstvo, a povremeno upadaju i s vojskom. Tako su srušili i kneza Mojmira, a na njegovo mjesto u moravsku prijestolnicu Velehrad na

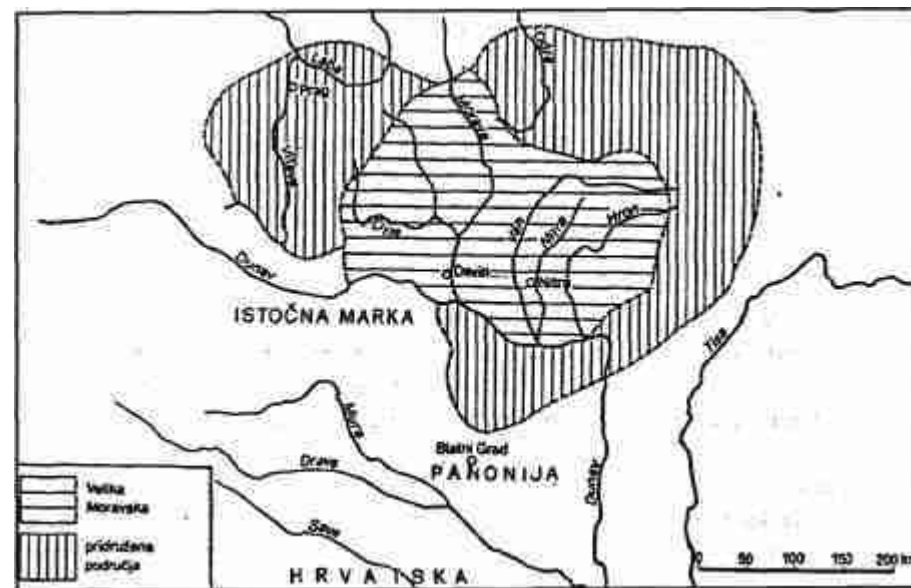

Ugarski kralj Stjepan (Sveti) u ratnoj odori sa zastavom i štitom na kojima se nalazi dvostruki *" križ - danas simbol Slovačke.

Izvor: Slovački nacionalni muzej - Bratislava

Moravi doveli njegova nećaka Rastislava (846-870). On je uskoro pokušao pružiti otpor Nijemcima i iz Bizanta dobiti svećenike koji bi pokrštavali i naučavali na slavenskom jeziku. U tu misiju došli su 863. braća Konstantin (Ćiril) i Melodije i donijeli svete knjige na jeziku Slavena oko Soluna. To je ujedno značilo stvaranje posebne crkvene organizacije i istočnog obreda koji uvažava narodni jezik u bogoslužju. Protiv toga je radila njemačka crkva i plemstvo sve dok nije nakon Metodijeve smrti (885) protjerala njegove učenike i uništila pokušaje stvaranja neovisne crkve u Slavena.

Njemačka je vojska na prevaru uhvatila Rastislava (870) i upravu u Moravskoj dala njemačkim grofovima, ali je narod ustao iduće godine, oslobodio se i na vlast doveo kneza Svatopluka. Za njegova vladanja (do 894) Velika Moravska se proširila, od pape je dobio pravo na samostalnu crkvenu organizaciju, a od Ludovika njemačkog i priznanje nezavisnosti. Moravska je tada obuhvaćala čitavu moravsku zavalu, njičransku kneževinu, današnju južnu Slovačku, Češku, područja na gornjoj Visli i Odri, a nakon dvije vojne osvojio je i Panoniju sve do

Zemljovid područja Velike Moravske, (točkicama označene granice današnje Slovačke).

Izvor: A History of Slovakia and the Slovaks, Bratislava.

Drave. Bio je to vrhunac Velike Moravske koja se našla u međuprostoru između Njemačkog Carstva i doseljenih Mađara koji su čekali da zavladaju tim prostorom.

Nijemci su pod Arnulfom pozvali 892. u pomoć Mađare i kneza Braslava koji je uz Panoniju gospodario i dijelom Hrvatske (Slavonije) napali dva puta na Svatopluku, ali bez uspjeha. Tek nakon njegove smrti (894) počinje slabljenje Velike Moravske i unutarnje borbe. S juga su upadali Mađari, a na sjeveru su se (895) odcijepili Česi, zatim Polapski Slaveni, a uz Bavarce napali su i Rusi na sjeveru. U ljeto 907. Mađari su potukli nedaleko današnje Bratislave moravsko-bavarsko-karantansku vojsku čiji je knez Mojmir II. poginuo, a zemlju su zauzeli Mađari. Bio je to kraj Velike Moravske, a ujedno i konac moravske državnosti i samostalnosti.

Do 955. traju mađarski napadi i njihova prevlast u Podunavlju, a nakon poraza kod Augsburga od njemačko-češke vojske, oni moraju napustiti Moravsku koja je do 1003. u sastavu Češke, zatim zajedno do 1021. pod vlašću Poljske. Uskoro je Moravska opet vraćena Češkoj kao leno češke krune i otada bila stoljećima uz manje prekide sastavni dio češke države. Godine 1197. su završene dinastičke borbe u Češkoj, pa je stariji brat Přemysl Otakar I. postao češkim knezom, mlađi Vladislav je bio mark-grof moravski, a Moravska markgrofovija. Uskoro je car Friedrich (njemački) priznao Otakar I. kraljevsku krunu (1203), a to je potvrdio i papa. Tada počinje razdoblje jačanja češke kraljevine kojoj je Moravska sastavni dio. Otada je vladar u borbi protiv domaće vlastele dopuštao useljavanje Nijemaca koji su dobili i posebne povlastice, a njemačka kolonizacija, gospodarski i kulturni utjecaj postali su temeljni problem Češke i Moravske koji će se rješavati sve do najnovijeg doba.

U 13. st. je češko-moravska država pod Přemyslovcima dostigla svoj vrhunac. Uspješno se oduprla Mongolima koji su nanijeli veliko zlo ugarsko-hrvatskoj državi kralja Bele IV. Pod Přemyslom Otakarom II. (1253-1278) dostigla je najveći obim podijelivši s Belom IV dio Štajerske, nakon pobjede nad njim na Moravskom polju 1257. dobio je čitavu Štajersku a zatim po feudalnom pravu sve današnje slovenske zemlje, zajedno s hrvatskom Istrom i sve do Furlanije. Tako je Češka tada obuhvaćala sve zemlje od Karpata do Jadranskog mora, imala je u svom sastavu i dio današnje Hrvatske, a sadašnja hrvatsko-slovenska granica bila je i međa ugarsko-hrvatske i češke države.

U to doba jačala je feudalna obitelj Habsburgovaca, a kad je Rudolf 1273. izabran za njemačkog kralja, zahtijevao je da mu Otakar II. vrati sve njemačke

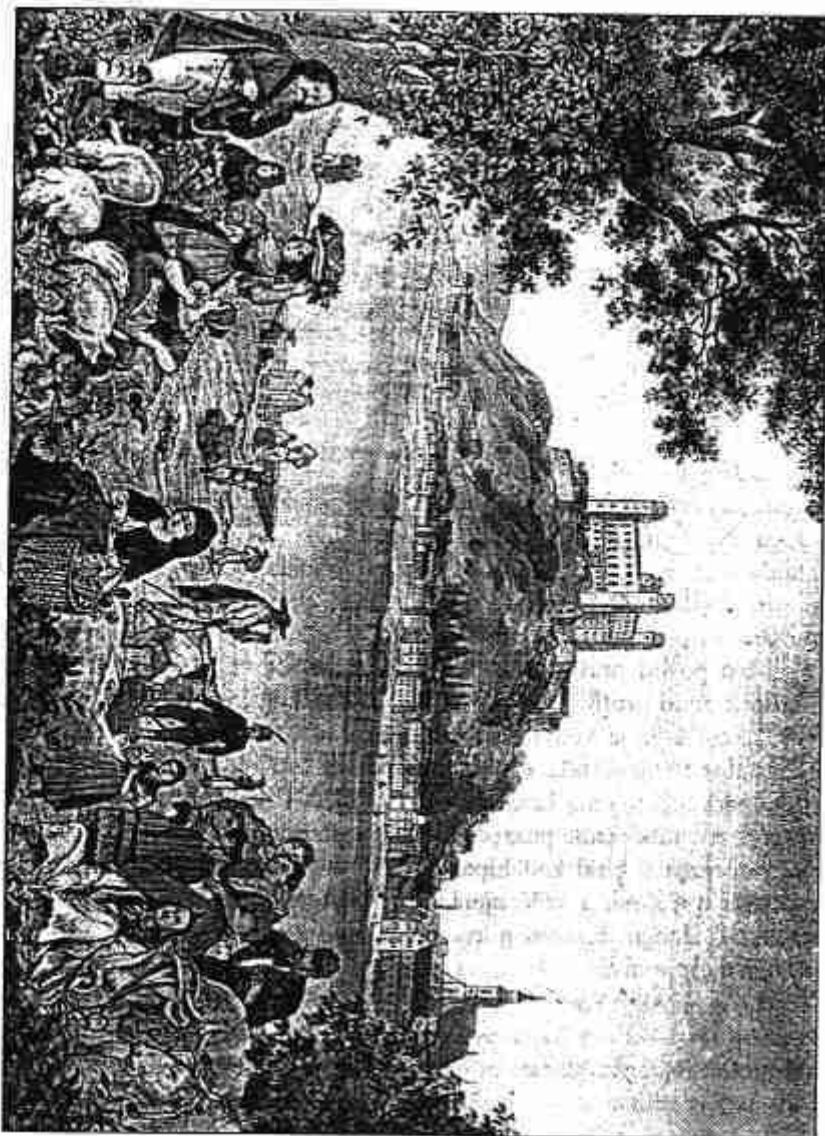
(austrijske) zemlje, a kad to on nije htio uraditi, Rudolf ga je ratom prisilio (1276), pa je čak i Češka s Moravskom vraćena u njemačko leno. U novom sukobu 1278. i opet na Moravskom polju Otakar H. je izgubio bitku, i život, a dinastija Habsburg je postala gospodar srednjeg Podunavlja što će i ostati sve do 1918/1919.

Dinastija Premislovića izumrla je u početku 14. st. i Česi su za vladare izabrali Luksemburgovce. Jedan od njih, Karlo, postao je 1339. češkim kraljem i od 1346. njemačkim carem kao Karlo IV. On je uradio vrlo mnogo za kulturni, politički i gospodarski razvoj Češke. Godine 1356. dao je Češkoj Zlatnu bulu kojom je zajamčio suverenitet češke krune, zabranio miješanje njemačkih careva u unutarnje poslove te kraljevine, a 1348. utemeljio je Sveučilište u Pragu, prvo u srednjoj Europi. Otada Prag postaje jedno od najvažnijih europskih središta, a Češka i Moravska doživljavaju gospodarski uspon, ali i sve veće doseljavanje Nijemaca, veći utjecaj njihove crkve, vjere, kulture i jezika što izaziva unutarnji otpor u Čeha.

Potkraj 14. st. u narodu se osjeća sve više protunjemačko, protukatoličko i protufeudalno raspoloženje, pravi narodni pokret protiv svega stranog i nametnutoga. Na čelu sveg tog kretanja bio je Jan Hus, rektor Sveučilišta u Pragu, pristaša reformatorskog učenja Engleza J. Wyclifa, borac za češki jezik, običaje i kulturu. Budući da je njegov reformatorski pokret bio opasan za crkvu, čitav feudalni ustroj i njemačku prevlast, Hus je osuđen i spaljen 1415. kao bezvjerac. To je bio povod pravom ustanku češkog naroda koji je u obrani svoje samobitnosti krenuo protiv katoličke crkve i njemačkog carstva. Bili su to poznati husitski ratovi koje je vodio narodni junak Jan Žižka iz grada Trocnova, odličan organizator i vojskovođa koji je s narodnim četama potukao najbolju feudalnu vojsku cara Sigismunda Luksemburgovca 1420. i 1422. godine. Na Husa i njegove pristaše, tzv. taboričane pokreće se pravi križarski rat i tek nakon petnaestak godina ratovanja u bitki kod Lipana (1334) husiti su poraženi, a Češka ponovno pokorena i vraćena u krilo njemačkog carstva i katoličke crkve. Zemlja je bila poharana, mnogo je stanovništva izginulo i trebalo je stotinjak i više godina da se ponovno oporavi.

U dinastičkim borbama nakon Sigismundove smrti Češka je opet oslabila i od 1460. do 1470. vodila ratove protiv ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina koji je Češkoj oteo Moravsku. Unutarnje borbe i nemiri nastavljeni su sve do 1526. kad je velika turska vojska na Mohačkom polju potukla ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika II. kome je u pomoć došlo i nešto čeških pomoćnih odreda. Naime, Ludovik je bio i češki i ugarsko-hrvatski kralj, a njegovom smrću nestaje ne

Požun (Pressburg – Bratislava) – središte ugarsko-hrvatske države u XVIII. stoljeću.
Grad je bio okružen hrvatskim selima

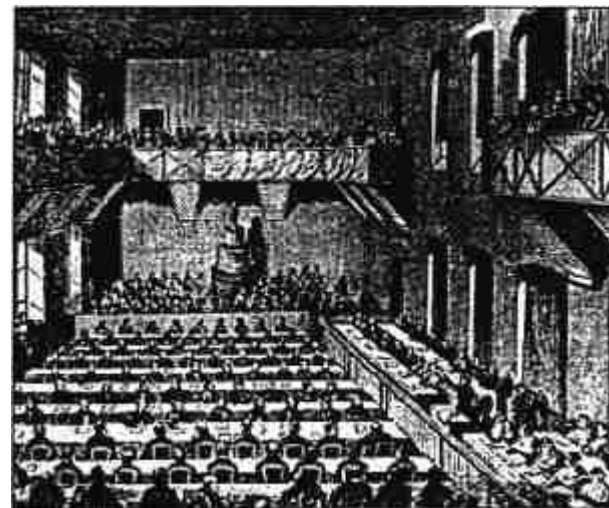
samo dinastije Jagelovića nego i češko-moravske srednjovjekovne države. Česi su, kao i Hrvati 1526/27. izabrali Ferdinanda Habsburškog za kralja i otad se do 1918. nalazili u istoj državnoj zajednici. Ta činjenica kao i sve češki turski napadi bili su temeljni uvjet, odnosno posljedica buduće seobe Hrvata u Moravsku.

Habsburgovci su, dakle postali češkim, hrvatskim i ugarskim kraljevima, ali se nisu povodili za obranom i razvojem tih zemalja, nego interesima svoga dvora i središnje države - Austrije. Hrvatska je očekivala veću potporu u obrani granice od Turaka, ali su Habsburgovci, vezani svojim ciljevima u Njemačkoj i borbom protiv Francuza, slali samo najnužnije novčana sredstva i vojsku protiv Turaka, pa je to izazvalo raspad sustava obrane od prvog napada na Beč 1529. sve do prve značajnije pobjede kod Siska 1593. godine.

Uz tursku opasnost počeli su i unutarnji vjerski sukobi i podjele nakon Lutherova istupa 1517. i širenja protestantizma u Njemačkoj i srednjoj Europi. Habsburgovci su istupali kao zdušni zastupnici katolicizma i uz ratove protiv Turaka, Francuza, morali se sukobiti i s protestantskim državicama u Njemačkoj,

progoniti protestante u Češkoj, Moravskoj, pa i drugim zemljama habsburške države, dakle postati temeljni stožer protureformacije. Ti unutarnji sukobi još više su oslabili obrambenu snagu u borbi protiv Turaka i doveli do masovnog egzodusa hrvatskog življa na sjever i zapad ondašnje Europe.

Češka i Moravska, gdje su još itekako bile nazočne ideje husitskog učenja, prihvaćale su novi vjerski smjer — protestantizam, osobito za Rudolfa H. (1576-1612), a gušenje tog vjerskog pokreta za Ma-

Dvorana ugarsko-hrvatskog sabora u Požunu (Bratislavi) kamo su stoljećima odlazili hrvatski zastupnici i tako podržavali sveze s iseljenim Hrvatima.

Izvor: Sveučilišna knjižnica u Bratislavi u kojoj ova dvorana služi danas kao čitaonica.

tije (1611-1618) izazvale su pravi vjerski sukob - poznati 30. godišnji rat u kome su uz njemačke teško stradale češke zemlje. Češki staleži su 1619. zbacili tadašnjeg vladara Ferdinanda II. Habsburškog i izabrali novog kralja Friedricha Falckog. Njihove vojske sukobile su se 1620. na Bijeloj gori gdje su češke postrojbe doživjele težak poraz. Protiv Čeha su se borili i Moravci pa i Slézáni, pa je to omogućilo Ferdinandu II. da provede oštre mjere protiv protestanata, ali i Češke u cjelini. Ograničio je češku samoupravu, oduzeo češkom plemstvu imanja i ovlasti, uveo njemački jezik kao jednakopravan češkom i na taj način omogućio daljnju germanizaciju i kolonizaciju Češke i Moravske. U daljnjem tijeku rata obje su zemlje teško opustošene, postotak pučanstva pao je i do 30%, a razaranja i pljačke bile su također velike. Te gubitke i teška pustošenja osjetili su na moravskom tlu i Hrvati doseljeni tijekom 16. stoljeća.

Poraz na Bijeloj gori bio je slom češkog plemstva, pa i češke državnosti i omogućio je potpunu prevlast dvora, katoličanstva, njemačkog jezika i uprave. U ratovima do kraja 17. i tijekom 18. st. bile su povremeno zahvaćene i obje češke zemlje, a u doba prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i Josipa II. izvršen je najveći i najorganiziraniji germanizatorski i apsolutistički pritisak. Francuska revolucija i napoleonski ratovi, iako su samo periferno zahvatili Češku i Slovačku, donijeli su nove ideje, a gospodarski razvoj Češke i Slovačke stvorio je uvjete za početak narodnog preporoda češkog naroda, za nastanak jedinstvene nacije, potrebu stvaranja vlastite države na temelju tradicije češkog kraljevstva i husitskog pokreta. Otada Česi, u doba podijeljene Poljske, preuzimaju vodstvo među Zapadnim Slavenima, jako utječu i na preporodne pokrete Južnih Slavena, a Prag postaje kulturno, znanstveno i političko središte svih Slavena.

Sva ta zbivanja kao da su se sázela u istupima za revolucije 1848. kad se u Pragu održava Slaveni kongres, kad izbija ustanak protiv Austrije i reakcije. Česi su s Palackým na čelu zahtijevali ujedinjenje svih zemalja češke krune u jednu jedinicu, poseban narodni sabor, ali su to Habsburgovci odbili, ukinuli dotadašnje ustavne odnose, uveli apsolutizam i njemački jezik u vojsku i upravu. I umjesto ujedinjenja Češka je podijeljena na Kraljevinu Češku, Markgrofoviju Moravsku i Vojvodstvo Šleziju. Svaka od tih zemalja - I-andova - imala je svoju samoupravu, zemaljskog namjesnika i zemaljski sabor (Landtag). Tako je Češka administrativno odvojena od Moravske, unutarnje proturječnosti između njih politički su iz Beča, a podržavali su ga i kolonizirani Nijemci, (više od 20%) osobito u gradovima gdje su činili vladajući sloj. Tako je ostalo sve do 1918. kad se nakon izgubljenog prvoga svjetskog rata raspala Austro-Ugarska.

Potkraj 19. st. Česi sve organiziranije rade na odvajanju od Austro-Ugarske, osobito skupina Mladočeha oko T. Masaryka koja znatno utječe i na »novi

kurs«< politike u Hrvatskoj. To se osjetilo i u prvom svjetskom ratu kad se Česi masovno predaju i ne žele se boriti zajedničarhiju. Brojni zarobljenici prelaze na rusku stranu, bore se na strani Antante, a u Parizu osnivaju Čehoslovački narodni odbor. Po slomu Austro-Ugarske 28. 10. 1918. proglašena je Čehoslovačka Republika s Masarykom na čelu. Na mirovnim konferencijama u Parizu određene su granice nove države. Poseban problem je bilo razgraničenje s Austrijom, Mađarskom i Poljskom što je riješeno arbitražom, uz pomoć Francuske koja je pomagala Čehoslovačku, članicu tzv. Male Antante, zajedno s Kraljevinom Srbija, Hrvatima i Slovenacima. Te dvije države imale su tijekom međuraća vrlo dobre odnose, osobito na relaciji Beograd-Prag.

Tijekom međuratnog razdoblja Čehoslovačka je gospodarski uznapredovala, ali nije uspjela riješiti unutrašnje probleme, poglavito nacionalno pitanje brojnih Nijemaca kao i odnose sa Slovacima, koji su kao i Hrvati zahtijevali federalni status. Od 1933. kad je u Njemačkoj preuzeo vlast A. Hitler i njegovi nacisti počinje zoštravanje odnosa tih dviju država i u jesen 1938. sporazumom u Miin-

Raspad Austro-Ugarske 1918. g. i postanak Čehoslovačke.

Izvor: *A Ilislorj of Slovakia ...*

chenu velesile su prinudile ČSR da odstupe Njemačkoj Sudetsku oblast naseljenu njemačkom manjinom. Uskoro se od Praga odvojila Slovačka, Mađari su zauzeli Priekarpatsku Rusiju, a Nijemci vojskom zaposjeli ostatak Češke i proglasili Češko-moravski protektorat. Opet je Češka kao i 1848. podijeljena na češki (Böhmen) i moravski (Mähren) dio. Oblast oko Mikulova (Nikolsburg) zajedno sa tri hrvatska sela (Frielištof, Dobro Polje i Nova Prerava) izravno je uključena u Ostmark (Istočnu marku), zapravo u bivšu, tada također okupiranu Austriju. Tijekom rata bili su moravski Hrvati kao građani Njemačkog Reicha unovačeni u njemačku vojsku i poslani na razna ratišta gdje su mnogi poginuli ili bili ranjeni.

Nakon sloma Njemačke u proljeće 1945. obnovljena je Čehoslovačka, ali bez Priekarpatske Rusije koja je dodijeljena Ukrajini, odnosno SSSR-u. Područje Mikulova s hrvatskom oazom vraćeno je opet u sastav Moravske, odnosno Češke, ali s izrazitim neprijateljskim stajalištem službene čehoslovačke politike prema bivšim građanima Reicha. Na sjeverozapadu su nasilno iseljeni Sudetski Nijemci, a u Moravskoj su počele isto tako prinudne seobe Nijemaca i Hrvata, što je i pojačano u veljači 1948. kad je vlast u potpunosti preuzela Komunistička partija Čehoslovačke s K. Gottwaldom na čelu. Građanski političari (E. Beneš i drugi) morali su odstupiti, pa je počela diktatura komunista i staljinističko razdoblje koje je kulminiralo montiranim procesima pedesetih godina.

Godine 1968. počinju demokratske promjene koje simboliziraju predsjednik Republike Ludvig Svoboda i generalni sekretar KP Čehoslovačke Aleksandar Dubček. Taj proces spriječile su u kolovozu 1968. sile Varšavskog pakta izravnom intervencijom, smjenjivanjem protagonista »praškog proljeća« i pokušajem vraćanja kotača povijesti u stare, uhodane kolotečine, a to je značilo daljnje nazadovanje i gospodarskog i demokratskog razvoja. To se odrazilo i na život manjina, poglavito Hrvata, Nijemaca, Mađara u Čehoslovačkoj. Na čelu toga pri-, nudnog režima bio je Slovak Gustav Husak, (po majci Hrvat) jedan od vođa slo- i vačkog ustanka iz 1944. Jedina hitnija promjena bilo je uvođenje federalizma između Čeha i Slovaka 1969. godine.

Nakon pada berlinskog zida 1989. i propasti gotovo svih socijalističkih zemalja svijeta, demokratske snage ČSR su pod vodstvom Václava Havela provele tzv. baršunastu revoluciju i vratile temeljne tekovine demokratskog društva, ali se usporedo s tim pojavile, zapravo obnovile težnje za daljnju federalizaciju zemlje, npr. da jedna od federalnih jedinica bude i Moravska, odnosno konfederalizacijom i željom za odvajanjem Slovačke. Taj proces je upravo dovršen i Slovačka je sada posebna država. Demokratske promjene u Češkoj i Slovačkoj omogućile su i više sloboda za sve manjine pa i Hrvate koji su obnovili i pojačali sveze sa starom domovinom u kojoj su slične promjene dopustile više brige za

Hrvate u dijaspori. Isto tako se sve više i slobodnije povezuju Hrvati u Češkoj i Slovačkoj s onima u Mađarskoj i poglavito u Austriji, tj. sa gradišćanskim Hrvatima i Hrvatima u Beču među kojima živi i mnogo prognanih moravskih Hrvata. A upravo oni su potakli nove oblike suradnje koja je naišla na plodno tlo u Moravskoj i Slovačkoj, pa i na čvršće povezivanje tih dviju skupina.

Plod svih tih inicijativa su brojni hrvatski skupovi, društva, proslave, publikacije, časopisi, članci pa i ova knjiga. I dok ona dođe do čitatelja više neće biti Češke i Slovačke kao federacije, pa će i Hrvati iz te države biti podijeljeni u dvije nove zajednice. Iako su u 16. st. selili čak 600 km prema sjeveru, oni su ostali na području iste države i tako živjeli sve do 1918. godine. Otada do 1990. živjeli su uglavnom u četiri zemlje (ČSR, Austrija, Mađarska i Jugoslavija), a 1994. nastavaju desetak država od kojih je jedna, srećom, i njihova matična neovisna Republika Hrvatska, zatim Bosna i Hercegovina gdje su Hrvati najstariji, autohtoni narod, pa ostale zemlje - sljednici bivše Jugoslavije, te Italija i Rumunjska.

Mi smo Hrvati, dakle, tragičnom igrom nesklone povijesti raspršeni u gotovo tucet srednjoeuropskih i mnogih drugih izvanoeuropskih država, a takvu gorcu sudbinu nije, osim Židova, Kurda i još nekih, doživio ni jedan narod svijeta. Možda nam za utjehu može poslužiti činjenica da su s povijesne pozornice nestali nekad silni Huni, Avari, Goti, Langobardi, Vandali, Klimani, Polapski Slaveni i drugi, a mi Hrvati smo se, iako desetkovani, ipak održali.

II. MORAVSKI HRVATI - POVIJESNI PREGLED

1. Seoba Hrvata na sjever u 16. stoljeću

»Evo je već osamdeset godina minulo, što se neprestano borimo: koji put smo pobijedili, a koji put smo ljuto stradali ne mogavši odoljeti jačoj sili, koja je oborila grčko (bizantsko, D. P.) carstvo, bosansko kraljevstvo, te svladala Bugarsku, Srbiju i Albaniju. Ako ne dobijemo pomoći, mi ne možemo preko zime ostati u svojim sjedištima, već ćemo se ili podvrći nezasićenom zmaju (Turskoj, D. P.), ili rasuti po čitavom svijetu« (Vuk Frankapan pred njemačkim saborom u Augsburgu 1530. godine).

a) Uzroci seobama

Svi povjesničari koji su se bavili pitanjem seoba Hrvata u 16. stoljeću isticali su kao temeljni razlog turske napade, uništavanje, pljačku, strah od odvođenja u ropstvo, stalni, tzv. mali rat na turskoj granici koji je izazivao opću nesigurnost zemljoradničkog pučanstva. Te navode potvrdili su i suvremenici koji su se 1556. naselili na imanju bivšeg hrvatskog bana Franje Bačanija (Batthyány) koji se godinama uporno borio protiv Turaka, ali je već 1524, dakle prije bitke na Mohaču, dobio dopuštenje i povelju kojom mu se odobrava da na svoje posjede u Ugarskoj naseljava Hrvate što je on obavljao i pojedinačno i skupno.¹

¹ Mate U j e v i ć, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1934, 7.

Kad su preseljene kmetove pitali u Giissingu (Novi Grad u južnom Gradišću) zašto su napustili svoja ognjišta, oni »su nam govorili, da oni kao kršćani zbog neprestanih navala turskih neprijatelja, kojima su trajno izloženi, tako da im svaki čas prijete opasnost života i okrutno ropstvo, ne mogu dalje ostati i živjeti u Slavoniji,² nego su prisiljeni, da se sa ženama i djecom presele u koje sigurnije mjesto. Zato nas mole da ih primimo na posjede ovog našeg grada Nemetujvara...«³.

Josef Breu⁴, austrijski znanstvenik koji je među prvima istražio hrvatske seobe u 16. stoljeću, proširio je uzroke iseljavanja. Najprije je konstatirao da je samo velika nevolja prisilila hrvatske seljake da napuste svoje domove,⁵ a zatim je dodao da je seoba zahvatila sve predjele tadašnje Hrvatske i Slavonije, ali su tome uzrokom bili ne samo povijesni razlozi, tj. turska nadiranja nego i gospodarski uvjeti.⁶ Isto tako je potcrtao da je hrvatska seoba dio općih kretanja prema sjeveru u 15. i 16. stoljeću. O tome on piše: »Veliki pohod Hrvata koji je u 16. stoljeću krenuo preko Mure samo je jedna karika u nizu onih južnoeuropskih seoba koja je prouzrokovala najezda, zadržavanje i povlačenje Osmanlija. Pa ukoliko promatramo samo srpsko i hrvatsko jezično područje, opažamo da je taj pohod samo mali isječak jedne vrlo šarolike i živahne slike. Valovi srpske narodnosti preplavili su već u 15. stoljeću široku mađarsku nizinu. Nešto kasnije, koncem 15. stoljeća, pokrenuo se i susjedni hrvatski narod. I tu možemo razlikovati između seoba unutar starih granica, pokreta kompaktnih narodnih skupina i stvaranja narodnosnih otoka. Pri tome valja uzeti u obzir da je (to) bio samo jedan mali dio koji se odazvao pozivu svojih ionako stranih feudalnih gospodara ili koji je, slijedeći svoju vlastitu želju, osnovao sjeverno od Mure novu domovinu.«⁷

Adolf Turek, češki istraživač koji se uoči drugoga svjetskog rata počeo baviti pitanjem hrvatskih seoba, poglavito u Moravsku⁸, utvrdio je među prvima

Tadašnja Slavonija obuhvaćala je čitavo savsko-dravsko međurječje, pa i Zagreb, te i prekosavski dio, npr. područje Banske krajine, sve do Gvozda. Danas se Slavonijom smatra obično kraj između Ilove na zapadu, Save na jugu Drave na sjeveru i Dunava na istoku.

Nemetujvár = Njemački Novi Grad, tj. Novi Grad, Giissing, navod prema M. Ujeviću, n. dj., 10. • -.

Godine 1937. obranio je u Beču disertaciju koja je 1970. objavljena kao knjiga pod naslovom: Die Kroaticnsiedlung im Burgenland und den anschliescnden Gebieten, Wien 1970, 217.

On piše: »Samo je teška nužda mogla pokrenuti seljaka da napusti svoju baštinu« (J. Breu, Hrvatska kolonizacija u Gradišću i u susjednim područjima, Predavanja Historijskog instituta JAZU, br. 3, Zagreb 1970, 6.

⁶ M. Ujević u n. dj. navodi inicijativu feudalaca za seobom, zatim pomanjkanje radne snage, feudalna dobra istih feudalaca u Hrvatskoj i Ugarskoj, itd.

⁷ Isto, 4-5.

⁸ Tada je u *Časopisu Matice moravske*, Brno 1937, 61, 49-70 objavio rad: Charvátska kolonisace na Morave.

da nisu uzrok bile samo turske prijetnje, nego isto tako i pritisak njihovih feudalnih gospodara koji su imali imanja u Hrvatskoj i u Ugarskoj, poglavito seobe u zapadne dijelove, tj. današnje austrijsko Gradišće (Burgenland), a samo je jedan manji dio došao do južne Moravske.⁹ Organizirano preseljavanje kmetova s juga na sjever i djelimice zapad i uopće velika soba Hrvata trajala je prema Turekovu mišljenju od kraja 15. do početka 17. stoljeća.¹⁰, a prvi pismeni dokaz potječe iz 1538. godine.¹¹ Njegova istraživanja koja govore o prinudnoj i plan-skoj seobi Hrvata potvrđuju i drugi povjesničari, npr. Květoslava Kučerová, rođena Moravka koja je na hrvatskom i slovačkom jeziku objavila radove o seobama¹² i u njima posebice istaknula činjenicu da je težak socijalni položaj hrvatskih seljaka pogodovao njihovim seobama u Donju Austriju, zapadnu Ugarsku, današnju Slovačku i Moravsku.¹³

∴ Prvi hrvatski povjesničar koji se nakon II. svjetskog rata pozabavio pitanjem gradišćanskih Hrvata, uopće njihove seobe i njihovih uzroka bio je Mirko Valentić koji je o tome objavio nekoliko radova.¹⁴ Prema njegovu mišljenju uzroci seobama su ne samo turska opasnost nego i »povoljna agrarna konjunktura« u Ugarskoj, a zatim poticaji koji dolaze od kralja i ugarskih pa i hrvatskih velikaša »koji istodobno imaju svoje posjede u Hrvatskoj i Ugarskoj.«¹⁵ Tu hrvatsku plemićku odrednicu u seobama dalje je na poticaj mađarske historičarke Vere Zimányi nastavio Felix Tobler, austrijski povjesničar hrvatskog podrijetla.¹⁶ On je na temelju originalnih izvora pokazao da je uloga srednjeg i sitnog hrvatskog plemstva u seobama bila veća nego što se dotad mislilo. Uz njih su selili i svećenici, trgovački i obrtnički stalež, dakle svi dijelovi hrvatskog društva toga doba, pa i velikaški sloj. Doseljeni plemići dobivali su obično vojničke i go-

⁹ To je područje južno od Brna, između Mikulova (Nikolsburga) i Znojma (Znaim).

¹⁰ Usp. A. Turek, Ergänzungen zur Geschichte der kroatischen Kolonisation in Mähren, *Usterre-ische Oslhefte*, Wien 1984, 26. koji je ponovno objavljen i u Jeřábckovoj antologiji Moravští Charváti, Brno 1991, 239-252. (U hrvatskom prijevodu: Dopuna povijesti hrvatske kolonizacije u Moravsku).

¹¹ A. Turek, n. dj., u: Moravští Charváti, 239.

¹² K. Kučerová, Naseljavanje hrvatskih seljaka u Slovačkoj i njihov socijalni položaj, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 5, 1973, 113-126; *Ista*, Chorváti a Srbi v strednej Europe, Bratislava 1976, 327, odlomak: III. Charváti na Morave, 209-219.

K. Kučerová, Naseljavanje hrvatskih seljaka u Slovačkoj, n. dj., 120-125.

¹⁴ M. Valentić, Gradišćanski Hrvati od XVI. st. do danas, Zagreb 1970; *Isti*, Obilježja povijesnog razvitka Gradišćanskih Hrvata, *Časopis za suvremenu povijest* I, 1877, 95-108; *Isti*, Gradišćanski Hrvati, Enciklopedija Jugoslavije 4, Zagreb 1986, (II. izd.), 483-489.

¹⁵ M. Valentić, Gradišćanski Hrvati, Enc. Jug. 5, 483.

¹⁶ F. Tobler, Migracije hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva u područje austrijsko-ugarske granice u 16. i 17. st., i problem »familijara«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 12, Zagreb 1979, 5-24.

spoclarsko-upravne službe u novonaseljenim područjima. Doseljenom sitnom hrvatskom plemstvu prijetila je opasnost da se uskoro pretvore u kmetove što je često bio slučaj.¹⁷

Spominjali smo velikašku obitelj Batthyányja koja je radila na sustavnom iseljavanju hrvatskih plemića na svoje posjede u Ugarskoj, ali je osim njih na tom poslu aktivno djelovalo još mnogo srednjih i krupnijih plemića, npr. od mađarskih Erdödy, Nadásdy i još neki a od hrvatskih Nikola Jurišić, gospodar Kisega (Kőszega) i njegovi nasljednici, zatim Zrinski, pa i štajerski staleži koji su ratujući u Hrvatskoj dobro poznavali unutarnje odnose, npr. spomenuti Teufenhachi. Poneki od njih su zalijevali i lako dobili odobrenje za preseljenje kmetova poput spominjanog F.

Batthyányja koji 1524. dobiva dokument i u njemu ujedno obrazloženje zašto se to dopušta, tj. govori o uzrocima preseljavanja: »Hrvati koji u našoj kraljevini Hrvatskoj radi straha i neprekidnih navala predivljih Turaka ne mogu mirno i sigurno prebivati, te kojima su ti dušmani kuće, prebivališta i sve zgrade ognjem u pepeo obratili, a imanje i sve stvari porušili.«¹⁸

Masovne seobe izazivale su otpor hrvatskih plemićkih staleža koji su tako ostajali ne samo bez vojnika nego i hrane, podvoza, skloništa, pa su prosvjedo-

¹⁷ K Tobler, 23.

¹⁸ M. Ujčvić, n. dj., 7.

Nikola Jurišić (Senj 1490.-Kiseg 1545.?), senjski, riječki, kranjski i krajiški kapetan, branitelj Kisega (Kőszeg), predslraže Beča (1532) naselio je najviše Hrvata u zapadnu Ugarsku.

váli i žalili se novoizabranom hrvatskom kralju Ferdinandu Habsburškom 1532. kako im ugarski, štajerski i austrijski velikaši odvođe seljake i ostavljaju pustu zemlju slabeći na taj način njenu obranu.¹⁹ I na zasjedanju Hrvatskog sabora u Topuskom 1535. izabrana su dva plemića (J. Tumpić i M. Budišić) da odu u Beč i kod kralja prosvjeduju protiv iseljavanja seljaka na austrijsko-mađarska imanja, da zahtijevaju zabranu daljnje agitacije za seobu i povratak preseljenih.²⁰ Zaključak o povratku i zabrani seoba donio je i ugarski sabor 1580, pa čak i zaključak da moraju platiti kaznu oni koji bi zabranjivali hrvatskim seljacima povratak u staru postojbinu, ali sve to je ostalo bez uspjeha. Nema podataka koji bi potvrđivali da se i jedan kmet vratio natrag u Hrvatsku.²¹

I prva vijest o Hrvatima u Moravskoj što ju je 1845. poslao Čeh Alois V. Šembera²² poslao u pismu Stanku Vražu, uredniku »Kola« u Zagreb govori o tome da je štajerski velikaš, zapovjednik vojske u Hrvatskoj, Krištof od Teufenbacha, pozvao Hrvate na svoje imanje u Drinovac (Drnholec-Dürnholz) u južnoj Moravskoj oko godine 1585. To dobro je bilo pusto, a u Hrvatskoj je upoznao dobre i radine seljake kojih je oko 1200 doselilo u tri sela na Dinji (Dýji-Thaya), današnji Frielištof, Dobro Polje i Novu Preravu. Dakle, bio je to organizirani prijelaz komu je povod bio ne toliko turska opasnost, koliko nagovor spomenutog Teufenbacha.

b) Kada su Hrvati došli u Moravsku?

Upravo spomenuta Šemberina vijest o doseljenju Hrvata u Moravsku prema pozivu K. Teufenbacha bila je općeprihvaćena i gotovo stotinu godina je bila smatrana točnom i posve vjerojatnom. Svi autori koji su od tada do pred drugi svjetski rat pisali o moravskim Hrvatima počimali su priču s njim i godinom 1584. kao začetkom triju moravskih, hrvatskih sela Tako J. Brandl 1862. piše da ih je između 1583. i 1590. pozvao »Krstovitez od Teufenbacha« koji je živio u Hrvatskoj i dobro upoznao njihovu marljivost i vještinu ratarsku.²³ Ivan Ku-

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² U knjizi: Moravští Charváti, n. dj., 29-33.

²³ Naiesomlisl, 11, 1862.

kuljevic 1873. prihvaća također seobu pod Teufenbachom, ali kao vrijeme dolaska uzima ipak čitavu drugu polovicu 16. stoljeća.²⁴ I poznati hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić piše o Teufenbachu kao »utemeljitelju tih naselbina« iz godine 1584. One su nastale na području koje je dvije godine poharala kuga.²⁵ Nešto opširnije o toj seobi, na temelju istih podataka piše i Čeh Jan Herben 1882. i dodaje da se podatak o seobi pod Teufenbachom godine 1584. nalazi zapisan u školskim spisima u Frielištofu. Dodaje samo da je imanje kupljeno 1583. godine od Jurja Hartmanna iz Liechtensteina. Na njemu je bilo ukupno 10 sela, a među njima i spomenuti Frielištof, Prerava i Dobro Polje.²⁶ Gjuro Kuten 1884. spominje da mu je župnik u Frielištofu rekao kako mjesni učitelj Adamec čuva spis na njemačkom u kome je opisana spomenuta seoba.²⁷ Ivan Milčetić je 1895. pohodio Frielištof i već našao gotov spomenik seobi koga su na 300. obljetnicu podigli 1884. i donio podatke na njemačkom i hrvatskom jeziku o proslavi te važne godišnjice i time proširio ionako opće poznato uvjerenje da Hrvata u tom dijelu Moravske nije bilo prije 1584. godine.²⁸ „...“

I svi pisci koji su obrađivali u brojnim člancima fenomen moravskih Hrvata i njihova stoljetnog održanja u njemačko-češkom moru u prvih nekoliko desetljeća 20. stoljeća ponavljali su gotovo bez izuzetka činjenicu kako su Frielištof, Nova Prerava i Dobro Polje naseljeni Hrvatima 1584. i kako ih dotada tamo nije bilo. Međutim, uoči drugoga svjetskog rata, točnije 1937. na istraživačku pozornicu istine o vremenu dolaska moravskih Hrvata iz stare u novu postojbinu stupili su istodobno Čeh Adolf Turek i Austrijanac Josef Breu i koristeći izvore prve ruke, tj. arhivske dokumente, otkrili da su Hrvati selili u južnu Moravsku, pa vjerojatno u Slovačku i Donju Austriju najmanje pola stoljeća ranije. Turek je o tome napisao posebnu raspravu na češkom: *Hrvatska kolonizacija u Moravskoj*,²⁹ a Breu je obranio doktorsku disertaciju »o povijesti i geografiji kolonizacije.«³⁰ Obojica su poživjela još gotovo pola stoljeća i ponovno progovorili o istoj temi. Turek je temeljna dostignuća svojih istraživanja iz 1937. dopunio naknadnim spoznajama i literaturom i izradio jedan sažetak na njemačkom jeziku³¹,

Vienac zabavi i pouci, 24, 1873.

²⁴ Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati, III, Zagreb 1880, 212-214.

²⁵ Prema češkom originalu koji je objavljen u *Matici moravskoj* u prijevodu Z. Marika izašao je Ilczenov rad i u *Vienac zabavi i pouci* 25-28, Zagreb 1882.

²⁶ *Vienac zabavi i pouci*, 4 i dalje, Zagreb 1884.

²⁷ Isto, 27-34, 1898.

²⁸ *Matica moravska* 61, 1937.

²⁹ Die Kroatiansiedlung im Burgenland ..., n. dj.

³⁰ V. bilj. 10. *•

a J. Breu je dao kratak izvod na hrvatskom jeziku³² i svoju disertaciju iz 1937. objavio kao posebnu monografiju na njemačkom.³³

Turek je 1937. napisao: »Pitanje hrvatske seobe u Moravsku pobudila je već od konca 18. stoljeća pozornost etnografa, jezikoslovaca i povjesničara.³⁴ Ali upravo ta povijesna strana bila je obrađena ponajmanje jer nitko nije pokušao osvijetliti prošlost moravskih Hrvata sustavnije i na temelju izvora« i rada u historijskim arhivima, poglavito u Brnu, Olomoucu, Beču i drugdje. On je osobito mnogo originalnih dokumenata našao u arhivu Liechtensteina u Beču gdje se čuvaju knjige i spisi imanja - gospodarstva u Drinovcu (Drnholcu) kamo su spadali Frielištof i druga dva hrvatska sela.³⁵

Kad je pregledao i proučio onovremene zapise, popise, račune, izvještaje i druge izvorne akte, Turek je došao do opravdanog zaključka da je često isticana Taufenbachova seoba Hrvata u Moravsku 1584. nedokazana, a to znači netočna jer su se oni u južnoj Moravskoj nalazili u manjim ili većim skupinama i u raznim selima već od tridesetih godina 16. stoljeća. On konstatira da su Hrvati u Moravskoj samo jedan manji dio dugogodišnjih hrvatskih seoba na sjever i zapad od kraja 15. do početka 17. stoljeća. Oni su u većem broju napučili zapadnu Ugarsku i Donju Austriju, a jedan manji dio je došao čak do Moravske. U moravskoj seobi Hrvata utvrđuje dva vala, prvi 1538. i drugi 1570. godine.

Turek o tome piše: »Prve vijesti o novom naseljavanju Poštornje (Unterthemenau), Charvátské Nove Vesi (Oberthemenau) na imanju Valtice (Feldsberg) i Jevišovka (Fröllesdorf) na dobní Drinovac (Diirnholz) potječu iz 1538, daljnje su vijesti iz 1570. kad su opustošena sela Hlohovec (Bischofswart) na dobru Valtice, zatim Brod na Dyji (Guldenfurt), Dobré Pole (Gutenfeld) i Novy Přerov (Neuprerau) u okviru imanja Drinovac naseljena i obnovljena od (njihova) gospodara iz obitelji von Liechtenstein (dakle, ne od K. Teufenbacha kako to tvrdi starija historiografija).³⁶ Zatim pisac tvrdi da je prva seoba bila izravno iz Hrvatske, a druga 1570. vjerojatno iz Donje Austrije ili u svezi s akcijom preseljenja koje su izvodili donjoaustrijski staleži. Obje su te iseljeničke skupine naše nova ognjišta na imanju grofova Liechensteina, ali su Hrvati došli i u susjedna sela, odnosno feudalna gospodarstva, npr. godine 1557/6. u Lednice (Eisgrub)

³² Isto kao bilj. 5.

³³ V. bilj. 4.

³⁴ U knjizi: Moravští Charváti, n. dj., 119.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, 239.

kao i u Hrušovane nad Jevišovkom (Grussbach), a selo Pasohlávke (Weisstäten) djelimice su podigli hrvatski iseljenici.³⁷

I drugi pisci koji su se pitanjem moravskih Hrvata bavili u okviru širih tema, prihvatili su rezultate istraživanja A. Tureka³⁸ a neki su ipak stare teze ponovili u svojim priložima.³⁹ Svi se slažu da je Frielištof prvi naseljen Hrvatima već godine 1538. i da je selo obnovljeno nakon razaranja koje je čitav kraj pretrpio u 15. stoljeću. Tako se u tom selu spominje da su 1510. živjele samo četiri kmetske obitelji a crkva je bila polusrušena. Hrvati su podigli novo naselje pored starog njemačkog koje je zapisano još sredinom 16. stoljeća kao Alt Fröllersdorf (Stari Frielištof).⁴⁰ Uskoro se spominje i crkva u kojoj je 1571. župnikom bio jedan protestantski hrvatski svećenik.⁴¹ Potkraj 16. stoljeća navode se obiteljska prezimena novih doseljenika koja su, kao i nazivi njiva, bili po svom postanku hrvatski.⁴²

Nova Prerava je jednom polovicom sela pripadala imanju Drnholec (hrv. Drinovac), a drugim Statzu u Donjoj Austriji, dakle dvjema gospodarima i do 1526. dvjema državama jer je Prerava bila, kao i danas, na samoj granici Austrije i Češke. Do 1570. bilo je selo pusto, a tada naseljeno Hrvatima i obnovljeno. U prvih pet godina bili su doseljenici oslobođeni feudalnih podavanja kao i u susjednom Frielištofu prije toga. Njihova imena su nam poznata iz kasnijih popisa s početka 17. stoljeća i od njih 13 čak 12 su po postanku bila hrvatska.⁴³

Iz dokumenata koji su datirani u 1570/71. doznajemo da je tada naseljeno i dotad opustošeno Dobro Polje i Kohlenfurt na Taji (Guldenfurt) sa 40 podložnih seljaka. I oni su prvih pet godina oslobođeni daća svojim feudalcima, a nakon toga su bili u istom položaju kao i naseljenici u tada već staroj hrvatskoj općini Frielištofu. U isto doba i na sličan način je naseljen i Kohlenfurt čiji su prvi stanovnici vjerojatno bili Hrvati kao i u tri spomenuta hrvatska sela.⁴⁴

Dakle, Hrvati se nisu u južnu Moravsku, poglavito u tri sela kojima se najviše bavimo (Frielištof, Dobro Polje i Nova Prerava) doselili u većem broju

³⁷ Isto.

³⁸ Npr. J. Brcu u spomenutom radu.

Turek navodi radove koji nisu prihvatili nove znanstvene rezultate, nego su se držali priče o »Taufensbachovskoj kolonizaciji«, npr. u knjizi Breclavsko, Brno 1969.

³⁹ J. Brcu, Die Kroalicensiedlung 138, prema Turcku 203.

J. Brcu, n. dj., 138. Svećenik se preživao Jan L o l c r o v i ć .

⁴² Isto, 138/9.

⁴³ Isto, 139.

⁴⁴

1584. kako se to obično govorilo i pisalo, nego 54 godine ranije, točnije 1538. godine, pa tamo žive, ili bolje rečeno živjeli su, dosada 456 godina (1994). Godinu 1584. koja je ušla u narodna sjećanja i literaturu kao vrijeme nastanka moravskih Hrvata kao posebnog odvetka hrvatskog naroda morat ćemo napustiti iako je ona upisana u kamenu dvaju njihovih spomenika i u brojne članke i mjesne zapise.

c) Odakle su doselili Hrvati u Moravsku?

Budući da su seobe iz Hrvatske na sjever i zapad išle neposredno nakon priprema za osvajanje i konačnog zauzimanja pojedinih hrvatskih područja, pokrajina i gradova, može se neizravno pratiti gotovo stoljeni proces naseljavanja zapadne Ugarske, Donje Austrije, današnje zapadne Slovačke i južne Moravske. Brojnije seobe započele su nakon teškog poraza hrvatske plemićke vojske na Kravskom polju 1493. i trajale sve do kraja 16. stoljeća (pobjeda kod Siska 1593), pa u manjem broju i tijekom 17. stoljeća. Bio je to hrvatsko-turski stogodišnji rat⁴⁵ koji je stubokom promijenio etničku sliku Hrvatske (Slavonije i Dalmacije), ali je istodobno izgubljen i dotad neprijeporni hrvatski teritorij u korist Turske (danas Bosne) i Venecije. Na izgubljena područja naselili su se uglavnom stočari - vlasi, ali i Hrvati - katolici iz Bosne i Hercegovine, pa i islamizirani Bošnjaci, uglavnom bivši katolici i bogumili. Ipak, nisu hrvatski krajevi potpuno etnički očišćeni, jer je u nepristupačnim i šumovitim predjelima ostalo starosjedilaca koji su u drugoj polovici 17. stoljeća bili osnovica iz koje su se novačili hajduci, ustanici i uopće borci za oslobođenje Slavonije, Srijema, Like, Banske krajine i Korduna. Dakle, onih područja s kojih su iselili današnji gradišćanski (moravski, ugarski) i drugi Hrvati.

I seljenje je imalo svoje plime i oseke koje su bile povezane s turskim provalama i osvajanjima. Prvi val je pokrenut nakon poraza ugarske vojske 1526. na Moháču, građanskim ratom u Hrvatskoj između pristaša Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje i turskim pohodom prema Beču 1529.-1532. Padom Jajca i Banja Luke 1527/28. iselilo je pučanstvo zapadne Bosne, odnosno istočne Hrvatske. Drugi val iseljavanja zbio se nakon pada Požege i Klisa (1536/37) kad je

⁴⁵ Pojam stogodišnji rat u Hrvatskoj od Kravskog boja 1493. do turskog poraza kod Siska 1593. izrekao je prvi, koliko ja znam, dr. Mirko Valentić, specijalist za povijest Vojne krajine i prošlost gradišćanskih Hrvata.

uglavnom napušteno područje srednje Slavonije i splitskog zaleđa. Treći val počinje padom Moslavine 1543. i traje do gubitka Kostajnice 1556. koju su nazvali slikovito »Vrata Hrvatske«, a četvrti i posljednji veći izbjeglički pohod je bio pad Bihaća 1592. godine. Između navedenih plimnih valova bilo je i drugih manjih seoba, npr. nakon gubitka Virovitice i Čazme 1552., poraza kod Budačkog na Kordunu 1574., pa pada Slunja 1576. i područja sve do Velike Kladuše, 1592. područja Banske krajine između Korane kod Skrada, Gline oko Topuskog i Zrinske gore do blizu Une.⁴⁶ Dakle, na jugoistočnim granicama Hrvatske od Like i Krbave, preko Banske krajine sve do Moslavine i današnje zapadne Slavonije trajao je stalni tzv. mali rat koji je rezultirao padom većih područja i gradova.

O toj povezanosti ratnih i teritorijalnih gubitaka u Hrvatskoj s jačinom iseljavanja pisao je u svojoj doktorskoj disertaciji Eugen Biricz 1949. godine,⁴⁷ Vremenskim slijedom opisao je gubitke u Hrvatskoj i pokušao odgovoriti kada su nakon toga Hrvatima naseljeni pojedini predjeli u Ugarskoj i Austriji. Za godinu 1538. piše da je Frielištof prvi put spomenut u izvorima,⁴⁸ za razdoblje od tada do 1545. tvrdi da je gospodar Giissinga naselio svoje imanje Hrvatima iz okolice Koprivnice,⁴⁹ istodobno (od 1538) je Petar Keglević, bihaćki kapetan od 1535. do 1537. i gospodar krajeva oko Bužima u današnjoj Bosanskoj krajini, Bijele Stijene u Slavoniji, Lobora i Kostela u Hrvatskom zagorju naselio Hrvate u zapadnoj Ugarskoj.⁵⁰ Za njim nije zaostajao Petar Erdödy koji je bio gospodar imanja u tadašnjoj Slavoniji (Moslavina, Jelengrad, Kutina, zatim oko Križevaca, Varaždina i Zagreba, npr. Okić i Jastrebarsko) i naselio ih također u zapadnoj Ugarskoj, točnije oko Körmenda i Eberaua.⁵¹

Godine 1556. pali su Kostajnica u Hrvatskoj (Slavoniji) i Siget u Mađarskoj, pa su grofovi Zrinski iselili svoje posjede oko *Zrina*, a to znači između Kostajnice, Stare Petrinje i Hrastovice i naselio ih oko Eberave i Verešvara (Eberaua i Rotenturma).⁵² Iz Krupe i Novigrada u Hrvatskoj i Pakraca u Slavoniji naselio

Usp. o tome F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1962 (više izdanja), karta: Hrvatska na kraju 16. stoljeća.

⁴⁷ Geschichte der Einwanderung der burgenländischen Kroaten, diss. Wien 1949. <<' , , >

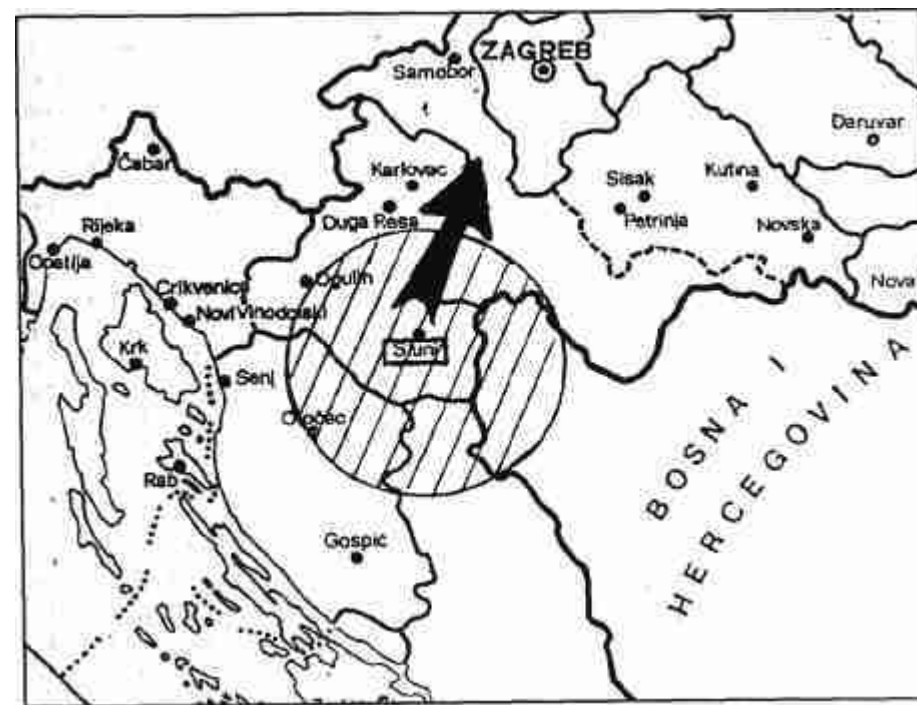
⁴⁸ Tada je zapravo naseljen, ali autor nije još imao u rukama Turckove radove.

Biricz, n. dj., 96. Koprivnici tada još nije prijetila izravna turska opasost, pa to govori u prilog tvrdnji da se seobe provode i prije toga, uz organizaciju vlastele.

⁵⁰ Isto. Tada je iseljeno područje između rijeke Une i Gline, pa je Bihać ostao gotovo bez zaleđa.

Isto. Erdödy je iseljavao i one krajeve koji nisu bili ugroženi, npr. sa svojih posjeda Cesargrad kraj Klanjca u Hrvatskom zagorju, Okić i Jastrebarsko u Prigorju. Tako je i hrvatsko plemstvo pomagalo depopulaciju Hrvatske.

⁵² Isto, 97. Tada je naseljen i Themenau a. d. Thaya (Taja) i Bischofswart.

Područje(uže) s kojeg su se Hrvati u 16. st. selili u Moravsku

je Zrinski današnje sjeverno Gradišće. Tada je velika skupina Hrvata oko Kostajnice posjela područje oko današnje Bratislave, npr. Šenkvice i bila jedna od rijetkih skupina koja je u svojoj memoriji sačuvala mjesto svoga iseljenja.⁵³ Biricz dalje bilježi da je oko 1560. naseljeno područje bečkog Prekodunavlja oko Bischofswarta, Wagrama, Frama, Kopfstättena i Eckartsaua⁵⁴, a 1564. da su Hrvati posjeli Weisstätten na imanju Eisgrub (Lednice) i Grussbach (Hrušovany), ali nema podataka otkuda su iz Hrvatske došli.⁵⁵

⁵³ Na temelju te spoznaje su se godinama održavale veze između Kostajnice (Hrvatske) i Šcnkvice u novije doba.

⁵⁴ Isto, 97. Zapravo čitavo Moravsko polje, sve do predgrađa Beča bilo je naseljeno Hrvatima, ali su oni do 19. st. bili asimilirani.

⁵⁵ Isto, 98.

Od 1365. do 1579. iseljavano je područje oko Slunja, Primišlja, Krstinje i Kladaše u okolicu Bratislave i na Moravsko polje, pa postoji mogućnost da je jedan dio prešao Moravu i Taj u naselje i npr. Dobro Polje i Novu Preravu gdje je jedno od najbrojnijih prezimena bilo Slunjski.⁵⁶ Naime, 1570. je Hartmann von Liechenstein s imanja Zrinskih iz Hrvatske (i Slavonije) naselio Dobro Polje (Gutenfeld), Kohlenfurt (Guldenfurt) i Hlohovec (Glogovac).⁵⁷ Biricz je 1577. zabilježio i jedan, izgleda jedini pokušaj vraćanja doseljenih Hrvata u staru domovinu, ali u vrlo ograničenom broju.⁵⁸ U to doba je naseljavana i Donja Austrija Hrvatima (1579), ali je jedna skupina iz Eisenstadta (Željezo) preselila u Moravsku.⁵⁹ U to doba je u tom kraju boravio i hrvatski učenjak i protestantski svećenik Stjepan Konzul Istranin i propovijedao doseljenim Hrvatima.⁶⁰ Očito je da su Hrvati selili organizirano i sa svojim svećenicima, pa su neki pokušavali i služiti svetu misu na hrvatskom, odnosno glagoljati, ali im je to bilo zabranjivano.⁶¹ Ni su rijetki slučajevi da se spominju hrvatski plemići, vjerojatno srednji i sitniji koji su također selili skupa s pukom i kupovali imanja u Ugarskoj i Austriji.⁶²

Već pri prvom spominjanju Hrvata u Moravskoj potkraj 18. st. pokušava se odgovoriti odakle su onamo doselili.⁶³ To nastoje odgonetnuti i pisci iz 19. st. koji prihvaćaju tvrdnju da su došli iz Hrvatske, a ne iz Slavonije.⁶⁴ To znači da potječu iz krajeva južno od Kupe i Petrove gore odakle je znatan broj preseljenika dobio i kasnije prezime Horvat, Horvatić, Hrvatinić, Hrovat ali i Bišćan, Slunjski, Petrinjak, Ogulinac i slična.⁶⁵ Tako su od naseljenika iz Hrvatske,

⁵⁶ Ista tezu o Slunjskima i Slunju iznio je I. Milčetić i ustvrdio da su moravski Hrvati došli iz krajeva južno od Karlovca. Vidjeli o tome prilog u ovoj knjizi, str. 267.

⁵⁷ Isto, 98.

* Isto. Autor ne navodi odakle i kamo su se vraćali.

Išlo. Taj podatak upućuje na mogućnost etapne seobe, pa je sloga teško otkrili da li su pojedina sela naseljavana izravno iz Hrvatske ili iz već postojeće hrvatske dijaspore.

U Eisenstadtu je Konzul živio od 1568. i tu vjerojatno i umro. Pretpostavlja se da je i propovijedao okolnim Hrvatima za koje neki tvrde da su se doselili iz Bosne.

Uiricz, n. dj., 98 piše da je jednom hrvatskom župniku u Mannersdorfu dopušteno služiti misu, ali samo latinski.

⁶ Isto, 99. Spominju se neki Luković koji je 1623. doselio u Mannersdorf i 1642. Radmilović koji je dobio posjed u Hofu.

⁷ F. J. Schwoy, *Topographische Schilderung des Markgraftum Mähren, Prag und Leipzig 1786*, Wien 1793-94. To je ujedno i prvi spomen Hrvata u Moravskoj u stručnoj literaturi.

⁶⁴ A. V. Šembera, *Osady chrovátske w Morawé, Časopis Českého museum XVIII*, 1844, 536-549 i XIX. 1845, 163-189, 346- 357. Zatim: K. Czernig, *Etnographie der Österreichischen Monarchie*, Wien 1857, sv. I, 137-138.

⁷ Doznao sam od slovenskih znanstvenika da je prezime poput Hrvat, Hrovat i si. među najbrojnijima u Sloveniji, ali i u Mađarskoj, pa i u sjevernoj Hrvatskoj, ali ga gotovo i nema u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Nakon pada Bihaća (Bišća) 1592, Bišćani, Bišćevići i si. su postala vrlo brojna, a ima ih npr. znatno više u Zagrebu nego u Bihaću.

dakle s juga današnje Hrvatske nastali i nazivi sela, npr. Horvati kraj Zagreba.⁶⁶ Stariji pisci su prihvaćali podatak da je K. Teufenbach naselio Hrvate 1584, a kako je on bio krajiški časnik u Hrvatskoj, on je, navodno, dobro upoznao ljudske i gospodarstvene navike Hrvata, pa ih je kao pošten i vrijedan narod pozvao na svoje imanje u Moravskoj.⁶⁷

Ivan Kukuljević tvrdi da su moravski Hrvati potjecali iz krajeva između Kupe i Une,⁶⁸ dakle područja poznatog pod imenom Banske krajine za koju je, poglavito pravoslavno pučanstvo tijekom 20. st. nastojalo rabiti naziv Banija i uz nju također i Korduna, pa se oba naziva uz Liku gotovo uzimala kao područja naseljena Srbima i po njima izdvojena iz Hrvatske.⁶⁹ Vjekoslav Klaić izričito tvrdi da je K. Teufenbach »doveo ovamo žitelje iz Hrvatske, pošto im je u domovini prietila neprestana pogibelj od Turaka«. ⁷⁰ Jan Herben je također prihvatio tezu o seobi pod Teufenbachom i to iz područja Vojne krajine, a od njega i drugi pisci.⁷¹ Neki na temelju toga zaključuju da su Hrvati došli iz Krajine od Siska do Virovitice,⁷² drugi da moraju potjecali iz zaleđa Kvarnerskog zaljeva⁷³, a Ivan Milčetić zaključuje da bi postojbina moravskih Hrvata mogla biti senjska biskupija, istočno od Ogulina, južnije od Karlovca do okolice Slunja.⁷⁴ Pod njegovim utjecajem i češki svećenik iz Dobrog Polja Alojz Malec piše da potječu iz četverokuta koga omedavaju gradovi Sisak - Karlovac - Ogulin - Senj.⁷⁵

Jedini je dosada sažeo sve te pretpostavke o mjestu odakle su doselili Hrvati u Moravsku često spominjani češki znanstvenik A. Turek u djelu o naseljavanju - kolonizaciji.⁷⁶ Kao i I. Milčetić pokušao je to objasniti jezikom koji su govorili doseljeni Hrvati u Moravskoj, a to je ikavska čakavština. S obzirom na

⁶⁶ Npr. U Zagrebu su postojali Horvali, Horvatovac, zatim Horvali kraj Rakova Poloka, Horvatovac u Novom Marofu i Horvatići kraj Jastrcorskog, te Hrvatini kraj Pazina, a ni jedan takav toponim ne postoji u ondašnjoj Hrvatskoj. Naime, kad su štokavski ili čakavski Hrvati doselili u tada kajkavsku Slavoniju, npr. u okolicu Zagreba nazivani su kajkavski Horvatima.

⁶⁷ O tome piše J. D r a n d l čiji odlomak imamo u prilogima na kraju ove knjige. Slično od Šembera pa dalje pišu svi drugi autori.

⁶⁸ V. prilog I. Kukuljevića na kraju knjige. ;

⁶⁹ Od Banske Krajine nastalo je bansko okružje, drugi naziv je Banovina, tj. banska zemlja.

⁷⁰ V. prilog na kraju knjige.

⁷¹ Isto. ;

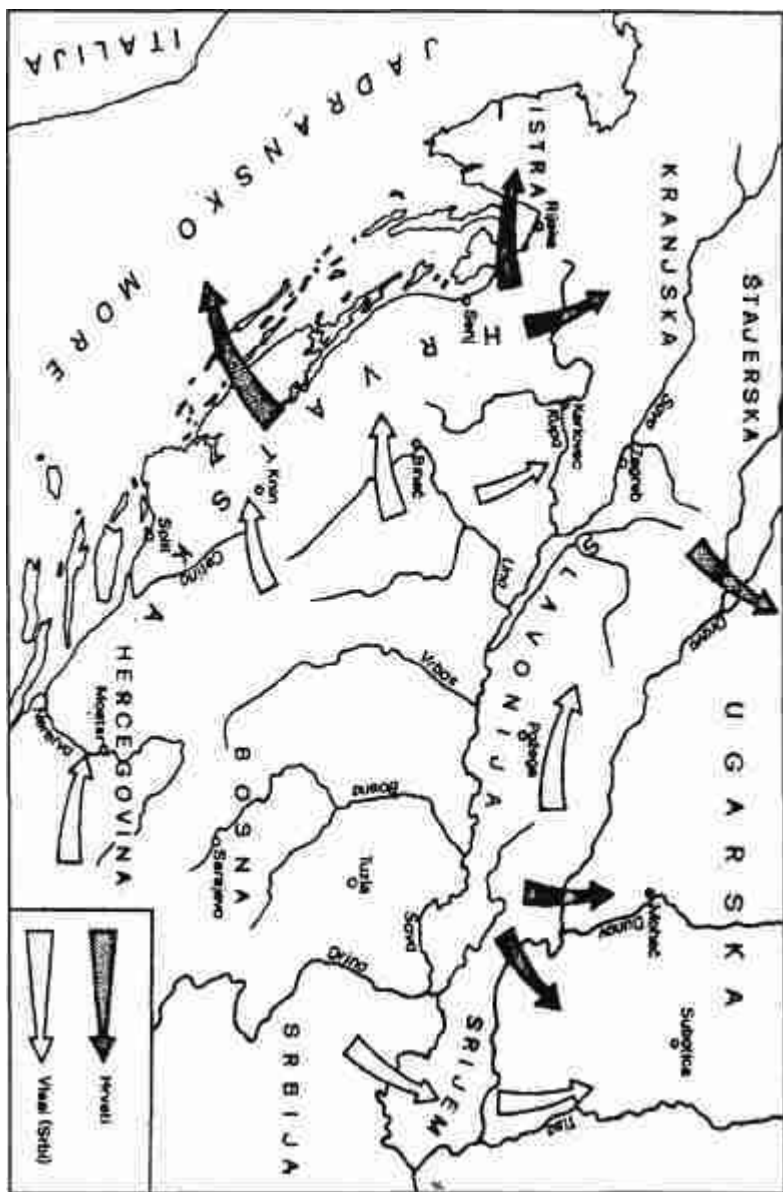
⁷² Npr. A. V á c l a v í k , *Podunajská dedina v Československu*, Bratislava 1925.

⁷³ J. Karásek, *Požstorna, Nová Ves, Hlohovec*, u Zborniku: *Čechu dolnorakouských*, Beč 1895, 216-238.

⁷⁴ *Vijenac zabavi i pouci*, 1898. i posebno *ridanje Zagreb* 1899. Usp. i prilog na kraju knjige.

⁷⁵ Odkud povolal Kryštof z Teufenbachu Hrvaty na Moravu? *flydka* 1904.

⁷⁶ Turek je napisao više radova o tome koji su zabilježeni u antologiji *Moravští Charváti*, u članku R. Jeřábeka *Moravští Charváti v literatuře*, 5-20

U i

Slunjska utvrda u 17. stoljeću (gravira J. V. Valvasora)

čke župe preko Jasenovca do Pakraca. U okolici Siska bili su čakavci u opadanju, a rubno su dopirali do Kupe i Korane, zapravo u cijelom porječju Kupe, Gline i Une i dijela Istre.⁷⁷ Iz tih su krajeva, npr. iz zaleđa Senja u 16. st. iselili čakavci, a na njihova selišta su došli u početku 17. st. s juga štokavci - Bunjevci i vlasi, katolici i pravoslavni.⁷⁸

Prema tome moravski Hrvati su došli s područja gdje su nekada, tj. do 16. st. govorilo čakavsko narječje, a ne samo gdje se govori danas. To je bilo porječje Kupe, Korane, Gline, Une i možda Ilove i Pakre. Osim toga Turek dodaje da se na temelju dosadašnjih istraživanja mora zaključiti da su hrvatska naselja u Moravskoj bila u jakoj svezi s hrvatskom dijasporom u zapadnoj Ugarskoj i zapadnoj Slovačkoj.⁷⁹ Nisu rijetki podaci koji govore o seobama iz okolice So-

A. Turek, Charvátska kolonisace na Moravě, Moravští Charváti, n. dj., 177. On piše: »U jednom se svi slažu: čakavšunaje u prošlosti zauzimala mnogo veći prostor nego ga /nu/ima danas.«

O tome su pisali brojni autori, npr. S. Pavičić, N. Klaić, F. Močanin, M. Valentić, J. Adamček, D. Pavličević i dr.

⁷⁹ A. Turek, n. dj., 177.

prona, Eisenstaclta i drugih područja u moravska, hrvatska sela.⁸⁰ Ukratko, Turek zaključuje: »Prazavičaj Hrvata koji su doselili u Moravsku ne može se zbog pomanjkanja izvora točno odrediti.« S velikim oprezom bi se moglo raspravljati o mišljenju koje je među moravskim Hrvatima jako rašireno, tj. da su doselili iz okolice Slunja, Bihaća i od Vrbasa jer su ta prezimena tamo bila jako raširena.* Tvrđnja da su Hrvati doselili iz onih hrvatskih krajeva gdje se u 16. st. govorilo čakavski poglavito, prema Tureku, vrijedi za sela koja su pripadala imanju Liechensteina u 16. stoljeću (Frielištof, Dobro Polje i Nova Prerava) i za Hovorane. A samo u njima, izuzevši Hovorane, hrvatski se jezik u svom starinačkom obliku sačuvao do najnovijeg vremena. U ostalima je, nažalost, išezao mnogo ranije.⁸²

Turek je naveo sve njemu poznate hrvatske autore koji su pisali o temi odakle su doselili Hrvati u Moravsku,⁸³ pa i one koji su pokušali na to pitanje odgovoriti uz raščlambu govora i narječja,⁸⁴ ali nije znao za prilog Rudolfa S tro h a l a koji je bio jedan od najboljih poznavatelja čakavštine. On piše doslovce: »U Moravsku su se doselili po svoj prilici iz kotara delničkoga i vrbovskoga«, a to znači iz Gorskog Kotara.⁸⁵ Zatim, uspoređujući narječje oko Oštarija u ogulinskom kraju i govora moravskih Hrvata, nalazi sedam primjera istovjetnosti.⁸⁶ Prema tome, uz delnički i vrbovski kraj, mogli bismo dodati i ogulinsku pukovnicu, a tamo su na pusta selišta tijekom 17. st. naselili vlasi pravoslavni oko Moravica, Gomirja, Drežnice, Plaškog, odnosno vlasi Krmpočani u okolicu Lica i otud se spustili prema zaleđu Novog Vinogolskog i Senja.

Ako bismo sázeli sve pretpostavke i tvrdnje, mogli bismo zaključiti da su moravski Hrvati doselili iz porječja Kupe i njenih pritoka, poglavito Dobre i Mrežnice, ali znatno bliže moru nego što se obično tvrdi. To dokazuju i poneki talijanizmi u njihovu govoru o čemu smo već govorili.

⁸⁰ Išlo, 179-181. Na istom mjeslu, 248-249.

⁸¹ Išlo, 178.

⁸² Ta tri sela su živjela kao jedna cjelina, sa svih strana okružena Nijemcima, nisu imala izravni dodir s Česima i Slovacima, a imali su najduže i hrvatske (glagoljaške) svećenika, pa je sve to omogućilo njihovo nacionalno održavanje.

Npr. Vj. Klaić, I. Milčetić i po njemu Malec, te Čeh Herben i drugi.

⁸⁴ Osobito I. Milčetić.

Rudolf S t r o h a l, Kako i odakle su se doselili ugarski, doljnjo-ausrijski i moravski Hrvati? U časopisu *Svela Cecilija* 11, Zagreb 1917, 187-190.

⁸⁵ Isto, 189. Osobito se radi o i/govoru i, ije, je, dakle tzv. glasa jat (č).

d) Bivša hrvatska sela u Moravskoj

Iako su se Hrvati u Moravskoj upravo čudnim i nevjerojatnim stjecajem povijesnih okolnosti očuvali samo u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi, to ne znači da su oni naselili samo tri spomenuta sela, naprotiv. Oni su bili samo jedan ogranak hrvatskog življa koji je otišao najviše na sjever, najdublje u srednju Europu. Drugi dio su činili Hrvati u susjednoj Slovačkoj, treći na Moravskom polju i Donjoj Austriji, četvrti u zapadnoj Ugarskoj koja je 1918. podijeljena na austrijski i mađarski dio, na gradišćanske i u užem smislu mađarske Hrvate.

Osim na imanju Drinovac (Drnholec) kome su pripadala ta tri sela, bilo ih je i na susjednim pa i udaljenim feudalnim gospoštijama, istočno, sjeverno i zapadno od utoka Jevišovke u Dinju gdje se danas nalazi Frielištof (Jevišovka). Nešto zapadnije nalazilo se dobro Hrušovany nad Jevišovkom (Grussbach) gdje se 1588. spominje Juraj Hrvat, pa još dva čovjeka hrvatskog prezimena, a 1657. se među 26. kućnih gospodara spominju četiri Hrvata, osam Čeha (ostalo vjerojatno Nijemci). Suvremenici su nakon tridesetogodišnjeg rata tvrdili da je udio Hrvata među pučanstvom bio u nedavnoj prošlosti mnogo veći. Tako se spominje da je 1660. neki »Martin Kraus preuzeo staru pustokućnicu Hrvata Schneidera«⁸⁷. Ne znamo da li je ime Schneider samo prijevod od hrvatskog krojač, švec, šivač ili je to bilo njegovo zanimanje, što je najvjerojatnije. Međutim, moguća je i treća mogućnost, a to je preuzimanje njemačkog prezimena, a zadržavanje hrvatske narodnosne svijesti i jezika. Ako je to točno, onda bi to bio prvi, nama poznati slučaj pohrvaćivanja⁸⁸.

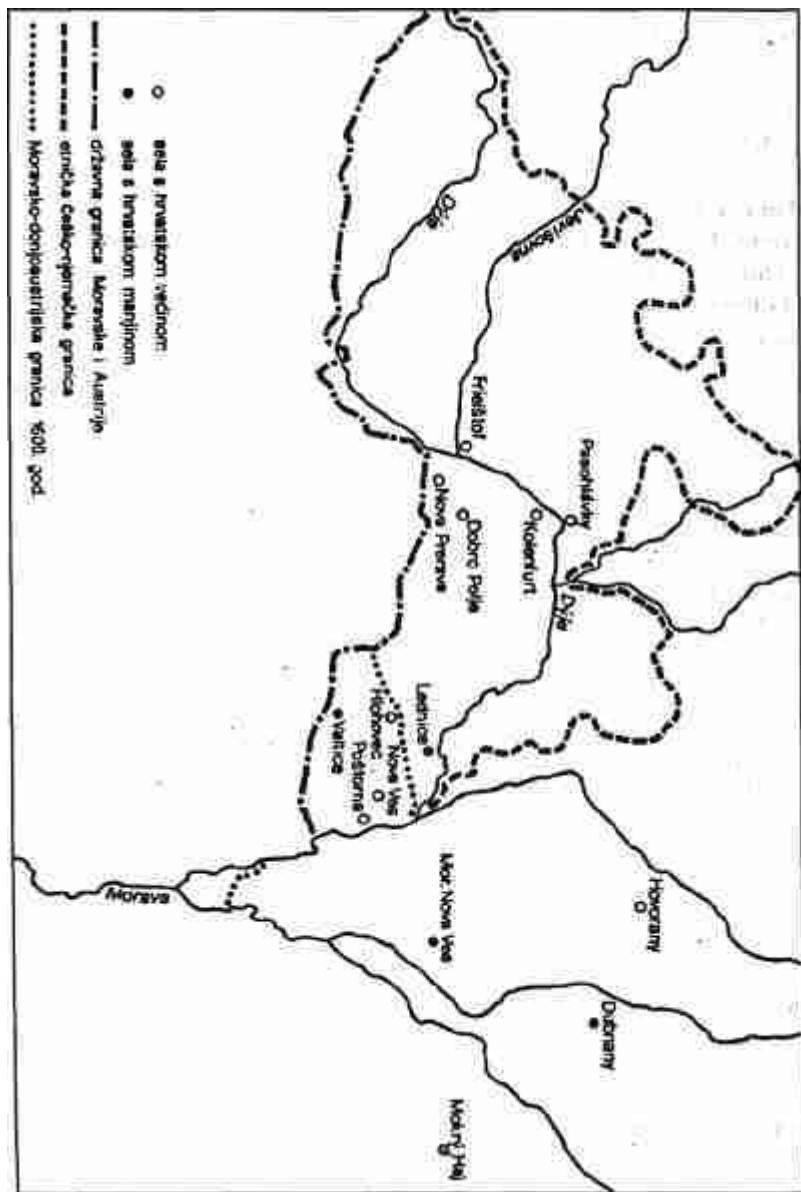
Zapadno od Frielištofa, na desnoj obali rijeke Dinje (Thaya) nalaze se Lednice (Eisgrub) koje je u 15. st. bilo napučeno gotovo isključivo Nijemcima, ali u drugoj polovici 16. st. se među 500 pojedinačnih imena nalazilo više Hrvata nego Čeha (60:47). Sto godina kasnije je broj Čeha uznapredovao, a broj Hrvata je smanjen, npr. od 92 seljaka bilo je 14 Hrvata i 21 Čeh.⁸⁹

Sjeverozapadno od Frielištofa nalazilo se također hrvatsko selo Pasohlavky koje se u drugoj polovici 16. st. nazivalo Hrvati (Charváty) i imalo je 34 useljeničke obitelji. Budući da je stariji naziv bio Uherčice, Auršice ili Aurčice na Bijelom brijegu (od čega je nastalo njemačko ime Weisstätten), možemo

⁸⁷ A. Turek, Charvátska kolonizace..., Moravští Charváty, n. dj., 163.

⁸⁸ Zanimljivo je napomenuti da u Frielištofu i danas živi obitelj J. Schneidera koja čudnim slučajem nije raseljena nakon drugog svjetskog rata i sačuvala je hrvatski jezik i svijest o nacionalnoj, hrvatskoj pripadnosti.

⁸⁹ J. Breu, Die Kroatiensiedlung, 141.

pretpostaviti da su naziv Pasoglavci (češ. Pasohlavki) dali doseljeni Hrvati.⁹⁰ U 16. st. se spominju i Charváty ili Pasohlavki na češkom ili Krabotendorf (Hrvatsko Selo) na njemačkom. Selo je pripadalo imanju Wositz (Vlasatice) i imalo je još 1574. hrvatsku većinu, npr. od 19 obiteljskih imena bilo je 10 hrvatskih, 7 čeških i 2 njemačka.⁹¹ Godine 1618. kad je počeo 30. godišnji rat u selu je bilo 44 obitelji i održao se naziv Charváti, ali je tijekom rata velik broj pučanstva stradao, pa je opao i broj hrvatskih obitelji, a uvećao se njemački dio stanovništva do polovice. Asimilacija se nastavila, pa iako koncem 17. st. selo nosi hrvatski naziv, u prvoj polovici 18. st. gotovo da i nema tragova hrvatstva, nego se povećao broj čeških obitelji. Tijekom 19. st. nema više hrvatskih naziva, pa čak ni u topografiji, npr. u imenima seoskih njiva koja se obično najduže zadržavaju. Samo je A. Turek pronašao na specijalnoj karti naziv Krawatenberg (1876) i sredinom 20. st. nadimak (Spitznamen) Walachen (Vlasi) za stanovnike Pasohlavky.⁹²

Na krajnjem rubu hrvatske kolonizacije u Moravskoj nalazi se selo H o w o r a n (Hovorany) na dobru Valtice (Feldsberg) nedaleko Hodonína (njem. Göding) čija je uprava oko 1590. to selo obnovila doseljenim Hrvatima. Godine 1604. bilo je u popisu žiteljstva većina hrvatskih a manjina čeških prezimena.⁹³ I tu se pučanstvo prorijedilo tijekom 30. godišnjeg rata⁹⁴, ali se nastavio i proces asimilacije i doseljavanja Čeha, pa se u urbaru iz 1691. nalazi samo jedna petina hrvatskih imena, ali se ne zna da li su već dotada i oni bili čehizirani.⁹⁵

⁹⁰ Pasoglavcima su u Hrvatskoj nazivani Tataři (Mongoli) koji su u 13. st. prodrli u Hrvatsku, ali i u Češku.

⁹¹ U popisu god. 1676. spominju se vlasnici posjeda koji su nosili hrvatska pre/.imena: Lapič, Sorič, Križance, Papaučić, Venković, Nadič, Jaković, Krenšić, Račić, Maurovič, Radović, Janiković, Čerišić, Andersić, Vončić, Šabšić, Urbanović, Turčić, Jašić, Ilolderšić, Malković, Ilalavič, Gclčšić, a ostali su bili Česi. Sva su prezimena pisana sa završetkom na »itz«, tj. ič. (Turek, Charvátska kolonisacc. Moravští Charváti, n. dj., 169).

⁹² J. Breu, n. dj. 141.

⁹³ A. Turek, n. dj. 171. Navest ćemo sva hrvatska imena i prezimena: Mikula Iblíč, Matej Jelcnčič, Gregor (Grgo) Jančikubič, Matej Kopljaković, Mihal Zavitič, Petar Dučić, Gašpar Ladič, Jan (Ivan) Ladič, Mihal Vidašić, Mikula Vitković, Matej Navogič, Stjepan Kozulič, Franjo Franković, Jan Jc/ič, Jan Markošić, Ivan Fabijanišić, Stjepan Zilković, Mihal Valcković, Jura Žtobič, Sijepan Pctriković. (Imena i prezimena smo u pismu pohrvatili, npr. od Emrych Zawigatycz = Mirko Zavigatič).

⁹⁴ Isto, 172. Godine 1623. spominju se ove hrvatske obitelji: Mikulc Markoviča, Juraja Muhoviča, Vite Benkoviča i Andreja Blaškoviča.

⁹⁵ Isto, 173. Tada se spominju tri Filipoviča, tri Ivičiča, Fabijanič, Zavitič, Kozulič (Košulič), Kokotič i Benković. Zanimljivo je napomenuti da 1604. nisu popisani u Hovoranima Ivičiči, Filipoviči, Kokotič i Benkoviči pa to govori da su seobe trajale i tijekom 17. stoljeća, ali ne znamo da li su oni dolazili iz Hrvatske ili su to bile tzv. unutarnje seobe iz drugih moravskih, donjoaustrijskih, zapadnougarskih ili slovačkih naselja.

To su važnija naselja gdje je postojala potkraj 16. st. hrvatska većina, ali je postojalo mnogo sela gdje su Hrvati bili u manjini i gdje su vrlo brzo iščezli. Međutim, ostali su tragovi njihova postojanja u nazivima sela, njiva, livada, brda, ali i zapisanim prezimenima ili nadimcima koji su imali etnički hrvatski značaj. Zadržalo se npr. naselja ili dijelova sela koja su još tijekom 19. st. nosila dvostruki naziv od kojih je prvi bio Krawaten ili Charvátsky, dakle na njemačkom ili češkom jeziku. Jedna skupina kuća u Uherčicama kraj Jemnice od četiri doma i dvadesetak stanovnika nazivala se još 1893. Krawatendörfel ili Charvatska Vesnička.⁹⁶ U Litobornu sjeverozapadno od Moravskih Budejovica bilo je jedno pusto dvorno mjesto (kućište) koje je pripadalo obitelji Vuković (Wukowitz) koja je 1676. bila već izumrla. Isto je bilo u Jiřicama zapadno od Frieliřtofa u 17. stoljeću.⁹⁷ U porječjima rijeka Jihlave, Svatke i Dinje (Iglawa, Schwarzawa i Tliaya = Dyje) zapisana su tijekom 16. i 17. stoljeća brojna hrvatska imena. U Trbouřanyma južno od Ivančice jedan se zapušteni vinograd nazivao Charvatska Hora (Hrvatska gora) koja je 1656. nazvana pojednostavljeno Charvát.⁹⁸ U istom kraju je vlasnik imanja nosio prezime Turčić, a spominju se i Fratrići, Hasići, Zijabići i dr."

Brojni tragovi nekadašnjeg hrvatskog življa nalaze se u čitavom Moravskom polju od donjeg toka Morave pa sve do Beča, ali i s lijeve obale te rijeke prije ušća koje danas pripada Slovačkoj gdje žive i neasimilirani Hrvati.¹⁰⁰

" .1. Brcu, 142. Turck, n. dj., 174-176. spominje brojna hrvatska prezimena u pojedinim selima južne Moravske koja je čitava bila naseljena Hrvatima, ali u manjim skupinama koje su se već do kraja 30. godišnjeg rala izgubile, ali su ostali tragovi njihova života u zapisima i nazivima njiva, sela, livada itd. Navest ćemo samo neka prezimena koja bi mogla biti i plemićka, npr. Jankovići, Vukovići, Kuzmići, Miirkovići, Kramařići, Dragiřići i dr. O hrvatskom plemstvu u Moravskoj također je pisao A. T u r e k , Charvatska šlechta na Moravě do války třicetileté, Křavarsko, roč. VI.

⁹⁷ J. Ureu, n. dj., 142.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Petar J a n d r i ř e v i ć u članku Kod Ilrvalov u Moravskoj, *Naša domovina*, kalendar, 1936, 54-68. je prvi hrvatski pisac u dijaspori koji je prihvatio Turckove rezultate o seobama moravskih Hrvata i osini njih opisao hrvatske naseobine u Moravskom polju i Slovačkoj.

2. Hrvati u Moravskoj, Jia Moravskom polju i u današnjoj Slovačkoj

*»U toku povijesti mnogi su evropski namdi stvarali svoje naseobine u tuđini, često čak i daleko od evropskog kontinenta. No rijetko je koje preseljavanje imalo tako tragične razmjere kao iseljavanje žitelja Hrvatske u toku 16. stoljeća, kad su u Hrvatskoj čitavi krajevi ostali gotovo pusti. Jer, nije se odselio samo dio naroda, viřak, kao řto se to često deřavalo, a deřava se još i danas, već su iselila čitava sela pa čak i čitava područja odjednom.« (Ivan **Brabec**, *Hrvatski govori u Gradiřću, Gradiřćanski Hrvati*, Zagreb, 1973., 61)*

a) Život u novom zavičajju

U 16. st. kad nije bilo prometnica ni današnjih prijevoznih sredstava, putovalo se na seljačkim kolima, na konjima, splavima i čamcima uzduž rijeka i najčešće, naravno, pješice. Konjske zaprege bile su tada glavno prometno sredstvo, ali zbog slabih cesta nisu mogle prijeći više od dvadeset do trideset kilometara dnevno, ali samo za suhih ljetnih dana kada nisu kola upadala u kaljuže. Zbog toga je putovanje npr. od Karlovca ili Siska do južne Moravske trajalo oko mjesec dana. To potvrđuje i podatak da su doseljeni Moravci još u drugoj polovici 19. stoljeća putovali od Brna do Moslavine točno 22 dana.¹

Budući da su tada Hrvati živjeli pretežitno u kućnim zadrugama² s nekoliko desetaka duša, na put je kretala čitava zadruga sa po nekoliko kola. Na njima su bili sitniji alati, oruđe, oružje, posuđe, hrana, mast, a iza kola su bili zavezani psi i sitnija stoka. Postoji mogućnost da su sa sobom tjeroali i krupniju stoku jer po-

¹ D. Pavlićević, Križ i okolica, *Kaj IV-V*, Zagreb 1984, 27. Obitelj Panllik iz Križa putovala je iz Moravske također kolima 1886. i jeftino kupila zemlju u Hrvatskoj. Tada su postojale već dobre makadamske ceste na kojima se brže putovalo.

² J. Brcu, Hrvatska kolonizacija, n. dj., 16. piše: »Može se dokazati da su u 16. st. postojale u Donjoj Austriji hrvatske kućne zadruge. To potvrđuju i istraživanja mađarske znanstvenice Vere Zimányi u Gradiřću, (*Der Bauerstand der Herrschaft Güssing im 16. u. 17. JhdI, BtirgenlänJische Forschungen* 46, Eisenstadt 1962.)

daći govore da su Hrvati nakon doseljenja imali u Moravskoj više stoke nego susjedni Nijemci ili Česi i Slovaci.³ Većina doseljenog hrvatskog pučanstva na novim prostorima bili su dotada uglavnom stočari s izvjesnim nomadskim navikama, pa su se teško uklapali u ratarsku proizvodnju i sjedilački način života. Doseljenici nisu poznavali jezik, običaje, poljodjelske poslove i poredak na vlastelinstvima, pa je često dolazilo do sporova i trzavica oko obveza, meda i ispasišta za stoku. Zbog toga u nekim njemačkim i češkim zapisima ima i nekih negativnosti o Hrvatima kao narodu, da su npr. tvrdoglavi, zli, da nerado ostaju duže na istom mjestu što je tipično baš za stočare, pa da čak često mijenjaju i svoja imena i nazive.⁴

Okolno njemačko-češko žiteljstvo je često smatralo doseljene Hrvate uljezi- ma, protivilo se njihovom sve brojnijem useljavanju, nisu im prepuštali rado zemlje i livade koje su im pripadale niti prava na ispašu, korištenje šuma, izvora i puteva. Budući da su Hrvati bili ponajviše stočari, često naoružani, a kako su došli iz krajeva gdje se svakodnevno ratovalo, bili su skloni uporabi sile, pa su ih se domaći seljaci bojali. Bilo je i pojava da su Nijemci zahtijevali daljnju zabranu naseljavanja Hrvata,⁵ predlagali da se umjesto njih doseljavaju Nijemci, da im se ne daju nikakve službe i mogućnost zarade. Nakon toga bilo je i pokušaja vraćanja u staru domovinu, pa su feudalci morali reagirati u korist Hrvata kako bi im imao tko privređivati i davati prirode zemlje i ostale daće.⁶

Osim razlika u jeziku, običajima, načinu života i dr. velike su bile razlike u duhovnom životu, npr. u vjeri i vjerskim obredima. Hrvati su došli uglavnom među protestante ili, kako su oni rekli, u »njemačku vjeru«, u doba napona protestantizma, pa su tako i na tom polju bili nepoželjni. Nisu razumijeli njemačkog jezika, nisu znali čitati njihovu bibliju, a nisu prihvaćali ni njihove obrede. Zbog toga su zahtijevali svoje, hrvatske svećenike od kojih je dobar broj došao zajedno u seobi. Ti svećenici, a i kasnije neki koji su došli iz Hrvatske, mnogo su učinili za očuvanje hrvatske riječi i nacionalne samosvijesti. Tijekom prvih seoba u 16. st. nisu Hrvati i njihovo katoličanstvo bili najbolje prihvaćeni u njemačko-protestantskoj sredini, ali u drugoj polovici istog stoljeća i tijekom 17. st. u doba protureformacije, mijenja se odnos prema njima. U katoličkoj Austriji koja je bila okosnica protureformacijskog pokreta, bili su Hrvati kao izraziti i postojani katolici dobro primani, pa su im omogućavali i postavljanje hrvatskih svećenika.

Hrvata protestanata bilo je u Gradišću, Moravskoj i Slovačkoj vrlo malo, a i oni rijetki koji su prihvatili tu reformiranu vjeru, brzo su se ponijemčili. J. Breu je ispravno konstatirao da su Hrvati prihvaćali protestantizam uglavnom pod pritiskom feudalnog gospodara i da je »katolicizam više odgovarao hrvatskoj religioznosti nego njemačka vjera«. Stoga su se Hrvati u Austriji, Moravskoj i dijelu Ugarske našli nakon seoba u doba reformacije i protureformacije u »dvostrukoj dijaspori«, jer su se iselili u stranu zemlju i isto tako strano religiozno i jezično područje.⁷ Ta činjenica izvjesne getoizacije omogućila im je da sačuvaju svoje običaje, jezik, vjeru, da što duže zadrže svoj tradicijski, za tu sredinu već konzervativni način života.⁸

Hrvatska katolička sredina dala je znatan broj svećenika. O tome svjedoče česta hrvatska prezimena među svećenicima. U nekim župama u Austriji, Ugarskoj i Moravskoj bili su svećenici Hrvati, a u većinskim hrvatskim selima bilo je i po dva hrvatska župnika, odnosno župnik i kapelan. Među moravskim Hrvatima, poglavito onima na imanju Drnholec, bio je pritisak za prijelaz na protestantizam najjači jer je njihov feudalac Hartmann II. od Liechtensteina bio gorljivi evangelik.

Ipak, ni on nije uspio sve Hrvate prevesti na protestantizam. Na imanju ih je bilo, pa i među Hrvatima, ali samo djelimice. I u 17. i 18. st. spominju se tu katolički župnici koji nose hrvatska prezimena.⁹ U 19. i 20. st. u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi živjeli su samo katolici.¹⁰ Evangelici su vjerojatno tijekom protureformacije opet prešli na katoličanstvo.

J. Breu je posebno istaknuo stalni osjećaj pripadnosti kojega su Hrvati u dijaspori od 16. st. pa gotovo do naših dana imali prema staroj domovini, a isto tako i vrlo bogat nábožni život čiji su najvidljiviji izraz bila hodočašća, poglavito ona marijanska jer je štovanje djevice Marije i u staroj dijaspori i u domovini oduvijek bilo uobičajeno. O tome spomenuti autor piše: »Usprkos velikim prostornim udaljenostima postojao je između pojedinih jezičnih otoka uvijek određeni osjećaj pripadnosti. U vrijeme reformacije i protureformacije, pa i kasnije, premještali su se hrvatski župnici i učitelji daleko preko granice njihova zavičaja, u dniga hrvatska područja. K tome se može pridodati i vrlo razvijen hodočasnički život. Vrlo obljubljena hodočašća bila su Deutsch-Altenburg na Dunavu,

Isto, 20. Breu piše: »Duševno odstojanje između Hrvata i njihove strane okoline je prilično veliko usprkos kulturnoj asimilaciji. Temperament, religioznost, osjećaj za rod i obitelj različiti su kod Nijemaca i Hrvata.

Isto. Breu smatra daje to samo učvrstilo hrvatske »nacionalne pozicije«.

⁹ K. Kučerová, n. dj., 217.

¹⁰ Isto, 218.

³ J. Breu, n. dj., 16. On navodi podatak da su svi Hrvati imali u pravilu i više djece, pa su se brže širili na nove posjede i sela.

⁴ Isto, 18. Zapis je iz imanja Červený Kameň u Slovačkoj.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

Marianka kod Bratislave, Šastin zapadno od Hodonína i Željezno.¹¹ U 19. stoljeću dolazilo je na proštenje Velike Gospe u Deutsch-Altenburgu 600 do 800 Hrvata s Moravskog polja preko Dunava na splavima da zajedno s Hrvatima iz južne Donje Austrije i iz mošonjske i požunske županije slušaju pod vedrim nebom hrvatsku propovijed.¹²

Ti hrvatski jezični otoci od Mure i Drave do Taje i Morave, od Čakovca do blizu Bnia nisu bili izvorno povezani. Nalazili su se u Austriji, Ugarskoj, Češkoj i pri onom stupnju komunikacije u 16. do 20. st. nisu mogli ostvariti izravne dodire s matičnom zemljom, nego samo indirektno, preko trgovaca, vojnika, svećenika, proštenjara, učitelja, političara koji su često odlazili put Beča i Požuna. Taj gubitak izravne sveze s matičnom domovinom kao i činjenica da Hrvati nisu u dijaspori uspjeli stvoriti svoje građanstvo i inteligenciju (osim tankog svećeničkog sloja¹³ bitno su utjecali na daljnji kulturni, nacionalni i gospodarski razvoj Hrvata, i ono malo sitnijeg i srednjeg hrvatskog plemstva koje je očekivalo razne službe već se potkraj 16. i tijekom 17. stoljeća mađariziralo ili germaniziralo. I slobodni i oslobođeni seljaci koji su se naselili u gradovima ubrzo su napuštali svoju narodnu pripadnost, zapravo jezik i uključivali se u većinski narod¹⁴.

I u gospodarskom pogledu morali su se hrvatski doseljenici prilagoditi uvjetima nove sredine. Većina ih je morala preći na ratarstvo umjesto ekstenzivnog stočarstva kojim su se bavili u starom kraju. Kao kmetovi, željari ili zakupnici bili su vezani uz određeno imanje i zemlju koju su dobili za obradu ili u najam. Uz poljodjelstvo je važna grana bila i vinogradarstvo, osobito u zapadnoj Ugarskoj i u moravskim selima. Seoski i drugi obrti kao da nisu odgovarali životnim navikama Hrvata, pa nisu razvili niti u većem broju prihvatili ni jedan važniji obrt, osim donekle kovačko-potkivačkog koji je bio vezan uz tradicionalno zanimanje za konje i konjogojstvo koga su prenijeli iz stare domovine. Veće zanimanje pokazivali su za sve vrste trgovine i prijevoze, podvoze seoskim kolima kao kirijaši. U te dvije djelatnosti stekli su mnogi Hrvati ugled i imetak.

¹¹ Moravski Uvali imali su i svoja posebna prošteništa, npr. Pri Irim Hrastom i dr. o čemu ćemo govoriti kasnije.

¹² J. IJrcu, Hrvatska kolonizacija, n. dj., 21.

¹³ Isto, 20. »Kao jedini viši sloj mogu se nakon odnarođivanja plemstva označiti samo hrvatski župnici i učitelji, s njemačkom ili mađarskom naobrazbom, koji stalno nanovo pridolaze iz seljačkog staleža.«

¹⁴ Isto. »Socijalni uspon uvijek se plaćao promjenom narodnosti dotične obitelji.«

b) Baština starog kraja u novom zavičaju

Hrvati nisu stari kraj napuštali kao amorfnu ljudsku masu, nego kao već oblikovan narod koji je imao svoju samosvijest, jezik, kulturu, vjeru, običaje, nošnju, pa je djelimice u seobi imao i svoje plemstvo, doista samo ono niže i srednje, ali i glagoljaško svećenstvo kao duhovne predvodnike. Budući da su selili u većim seoskim i zadružnim skupinama, a rjeđe u užim obiteljima ili pojedinačno, zaposijedali su obično čitava sela i činili često većinu u pojedinim vlastelinstvima, pa čak i područjima, npr. u južnoj Moravskoj, oko Malih Karpata, na istočnom dijelu Moravskog polja, u dijelu Donje Austrije i zapadne Ugarske.

Podataka za takve tvrdnje naći ćemo u seoskim ili vlastelinskim urbarima, tj. knjigama s popisima kmetova, njihovih obveza i zemlje koja im je dodijeljena na obradu. Drugi pak izvor su nam crkveni popisi, odnosno biskupske posjete ili vizitacije gdje su upisani podaci o župama, svećenicima, crkvama, njihovim posjedima i vjernicima, puku koji tu živi, koliko ga ima, kojim jezikom govori, kakvi su mu običaji, radne i druge navike. Iz urbara i crkvenih vizitacija možemo doznati kako su se Hrvati zvali, kako su živjeli, kako su nazivali svoja sela, zaseoke, dijelove naselja, koje su njive uživali, koje su livade kosili, kojim su se šumama i izvorima služili.

Raščlambom i usporedbom tih podataka možemo zaključiti koje su elemente svoje kulture, jezika i običaja prenijeli iz stare u novu domovinu i kakav je bio njihov utjecaj na stvaranje kulturnog ozračja u novoj životnoj sredini, kakav je bio upliv nove sredine na razvoj doseljenih Hrvata, kakav je bio proces održanja ili asimilacije i koliko je dugo trajao. Možemo raspravljati i o području kojega su zaposjeli u seobi i kako se ono širilo ili sužavalo tijekom ta tri-četiri stoljeća. U svemu tome najviše će nam pomoći prezimena seljaka koja su upisana u urbare, zatim nazivi njiva ili livada koje su imali u najmu ili kao kmetovi, pa jezik kojim su se služili i svećenici koji su vodili duhovnu pastvu. U novije vrijeme dolaze u obzir i katastarsko-gruntovne knjige i njihovi vlasnici kao i statistički podaci o narodnosti, jeziku, vjeri, zanimanju.

'Hrvatska prezimena su nam najčešći i ponajbolji vodič u traženju Hrvata u dijaspori. Ona su se i najduže zadržala, ali s njima treba biti oprezan zbog toga što su na različite načine pisani i upisivani u njemačkom, mađarskom ili češko-slovačkom jezičnom području. Npr. Hrvat u Austriji najčešće postaje Krobot ili Krabat, u Mađarskoj Horvat a u Češkoj Charvát, a slično se događa i s drugim prezimenima koja se pišu raznim pismima, poglavito glasovi č, ć, ž, š u pre-

zimenima. Prezimena koja označavaju zanimanje, npr. Kovač, Kolar, i si. se često prevode pa postaju Schmidt, Wagner. Neka se hrvatska prezimena ženidbenim vezama prenose i na Nijemce ili Čehe, a njihova na Hrvate. Otud i danas brojna strana prezimena nose oni koji se osjećaju Hrvati, a neki koji imaju hrvatska prezimena nisu više Hrvati. Zbog toga, kako kaže J. Breu, ne može se prihvatiti zaključak: »hrvatsko prezime - hrvatska narodnost«.¹⁵

I nazivi sela, zaselaka i dijelova naselja govore o narodnosnom sastavu njihovih stanovnika. Mnoga od njih se dolaskom Hrvata preimenuju, ili se dio naziva hrvatskim imenom. Npr. Hrvatski Grob, Hrvatski Jandrof, Hrvatska Nova Ves i si. Uz njih je obično naziv naselja njemačke narodnosti, pa imamo npr. Hrvatski i Nimški, Veliki ili Mali, Gornji ili Donji dio nekog sela. Za većinu jedinstvenih naselja s miješanim stanovništvom su postojala i različita imena, npr. Fröllersdorf, Frelichov i Frielištof za današnju Jevišovku, Gutenfeld i Dobro Polje (Pole) za istoimeni naziv sela, itd. Postojali su u naseljima različiti nazivi za dijelove naseljene Nijemcima ili Hrvatima, npr. Hrvatska ili Nimška ulica, Hrvatski ili Nimški kraj i slično. U južnoj Moravskoj u svim naseljima gdje je živjelo miješano pučanstvo postoje uvijek po tri naziva: njemački, češki i hrvatski.

Zanimljivo je napomenuti da Hrvati nisu uzimali stare, njemačke nazive za njive, nego su im davali svoje, hrvatske. Uzet ćemo za primjer nazive njiva i livada u Frielištofu koje su gotovo sve hrvatskog podrijetla, na primjer: Bližnji Striki, Dražice, Lučice, Vrbičice, Pri žutoj vrbi, Stara gora, Selska, Ribnjaci, Srednji dejli (dijeli), Sa mosti, Dugi (Dugi), Kratki, Sklajnaz (Sklanjac), Sa Dinje, Žiline i druga.¹⁶ Na drugom mjestu su zapisani još i Davni, Gorani, Vratká.¹⁷ Slični se podaci mogu navesti i za brojna druga sela u hrvatskoj dijaspori, poglavito ona gdje su Hrvati imali većinu.

I posebni nazivi ljudi i obitelji u Frielištofu govore o tome da su Hrvati i tu zadržali svoje. Ta, često podrugljiva imena, nazive (Spitznamen) su također pretežno hrvatskog podrijetla. Na primjer u istom selu: Lipi, Gluhi, Glupi, Slipi, Mudri, Tonko, Mačko, Joško, Ivac, Mihac, Mandin, Hankin, Lovrina, Gundina, Jagina, Aneškina itd.¹⁸

U jeziku su Hrvati sačuvali i pojmove iz 16. stoljeća i na neki način i konzervirali omogućivši i danas istraživanja i usporedbe s današnjim hrvatskim književnim jezikom. Riječi koje nisu imali ili su zaboravili uzeli su iz njemačkog ili

¹⁵ Isto, 4.

¹⁶ Johann H a l l a v i č , Fröllersdorfer Ortsgeschichte, 44, Wien 1944, strojem umnožen rukopis.

¹⁷ J. Breu, Die Kroatensiedlung, n. dj., 138.

¹⁸ 3. Hallavič, n. dj., 44.

podataka da se itko od iseljenih Hrvata vratio u staru domovinu. Oni su već sasvim srasli s novom sredinom, pomalo prekidali ionako neizravne sveze s njom i dijelili sudbinu područja na kome su živjeli.

I tijekom 17. st. zapisana su u južnoj Moravskoj brojna hrvatska prezimena, poglavito ona svećenička, a baš ona nam potvrđuju da je tu bilo mnogo Hrvata jer inače ne bi bili u službi hrvatski svećenici. U Frielištofu su gotovo svi svećenici bili Hrvati, pa se npr. spominju neki koji su došli iz Hrvatske, iz Senja, Samobora, itd. Godine 1651. u Frielištofu je bio župnik Blaž Mramorić za koga se kaže da je došao iz Mađarske.²¹ Nešto kasnije (1685) se navodi da je župnik Jakob Krznarić iz senjske biskupije²² koji je iz turskog ropstva spasio 24 djece.²³

Medu prezimenima koja su zapisana u početku 17. st. među Hrvatima u južnoj Moravskoj bilo je i Haramin, hrvatski haramija, a to dokazuje da su doselili kao pogranični vojnici iz Hrvatske, pa su prema njihovu zanimanju upisani kao da se tako zovu.²⁴ Hrvatska prezimena na -ić zapisivana su na razne načine kao: it, itš, itz, ich i si.²⁵ Na imanju Drnholec upisana su 1616. slijedeća hrvatska prezimena: Bosnić (2), Višnić (2), Kulačić, Jančić, Čačić, Paviković, Vrtičić i dr.²⁶ U Dobrom Polju su dotada upisani samo Slunjski. Osim navedenih su još neka prezimena, npr.: Korić, Maurović, Cvitičić, Križanić, Keglević, Halavić, Jelešić, Blašković, Varolić, Jilešić, ovčar Matesa Libić.²⁷

U doba tridesetogodišnjeg rata u Frielištof je došlo 36 ljudi, zapravo glava obitelji ili zadruga. Od toga je bilo 14 Hrvata i isto toliko Čeha, a osam nepoznatih, vjerojatno Nijemaca, ali već sedamdesetih godina broj Hrvata je porastao na 25 a broj Čeha se smanjio na samo četiri što govori o većoj plodnosti u

²¹ A. Turek, Charvátska kolonizace na Morave, n. dj., u knjizi Moravští Charváti, 157.

Krznarici potječu iz Brinja u Lici gdje i danas žive u najvećem broju.

²² A. Turek, n. dj., 157.

U Hrvatskoj je također često prezime Haramija, Haraminić, Haraminčić, Haramina.

Npr. prezime Nikole Jurišića, hrabrog hrvatskog vojvode koji je branio mađarski grad Koszeg (Kiseg) upisali su kao Nikolaus Jurischick, a hrvatskog plemića Hobctića kao Ilobetigh. O Jurišiću uspoređi kod R. Hajszana, Die Herrschaft Giins (Kiseg) im 15. v. 16. Jarhrhundert, Pinkovac 1993.

²³ A. Turek, n. dj., 155. Spominju se i Malija i Andrej Haramin, slično i u Hrušovanima pa autor zaključuje da »Hrvatima nije bilo vojničko zanimanje nepoznato.«-

Isto, 158. Ta su imena zapisana u Drnholecu i Novom Selu (Novo Sedlo) koja su i danas posve čehizirana. Pri spomenu prezimena Križanić valja dodati da je prilikom opsade Beča amo došao i našao smrt i svećenik Juraj Križanić, hrvatski učenjak i ideolog sveslavenstva i povezivanja katoličanstva i pravoslavlja. Zbog toga je kao sumnjivac od pravoslavnog ruskog klera i vlasti upućen na petnaestak godina u Sibir. Možemo pretpostaviti da je tijekom puta imao dodire s hrvatskim svećenicima uzduž »hrvatske ceste« od Međimurja do Moravske.

Hrvata.²⁸ Slično se događalo i u Novoj Preravi i Dobrom Polju gdje je u to doba bilo 19 hrvatskih i samo tri češka prezimena.²⁹

Nakon tridesetogodišnjeg rata narodnosna struktura u ta tri južnomoravska sela se znatno promijenila u korist Hrvata, pa npr. na kućište Wiszą u Frielištofu dolaze Hrvati Stavarići, na Windischovo Spanići, na Šabatkovo Brekalići, na Maratzkovo Križanići, na Dvořakovo Vojnošići, na Kapustovo Zurići, Bayeroovo Stavarići, Pletkovo Dučići, itd. Bilo je i poneko hrvatsko ime koje je ustupilo mjesto Nijemcu ili Čehu, ali vrlo rijetko.³⁰ U Novoj Preravi upisana su 1650. hrvatska imena: Bosnić, Babić, Jelešić, Vranešić, Dučić, Jurdić, Račić, Kulešić, Dragšić, Sušić, Vuković. Već tada se spominju Česi Hubeny koji su se održali do danas, ali se osjećaju podrijetlom Hrvatima.³¹ U Dobrom Polju su živjeli: Sic, Cvitković, Dučić, Lalović, Matković (2x) Kuzmić (5x), Brinšić, Slunjski, Domčić, Andrešić, Fabijančić i još neka češka i njemačka prezimena.³² Već tada je bilo doslovnog prevođenja prezimena, obično na njemački, npr. Godinici od hrvatski godina što je značilo kišu postali su Regeni, a od preravskili Vukovića nastali su Wolfovi.³³

I u okolini Frielištofa, poglavito u ostalim selima oko Drnholca, Hovorana i drugih bilo je tijekom 17. stoljeća mnogo hrvatskih obitelji koje su se uskoro asimilirale. Npr. u Drnholecu su to bili: Drobilići, Grandići, Grbavčići, Havlovići, Hodići i Jankovići.³⁴ U Hovoranima se spominju pak: Filipovići (3x), Ivičići (3.), Fabijančić, Zavijatić, Košulić, Benković, Kokotić, Ladić i dr.³⁵ Slično bismo mogli nabrajati i za Lednice, Hrušovane i druga tada hrvatska naselja.

²⁸ A. Turek, n. dj., 158/59. Povećani natalitet, vitalnost, snalažljivost i prilagodljivost bile su značajke moravskih Hrvata sve do najnovijeg vremena.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, 158.

³¹ Jedan od njih je i Franjo-František Hubeny iz Břeclavě koji skuplja gradu i litteniturti a njegov pokojni sin je ostavio brojne fotografije o moravskim Hrvatima iz Frielištofa koje se najčešće kotiče u raznim publikacijama, pa i ovoj našoj knjizi.

³² A. Turek, n. dj., 159.

³³ Potomci tih Regna žive još i danas u sjevernoj Moravskoj, osjećaju se Hrvatim, a jedan od njih je bio suorganizator prvog i drugog kulturnog dana moravskih Hrvata u Frielištofu. Isto Inko se Bauefi. Kochovi, Schneideři i drugi osjećaju Hrvatima.

³⁴ A. Turek, n. dj., 159. Prezimena kao što su Grandić, Kuzmić, Križanić, Andrešić (Jandrišić, Jandrišević) su vrlo česta i među gradišćanskim Hrvatima što potvrđuje opravdanu pretpostavku o unutarnjim seobama među hrvatskom dijasporom u srednjem Podunavlju.

³⁵ Isto, 173. Turek piše da su Ivčići, Filipovići, Kokotići i Benkovići doscili u Hovorane iza 1604. što govori i pojedinačnim preseljavanjima Hrvata i tijekom 17. stoljeća. Pretpostavljamo da to nisu bili doseljenici iz stare domovine nego iz hrvatske dijaspore u zapadnoj Ugarskoj, Donjoj Austriji i današnjoj Slovačkoj.

Potkraj 17. stoljeća najhrvatskije od tri južnomoravska sela bio je Frielištof zatim Nova Prerava pa Dobro Polje. To pokazuju podaci o broju obitelji iz 1691/92. godine:³⁶

Mjesto	Hrvati	Česi	Nijemci
Dobro Polje	14	7	10
Frielištof	20	9	7
Nova Prerava	17	3	6
Ukupno	51	19	23

Dakle, i u ukupnom iznosu Hrvati su većina od oko 60% u ta tri sela, a to su u idućem stoljeću i povećali.

I unutar tri hrvatska sela u Moravskoj dolazi do preseljavanja pučanstva, pa npr. u Frielištof dolaze od 1691. do 1754. iz Dobrog Polja i Nove Prerave Drobilići, Jurdići, Stuparići, Fabijančići, Kolarići, Urbančići, Vosnići (Bosnići), Kuzmići, Laslovići i Slunjski. Samo mali dio njih je došao iz Valtica. U Novu Preravu doselili su Dankovići, Franešići, Blaškovići, a u Brod na Taji Vukovići i Martinkovići.³⁷

Najstarije knjige krštenih za naša tri sela potječu iz 1686. godine koja se vodila na latinskom jeziku kao »Župa svete Kunigunde djevice u Frielištofu s filijalama u Dobrom Polju i Novoj Preravi«. U njoj piše da je utemeljena na vlastelinstvu Drnholec kome je gospodar bio barun Christophor Teufenbach, zatim da je tu hrvatska kolonija (colonia croatica) koja je navodno naseljena 1584. godine. Kasnije je dodano da je u svojoj *Topografiji* o tom hrvatskom narodnosnom otoku pisao Josip Schwoy.³⁸ Sve do kraja 17. stoljeća sva tri sela imala su jednu župu i školu, a zatim svako selo svoju.

Godine 1689. bijaše župnikom u Frielištofu Vid Wolfgang Bttgula, zapravo Vid Bugulić, Hrvat. Već 1681. zapisan je kao župnik Matija Adam Ivančić; 1684. Pavao Sisović, pa spomenuti Bugulić i Andrija Jurdić, rodnom iz Frielištofa koji je

³⁶ A. Turek, *Kroatische Kolonisation in Mähren; Moravští Charváti*, 242.

³⁷ Isto, 242-243. Jedan izvor na latinskom izričito ističe da se župljani služe hrvatskim ili slavonskim jezikom što je vrijedilo za 18. i do sredine 19. stoljeća.

³⁸ I. Milčević, *O Moravskim Hrvatima, Vienac zabavi ipouci* 30, 1898. Objavljeno i u *Knjizi Moravští Charváti*, n. dj., 80. »Ecclesiae Sanctae Cuncundae virginis in Fröllsdorf...Guttencfeldt et Brerau.«

³⁹ K. J. Schwoy, *Topographische Schilderung des Mark-grafthum Mähren, Prag und Leipzig* 1786, te novo izdanje I-III, Wien 1793-1794.

umro 1760. godine. Ne zna se da li su svi bili župnici ili kapelani kao ni to da li su još bili glagoljaši i obavljali svetu misu na staroslavenskom.⁴⁰

Potkraj 17. stoljeća doselilo je u južnu Moravsku nešto više Čeha, pa je počela i polagana čehizacija nekih sela, osobito rubnih naselja prema cjelovitim češkim prostorima. Npr. u Poštornji je od 1688. do 1695. zabilježeno da je bilo samo jedna četvrtina Hrvata, u Hrvatskoj Novoj Vesi i Hlohovcima jedna polovina. Počeli su dolaziti i prvi svećenici koji su uz njemački i hrvatski morali naučiti i češki.⁴¹ Naime, tada se (potkraj 17. stoljeća) sve više osjećao nedostatak hrvatskih svećenika pa su na njihova mjesta dovođeni Česi i Nijemci.

Potkraj 17. st. zapisana su u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi prezimena koja su se sačuvala do kraja 19. stoljeća. To su: Sic ili Sićan koji su upisani kao Sitsch, Fabijan(ić), Skokanić, Godinić, Vuk(ović), Kuzmić, Dučić, Vranetić, Orahovina, te češka imena: Němec, Hubeny, Salamon, Iliček (možda Iličič?) i Sitni. Godine 1697/98. upisani su od neizumrljih: Jurtić (sada Jurdić), Kulešić, Križanić, Babić, Slunjski, Slavic i Tičar. Nestali su: Krupić, Blašković, Linković, Bosnić, Fraletić, Jelušić, Vojvoda(ić), Karlovic, Kopenić, Fabetić, Glošić, Sušić, Brenčić, Freletić, Novak, Dobijančić, Hodić i Čurić.⁴²

Prema frielištofskoj kronici godine 1584. doselilo je ukupno deset obitelji ili vjerojatnije kućnih zadruga.⁴³ Najpoznatije su od tada bile: Jurdić, Suparić, Stavarić, Sic, Vranešić, Drobilić, Grandić, Ivanšić, Kuzmić, Kulešić, Slavić, Halavić, Babić i Tomšić. Nije zapisano koje su od njih među prvima doselile, a koje su došle iz okolice kasnije. Te su se obitelji uz neke češke poput Hubeny, Lavička, Šalamon, te njemačke Schneider i još neke zadržale do 20. stoljeća. I Hallawitsch ističe da završeci prezimena na -its, -itsch, -tisch, -witsch i slična ne moraju značiti da je ona oduvijek bila i ostala čisto hrvatskom.⁴⁴ U životu hrvatskih sela u južnoj Moravskoj bilo je toliko njemačkih, čeških i slovačkih utjecaja da se narodnosna čistoća vrlo teško čuvala.

Nakon doseljenja, a najkasnije u početku 17. stoljeća, otvorene su i prve pučke škole u moravskim selima napučenim Hrvatima. U Frielištofu radila je škola za sva tri hrvatska sela i prema nekim podacima obučavalo se na hrvatskom, njemačkom i češkom jeziku. Tako je bilo sve do 1805. godine kad je na-

⁴⁰ I. Milčević, n. dj., 80.

⁴¹ Isto. Josip Naške, Nijemac iz Šleske piše 1770. da je primljen za kapelana u Frielištofu tek nakon što je dvije godine učio i naučio češki.

⁴² Isto. Treba napomenuti da iako su neki Hrvati u tim selima svoja prezimena germanizirali. Seljaci su ih i dalje zvali na hrvatski način pa su Regeni i dalje bili Godinici, Wolfovi=Vukovi, itd.

⁴³ J. Hallavić, *Fröllsdorfer Ortsgeschichte*, n. dj., 5.

⁴⁴ Isto.

stojanjem brnskog biskupa V. J. Schrattenbacha, inače njemačkog grofa, odlučeno da se nastava izvodi samo na njemačkom jeziku. Istodobno je odlučeno da se i u crkvi osim na hrvatskom mora prodikovati i na njemačkom.⁴⁵

Tijekom 17. st. moravski Hrvati su doživjeli prijelaz carske katoličke vojske preko svoga područja koje je pripadalo protestantskim Teufenbachima (1619). U narodu se sačuvao spomen na upad švedske protestantske postrojbe 1645. godine⁴⁶ kada su se sakrivali po vrbacima i okolnim šumama, a samo djelimice su osjetili turski prodor prema Beču 1683. Nakon završetka tridesetogodišnjeg rata (1648) riješili su se protestantske opasnosti i usprkos pojedinačnim prijelazima ostali vjerni katoličanstvu. Kao katolički narod izuzetne duhovnosti i nábožnosti, uživali su moravski i drugi okolni Hrvati ugled u katoličkoj državi kakva je bila Austrija i lako dobivali svećenike i učitelje na materinjem jeziku. To je, makar tijekom 17. st., zadržavalo ubrzani hod asimilacije.

d) Hrvati na Moravskom polju

Moravsko polje pripada Donjoj Austriji i najsjeveroistočniji je dio Republike Austrije. Leži između Dunava i Morave, zapadno od utoka u Dunav. Na sjeveru je austro-češka granica i tijekom rijeke Dinje (Taja) koja na pojedinim mjestima odvaja Moravsku (Češku) od Austrije. Hrvati su naselili samo jugoistočni dio Moravskog polja, zapravo trokut što ga čine Dunav i Morava neposredno prije njena ušća, zatim uzvodno i desnom obalom te rijeke do ušća Dinje. Manja skupina hrvatskih sela bila je sjeverno od Stockeraua prema gorju Leiser (Leiser Berge) i sjeverozapadno otuda, u porječju rijeke Pulkau prije njena utoka u Dinju (nedaleko Laa a.d. Thaya). Bile su to rasute skupine hrvatskih jezičnih otoka i otočića koje su spajale Hrvate u Moravskoj s onima na desnoj obali Dunava (istočno od Beča, do Bratislave i dalje s obje strane rijeke Leithe - Lajte u smjeru prema Budimpešti), dakle s današnjim gradišćanskim Hrvatima.⁴⁷ Otud je pak prema jugu, od Dunava do Mure, nastavljala se hrvatska dijaspora u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj, a danas austrijskoj zemlji Burgenlandu (Gradišću).

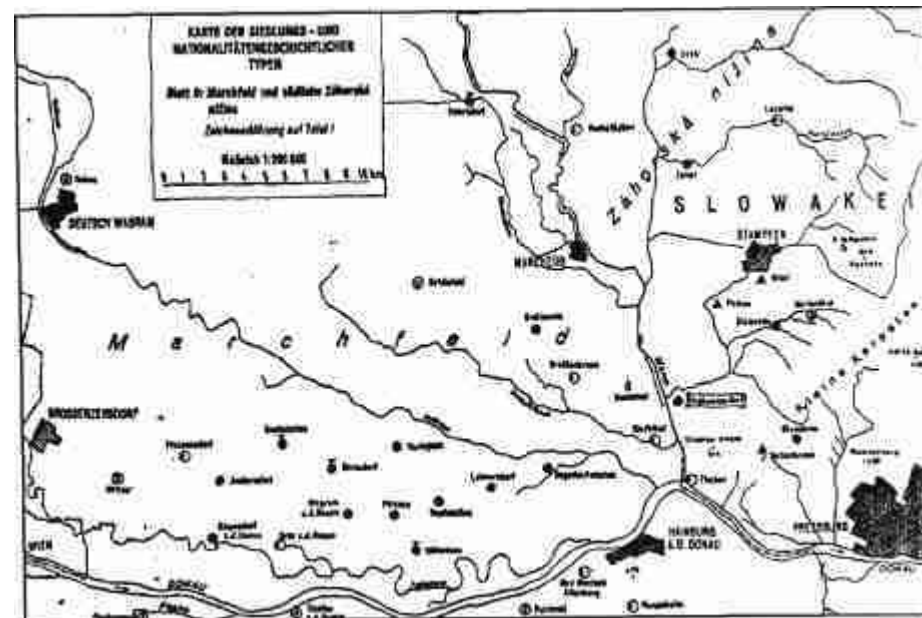
⁴⁵ Gj. Kulen, Tri dana među Moravskim! Hrvati, n. dj. Vidi prilog na kraju knjige. i ' . . . '

⁴⁶ J. Herben, Tri hrvatska sela u Moravskoj, n. dj. VidJ prilog na kraju knjige.

⁴⁷ Adolf Mais, Die Kroaten im Marchfeld (Hrvati na Moravskom polju), *Zbornik za narodni život i običaje* 40, Zagreb 1962, 329-342 kaže kako su se Hrvati naselili »pred vratima Beča«(329).

Tako da je od obala Dinje u Moravskoj do Mure u Hrvatskoj vodila od hrvatskog sela do sela tzv. hrvatska cesta, stoljetni put hrvatskih kolonista, zatim trgovaca, svećenika, vojnika koji su išli na ratišta u srednju Europu. U 19. i u početku 20. st. tim istim putem i djelomice preko Mađarske krenuli su češko-moravski i slovački kolonisti na jug u Hrvatsku, da bi se dio njih nakon II. svjetskog rata vratio natrag u svoju bivšu postojbinu.

Treba napomenuti da su se Hrvati naseljavali na graničnim područjima između dvaju ili više naroda, npr. u Moravskoj, na granici češkog i njemačkog narodosnog tijela, u današnjoj Slovačkoj između Nijemaca, Slovaka i istočnije Slovaka i Mađara, u zapadnoj Ugarskoj između Nijemaca (Austrijanaca) i Mađara, te u Pomurju između Mađara i Slovenaca. Uopće uzevši Hrvati su na području između Dinje i Mure bili šesti narod koji je tu tražio svoju novu postojbinu, u? Nijemce, Mađare, Čehe, Slovake i Slovence.

Bivša hrvatska sela na Moravskom polju i u zapadnoj Slovačkoj (/Cahor) — J Devinsko Novo Selo - Devínska Nova Ves (Thebcnneuelorf)
Izvor: J. Breu, Die Kroatensiedlung in Burgenland, Wien 1970.

rubu turskih pustošenja u drugoj polovici 16. st.⁵⁶. Prvi zapis o Hrvatima u Valtici potječe iz 1538, a 1580/81. spominju se poimence i neki Hrvati. Kasnije su zapisani također nazivi njiva na hrvatskom jeziku.⁵⁷ Prva škola u kojoj se vjerojatno učilo na hrvatskom spominje se 1609/10. godine, a prvi hrvatski svećenici potkraj 18. st.⁵⁸

Hrvatski jezik i nacionalna svijest zadržali su se na Moravskom polju i u Valtici (Feldsbergu) do druge polovice 19. st., a tada se za nepunih pola stoljeća sasvim izgubio hrvatski značaj. Na Moravskom polju su Hrvati bili germanizirani a u Valtici čehizirani iako su ta naselja nastala na njemačkom području. Zbog te činjenice su Valtice nakon prvog svjetskog rata (1920) izdvojene iz Donje Austrije i pridodane Moravskoj. Bilo je i iznimaka, ali vrlo rijetko⁵⁹, pa se možemo složiti s J. Breuom koji 1970. piše: »Danas je u Donjoj Austriji, Moravskoj i Slovačkoj zamuknuo hrvatski jezik.«⁶⁰

Tu tužnu činjenicu je još 1878. najavio i spomenuti S. Horvat riječima: »Posljednji hrvatski naseljenici u Moravskom polju, drži se, da su Hrvati, stanujući danas u Poturnu i Limišdorfu...«⁶¹. I završetak njegova rada o donjoaustrijskim Hrvatima je intoniran poput oproštaja: »A sad mi je razstati s onom granom hrvatskog naroda, koja će se uz postojeće odnošaje, germaniziranjem u vječnoj mieni izgubiti, a nam ostati će lih cigla⁶² uspomena na naselbinu hrvatsku u dolnjoj Austriji.«⁶³

e) Hrvati u Slovačkoj

Najbliži sunarodnjaci Hrvatima u Moravskoj bili su hrvatski doseljenici s obje strane rijeke Morave, dakle svi oni koji su u brojnim seobama tijekom 16. st. prešli Dunav i naselili se na njegovoj lijevoj strani - u srednjem Prekodu-navlju. To su poglavito Hrvati u današnjoj Slovačkoj, tada dijelju sjeverne Ugarske i na Moravskom polju koje je pripadalo Donjoj Austriji. Slovački Hrvati napučili su lijevu donju obalu Morave do Malih Karpata, poglavito okolicu Bratislave i dio Velikog žitnog otoka. Na desnoj obali Morave bila su također hrvatska sela po Moravskom polju, a na desnoj obali Dunava sve do Nežiderskog jezera (Neusiedlersee) i gornja Leitha (Brigovlje), pa i dalje živjela je današnja sjeverna skupina gradišćanskih Hrvata.

Dakle, moravski Hrvati, slovački Hrvati, gradišćanski Hrvati i oni s Moravskog polja činili su od doseljenja u 16. st. jednu povezanu cjelinu kako u geografskom tako i u gospodarskom i geopolitičkom pogledu koju danas nazivamo jednim imenom gradišćanski Hrvati. Bili su povezani i u crkvenom djelovanju, međusobno su imali dodire na sajmovima i crkvenim proslavama jer udaljenost nije prelazila dan-dva puta u ono vrijeme. S obzirom da su Turci do kraja 16. st. bili zauzeli velik dio Ugarske s Budimpeštom i sve do ušća Rabe i Vaca u Dunav, svi ti krajevi činili su prvu pograničnu oblast i bili sjeverni dio obrambenog sustava koji se protezao od Senja preko Karlovca, Siska, Koprivnice, Kisege, Soprona do Tatre dakle od Jadranskog mora do Karpata. Slovački i gradišćanski Hrvati bili su u prvoj, a moravski Hrvati i oni na Moravskom polju u drugoj crti obrane. Svi su zapravo bili predstraža Beču, središtu habsburške države iako su bili strogo vojnički ustrojeni kao Hrvatsko-slavonska vojna krajina, ali se i tu zadržao naziv granica.

Već nakon bitke na Mohačkom polju 1526. počele su polagane seobe Hrvata na područje današnje Slovačke.⁶⁴ Prva veća seoba zbila se u četrdesetim godinama 16. st. pa do 1548, druga u sredini stoljeća i treća potkraj šezdesetih i u početku osamdesetih godina 16. stoljeća.⁶⁵ Budući da se gotovo istodobno napućavalo Hrvatima područje Moravske, Moravskog polja i zapadne Ugarske, možemo zaključiti da je to bila samo jedna odrednica opće velike hrvatske plime koja je zapljusnula čitavo srednje Podunavlje na tromeđi Ugarske, Austrije i Češke. I tu je teško točnije odrediti odakle su došli slovački Hrvati jer hrvatski,

⁶⁴ K. Kučerová n. dj., 220-222. Već u to doba se na raznim imanjima u zapadnoj Slovačkoj nalazila pojedini sitni hrvatski plemići, npr. Benić u Šcnkvicama, Pavličić u Naháčû i drugi.

⁶⁵ Isto, 220.

Isto, 134. K. Kučerová, n. dj., 218 tvrdi da su doseljeni Hrvati na opustošenim područjima znatno pridonijeli njihovu gospodarskom podizanju i »svojim slavenskim značajem pripomogli slavizaciji južne Moravske«.

A. Turek, Kroatice Kolonisation in Mähren, u knjizi: Moravští Charváti, 241. To su nazivi: Djelići, Dubić, Murnice, Drage i Vrata. Među prezimenima zabilježena su: Gašpar Krobot (Hrvat), Lovro Zeglerić, Martin Pogić, Vjenceslav Vojnić, Marko Janšić, Malija Bartolšić, Luka Franešić, Ivan Preković, N. Fratrić i N. Goldrić.

⁵⁶ A. Turek, n. dj., 241. Nažalost, u 19. st. navodi Turek nastava se obavljala samo na češkom i njemačkom jeziku.

⁵⁹ J. Brcu, Hrvatska kolonizacija u Gradišću, n. dj., piše: »Godine 1936. posjetio sam Limišdorf (Loimersdorf) ono selo na Moravskom polju u kojem se najdulje propovijedalo na hrvatskom jeziku. Našao sam stvarno nekoliko starih ljudi koji su razumjeli hrvatski jezik, ali ga ipak više nisu među sobom upotrebljavali«(27).

⁶⁰ Isto, 27.

⁶¹ S. Horvat. n. dj., 50.

*" Lih = samo, cigla = cijela, čitava.

⁶³ Isto, 55.

mađarski, pa i crkveni izvori to zasada ne dopuštaju. Prema jezičnim značajkama može se samo reći da su bili iz Pokuplja, Posavine, pa sve do mora, a neki spominju i okolice Siska, Kostajnice, Kladuše, Slunja, ali i Čazme, Križevaca i Koprivnice.⁶⁶

Ako uzmemo u obzir gdje i danas žive Hrvati u Slovačkoj, ali i sela gdje su prije ili kasnije poslovačeni, možemo ustanoviti tri temeljna područja naseljavanja. To su: 1. Zahorje (između Morave i Malih Karpata, sjeverozapadno od Bratislave), 2. Pridunavlje s okolicom Bratislave i 3. područje ispod Malih Karpata (na jugoistočnim obroncima). U prvom dijelu je Záhorská Bystrica (Wisternitz) i danas poznata Devínska ili Tibinska Nova Ves, u drugom Čunovo i Hrvatski Jandrof (Jarovce) a u trećem su obje Šenkvice i Hrvatski Grob.⁶⁷

Ne zna se točno kada su Hrvati naselili Zahorje, ali se pretpostavlja da su već za prve opsade Beča 1529. bili u tom kraju. Naime, u sporu između Bratislave i Rače svjedokom je bio neki Michael Gwzyth, Hrvat, koji tvrdi da su njegovi naselili Bisticu prije trideset godina.⁶⁸ I crkveni podaci govore da su Hrvati vjerojatno došli u Zahorje oko 1530. godine⁶⁹ bježeći ispred turske opasnosti. Već sredinom stoljeća tu je živjela većina hrvatskog žiteljstva i prvi put zapisano u izvorima hrvatsko ime⁷⁰, pa i prezimena poput: Kosović, Černić, Kondić, Vakmenić, Satić, Slozolić i dr. Godine 1548. došlo je još 9 hrvatskih seljačkih obitelji kojima je dano oslobođenje od podavanja.⁷¹

Prema crkvenim popisima može se pratiti razvoj doseljenih Hrvata na području Záhorské Bystrice, npr. 1561/2. kanonski vizitator zabilježio je da je tamo žiteljstvo bilo hrvatsko, da su imali vlastitog kneza (glagolita) koji je služio i svetu misu na hrvatskom, zapravo staroslavenskom.⁷² To potvrđuje i podatak da je od 15 svjedoka iz Bystrice koji su bili na sudu u Bratislavi osam bilo Hrvata, a 1581. je kao sudac zapisan Hrvat Vutmelić.⁷³ Potkraj 16. st. je među 90 imena iz urbara bilo 63 hrvatskog podrijetla, a i sudac je bio Hrvat Pavao Darović.⁷⁴

⁶⁶ Isto, 221.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ A. 11 ú š č a v a , Dějiny (povijest) Lamača, 35.

⁶⁹ K. Kučerová, 222. Na temelju podataka iz crkvenih vizitacija (Conscriptiones) iz mađarskog državnog arhiva u Budimpešti.

Isto, 222. Imena su u originalu pisana kao: Cosowith, Scatycz, Kondycz, Wakmetycz itd.

Isto, 222. Upisani su kao »Croaci liberi« - Hrvati slobodnjaci.

Isto, 223. Na latinskom stoji da tu živi »populus Croaticus« - hrvatski narod, a misa je bila na »lingua croalica«.

- Isto. Spominju se prezimena: Bclošić, Bilašić, Darović, Dolišić, Grosović, Jakobović Petriković i Vetić.

Hrvatska naselja u Slovačkoj u kojima su se do danas očuvali Hrvati. (Novo Selo, Nova Ves, Hrvatsko Novo Selo, odnosno Devínska Nova Ves je 1559. prvi put zapisano kao Ilorwath Wyfalu = Hrvatska Nova Ves).

Izvor: S. Krpan, Pounjski Hrvati u Slovačkoj, Zrin, 2, 1992.

Hrvati su u Bystrici dugo zadržali svoju narodnu svijest i hrvatski jezik, a tome su osim već spominjanih plemića, knezova i sudaca poglavito mnogo pridonijeli hrvatski svećenici. Zapisana su i brojna njihova imena, npr. na crkvenom sinodu u Trnavi 1630. bio je župnik Nikola Urbanić. Istodobno se spominju i drugi hrvatski svećenici poput Petra Tišljarića i Luke Lubetića.⁷⁵

⁷⁴ Isto. Osim već spomenutih imena bili su tu još: Domšić, Grbačić, Milašić, Mitrović, Stožerić, Vutmelić, Zloslić (Zlosolić), Tarcic i druga.

⁷⁵ Isto, 224.

Osim Bystrice Hrvati su u 16. st. naselili i Stupavu, Mást (danas dio Stupave), Zohor, Lozornu, Láb, Devínsku Novu Ves, Dúbravku (danas dio Bratislave) i još neka sela. Do danas su se zadržali najviše u Devinskoj Novoj Vesi i Dubravki iako je nagla urbanizacija u posljednjih nekoliko desetljeća hrvatsku većinu svela na manjinu i gotovo je posve asimilirala.

Devínska Nová Ves nosi ime prema tvrđavi Devinu koja se od rimskih i velikomoravskih vremena nalazi na ušću Morave u Dunav. Nijemci je nazivaju Theben, Novu Ves Theben Neudorf, a Hrvati Tibinska Nova Ves. Naseljena je također tridesetih godina 16. stoljeća Hrvatima koji su činili većinu. Zbog toga je 1559. zapisana kao Horwath Wyfalwa - Hrvatska Vifalva.⁷⁶

U drugoj polovici 16. st. prilikom druge kolonizacije hrvatski je živalj još ojačao, i to ne samo doseljenjem iz stare domovine nego i iz Gradišća, pa iz Moravske i Moravskog polja. I tu su Hrvati ostali usprkos protestantskim nastojanjima vjerni katoličanstvu. Spominje se da su već 1580. izgradili svoju crkvu, imali su svoje seoske knezove, suce, svećenike, službu božju na materinskom jeziku i na taj način sačuvali svoj hrvatski identitet sve do najnovijeg vremena.⁷⁷

Devínskom imanju pripadala je i Dubravka, bivše selo na sjevernom rubu Bratislave koje danas nestaje u sjeni gradskih nebodera. Spominje se i pod njemačkim nazivom Kaltbrunn i mađarski Hydekuth. Pretpostavlja se da su to selo Hrvati napučili oko 1574. i to doseljenici iz Lamoča, također u neposrednoj blizini.⁷⁸ Hrvati su se u Dubravki također održali sve do najnovijeg doba, pa i sada se još među najstarijim žiteljima može naći onih koji govore hrvatski, a o hrvatstvu toga sela još govore samo nadgrobni spomenici i nazivi zemljišta u katastarskim mapama.⁷⁹

Selo Mást (Masth) koje je danas samo jedna gradska četvrt u Stupavi bilo je naseljeno Hrvatima u prvoj polovici 16. st. Nazivalo se stoga Villa noua Croacorum (Croatorum?) - Novo Hrvatsko selo.⁸⁰ Još 1568. većina seljaka je hrvatskog podrijetla, a spominju se prezimena: Boronić, Lomučajić, sudac Liebić, Bellošić, Sobolić, Porušić, Ljubić, Ilić, Rosić, Miličić, Bilešić, Jakšić, sudac Matija Vilčić i druga.⁸¹ I 1715. dakle gotovo dvije stotine godina nakon iseljenja, u popisu je još većina imena svršavala na -ić, -ič, odnosno -eh ili -th.

⁷⁶ Isto, 233.

⁷⁷ Još 1919. selo je imalo hrvatsku većinu i govorilo se hrvatski.

⁷⁸ A. Husáková, *Dějiny Lamača*, n. dj., 42.

⁷⁹ K. Kučerová, n. dj., 235-237. iznosi brojne primjere hrvatskih naziva, npr. Dražice, Podvornice (danas dio Bratislave, Glavice, Krčace i druga. U Dubravku se uoči I. svjetskog rata iz Lamača udala Marija Fratrič, Hrvatica - majka Gustava Husáka, bivšeg predsjednika ČSSR.

⁸⁰ Isto, 225. Zapis je iz 1548.

⁸¹ Isto, 226. Zanimljivo je napomenuti da se jedan Hrvat spominje kao Georgius de Posega što govori o mjestu njegova doseljenja, Požegi.

⁸² Isto.

U Zahoru, Labu, Gajaroch nisu Hrvati imali ni u 16. stoljeću većinu, pa je stoga i proces slovakizacije bio ubrzan. Već potkraj toga stoljeća i tijekom idućeg izgubili su se Hrvati u slovačkoj većini, a na njih i u 18. st. podsjeća znatan broj prezimena što završavaju na -ič koja i danas nisu u slovačkoj rijetkost.⁸³

U Podunavskoj oblasti, zapravo oko Bratislave, nalazila su se također brojna hrvatska naselja. Istodobno je bilo Hrvata u gradu, posebice obrtnika i trgovaca, pa je tu vrlo često bilo prezime Horvat, Krawat, Kronewith. Bilo je i sitnih hrvatskih plemića, npr. Andrej Duclić, Ernest Kolenić i drugi.⁸⁴ Često se u izvorima nalazi zapisano dvojno prezime, npr. Horvat-Krupišić, Horvat-Kaiinić. Često se uz ime navodi da je iz Hrvatske, aus Crabaten, ali i da je iz Turopolja ili pak od Jajca u Bosni.⁸⁵

Sjeverno od Bratislave, danas već u području grada, nalazilo se također hrvatsko naselje Lamač (Lamač), istočno od spomenute Dubravke. Prvi Hrvati se tu spominju još 1506. godine, ali većina hrvatskog pučanstva doselila se u drugoj polovici 16. st.⁸⁶ Godine 1556. upisano je kao Krabatendorf (Hrvatsko Selo) ili Chorvátská Ves, odnosno kasnije se zapisuje kao Honvat Lamocz.⁸⁷ Godine 1556. u Lamači je postojala hrvatska većina. Ljudi se bave uglavnom vinogradarstvom i tako vjerojatno nastavljaju tradiciju koju su donijeli iz Hrvatske.⁸⁸ Hrvati su u 16. st. naselili i susjedna sela kao npr. Vajnoroch, Raču, Malý i Veliký Biel, Pethen i Boldog.⁸⁹

Ni Veliki žitni otok (Žitný ostrov) između Dunava i Malog Dunava nije stao izvan hrvatske seobe u 16. stoljeću. U mošonjsku, dakle mađarsku, županiju spadala su tada slovačka sela: Čunovo, Jarovce i Rusovce koja su i do sada sačuvala uglavnom svoj hrvatski jezik i narodnu svijest. Od početka 16. st. spominju se u Čunovu (Czun) brojni Horvati.⁹⁰ I 1659. provedena kanonska vizitacija bilježi hrvatsku većinu, ali je okolo bilo i mnogo Nijemaca koji su bili luterani i strogo su se dijelili od Hrvata - katolika.⁹¹ I selo Hrvatski Jan-

⁸³ Isto, 228-230.

⁸⁴ Isto, 242-243. Neki su Hrvati ušli i u organe gradske uprave, npr. zlatari Safarić i Ilaković, Jakušić je bio prokurator, a Kunić je bio knjigovođa kraljevske komore.

⁸⁵ Isto, 244. Npr. hrvatski plemić je upisan kao Mattias Ivanovicz aus Krabaten.

⁸⁶ Alexander II uščaVa napisao je o tom selu spomenutu monografiju *Dejiny Lamača*, príspevok k dejinám Velkej Bratislavy, Bratislava 1948. (str. 35).

⁸⁷ Isto, 36. Usp. i Kučerová, n. dj., 244-245.

⁸⁸ K. Kučerová, n. dj., 245.

⁸⁹ Isto, 245-247. Tu se spominju Jan Krušič iz Lepoglave, Jura Krištofić, zatim neki Butković, Bcnčić, Grebić, Domanić, a 1634. bio je u tom kraju kao kanonski vizitator Juraj Drašković

⁹⁰ Isto, 248.

⁹¹ Isto, 249. Iz zapisa doznajemo da su Hrvati imali i svoga učitelja. Seoski knez im je bio Matija Icršić, ali su Nijemci zahtijevali kneza koji zna njemački, pa ga optužuju da tobože ne uživa dobar ugled i da se rado opija.

drof (od 1947. nazvano slovački Jarovce), zbog hrvatske većine već je u prvoj polovici 16. st. poznato kao Honvathfalu (Hrvatsko Selo). Vizitátor zapisuje 1659. da su svi u selu Hrvati osim jednoga. Selo je upisano kao Horwáth Jandorf, seoski knez je bio Petar Pašić, kasnije Matija Bugnić, pa Mihael Berković. Hrvatski značaj zadržalo je selo i do početka 20. st. pa sve do danas kad je jedan od najjačih hrvatskih središta u Slovačkoj.⁹² Slično je bilo i sa Rosvarom (od 1947. nazvano Rusovce) gdje je žiteljstvo 1659. bilo posve hrvatsko, uz samo jednog Mađara, te dva Nijemca luterana.⁹³

U području pod Malim Karpatima bilo je u 16. st. i danas nekoliko hrvatskih naselja. To se bila: Hrvatski i Slovenski Grob, te Velike i Male Šenkvice. Urbar za Velike Šenkvice iz 1617. piše da je Nikola Benić doveo doseljenike iz Hrvatske i da je to vjerojatno bilo oko 1553. godine. Dovedli su se na 80 seljačkih kola.⁹⁴ Godine 1578. su zabilježeni Šenkvičani koji su platili vinsku desetinu i od njih 68 većina je bila Hrvata. Oni su se bavili vinogradarstvom i po tome su bili poznati u okolici. Budući da se tada vino tražilo na tržištu, selo je bilo bogato i poznato. Jezik i hrvatska nacionalna svijest zadržali su se u tom selu dugo, vodili su i svoje općinske knjige na hrvatskom. Još sredinom 19. st. govorilo se hrvatski uz neke slovačke riječi. Kasnije je prevladao utjecaj okoline, ali su se zadržali zemljišni toponimi koji govore odakle su Šenkvičani doselili, npr. Sisak, Zrinska gora i drugi.⁹⁵

Male Šenkvice su naselje 1594. godine i jedno su od rijetkih hrvatskih naselja u staroj dijaspori koji imaju pisane i druge dokaze odakle sud došli. Pozvao ih je plemenitaš mađarskog podrijetla Štefan Illésházy i u darovnoj listini napisao kako prima seljake-željare koji su iz Siska pobjegli od »divljih Turaka« i na području katastarske općine Velike Šenkvice podigli svoje novo selo nazvano Kiss Csiszek-Mali Sisak (Sziszek), a tako su nazvali i susjedni potok. Budući da

Išlo, 249. Jandorfci su aktivno sudjelovali 1991. i 1992. na kulturnim danima moravskih Hrvata, osobito skupina njihovih jačkarica - pjevačica crkvenih pjesama.

⁹³ Isto, 2-49-250.

Isto, 251. O Šenkvicatna postoji posebna monografija izdana u spomen 400. obljetnice mjesta (400 rokov Šenkvic, Bratislava 1966) u kojoj je i posebno poglavlje o doseljenu Hrvata (Prichod Chorvátov 11-20). Tu se govori kako su Hrvati došli u vrijeme kad su Kostajnicu pustošili Turci 1556. Šenkvice su imale u 18. st. i svog povjesničara Gabriela Kolinovića, Hrvata, koji piše kako je seobom ravnao Nikola Benić koji je doveo osamdeset kola sa seljacima iz Kostajnice i okolice (13). Zbog tog su se Šenkvičani i Kostajničani uzajamno pohodili sve do novijeg vremena. O tome usp. S. Krpan, l'ounjski Hrvati u Slovačkoj, *Zrin 2*, Zagreb 1992, 8-12.

K. Kučerová, 252-253. Najčešće su bila prezimena Horvat, Benčić, Barčić, Ledić, Kolinović, Rusić, I-ančarović, Brdarić i Kraljinović. Neka su se zadržala i do danas.

su bili nedaleko Velikih Šenkvica i na njihovom tlu, uskoro su nazvani Malini Šenkvicama.⁹⁶

»
Urbar koji su Malosiščani dobili 1618. ima 37 hrvatskih prezimena, kao npr. Pavličić, Kraljić, Lipečić, Horvat, Mekšić, TLšljarić, Sibolić, Bendenić, Gončarić itd. I oni su se bavili vinogradarstvom i zadržali su dosta dugo svoj hrvatski identitet.⁹⁷

I posljednje značajnije naselje u današnjoj Slovačkoj koje je napučeno Hrvatima tijekom 16. stoljeća je Hrvatski Grob (od njem. Grube -jama, a ne hrvatski grob = raka), a nalazi se kao i Šenkvice sjeveroistočno od Bratislave, u smjeru prema Trnavi. Do 1548. postojala su dva naselja nazvana Grobom, Njemački i Slovenski (Slovački). Od prvoga je nastao kasnije Hrvatski Grob koji je naseljen oko 1548. godine, a zapisan je 1552. kao Horwat Až Grwab.⁹⁸ Nazivani su i Gornji i Donji Grob. Prvi je bio Toth ili Slovački a drugi se 1604. piše i kao Horuatt Ák Grub. Jedan je pripadao imanju Pezinok, a drugi, Hrvatski Grob, imanju Sv. Juraj. Spomenuti feudalni gospodar je uz pomoć Martina Horvata dao u Hrvatskom Grobu izgraditi crkvu i župni stan 1617. koji postoje i danas. Godine 1634. tu je bila većina hrvatskog pučanstva katoličke vjere, a 1780. oni govore i dalje hrvatski iako službeno rabe slovački. Još 1919. u selu je bilo više Hrvata nego Slovaka, ali je proces slovakizacije otada uznapredovao zahvaljujući poglavito školstvu.⁹⁹

Osim Šenkvica i Hrvatskog Groba živjeli su Hrvati i u selu Blatne (Šarfia), Cajla, Myšlenice i drugima, ali su bili u manjini i ubrzo asimilirani. To se isto odnosi i na druga imanja, npr. Červený Kameň (Crveni Kameň) sa brojnim selima, također na Dobni Vodu i Smolenice kraj Trnave i selo Nahač koje je kolonizirano neposredno nakon pada Hrvatske Kostajnice 1556. godine.¹⁰⁰ Uopće, najviše je u tom kraju Slovačke podataka da su Hrvati naselili iz područja između Siska i Kostajnice, dakle iz dijela Slavonije (Hrvatske) kasnije nazvanog Banskom krajinom - Banovinom.

Sela oko Trnave, poznatog slovačkog kulturno-prosvjetnog i crkvenog središta bila su u 16. st. također naseljena Hrvatima koji su bili asimilirani u 17. i 18. stoljeću, ali su se sačuvala i do danas brojna hrvatska imena.¹⁰¹ Na trnavskom

⁹⁶ Isto, 253.

Isto, 254. Sami doseljenici su dugo svoje mjesto nazivali Cerovo Brdo ili samo Cerovo.

⁹⁸ Isto.

Isto, 255-256. Tu se spominju hrvatska prezimena: Kozić, Stelčić, Kraljić, Lukačević, Belohačić, Horvat, Fabijanić, Fabijančić, Nević, Nitrović, Radanić, Jakšić, Katanić, Jarnič, Mišić, Horačić, Jajczaj.

¹⁰⁰ Isto, 267.

¹⁰¹ Tu mislimo na prezimena na -ić, odnosno -ič. Npr., ugledni slovački povjesničar Milan Krajčović koji se bavi hrvatskom poviješću, potječe iz jednog asimiliranog hrvatskog sela u okolici Trnave.

Trnava u Ugarskoj (danas Slovačkoj) - jedno od kulturnih i vjerskih središta Hrvata u kome su se školovali i brojni hrvatski svećenici i uglednici (npr. braća Petar i Nikola Zrinski)

sveučilištu studirali su brojni Hrvati iz Hrvatske, ali i Hrvati iz slovačkih hrvatskih naselja.¹⁰² Između Zagreba i Trnave postojale su stalne veze, osobito između crkvenih, katoličkih knjigova, kad je u doba protureformacije porasla uloga Hrvata i Hrvatske, pa tako i onih iz dijaspore. U Trnavi je npr. studirao Hrvat Juraj Habledelić koji je bio kasnije i rektorom¹⁰³, i mnogi drugi koji su održavali stalne veze između Slovaka i Hrvata, ali i s hrvatskom dijasporom na području današnje Slovačke.¹⁰⁴

¹⁰² u.p. o tome: K. Kučerová, Trnavská univerzitet a jej miesto v kultúrnych kontaktoch s južnými Slovanom *Slovansky přehled* 2, Bratislava 1979. I: Južni Slovania na trnavskej univerziteti u 17. stor., *Slovanske studie* 11, Bratislava 1971.

¹⁰³ Istá, Trnavská univerzitet..., n. dj., 225.

¹⁰⁴ Isto, 229. Najčešće prezime hrvatskih studenata bije je Turković. Oni su bili slavonski plemići, ali i doseljeni slovački Hrvati.

Budući da je nakon pada Budimpešte 1541. počela stopedesetljetna okupacija Ugarske, glavno njihovo političko i upravno središte bila je Bratislava ili Požun, a Trnava je bila važno kulturno mjesto sa sveučilištem. Na tom prostoru sleglo se mađarsko plemstvo, ali i građanstvo i povećan je broj seljaštva, pa je okolica tih gradova bila tada pretežno njemačko-mađarska, a ne slovačka kao danas. Na taj prostor došli su tijekom 16. st. Hrvati - katolici i zaustavili proces jačanja njemačko-ugarskog protestantskog življa.

Na čitavom prostoru zapadne Ugarske gdje su doseljeni Hrvati živjeli zajedno s Mađarima i Nijemcima nije tijekom prva tri stoljeća mađarizirano ni jedno hrvatsko selo jer mađarski jezik nije imao asimilacijsku snagu njemačkog, slovačkog ili češkog. Ako se pak radilo o primanju njemačkog ili češkog, odnosno slovačkog, Hrvati su se zbog srodnosti odlučivali za ova dva posljednja jezika. Zato se možemo složiti s J. Breuom koji tvrdi da su tako Hrvati pomogli Slovacima i Česima da pomaknu svoje nacionalne granice prema zapadu i jugu.¹⁰⁵ Da nije bilo toga, teško da bi se Slovaci približili Bratislavi i od njemačko-mađarskog grada pomalo stvorili slovačko državno središte i glavni grad.¹⁰⁶ Zanimljiv je u svezi s tim slučaj triju hrvatskih sela kao što su Čunovo, Hrvatski Jandrof i Rosvar gdje je proces slovakizacije bio ponajmanje dovršen. Naime, ta tri sela su sve do 1947. pripadala mađarskoj mošonjskoj županiji i nisu bila mađarizirana. S obzirom na njihov slavenski, a zapravo hrvatski značaj, ona su od tada sastavni dio Slovačke, odnosno države Čehoslovačke, a sada Republike Slovačke. Tek otada, uz pomoć škole na slovačkom, državne uprave i djelimice crkve počinje nametanje srodnog slovačkog jezika koji Hrvati razumiju, za razliku od mađarskog, a to znači put prema potpunijoj slovakizaciji.¹⁰⁷

Nestajanjem hrvatskog jezika nestajalo je i hrvatskog nacionalnog osjećaja, ali je u zapadnoj Slovačkoj ostao zamjetan hrvatski upliv u kulturi, jeziku, odije-

J. Brcu, Hrvatska kolonizacija u Gradišću..., n. dj., 22. »Gdje su hrvatska jezična područja ležala na granici između Nijemaca s jedne i Čeha ili Slovaka s druge strane, tamo su Hrvati radije primali njima srodan češki ili slovački nego njemački jezik. Tako su Hrvati pripomogli pomicanju zapadno-slavenske nacionalne granice prema zapadu i jugu.«

Isto, 22. Brcu piše: »Na taj način su hrvatska sela vlastelinstva Valtice (njem. Feldsberg), koja su prvobitno osnovana na njemačkom području, postala češkima, mnoga hrvatska naselja na donjougarskom području duž rijeke Morave slovačkima, i tako je slovačka narodnost pomoću asimilacije hrvatskih sela prodršla polagano i sigurno na jugozapad prema Bratislavi.«

Taj proces je očito pri kraju jer se u Hrvatskom Jandrofu za Hrvate 1992. i/jasnilo samo oko 350. u Čunovu oko 200, u Devinskom Novom Selu, Hrvatskom Grobu itd. po desetak (*Iliralske novine* 2. 10. 1992, 4). O tome piše i Stjepan Krpan, Od Karaša do Biferna, Zagreb 1988, 159-183. On je 1984. bio u selu Rosvaru (Rusovce) i našao još samo 4-5 obitelji gdje se govorilo kako-tako hrvatski, čakavskim narječjem.

vanju, imenima ljudi, zemljopisnih pojmova i dr. Zbog toga možemo reći da su doseljeni Hrvati imali znatan utjecaj na nastajanje suvremene slovačke i njene kulture.

3. Moravsko-hrvatska sela tijekom 18. i 19. stoljeća

»Mi smo došli s juga, izmed brigov. (...) Onda je Bog bliže čoviku, nego na tustoj dolini, kade se ljudi stalno u medu i maslu kupaju. (...) Onda ne ide plug prik sto tustih oranjev; onda se zemlje čudakrut na vlas-cem hrptu nosi gori na brig...« (Petar Ja ndrišević, Hrvatski kalendar i Ljetopis HKD u Gradišću za 1941).

a) Doba ratova

Čitavo 18. st. i prva polovica 19. stoljeća je vrijeme polaganog nestajanja feudalnog života čije su neslobode i obveze uglavnom ukinute u revolucionarnoj 1848. godini. Put prema novom građanskom društvu najavile su reforme Marije Terezije i Josipa II. i utjecaji francuske građanske revolucije koji su se najviše proširili tijekom napoleonskih ratova u početku 19. stoljeća.

Uspješan završetak ratova za oslobođenje od Turaka 1683-1699. i povoljan karlovački mir omogućili su pomicanje hrvatskih i ugarskih granica daleko na istok i jug. Hrvatska je dobila, ili bolje rečeno, izborila povratak svojih povijesnih teritorija izgubljenih tijekom 16. stoljeća, a to znači proširenje prema istoku za više od tristo kilometara. Bila je to ponovo »oživljena Hrvatska« kako je pisao hrvatski pjesnik njemačkog podrijetla Pavao Ritter Vitezović. Umjesto na Česmi ili Ilovi hrvatske granice, uključivši i područje Vojne krajine, bile su na Savi i Dunavu uključivši istočnu Slavoniju, Srijem sve do Zemuna. Godine 1745. obnovljene su stare slavonske županije sa sjedištima u Požegi, Osijeku i Vukovaru. Tako je omogućen povratak brojnih pobjega iz tih krajeva i ponovo naseljavanje ne samo iz unutrašnjosti Hrvatske nego i iz Ugarske i austrijskih zemalja pa čak i iz Njemačke potkraj 18. st.

Bitno se promijenio i geopolitički položaj hrvatske dijaspore u zapadnoj Ugarskoj, Donjoj Austriji, Moravskoj i današnjoj Slovačkoj. Umjesto prve ili druge crte obrane »ostataka« Ugarske, austrijskih zemalja i Moravske, od mira 1699. živjeli su Hrvati u dubokoj pozadini i mogli su se slobodnije gospodarski razvijati i komunicirati s okolinom iako je to ujedno i značilo veću mogućnost za odnarođivanje ili pak zatvaranje u vlastite okvire što bi vodilo izvjesnoj getoizaciji.

Zbog takvog položaja u unutrašnjosti zemlje nisu više ratovi protiv Turaka 1716-1717., te 1736-1739. i 1787-1791. imali posebnog odraza na hrvatsko iseljeničtvo u srednjem Podunavlju. Dapače, opskrba vojske na Dunavu, Savi i Tisi, na granici današnje Srbije i Bosne pripomogla je gospodarskom oporavku tih krajeva, a otvaranje plovnog puta uzduž Dunava i njegovih pritoka povoljno je djelovalo na razvoj prometa i trgovine prema istoku, poglavito trgovine žitom i drvom.

Međutim, ratovi koji su se vodili oko pitanja nasljeđa krunice po ženskoj liniji u doba Marije Terezije (1740-1780) rubno su zahvatili područje u kome su živjeli moravski Hrvati. Prvi, tzv. nasljedni rat 1741-1748. i drugi sedmogodišnji rat 1756-1763. nisu doista izravno zahvatili južnu Moravsku i istočne dijelove Moravskog polja, ali su u njima Hrvati iz Hrvatske, Slavonije i Vojne krajine imali odlučujuću ulogu. U prvom se ratu istaknuo Franjo Trenk sa svojim pandurima koje je unovačio od hajduka i drugih dragovoljaca, pa ih preko Beča i Moravske odveo u Češku i Šlesku. Nakon izuzetnih vojničkih pothvata u Bavarskoj i Češkoj Trenk i njegovi panduri su proslavili Hrvate kao izuzetne borce, ali je on bio optužen i završio život u Brnu, središtu Moravske 1749. godine.

I u drugom, sedmogodišnjem ratu koji se vodio protiv Prusa u Češkoj, i njemačkim zemljama (1756-1763) odigrali su Hrvati značajnu ulogu. U njemu nisu više sudjelovali panduri pod Trenkom nego hrvatska banska vojska i krajišnici, a borbe su se vodile oko Praga, sve do Berlina i Wroclava. U doba rata kao i u onima protiv Francuza¹ 1792-1815. sudjelovali su i vojnici iz Hrvatske koji su mnogo puta prelazili područjima naseljenim našim življem iseljenim u 16. stoljeću i na taj način podržavali spoznaju da je njihov jezik dio zajedničkog hrvatskog jezika i kulture.

Nažalost, iz 17., 18. i 19. stoljeća nemamo o iseljenim Hrvatima toliko zapisa kao iz doba seoba u 16. st. Zbog toga ćemo se služiti neizravnim podacima da bismo nešto više doznali o životu moravskih i drugih Hrvata u Moravskoj i oko nje. Znamo da je većina Hrvata radila na imanjima koja su pripadala mahom njemačkom plemstvu, da je bilo nešto želira, zakupnika, slobodnih seljaka, sitnih i srednjih plemića, pa trgovaca, prijevoznika i vrlo malo obrtnika.

J. Hallawic, Fröllesdorfer Ortgeschichtc, n. dj., 12 piše: »U doba napoleonskih ratova od 1805. do 1809. morali su žitelji južnomoravskih sela ukonačavati vojsku. Kraljevska vojska se morala dobro hraniti, pa su je zato raspoređivali po pojedinim domaćinstvima. Za domaćine bilo je teško gospodarsko opterećenje jer su osim vojnika morali brinuli i o njihovim konjima i ostalim vojničkim potrebama.«

b) Život na drinovačkom gospodarstvu

Nas će najviše zanimati život na vlastelinstvu Drnholec, hrvatski Drinovac, njemački Diirnholz čiji su gospodari bili najprije Liechtenstein;, od 1584. Teufenbachi i nakon njihova izumrća prešlo je 1782. u posjed Theresianuma² kao zakladno dobro i tako ostalo do godine 1848. kad su ukinuti feudalni odnosi³. Pod imanje Drnholec-Drinovac spadala su tada sela i trgovište (općine): dvorac

Drinovac (Dürnholz-Drnholec) - središte drinovačkog imanja gos poslije.

Izvor: *Vienac*, 13, Zagreb 1887, 205.

² Theresianum u Beču bila je časnička škola, na/vana po utemeljiteljici carici Mafiji Terc/iji, a pohađali su je ponajbolji plemićki sinovi, među njima i brojni Hrvati, npr. kasniji ban Josip Jelačić i drugi.

³ J. Hallawic, n. dj. , 13. † Beča je odlukom vlade poslan poseban administrator koji je obavljao poslove upravitelja imanja i nastojao od seljaka što više izvući sredstava u obliku ra/nih vrsta dara.

Drinovac, trgovište Drinovac sa crkvom, mjesto Novo Sedlo sa crkvom, mjesto Prerava, selo Frielištof sa crkvom, selo Dobro Polje, selo Bratelsbrunn, selo Guldenfurt (hrv. Brot! na Dinji - Taji) sa crkvom, selo Unter-Tannowitz, sa crkvom, pusto selo Rossenitz, pusto mjesto Neudorf (hrv. Novo Selo), pusto mjesto Hollenitz, pusto mjesto Urbau i pusto mjesto Stari Frielištof (njem. Alt Frölesdorf) koje se nalazilo sjeverno od današnjeg sela na mjestu gdje su danas vinogradi, a narod ili naziva Stara gora⁴.

Područje na kome se nalaze ta tri sela gdje se sastaju Dinja i Jevišovka bilo je oduvijek nizinsko i poplavno. Tu su nekoć bile velike bare i ribnjaci koji su davali vlastelinstvu kvalitetnu ribu. Kmetovi su kao obvezu morali loviti ribu za svoga gospodara iz obitelji Teufenbach o kome su se u narodu ispredale priče strave kojima se plašilo pučanstvo. Grof je, navodno, zapisao svoju dušu vragu⁵ pa se pojavljivao noću u svom misterioznom šesteropregu i plašio ljude oko ribnjaka, poglavito ribokradice. I danas na sjećanje toga ribnjaka postoji predio koga Hrvati iz Frielištofa nazivaju Ribnjaki⁶.

Nakon razaranja i osiromašenja puka u tridesetogodišnjem ratu zemaljski je sabor Moravske zaključio da se povećaju obveze seljaka što je još pogoršalo prilike i nezadovoljstvo kmetova. Iznosi daća bili su neuobičajeno visoki i pri onom stupnju gospodarenja nisu se mogli prikupiti. Plaćali su se u novcu, ali je kasnije postojala mogućnost davanja u prirodu i radu. Razrez poreza se obavljao prema selištima (sesijama) i dimovima, odnosno ognjištima. U tri spomenuta hrvatska sela porez je iznosio⁷:

Frielištof sa	10 selišta i	48 dimova	1.054	guldena
Dobro Polje sa	8 selišta i	33 dima	735	guldena
Nova Prerava sa	6 selišta i	28 dima	582	guldena

Godine 1750. je uprava vlastelinstva Drinovac od svojih podložnika u tri hrvatska sela ubirala stalnih daća i vinske desetine: Frielištof 170 guldena i 11 krajcara, Dobro Polje 85 guldena i 2 krajcara i Nova Prerava 49 guldena i 27 krajcara. Osim toga morali su davati i u prirodu od žitarica u vaganima (Zentner = oko 50 kg) po selima:

Isto, 2. To mjesto je na sjevernoj strani ceste koja iz Drinovca vodi u Rušpuh (Hrušovany — Grussbach).

Vjerojatno su kmetovi-ribar; povezali grófovo prezime s vragom /der Teufel/ i s teškim obvezama, strahom i mržnjom prema njemu, pa su tako nastale priče o njemu kao vragu-vukodlaku.

⁶ .1. 1 lallawic, n. dj., 5.

⁷ Isto, 12.

	pšenica	ječam	raž	zob	grašak	proso
Frielištof	186	66	296	222	3	25
Dobro Polje	85	27	161	128	0	12
Nova Prerava	81	18	196	87	0	12

Iz tih iznosa možemo zaključiti da se najviše proizvodilo raži, pa zatim zobi, pšenice, ječma i prosa. To pokazuje da se jeo uglavnom slabiji, crni raženi krh, a mnogo manje pšenični, da je prema proizvodnji zobi bio još velik broj konja koji su bili najvažnije prometno i podvozno sredstvo. Znatna proizvodnja ječma upućuje na razvijenije pivarstvo.⁸

Brojne su i raznolike bile daće kmetova, pa osim onih u hrani, vinu, raboti, podvozu, plaćali su se i brojni sitni nameti, npr. na vinograde, livade, vrtove, trsku, kokoši, jaja, točenje vina, sječenje mesa i još koješta. Smanjenje tih obveza, njihovo ukidanje ili drukčiji način plaćanja, najavile su reforme Josipa II. I dok su patenti o oslobađanju kmetova nailazili na oduševljenje kod seljaka, sve njegove reforme u svezi sa crkvom i crkvenim redovima nailazile su na otpor u narodu, pogotovo kod moravskih Hrvata koji su bili izrazito katolički orijentirani i pod velikim utjecajem svoga svećenstva.

Godine 1773. je dvorskom odredbom naloženo da se na svim komorskim, crkvenim i samostanskim imanjima, kao i svim drugim koja su potpadala pod državnu nadležnost ukinu tlaka i rabota i da se druga podavanja posebno uredi.⁹ Budući da je Drinovac potpadao pod terezijansku zakladu, godine 1794. sklopljen je između vlasteoske uprave i i podložnika poseban ugovor prema kojem se može izvršiti otkup tlake i zemljišno rasterećenje kako na selišnoj tako i na dominikalnoj zemlji¹⁰. Kmetovi su mogli svoje obveze otplatiti ili odraditi, ali dotada morali su ih obavljati kao i prije.¹¹ Za rasterećenje od tlake morao je Frielištof zajednički plaćati 648 guldena godišnje, a taj je iznos podijeljen na pojedine podanike prema veličini zemlje koju su uživali. Čitavo selište imalo je 75 jutara, a dijelilo se na polovicu, četvrtinu ili osminu. Uživatelj čitavog selišta morao je davati 156 zaprežnih i 26 ručnih dana tlake godišnje.

Uobičajeno je bilo da seljak-kmet mora najprije obaviti oranje i sjetvu kod feudalca, zatim na svojoj zemlji, a isto tako i žetvu, berbu i slično. Isto se doga-

⁸ Isto.

⁹ Isto, 14.

¹⁰ Selišnu (scsijsku) su zemlju dobivali na vlastitu obradu kmetovi i za nju davali razne daće, a dominikalnu je obrađivao feudalac u vlastitoj režiji.

¹¹ Isto, 14.

dalo s vršenjem pšenice i drugih žitarica, raznim podvozima i drugim radovima na gospodarstvu. Često se događalo da zbog takvih obaveza seljak bere svoje plodine u nevrjeme, obavlja sjetvu izvan rokova ili mu u jesen propadne dio uroda zbog nevremena. U slučaju neizvršavanja novčanih i radnih obveza, kazne su bile brze, teške i efikasne. Jedna od težih kazni bilo je razmještanje vojnika na stan i hranu seljaku-kmetu koji nije platio svoje obveze. Oni bi ostajali u njegovu domu sve dok ne bi podmirio traženo.¹²

Zbog takvog položaja često su se podložnici s imanja Drinovac žalili okružnom uredu u Brnu navodeći svoje teškoće i pritisak uprave imanja¹³, ponekad su prosvjedovali, izazivali ekscese i manje sukobe, ali od svega nije bilo neke veće koristi. Tako je ostalo sve do 1848. kad su feudalne daće uglavnom ukinute i počeo dugogodišnji otkup zemlje i obveza koje su iz njenog uživanja proizlazile. Bilo je to zemljišno rasterećenje koje je kao i u Hrvatskoj trajalo desetljećima, sve do kraja 19. stoljeća. Tek tada su seljaci - bivši kmetovi - postali pravim vlasnicima zemlje koju su stoljećima obrađivali.

Godine 1831. izbila je u Frielištofu i okolici kolera za koju kažu da je bila prenesena iz Mađarske. Godine 1836. zavladao je veliki studen od koje su promrzli vinogradi, voćnjaci i drugo raslinstvo.¹⁴ Budući da nije bilo dovoljno žitarica, morao je narod da se zaštiti od gladi jesti repu, krumpir i slične proizvode koji rastu dublje u zemlji (gomoljike). Krumpir su u Moravsku prenijeli u početku 18. stoljeća iz Pruske, iz područja Brandenburga, pa ga zato i danas po tome zovu bramburi. Otud se krumpir kao najizdašnija kultura proširio po svim zemljama ondašnjeg austrijskog carstva, pa i u Hrvatsku. Otkad se krumpir počeo u velikim količinama saditi, nestalo je gladi, odnosno nestalo je masovne gladi koja je često pogađala u nerodnim godinama čitave oblasti i državu.¹⁵

Usprkos svih poteškoćama koje je donosio kmetski život, broj Hrvata u naša tri sela bio je u stalnom porastu. Uz plodnost toga puka tome je pridonijela i

¹² Isto, 12. To je bilo moguće zbog toga što je Drinovac kao imanje pripadao kao vojnička zaklada Theresianumu, dakle ustanovi za obučavanje kadeta - budućih časnika.

¹³ Isto, 15. Godine 1784. imao je Frielištof 300 do 320 žitelja, a starješine obitelji bili su podijeljeni na Ganzlähnerne kojih je bilo 18, na Häuslere kojih je bilo 30 i Hlauere 8. Prvi su bili pravi kmetovi na selištu i uz ostale obveze morali su sjeći i dovoziti trsku za vlastelinsku pivovaru i ciglanu. Hausleri su bili želiri, ili kmetiči pod ugovorom (njem. Söller, Söllner) koji su morali dva dana u godini raditi na ciglani ili drugim poslovima, a hauscri - kopači, možda i vinogradari, morali su raditi pet dana ili noći na pečenju cigle. Ako ne bi bilo dovoljno posla na spomenutim obvezama, morali su to odraditi kao drvosječe, pogoniči u lovu, podvozima drva, ribe, u spremanju lana i slično.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Krumpir je u Češkoj, Moravskoj i Slovačkoj postao najčešća hrana uz tjestenine. U širenju raznih vrsta krumpira u Hrvatskoj i Slavoniji prednjačili su doseljeni Česi (Moravci) i Nijemci. A kako su znali dobro obrađivati i gnojiti zemlju, bili su njihov krumpir najkrupniji.

izdržljivost, vitalnost ali i pojedinačna doseljavanja iz susjednih krajeva naseljenih Hrvatima. Od godine 1749. do 1754. broj obitelji prema nacionalnoj strukturi, zapravo prema prezimenu bio je:¹⁶

	Hrvata	Nijemaca	Čeha
Frielištof	58	13	12
Dobro Polje	30	11	5
Nova Prerava	18	10	14
Ukupno	106	34	31

Ako usporedimo te podatke s onima iz 1691/92. onda možemo zaključiti da je broj obitelji bio u Frielištofu veći za 38, u Dobrom Polju za 16 i u Novoj Preravi za samo jednu obitelj. U ukupnom iznosu za samo šezdesetak godina bio je porast hrvatskih obitelji veći za više od 100%, tj. umjesto 51 bilo je čak 106 obitelji. Za pretpostaviti je da osim izuzetnog nataliteta moramo pomisliti i na moguće raspadanje hrvatskih kućnih zadruga s kojima su Hrvati doselili, i kasnije su pomalo nestajale, podijelile se na manje cjeline - obitelji.¹⁷

c) Prve vijesti o moravskim Hrvatima

Potkraj 18. stoljeća prvi put su moravski Hrvati zabilježeni u znanstvenoj literaturi. Uradio je to F. J. Schwoy u *Topografskom opisu markgrofovije Moravske*.¹⁸ Otada do danas u više od dva stoljeća obavljeno je na stotine manjih radova i članaka o problemu moravskih Hrvata kojim su se bavili etnolozi, povjesničari, jezikoslovci, a ponajviše publicisti i novinari. U početku je bilo i onih koji su u njemačkom okruženju zapisali Hrvate kao Nijemce,¹⁹ ali i drugih koji su ih, opisujući slavensko stanovništvo oko Břeclavě, tzv. Podlužake, ispravno označili kao Hrvate - Kroaten.²⁰ Uskoro su i drugi etnografi podrobnije obradili

*" A. Turek, Kroatische Kolonisation in Mähren, n. dj., u knjizi Moravští Charváti, 242.

¹⁷ O zadrugama u Hrvatskoj usp. D. Pavličević. Hrvatske kućne zadruge I., Zagreb 1989, 367.

¹⁸ Topographische Schilderung des Margraffthum Mährens, Prag und Leipzig 1786, u sv. II., str. 57 i 68. Drugo izdanje I.-HL, Wien 1793-1794, I., 26, 28-29, H., 105 i 119, III., 215

¹⁹ (A. J. Hanke), Bibliothek der Maerschen Staatskunde I., Wien 1786, 140-141.

²⁰ I. A. Zeman, Die Hochzeitsfeyerlichkeiten der Podluzackn, Taschenbuch für Mähren und Schlesien, Brunn 1808, 145-146.

čitavu Moravsku kao i dio Valtica koji je do tada pripadao Donjoj Austriji, pa se više doznalo i o Hrvatima koji su tamo živjeli od prve polovice 16. stoljeća.²¹

Sredinom 18. stoljeća, ili točnije 1754. /bio se jedan izuzetno važan događaj za sve Hrvate u podunavskoj dijaspori, a to je objavljivanje knjige Lovre Bogovića (Laurencius Bogovics), franjevca rodom iz Velikog Borištofa (Grosswarasdorf) pod naslovom *Hixű zlatu* (Hiža = kuća zlata). To je zbirka lijepih starih duhovnih pjesama i molitava na čakavskom narječju ili jački koje su Hrvati djelimice donijeli sa sobom tijekom seoba. Bila je to najizclavanija knjiga u hrvatskoj dijaspori²² i imala je veliku ulogu u očuvanju hrvatskog jezika, bila brana protiv ubrzane asimilacije i pravi obiteljski brevijar koji je predstavljao za Hrvate u Gradišću i okolnim područjima ono što je u matičnoj domovini bio *Jiazgovor ugM/ni nanulu alovinskoga* Andrije Kačica Miošića.^{2-^}

Svi navedeni podaci o Hrvatima u Moravskoj potkraj 18. i u prvim desetljećima 19. stoljeća potekli su od etnografa i prigodne su prirode, zapisani su gotovo usput, pa su, kako rekosmo, nazivani i Nijemcima, Podlučacima, Slavenima i nisu izazvali posebno zanimanje i dodatna proučavanja. Tako je bilo sve do sre-

Hisa zlata Lovre Bogovića, najčitanija knjiga među gradišćanskim (i moravskim) Hrvatima

dine četrdesetih godina 19. stoljeća kad se sa svojim radovima pojavio Čeh A. V. Šembera i uspostavio prve dodire s hrvatskim ilircima. Od tada je počela obostrana suradnja oko proučavanja fenomena moravskih Hrvata koja traje sve do naših dana. O tome ćemo nešto više reći u slijedećem poglavlju.

²¹ G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren II/1 (Brünner Kreis), Brunn 1846, XUV-XLV, 275-276,286.

*• Dosaila je objavljeno najmanje tridesetak izdanja te knjige. Samo od 1829. publicirana je u 28 izdanja u preradi J. L'icka.

- Do 1983. izašlo je 64 i/danja te knjige. Čuvala se u kućama desetljećima i prenosila s oca na sina popni obiteljske relikvije kao i spomenula *Hisa zlata*.

4. Između ponjemčivanja i čehizacije - pojava hrvatske narodne svijesti (1848-1918.)

»Meni ne bijaše na ime pravo, kad on tvrdjaše (jedan bečki učitelj, D. P.) da moravski Hrvati moraju postati Nijemci te mu odvratili: »ako već Hrvati ne mogu spasiti svoje narodnosti, bit će bolje da postanu Česi. Ta dosta se već Slovjena iznijemčilo!« (Ivan Mi Ičić u spisu o moravskim Hrvatima, 1895.

a) Između njemštine ili češtine?

Tijekom druge polovice 19. stoljeća u gotovo svakom spisu ili članku o sudbini moravskih Hrvata postavljalo se pitanje kako su se uopće održali u njemačkom okruženju, češkom i slovačkom susjedstvu, među narodima koji su od njih bili često bogatiji, gospodarski i kulturno razvijeniji, a nakon toga se pitalo koliko će još godina ili desetljeća ostati Hrvati, a ako ipak budu asimilirani, tko će to uraditi? Da li Nijemci svojom kulturom, školom, jezikom, gospodarskim napretkom ili Hrvatima srodni Česi i Slovaci baš tom svojom etničkom i jezičnom blizinom? Budući da su tijekom 19. stoljeća, a poglavito u drugoj polovici, provedeni narodni preporodi svih grana hrvatskog naroda u domovini, tj. u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Bosni i Hercegovini, a započeli i kod Hrvata u zapadnoj Ugarskoj, u Bačkoj, Baranji, Međimurju, pa djelimice i u drugim otočićima hrvatske dijaspore, npr. u Donjoj Austriji ili Rumunjskoj, nije taj proces nacionalnog osvješćivanja i vraćanja izvorima i korijenima zaobišao ni moravske Hrvate kao ni njima susjedne Hrvate iz današnje Slovačke.

Izgradnjom željeznice u drugoj polovici 19. st. poboljšane su prometne veze koje su omogućile da se razdaljina za koju je u 16. st. bilo potrebno mjesec i više dana svlada za samo jedan dan. Uvođenje telegrafa pa zatim telefona, boljih poštanskih veza uopće, omogućeno je slanje svih vrsta pošiljaka u kratkom roku. To je posebice iskoristilo novinstvo i izdavaštvo i zasulo tržište raznim izdanjima na dotad gotovo nepoznatim i neafirmiranim jezicima. Putem pretplate mogle su se nabaviti u kratkom roku sve novine, časopisi i knjige u svim dijelo-

vima ondašnje Habsburške Monarhije, a poštom i željeznicom mogle su stići razne pošiljke, pisma i ljudi za kratko vrijeme u sve krajeve zemlje.

Sve što smo naveli omogućilo je bliže i češće povezivanje Hrvata u staroj domovini sa onim u trostoljetnom iseljeništvu, a probuđena nacionalna svijest sve ih je više obuhvaćala duhovno. U 19. stoljeću koga nazivaju i stoljećem naroda sazrela je i spoznaja da su svi Hrvati samo grane i ogranci jednog te istog stabla, da svi potječu iz iste zemlje, govore gotovo istovjetan ili vrlo sličan jezik, da imaju zajedničku povijest do seoba u 16. stoljeću, da su im slični običaji, pjesme, predaja, vjerovanja, usmena književnost i još mnogo toga. Od tada su sve češći pismeni i usmeni dodiri, posjeti, suradnja. Svoj put u Beč, Prag, Bratislavu, Brno ili Budimpeštu mnogi su iskoristili da obiđu i hrvatska sela uzduž spomenute »hrvatske ceste« od dravé i Mure do Morave. Većina je to uradila za vlastito zadovoljstvo, ali je bilo i onih koji su svoje uspomene i zapažanja zabilježili ili objavili. Neke su vukli i znanstveni interesi pa su sa svojih putovanja donijeli podatke za prave studije o jeziku i kulturi tih često okamenjenih ostataka hrvatskog naroda.

Na prvi pogled može se zaključiti kako je sve to omogućavalo što dalje održavanje Hrvata kao nacionalno svjesnog činitelja, da je otežavalo ubrzaniji hod asimilacije, da je olakšavalo pomoć iz stare domovine u toj borbi, ali tomu je tako bilo samo prividno. Presudnu ulogu imalo je školstvo koje je kod moravskih Hrvata bilo na njemačkom jeziku, zatim je dolazila crkva koja je sve više uvodila propovijedi na njemačkom i češkom, pa općinska uprava koja se vodila na njemačkom jer Hrvati se nisu imali kada i gdje opismeniti na materinjem jeziku. Sve ostalo je uradila često agresivna sredina, njene knjige, novine, časopisi koji su sve više i uspješnije razbijali dotad zatvorene domaće sredine. Svatko tko je htio uspjeti morao je dobro govoriti službeni jezik sredine i znati se pismeno izražavati. Obično je promijenio i nošnju, mjesto, način života, pa i društvo, sredinu u kojoj se kretao u slobodno vrijeme. I svaki pojedinac koji se »pogospodio« postao je Nijemac a kasnije i Čeh. Već u drugom naraštaju, ili najkasnije trećem, zaboravio je hrvatski jezik, a to je ujedno značilo i gubitak nacionalne svijesti. Dakle, nova sredstva pripćavanja, nove sveze, drugačiji, slobodniji način života u građanskom društvu bili su slobodniji, pokretniji, pa su sve brže razarali stare patrijarhalne odnose feudalnog društva i ubrzavali asimilaciju.

Zbog toga se sav život moravskih i slovačkih Hrvata odvija od 1848. do 1918. u stalnom trojstvu između hrvatskog, njemačkog i češkog odnosno slovačkog jezika, njihovih kultura, načina života i nacionalnih pripadnosti. To je značilo da se za njihovu naklonost i pripadnost stalno bore Zagreb, Beč i Prag, odnosno Brno i Bratislava. U toj stalnoj utakmici postojala su i savezništva, npr.

sveslavenska ideja je dobrim dijelom zahvatila i Hrvate, Čeha i Slovake i oni se na zajedničkoj, slavenskoj temeljnici žele oduprijeti jačim, brojnijim, bogatijim i bolje organiziranim Austrijancima i Nijemcima, dakle Germanima. Ta borba za prestiž između germanskog svijeta s Njemačkom na čelu i slavenskog s Rusijom bila je temeljna značajka cijelog 19. i prve polovice 20. st. Nakon ujedinjenja Njemačke 1871. prednost je bila na njenoj strani, pa su oni i Englezi mogli odrediti buduće odnose u srednjoj i istočnoj Europi na Berlinskom kongresu 1878. Međutim, u prvom i drugom svjetskom ratu njemački svijet gubi i utjecaje i prostor, pa 1918. i Austro-Ugarsku kao drugu državu u kojoj je prevladavao njemački jezik i kultura.

U svim tim povijesnim sukobima i vrtlozima našli su se i slavenski narodi, poglavito Zapadni i Južni Slaveni, zatim moravski i slovački Hrvati koji su podrijetlom s južnoslavenskih prostora, a živjeli su više stoljeća na području koje pripada Zapadnim Slavenima. Budući da pokušaj spajanja Južnih i Zapadnih Slavena nije 1918/19. uspio,¹ našli su se Hrvati u Češkoj i Slovačkoj u potpunom geopolitičkom raskoraku koji je rezultirao ne samo njihovom gotovo potpunom asimilacijom nego i rastjerivanjem koga su izveli Česi u 20. stoljeću. Dakle, i Nijemci i Česi imali su isti cilj, samo su se u različitim vremenima služili i različitim metodama. Hrvate je trebalo mirnim putem odnarediti, ponijemčiti, počesiti ili poslovačiti, a ako to ne bi uspjelo kao što je to bilo djelimice u Slovačkoj, onda u interesu tzv. nacionalne sigurnosti preseliti silom, što je zapravo bio oblik etničkog čišćenja prostora, a to je urađeno nakon U. svjetskog rata moravskim Hrvatima.

Izjava Ivana Milčetića koju smo naveli u početku ovog teksta pokazuje da se već potkraj 19. st. smatralo da će moravski Hrvati biti odnaredeni, ali su tada, zadojeni jugoslavenskom ili sveslavenskom idejom, smatrali da je bolje da to učine Česi kao Slaveni nego Nijemci kao da to, tobože, nije Hrvatima bilo isto?

b) »Slaveni« u Donjoj Austriji

Nakon uspješno provedenog hrvatskog narodnog preporoda koji se obično naziva i ilirskim pokretom raste zanimanje za slavenski svijet uopće, ali istoodobno i za sve hrvatske pokrajine, pa i za Hrvate izvan povijesnih hrvatskih po-

¹ Misli se na pokušaj stvaranja lxx. koridora između Zapadnih i Južnih Slavena, tj. od Mure do Moravice preko današnjeg Gradišća, uzduž spominjane »hrvatske ceste«. O tome će biti riječi u daljnjem tekstu.

Izvor: Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973., 63

driičja, npr. za one u Ugarskoj, Austriji, Moravskoj i drugdje. U tim nastojanjima nezaobilazna je uloga već spomenutog češkog znanstvenika A. V. Šembera koji je 1844. objavio članak *O Slowaneclt w Dolních Rukaisich*², zatim iduće godine piše o tome posebno pismo ilircu Stanku Vrazu³ i uskoro (1848) još jedan članak, ali sada već pod hrvatskim imenom: *Osady chorvátské w Moravě*⁴, lako je 1844. pisao o »Slavenima« u Austriji, već iduće godine Šembera govori o Hrvatima na Moravi i Hrvatima u Austriji.⁵

U pismu Vrazu Šembera rješava i pitanje tzv. Podlužaka koji žive oko Břec-lavě i tvrdi da su oni čisti Slovaci i svojim jezikom i imenima i da nisu nikada bili Hrvati. Ipak, ta se zabuna zadržala još dugo u literaturi, npr. kod našega Vj. Klaića.⁶ Istodobno Šembera govori o tome kako će se Hrvati u Donjoj Austriji (ftj. Valticama) i oni na Moravi »poslovenčiti ili pomoravčiti«.⁷ U pismu šalje sliku moravskog Hrvata i kaže da govore hrvatski.⁸

To je bila slika para Hrvata u narodnim nošnjama koji su sudjelovali u svečanom dočeku cara Ferdinanda u Brnu 1836. godine.⁹

To su bila, kako Šembera piše Vrazu, »vaša braća živuća u Moravi, pa spominje i imena trojice Prerovčana: Skokanića, Orbasa i Stejskala.¹⁰ Usput prilaze i neke njihove narodne pjesme i moli S. Vrazu da tiska članak o njima u *Danici* 1 da mu pošalje nekoliko primjeraka za spomenute Prerovčane. Ne znamo da li je to Vraz uradio, ali je prema spomenutom Šemberinu radu priredio i objavio članak u *Danici* 1845. godine.¹¹ Upozorio je i na »preklanjsku *Danicu*«, u kojoj je također donio članak o Hrvatima u srednjem Podunavlju.¹²

² U: *Časopis Českého museum* XVIII, 1884. i XIX. 1845. (Slaveni u Donjoj Austriji, a radi se zapravo samo o Hrvatima.)

³ Pismo je objavljeno u *Moravští Charváti*, n. dj., 25-28. O tome je pisao J. Karásek, Šemberův dopis St. Vrazovi o Charvátech na Moravě a Slovanech dolnorakouskich z. r. 1845. *Časopis Matice moravske* XXVI, 1912.

⁴ *Osady chorvátské na Moravě, Týdeník*, Brno 1848, 2-3, 10-12.

• U pismo S. Vrazu on piše o »Chorváti v Rakousích nebo v Moravě« (u Austriji i na Moravi). Karásek govori o »Hrvatima na Moravi i Slavenima donjoaustrijskim« još 1912. iako je i njemu bilo poznato da su asimilirani donjoaustrijski Slaveni bili Hrvati kao i oni u Valticama (Feldsberg) koji su nekoć pripadali Austriji.

⁶ Vidi u Prilozima na kraju knjige članak Vj. Klaića.

⁷ I/. Šemberina pisma Vrazu, *Moravští Charváti*, n. dj., 26.

⁸ To je današnja Nova Prerava.

Slika je izašla u moravskom tisku. Kopija je bila u Beču u posjedu nekog Ryčela.

¹⁰ *Moravští Charváti*, n. dj., 26. Šembera je zapisao kako su Moravski Hrvati često pisali »č« kao »t« i otud prezime Skokanit.

¹¹ *Danica ilirska* X, XI. i XH, pretisak, 128-134. Ili: br. 3[^]-34, Zagreb 1845.

¹² Članak nije objavljen u »preklanjskom« godištu, tj. 1843, nego u br. 15/1842, 58-59.

Šembera je preporučio Vrazu ono što i danas najčešće radimo u želji da se naša hrvatska dijaspora što duže uzdrži i sačuva svoj jezik, a to je posjedovanje hrvatskih knjiga. On, dakle, prvi predlaže da se »moravski Hrvati koji žive na imanju Drinovac opskrbe popularnim knjigama« iz Hrvatske. Oni su sa svili strana Nijemcima okruženi i »ne čuju ni riječi u božjem hramu ni u školi na jeziku njima prirodnom«, tj. na hrvatskom i poskočili bi od radosti ako ini se takve knjige što prije dostave. To bi ponajprije uradili spomenuti Skokanić i Orbes iz Nove Prerave.¹³

c) »Tri hrvatska naselja u Moravskoj«

Spomenuti češki etnolog Alois Vojtjeh Šembera bio je začetnik i prvi promicatelj literature o moravskim Hrvatima i uopće o Hrvatima u srednjem Podunavlju na granici njemačkog, češkog i mađarskog svijeta. Većina kasnijih radova o toj temi uglavnom polazi od njega, pa ga neki samo prepričavaju, drugi dopunjuju a rijetki ispravljaju.¹⁴ Osim članka o Slavenima (Hrvatima) u Donjoj Austriji, napisao je i *Osady chorvátské w Moravě*¹⁵ koji je sve do potkraj 19. stoljeća bio u znanosti neprevladan.

Pišući o Frielištofu, Novoj Preravi i Dobrom Polju, on prvi ističe kako su to posljednja sela u »dugom redu hrvatskih naselja« koja se protežu od hrvatskog kraljevstva po granicama štajerskim i austrijskim sve do Moravske, pa uz mali prekid preko Valtice sve do rijeke Morave. Zatim piše da je tih naselja (kolonija) hrvatskih bilo sredinom 19. st. ukupno 400, a najviše u Željeznoj Stolici (Željezno) u zapadnoj Ugarskoj čak 64, u šopronjskoj županiji 30, rapskoj 1, mošonjskoj 11, bratislavskoj 7, u Donjoj Austriji sve do pod Bečku šumu 8 i pod Mangartskim vrhom 19.¹⁶

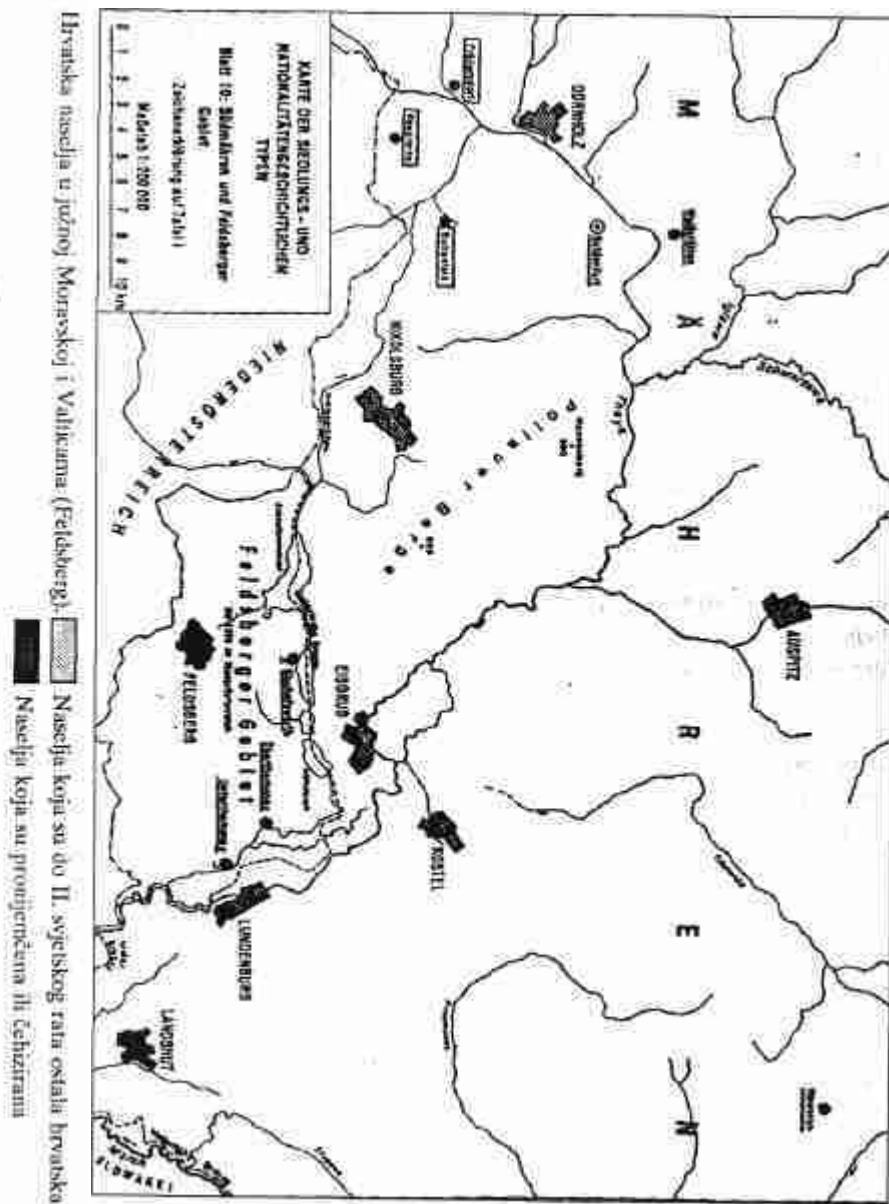
U tri moravsko-hrvatska sela živjelo je tada prema Šemberinu zapisu ukupno 1200 duša od čega u Frielištofu ima oko 500 ili dvije trećine pučanstva, u

Iz pisma Šemberina, a ni iz daljnjih izvora nismo mogli doznati da li je i koliko knjiga i/. Hrvatske dostavljeno zemljacima u Moravsku.

Gotovo svi su ponavljali Šemberinc podatke o seobi iz godine 1584. pod Tcufcnbachom koji su tek istraživanjima A. Tureka opvrgnuti.

¹⁵ Hrvatska naselja (sela) u Moravskoj, *Týdeník*, Brno, 1848.

¹⁶ Isto. U knjizi: *Moravští Charváti*, n. dj., 29-33. Bratislava se tada njemački zvala Pracsburg, Šopron - Odenburg, Moson - Wicseburg.

Mladi Hrvati iz Nove Prerave.
 Izvor: *Vienac* 31, Zagreb 1898., 473.

Dobrom Polju 300 i u Novoj Preravi oko 400. Ostalo su bili Nijemci i ponešto doseljenih Slovaka. Istaknuo je poglavito činjenicu da su ti Hrvati na imanju Drinovec sačuvali svoj jezik, običaje i nošnju iako već tri stoljeća žive sa svih strana okruženi Nijemcima i to zato što se uglavnom među sobom žene, što isto tako u kućama i selu govore samo hrvatski. Čitati i pisati hrvatski znaju samo oni koji su to sami naučili iz knjiga koje su donijeli iz Željezna jer u školama uče samo na njemačkom. Osim materinskog jezika znaju i slovački na kome im se obavlja služba božja.¹⁷ Ipak im je jezik čišći nego u Hrvata u Glogovcu ili Valticama koji su od susjednih Slovaka primili mnogo riječi.

¹⁷ Mise i propovijedi su bile i na češkom i njemačkom jeziku. To je ovisilo o mjesnom svećeniku i njegovu obrazovanju i političkom, odnosno nacionalnom usmjerenju.

¹⁸ I osobna imena, odnosno njihov oblik na -e, npr. Mate, a ne Mati ili Mato, pokazuju da su moravski Hrvati doseljeni iz krajeva južno od Kupe gdje se i danas takvi oblici rabe.

Preravci 59 konja. Istodobno su prvi posjedovali 50 volova, 227 krava i 509 ovaca; drugi 21 vola, 132 krave i 273 ovaca; te, treći 48 volova, 135 krava i 176 ovaca. Ukupno su imali 268 konja, 119 volova, 494 krave i 958 ovaca na blizu 2 tisuće žitelja.¹⁹ Ako uzmemo da je prosječna obitelj tada imala pet članova, onda možemo zaključiti da je bilo oko 400 zadružnih ili pojedinačnih obitelji. Na svaku obitelj otpadalo je 1,2 krave, 2,4 ovce, blizu 1 vol ili konj, te brojne guske, patke i kokoši. Iz navedenih podataka se vidi da je životna razina pučanstva bila vrlo skromna i ograničena, da su prilikom prijevoza ili oranja morali sprežati konje i volove, a da je po jedna krava jedva dostajala samo za mlijeko, bez mogućnosti pravljenja sira i masla.

Budući da Šembera nije popisao svinje, možemo pretpostaviti da ih je bilo vrlo malo. To se osjetilo i u prehrani za koju kaže da je uglavnom od raznih vrsta brašna, a da se govedina i crno (sušeno) meso malo jelo, uglavnom s krumpirom i kupusom. Na njivama oko rijeke Dinje rodilo je dobro žito, ječam, proso i sve vrste zelenja. Važna djelatnost bilo je vinogradarstvo²⁰, a među voćkama najčešće su bile trešnje i orasi. Uzgoj konja također je bio poznat, pa su jahačim grlima opskrbljivali carsku vojsku.

Šembera ipak tvrdi da su Hrvati u selima drinovačkog vlastelinstva i kao kmetovi spadali među imućnije. Neki su imali za obradu cijelu sesiju zemlje ili tri četvrtine, odnosno polovicu. Nakon ukidanja feudalnih odnosa 1848. godine su bivši kmetovi postajali slobodni seljaci i na rate otkupljivali zemlju koju su do tada stoljećima obrađivali njihovi preci. Jedna od teškoća bilo je pomanjkanje drveta za gradnju i ogrjev kao i kamena za podizanje kuća. Zbog toga se za ogrjev često upotrebljavala i trska, a za zidove su sami proizvodili opeku na suncu i u pećima.

Isto tako su opisani narodni običaji Hrvata u moravskim selima²¹, njihove pjesme i igre, govor, nošnja, izgled i sve ono po čemu su se oni razlikovali od okolnih Slovaka i Nijemaca. I Hrvati i njihove kuće, pa i nošnja su za Šemberu lijepi, čisti, uredni i slikoviti, ali ćemo o tome nešto više reći u prilogima koji govore više o njihovoj kulturi i životu.

¹⁹ A. V. Šembera, n. dj., u knjizi *Moravští Charváti*, 31.

²⁰ I Šembera navodi da su Hrvati tada najradije pili vino, a ne pivo (koje su pili Nijemci i Moravci).

²¹ Zanimljivi su opisi svadbi, pogreba i originalne narodne pjesme. Sve to su kasnije preuzimali drugi autori koji su pisali o moravskim Hrvatima.

d) Iz kronike sela Frielištova

U crkvenim kronikama, školskim spomenicima i u sjećanju žiteljstva spominju se česte elementarne nepogode, posebice pošasti teških bolesti, požari, poplave, jake zime i druge nesreće koje su zahvatile seljački puk. Tako doznajemo da je 1766. bila velika epidemija kolere od koje je umrlo samo u tom selu oko 40 ljudi. Svi su odrasli muškarci morali sudjelovati u pokopima za koje nije bilo dovoljno lijesova, a jedino sredstvo za dezinfekciju bio je tada alkohol.²² Nova pošast kolere u Frielištovu i čitavoj okolici zabilježena je 1831. godine, a prenesena je iz susjedne Ugarske. Nije zabilježen podatak o broju mrtvih ili oboljelih.²³

Godine 1836. vladala je tako jaka zima da su sve voćke i vinogradi promrzli. Jaki mraz je uništio i sve druge nadzemne kulture, pa se pučanstvo prehranilo samo zahvaljujući krumpiru, repi i drugim nasadima koji su rasli u zemlji. Žitarica je bilo vrlo malo pa je kruh bio vrlo rijedak.²⁴ Kroničar navodi da od vremena uvođenja krumpira u proizvodnju gotovo da i nije bilo više pojave gladi. Uvezene su i uobičajene mnoge sorte, a njegova plodnost omogućila je ne samo prehranu za ljude nego i za stoku, poglavito za uzgoj svinja koji je otada bio u porastu.²⁵

Način života se promijenio nakon ukidanja kmetstva 1848. kaci su dotadašnji kmetovi postali slobodni seljaci. Mnogi od njih nisu imali dosta zemlje za vlastito gospodarstvo, pa su morali raditi kao nadničari na veleposjedu Drinovac, ali se pojavila i nezaposlenost. Zbog toga je višak ljudi odlazio u veće gradove ili tražio zaposlenje u većim naseljima u okolici. Tomu je u mnogome pripomogla izgradnja tvornica i željeznica koje nisu zaobišle ni ovaj kraj koji se nalazi na pola puta između Beča i Brna.

Tijekom 19. st. proširila se proizvodnja šećerne repe (Zuckerrübe) koja je donosila znatan prihod seljacima, a njena industrijska prerada omogućila je zapošljavanje viška radnika. Tako je 1854. u susjednom Rušpuhu (Grussbach, Hru-

²² Johann Hallavič, *Fröllersdorfer Ortsgeschichte*, n. clj., 35.

²³ Isto, 15.

²⁴ Isto.

Isto. Proizvodnja krumpira bila je pravi specijalitet kod Čeha i Moravaca, pa su ga prenosili! u svojim seobama u Hrvatsku i Slavoniju. Budući da su znali dobro prirediti i pognojiti zemlju, njihovi krumpiri su bili uvijek najbolji, najkrupniji i najizdašniji po jedinici tla. Zbog toga se npr. u Slavoniji govorilo s izvjesnom količinom zavisti: »Što ljudi Pemac (Čeh, od Böhmen), veći krumpiri.« U Monivskoj su krumpire zvali i Erdäpfel (zemljane jabuke), češki zemjaki.

Hrvatska naselja u
južnoj Moravskoj.
Izvor: J. Školl, Osídlení
okresu Breclav po roce 1945.

šovany) podignuta tvornica šećera od repe u kojoj su radili i Hrvati iz tri spomenuta sela. Osim zarade na proizvodnji »repe i zapošljavanja tvornica je seljacima isporučivala melasu i repine rezance za prehranu stoke.²⁶ Budući da je šećerana radila sezonski, ujesen, mnogi su seljaci tu našli dodatnu zaradu, a da nisu morali napuštati svoja zemljoradnička gospodarstva. U toj tvornici se 1867. dogodila i prva industrijska nesreća u tom kraju. Eksplozirao je parni kotao šećerane, raznio zgradu kotlovnice i oštetiio okolne objekte. Sreća u nesreći je bila u tome da se to zbilo za vrijeme ručka kad su ostali radnici bili izvan zgrade. Poginuo je samo čuvar kotla po imenu Starý, Čeh iz Frielištofa, i njegova supruga koja mu je donijela ručak. Ta nesreća je dugo ostala u sjećanju okolnog puka.²⁷

Prometne prilike u dolini Dinje su se znatno promijenile godine 1872. kad su izgrađene dvije željezničke pruge. Prva je vodila u smjeru istok-zapad od Břeclavě (Lundenburga) do Znojma (Znaim), a druga, važnija od juga prema sjeveru, tj. od državnog središta u Beču do pokrajinskog moravskog sjedišta u Brnu. Križale su se u susjednom Rušpubu samo nekoliko kilometara od Frielištofa. Na izgradnji tih linija sudjelovali su i okolni Hrvati, a neki su se kasnije zaposlili i kao željezničari.²⁸ U početku su parne lokomotive izazivale strah kod ljudi i životinja, ali se uskoro sve primirilo.

Osim navedenih događaja narod je zapamtio nekoliko velikih poplava, požara koji su uništili dijelove sela i prodor pruske vojske u austrijsko-pruskom ratu 1866. godine. Npr. godine 1882. bila je tako jaka poplava Dinje i Jevišovke da je čitav kraj pretvoren u jedno veliko jezero iz kojeg su virile kuće i nešto povišeni dijelovi tla. Zaprijetila je opasnost da voda odnese željeznički most na Dinji i uništi pružne nasipe i još više poplavi sela, pa su morali zvati vojsku koja je dinamitom digla most u zrak i tako omogućila otjecanje vode. U toj poplavi teško je oštećena hrvatska obitelj Tomšića iz Frielištofa.²⁹

Godine 1907. i 1911. izbila su dva jaka požara u Frielištofu i u njima su poput baklje izgorjele seljačke kuće koje su bile pokrivene slamom. Izgorjele su i staje pa i stoka u njima jer je požar naglo izbio i proširio se nošen vjetrovom s kuće na kuću, na staje i druge gospodarske objekte. U tim požarima važnu ulogu je imalo Dobrovoljno vatrogasno društvo u Frielištofu koga je 1885. utemeljio načelnik Ivan (Johann) Slunsky i bio za života njegov predsjednik.³⁰ Nabavili su

²⁶ Isto, 36. Seljaci su i sami kuhanjem repe proizvodili sredstvo za zaslađivanje - slično medenoj melasi.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto, 27. Pruge je gradila K. k. Priv. Kaiser Ferdinand - Nordbahnstrecke Lundenburg - Znaim und Wien - Brunn (Brno).

²⁹ Isto, 36. Seljaci su se spašavali u posljednji čas, najčešće čamcima.

³⁰ Isto, 37. Među vodećim ljudima vatrogasaca (ognjogasaca, njem. Feuerwehr) isticali su sa također Hrvati, osobito iz obitelji Slunjski, Šalomon (Schallamon) i drugi.

iz Beča vatrogasnu štrcaljku, okupili i uvježbali 25 ljudi za vatrogasce, zabranili pokrivanje krovova slamom i tako nastojali smanjiti štete koje su često prozrokovali požari.³¹

Sva hrvatska sela stradala su u pruskoj provali 1866. Bilo je pljačke i svih onih zala koje strana vojska za sobom ostavlja, ali ostao je u narodu i jedan do tada nepoznati običaj, a to je pijenje kave i to prave, a ne više one od cikoriije. Tada se udomaćila i uporaba riže u prehrani što do tada gotovo da i nije bilo poznato.³² Šećer, kava, riža, pa sve češće industrijska odjeća i obuća, razni poljoprivredni strojevi i alati promijenili su ne samo način života, nego i poljoprivrednu proizvodnju, prehranu, odijevanje i prisilili pučanstvo da što više proizvodi i prodaje svoje proizvode na sajmovima.

Nošnje moravskih Hrvata.
I/vor: *Vienac* 45, Zagreb 1882., 725.

c) Proslava 300. obljetnice doseljenja Hrvata

Budući da se potkraj 19. st. još smatralo da su Hrvati u Moravsku došli 1584. pod vodstvom krajiškog časnika Teufenbacha, organizirao je Hrvat iz ....

Isto. Dobrovoljno vatrogasno društvo Frielištof (Die freiwillige ŪrtsCcucrwwehr Fröllcsdorf) je sa svojom štrcaljkom na kotačima često pružalo pomoć i okolnim općinama, posebice hrvatskim kao što su bili Dobro Polje i Nova Hrcrava. Njihova društvena lo/inka bila je u znaku četiri slova F: »Frisch, fromm, fröhlich und frei!« (Svjež, pobožan, veseo i slobodan!). Društveni trubač morao je uvijek biti pripravan, pa je čak i u krevet išao sa svojom trubom za Hizbunc.

³² Isto, 27.

Moravski Hrvati: Ivan Slunjski iz Fröllersdorfa
Izvor: *Vienac* 11, Zagreb 1887., 169

Frielištofa Johann Slunsky proslavu toga važnog trostoljetnog jubileja. Na polju preko potoka Jevišovke, nasuprot Frielištofu podignut je poseban obelisk od mramora s natpisom na njemačkom i izdana posebna kolajna (Medaille) izrađena u bronci s natpisom koji je podsjećao na taj važan događaj. Proslava se pretvorila u pravu pučku svečanost Hrvata iz tri okolna sela, a bili su nazočni i drugi Hrvati pa i Nijemci i Česi, ukupno više od tisuću ljudi.³³

Proslavi je također bio nazočan i kotarski predstojnik iz Nikolsburga (Nikišporak, Mikulov), ali on izgleda nije govorio nego Simon Slunsky, brat Johannov, student prava u Beču, koji je tom prilikom skup pozdravio na njemačkom. Johann je govorio hrvatski, a njegov učeni brat samo njemački što je Ivan Milčetić 1895. označio kao »žalostan znak narodne nesvijesti moravskih Hrvata.«³⁴ Ipak, Simon Slunsky je znao hrvatski i na kraju rekao kako Hrvati moraju čuvati svoj narodni jezik »najlipši meclju

slovenskim jezicima« i uz jezik također zadržati »svoju krasnu nošnju.«³⁵

" Gradonačelnik Johann Slunsky kao i ostali Hrvati u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi nisu bili nacionalno nesvjesni što potvrđuje i ta proslava, pa

³³ Isto, 29. Pisac navodi da su otada ilivati i/ lih triju sela i vlastima dali do manja da felc sačuvati svoje posebnosti, ali da su u južnoj Moravskoj također jedan od tri važna i ravnopravna naroda (u/ Nijemce i Čehe).

³⁴ I. Milčetić, O moravskim Hrvatima, *Vienac zabavi i /»mri*, Zagreb 1898, 27. Isto i u knji/i: MoravStf Charvátii, 79.

³⁵ Isto. Milčetić u svom spisu kriti/ira Simona Slunskog, zapravo Simuna, koji je u svom govoru slavio brnskog biskupa s početka 19. st. koji je predlagao da u Moravskoj i Hrvatii i Moravci govore samo njemački. To je gotovo bilo pravilo u svih školovanih moravskih Hrvata koji su se ponijemčili.

i završetak njegova govora u kome želi da Hrvati požive još tri stoljeća u tom kraju, ali ne samo oni nego i svi Hrvati u Zagrebu, Hrvatskoj, koji su braća moravskih Hrvata.³⁶

Međutim, natpis je bio ispisan samo na njemačkom i tu je ostao sve dok ga nisu uništili Česi. Tu je pisalo: »...zum Andenken an das 300 Jährige Jubiläum an diesem Orte - Seit der Ansiedlung Der 3 - Kroatischen Gemeinden - Mährens - Am 21. September 1884 - Unter dem Bürgermeister - Johann Slunsky - Gefeiert wurde«. Ili: »Za uspomenu na tristogodišnji jubilej od doseljenja triju hrvatskih općina Moravske koji se na ovom mjestu održao 21. rujna 1884. pod ravnanjem načelnika Ivana Slunjskog«.

Spomenik je bio ograđen, okoliš uređen, pa je na istom mjestu 1934. održana proslava 350. godišnjice doseljenja, a nakon progona Hrvata nakon drugoga svjetskog rata stajao je zapušten sve do ljeta 1992. kad je ponovo uređen i na njemu je osvanuo i natpis na hrvatskom, ali o tome više u daljnjem tekstu ove knjige.

f) Župnik Čeh - prijatelj Hrvata

Rekli smo već da je za održanje nacionalne svijesti Hrvata u staroj dijaspori bila vrlo važna crkva i molitvenici, odnosno nábožne knjige i pjesmarice na hrvatskom jeziku. To ponajbolje potvrđuje primjer češkog svećenika Aloisa Maleca koji je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće službovao kao župnik (farník) u Dobrom Polju. On je bio ne samo dobar svećenik nego i pisac, znanstvenik, koji se zanimao za jezik, kulturu, poglavito etnološko vrednovanje života Hrvata u Moravskoj, npr. za njihove nošnje, običaje i drugo.³⁷

I dok je većina članaka o moravskim Hrvatima od Šembere do Maleca bila kompilacija, on okreće novu stranicu i počinje vlastita istraživanja u narodu. Iz

³⁶ Milčetić je dobio odgovor obojice braće, pa je onaj Ivanov u cijelosti prenio. Bio je to zapravo miješani hrvatsko-češki tekst iz kojega vidimo da je on namjerno u/imao i neke češke riječi, ali je govorio o »čistini Hrvatima« u Frielštovu koji slave »tristoletnu památku« od kada su »naši predkovi njihovu zemlju Hrvatsku opustili a došli su semo vavu tudju zemlju Moravsku, medju same neznáme ludi! (ljudi), jer »saki narod slavi svoju památku a svu svoju matersku reč...a mi ju za tristo let jednoč slavimo. A danas jsme si čisto Hrvati...ali od danas za 100 let, až bude na ovom meste slavnost držana, z nas neće bit ur nikdor, ani to najmladji diete«. I zaista, za sto godina nije bilo »slavnosti« jer nije na tom mjestu više bilo moravskih Hrvata. Ostao je samo spomenik kao dokaz da su tu negda živjeli.

O Malecu ili Malcu piše također I. Milčetić u *Vienici* 28/1898. i donosi njegovu sliku. Vidi: Moravští Charváti, n. dj., 83. U novije vrijeme o njemu je pisao i Stjepan Krpan, *Gradišćanski portreti*, Zagreb 1988, 73.

Vjekoslav (Alois) Malec,
...; župnik u Gutfjeldu u Moravskoj
Izvor: *Vienac* 30, Zagreb 1898., 443.

Hrvatske pak dolazi profesor Ivan Milčetić i u suradnji s njim ostvaruju do kraja 19. stoljeća većinu onoga što smo uopće doznali o moravskim Hrvatima. Ta dostignuća dopunio je samo Adolf Turek svojim istraživanjima seoba Hrvata u 16. stoljeću pomaknuvši vrijeme doseljavanja za pola stoljeća unatrag.

Malec se rodio 1855. u Moravskoj, gimnaziju izučio u Brnu, a od 1881. djelovao je kao svećenik među Moravcima, Slovacima i Nijemcima. Od 1891. bio je župnik u Dobrom Polju gdje je od svojih župljana naučio hrvatski i kad ga je 1895. tamo pohodio spomenuti I. Milčetić, našao je kod njega hrvatske kalendare i pjesmarice, pa i poseban molitvenik³⁸ koga je Malec na hrvatskom priredio i izdao. Uz to imao je gotovo dovršen članak o hrvatskoj čakavštini svojih vjernika.³⁹ I dok se prije Maleca u crkvi propovijedalo dva puta češki, a jednom njemački, on je uveo ravnopravno: jednom češki, jednom njemački i jednom hrvatski i tako radio sve do svoje smrti 1922. kad je

umro i pokopan na groblju pored crkve u kojoj je punih 30 godina uspješno djelovao. Njegov grob se očuvao sve do naših dana i lako smo ga, zahvaljujući vodstvu J. Schneidera i J. Lawitschke pronašli u jesen 1991. godine.

³⁸ 'i, ''

Isto. Naziv molitvenika bio je: Molitve i pjesme pro ljude hrvatski v Moravi. Uredili Alois Malec, župnik u Gutfjeldu i Franjo Venhuda, bivši župnik u Sarajevskom polju. V Brnu 1895, 292. Venhuda je bio Moravac koji je nakon zaposjednuta Bosne i Hercegovine (1878) proveo tamo nekoliko godina kao župnik u Stupu kraj Sarajeva, danas dijelu grada koji se proću zbog teških borbi tamošnjih Hrvata protiv srpskog agresora 1992/3.

³⁹ A. Malec, Moravští Charváti, *Česky lid* VII, 1898.

Najprije je Malec dopunio i ispravio rad Jana Herbena iz 1882. u kome opisuje tri hrvatska naselja u Moravskoj,⁴⁰ a zatim dao svoj kratki opis moravskih Hrvata na češkom jeziku,⁴¹ pa njihovu nošnju,⁴² pokušao nešto više reći o seobi u 16. stoljeću i još nekoliko priloga.⁴³ On se, kako piše R. Jeřábek, zanimalo svestrano za »sve strane ljudskog života« moravskih Hrvata, pa su njegovi národopisní članci i usprkos tome što ih je pisao čovjek bez etnološkog obrazovanja, pa i uz izvjestan diletantizam, imali veliku dokumentarnu vrijednost i bili i među stručnjacima onoga doba a i kasnije vrlo cijenjeni.⁴⁴

Malec je također skupio primjerke narodne nošnje kao i fotografije iz života Hrvata u Moravskoj. Izradio je, kako neki podaci kažu, i monografiju o životu i kulturi moravskih Hrvata koja se navodno izgubila negdje u Pragu. Njegovi radovi bili su izuzetno cijenjeni u Hrvatskoj, pa i nije bilo Hrvata od imena koji je putovao u Moravsku a da nije posjetio župnika Maleca. To najbolje pokazuje i primjer spomenutoga profesora Milčetića koji nam je o moravskim Hrvatima ostavio najveći i najvredniji rad.⁴⁵

Djelatnost češkog župnika Maleca itekako se osjetila i među moravskim Hrvatima, pa možemo reći da je ona usporila sigurni hod asimilacije kod moravskih Hrvata. Šteta što takvih ljudi nije bilo više i u Moravskoj ali i u Hrvatskoj.

g) Gospodarske i druge promjene potkraj 19. i u početku 20. stoljeća

Spomenuta proslava 300. obljetnice doseljenja Hrvata u Moravsku i djelatnost Ivana-Johanna Slunjskog i kasnije je njegova brata Simona-Šimuna koji je kao doktor prava bio kotarski sudac u Nikišporcu (Nikolsburg) kao da su bili prekretnica u životu moravskih Hrvata i njihov nacionalni i gospodarski prepo-

Mladić \L Gutfellda u Moravskoj
u narodnoj nošnji.

Izvor: *Vienac*, 31, Zagreb 1898., 469.

rod. Više se nije osjećao dotad zamjetni kompleks manje vrijednosti u odnosu na veće i tobože kulturnije narode poput Nijemaca i Čeha (minderwertiges Kroatenvolk)⁴⁶. Otada su i veze sa starom domovinom pojačane, posjeta je sve više pa i knjiga i novina koje uglavnom dolaze preko župnih dvorova i djelimice učitelja i načelnika u hrvatskim seoskim općinama.

Hrvati su imali većinu u općinskim vijećima u sva tri hrvatska sela kao i u dobrovoljnim vatrogasnim društvima koja su bila zapravo prve društveno-stručne organizacije među moravskim Hrvatima uopće. Slično je bilo i sa školskim i crkvenim odborima gdje je bilo najviše seljaka-Hrvata koji su se služili u pravilu sa sva tri tamošnja jezika i neki, poglavito bogatiji, imali su znatan utjecaj. Među Hrvatima koji nisu bili pismeni na svom jeziku, koji su uglavnom i propovijedi slušali na njemačkom i češkom, osjeća se potkraj 19. st nacionalna samosvijest i homogenizacija koja je bila godinama brana sve ubrzanoj asimilaciji.

Pa iako su školovani pojedinci među Hrvatima bili za službenu i često jedinu uporabu njemačkog jezika poput spominjanog Šimuna Slunjskog, ipak su oni radili na gospodarskom napretku hrvatskih sela. On je npr., bio najzaslužniji za vodnu regulaciju Dinje i Jevišovke (Jaispitz) koja je počela 1898. godine i nakon njena dovršenja potpuno

⁴⁶ J. Hallawič, n. dj., 29.

⁴⁰ Isti, Tri chorvátské osady na Morave, *Hlídká* III (XV), 1898.

⁴¹ Isto kao i bilj. br. 39.

⁴² Isti, Kroj moravských Hrvatu, *Česky lid* IX, 1900.

⁴³ Isti, Otkud povolal Křiřtof z Teufenbachu Ilrváty na Moravu?, *Hlídká* IV (XVI), 1899. i: Krcetcho roku Křiřtof z Teufenbachu povolal Ilrváty na Moravu? *Hlídká* XIX, 1902. i: Analyse přijmeni (prezmena) Hrvatu moravských, *Časopis Matice moravske* XXXVII, 1913.

R. Jeřábek, Moravští Charváti v literature, u knjizi: Moravští Charváti, n. dj., 5-22.

I. Milčetić, O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj, Zagreb 1899.

se promijenila gospodarska osnovica čitavog kraja.⁴⁷ Više nije bilo čestih poplava koje su čitav ovaj kraj, poglavito u proljeće nakon topljenja snijega, pretvarale u velika jezera, nestalo je ljetnih poplava koje su često čitavu žetvu upropastile, a poboljšala se i kakvoća vode u bunarima, smanjena je opasnost od bolesti poput malarije koju su izazivali komarči, od crijevnih bolesti i slično. Doista, smanjene su livade, a povećane površine pod njivama, pa je bilo manje i ekstenzivnog stočarenja i isto tako manje gusaka i pataka koje su u zaostalim jamama s vodom nalazile svoja staništa. Međutim, regulacija rijeke je vrlo povoljno utjecala na zdravlje pučanstva i na smanjenje smrtnosti, posebice djece. f * v

Šimun Slunjski bio je zaslužan i za otvaranje nove željezničke stanice u Frielištofu potkraj 19. stoljeća,⁴⁸ a to je znatno povećalo prometne mogućnosti sela i odlazak njegovih stanovnika za zaradom pa i prodajom poljoprivrednih proizvoda u Nikišporak, Brno čak i Beč. U to doba počeli su se žitelji Frielištofa, Dobrog Polja i Nove Prerave sve više baviti opekarstvom (ciglarstvom)⁴⁹ za vlastitu porabu, ali i za prodaju. Počele su se graditi sve veće, prostranije i ljepše kuće, a za to je trebala na suncu sušena opeka, a ponegdje se ona pekla i u manjim pećima. Iza proizvođača cigle ostajale su brojne jame iz kojih je ikopana ilovača kao materijal za izradu. U te se jame (grabe - Grube) skupila tijekom zime voda, pa su i nakon regulacije ostale mlake-bare (Lacken) za uzgoj gusaka, za vodu vatrogascima i klizališta za djecu zimi. U nekima je bilo i riba, gdje se čitave godine zadržavala voda.⁵⁰

...?;".•\$!.™.; /'&\$\$

Godine 1887. otvorio je Josef Sitsch (Sic), kućni broj 2 u Frielištofu prvu opekarsku peć u tom kraju, dozvao pravog ciglara Čeha i počeo gotovo industrijsku proizvodnju opeka. Međutim, nakon nekoliko godina morao je napustiti proizvodnju jer je cigla bila zbog slabe kakvoće zemlje vrlo lomljiva. I danas Frielištofci to mjesto koje je bilo uz njegovu njivu koja se čisto hrvatski zvala Dužičke (Duschitzky) naziva Ziegelofen (Ciglarska peć). Kad je uskoro bila zabranjena primjena kućnih krovova od ražene slame, prestala je i upotreba prijesne cigle za gradnju (Lehmziegeln), pa su se brojni ciglari morali ogledati za novom zaradom. Neki su preselili i počeli raditi u industrijskim ciglanama gdje se sve više radilo strojevima, a ne ručno kao u Frielištofu.⁵¹

⁴⁷ Isto.

Isto. Š. Slunjski je čitavo vrijeme stanovao u Frielištofu i znatno pomagao bratu u upravljanju općinom koja je u njegovih dvadeset godina potkraj 19. i u početku 20. st. postigla zapažene uspjehe.

⁴⁸ Isto, 40. Ciglar (Ziegelschläger = udarači opeka, i u Hrvatskoj se za ručnu izradu cigle upotrebljavao naziv »udarati ciglu«) bili su obično siromašni ljudi čije su jedino bogatstvo, pa i u Moravskoj bila brojna djeca koja su i sama sudjelovala u ranoj mladosti u proizvodnji noseći kalupe ili mijeseći glinu.

⁵⁰ Isto.

Isto, 41. Tada je osim zabrane slamnatih krovova bilo zabranjeno graditi kuće od nepečené (prijesne) opeke, nego samo od pečene (gebrannte).

Obitelj moravskih Hrvata iz Nove Prerave
Izvor: *Vienac*, 31, Zagreb 1898., 477.

.SMíHi"ki •(:

la pred kućom Očenaš, a nakon toga dobivali su kruh, povrće, brašno pa i novac što se onda pravedno međusobno dijelili.⁵³

^ Potkraj 19. st. počela je i mehanizacija ratarstva. U tome su prednjačili bogatiji seljaci ili pauri kako su ih zvali moravski Hrvati. Bili su to obično oni koji su još kao kmetovi imali za obradu čitavu sesiju zemlje (njem. Ganzlähneri) koju su i kasnije kao slobodni seljaci uživali uz postupni otkup. Oni su među prvima zamijenili drvene plugove željeznima, imali željezom okovana kola za prijevoz, > željezne ornice, ali i prve mlatilice, vršalice (njem. Dreschmaschine) koje su se pokretale uz pomoć konja uz upotrebu raznih vitla (Göppel). Među

⁵¹ Isto, 42.1 te jame su Hrvati zvali na svom jeziku, npr. umjesto Lehmgrube su govorili Jielovatschna jama, jama od ilovače.

⁵³ Isto, 46.

Kad je potkraj 19. st. uglavnom prestala ručna proizvodnja opeke (Ziegel), ostale su brojne jame s vodom na mjestima gdje se izrađivala, pa je općina Frielištof morala intervenirati i platiti izgradnju jednog odvodnog kanala za ispuštanje vode u Jevišovku kako bi se riješili stalnih izvora *zaraze*.⁵² To je urađeno 1899. također za načelnikovanja Johanna (Ivana) Slunjskog koji je obilježio svojom svestranom djelatnošću posljednje dvije decenije 19. stoljeća u Frielištofu i okolici.

U to doba je (oko 1900.) u Frielištofu ostvarena i jedna humanitarna akcija kakvih je tada bilo vrlo malo. To je bila materijalna ispomoc za siromašne i nemoćne ljude u selu (Die Fröllesdorfer Armenpflege) koju je vodio savjet za siromašne (Armenrat). Svakoga petka je skupina seoske sirotinje otišla nekom bogatijem seljaku, molila

prvima su ih imali načelnici kao npr. Josef Sitsch (kbr. 51) i Anton Jurditsch (kbr. 61) koji su vodili općinu Frielištof između 1860. i 1884. godine.⁵⁴

Godine 1891. pojavio se u Frielištofu prvi biciklist na visokom kotaču i otraga dva manja i izazvao pravo čuđenje pučanstva. Uskoro su se pojavljivali i noviji, poboljšani tipovi toga velosipeda, kako su ga tada nazivali.⁵⁵ Idući korak bila je pojava prvoga motorkotača godine 1894. Jurio je za ono vrijeme golemom brzinom od 40-50 km na sat i izazivao još veće čuđenje, pa i mišljenje starijih pojedinaca da je to bio sam vrag na kotačima.⁵⁶ Slično je bilo i nešto prije s pojavom prve željeznice i njene parne lokomotive koja je izazivala strahopoštovanje.

Treba napomenuti da su moravskohrvatski seljaci bili vrlo bistar i praktičan svijet i da su sve novitete primali vrlo brzo i nastojali se njima koristiti. To pokazuje i osnivanje kreditne zadruge seljaka po Reifeisenovu sustavu koju su utemeljili i u hrvatskim selima potkraj 19. st. Na taj način su spriječili zelenašku djelatnost veletrgovaca i nakupaca hrane, poglavito Židova (Hass, Kohn, Poliak i dr.) koji su unaprijed dogovorili cijene pšenice međusobno i kupovali ih od seljaka često u besćenje.⁵⁷

h) U vrtlogu prvoga svjetskog rata

Kad su doselili u Moravsku, bili su Hrvati uvažavani od ostalih žitelja zbog svojih vojničkih vrlina koje su stekli u ratovima protiv Turaka. Bili su poznati kao hrabri i spretni ljudi koji su dobivali i službe podobne njihovih osobinama, npr. razne vodeće poslove na imanjima, zatim preuzeli su trgovinu, podvoz, nabavu, stražarsku i sigurnosnu službu. Kasnije su se uklopili u kmetsku sredinu i nemamo podataka da su sudjelovali brojnije u 30-godišnjem i drugim ratovima sve dok nisu bili oslobođeni od kmetstva. Tek u ratovima protiv Italije i Pruske 1859. i 1866. bili su neki unovačeni u austrijsku vojsku, ali o tome za sada nemamo nekih zapisa. Znamo tek da su Prusi u ratu protiv Austrije zauzeli taj

⁵⁴ Isto, 38. Sitsch (Sic) je bio načelnikom od 1860. do 1877., a Jurditsch (Jurdić) od 1877. do 1884. Otada do 1901. bio je već često spominjani J. Slunjski, pa do 1918. F. Czechofsky, J. Kullshitz i J.

Schallamon.

⁵⁵ Isto. 28.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto, 18. Reiffeiscnov udruge seljaka omogućivale su štednju, samopomoc u kreditiranju, manje kamate i povoljniju prodaju žitarica i drugog na tr/jštu. Nešto slično je i u Hrvatskoj provodila Hrvatska seljačka stranka braće Radića putem svojih udruga i štedionica.

kraj 1866, ali i da su se neki mjesni lopovi preobukli u pruske vojnike i pokušali pljačkati seljake.⁵⁸

Moravski Hrvati su bili plodan i zdrav narod koji je živio prirodnim životom i nije mnogo polagao na liječnike i lijekove, nego više na hranu, piće, rad i odgoj. Rođenje djeteta bez obzira da li bilo muško ili žensko bilo je velik događaj u obitelji, pa se njemu, a poglavito majci koja ga je morala dobiti, obračala posebna pozornost u hrani i njezi. Međutim, slabu i nezdravu djecu nisu mnogo nještovali niti liječili, nego su ih puštali da se sama ojačaju i ozdrave ili da umru. Stoga su i djeci od najmanjih dana davali odgovarajuće poslove i obveze uz koje su se naučili raditi, ali i navikavali na teškoće života i očvrslili fizički i duhovno.⁵⁹

To su potvrđivali i svake godine u Nikišporcu (Nikolsburgu) prilikom stavnje (Rekrutenaushebung) gdje su komisije vojničkih stručnjaka i liječnika gotovo sve Hrvate proglašavali sposobnima za vojničku službu. Npr. 1899. od 15 novaka iz Frielištofa 13 je uzeto u vojsku, a iduće godine od 12 samo je jedan bio odbijen. Od 36 općina koje su spadale pod tamošnju biskupiju postizali su Hrvati iz Frielištofa, Dobrog Polja i Nove Prerave najbolje rezultate u vojničkim vježbama (Musterungsergebnisse).⁶⁰ Većina ih je služila u pješakačkom puku br. 99 u Znojmu i nakon trogodišnje vojne službe gotovo svi su se moravski Hrvati vraćali kući kao dočasnici (Charge = šarže).⁶¹

U prvom svjetskom ratu borili su se moravski Hrvati na svim bojištima od srbijanskog, ruskog do talijanskog kao i svi narodi tadašnje Austro-Ugarske zajedno s Nijemcima, Bugarima i Turcima, dakle među tzv. Središnjim (Centralnim) silama konačno izgubili rat uz velike ljudske, materijalne, a zatim i teritorijalne gubitke. Npr. samo je iz Frielištofa poginulo u četiri godine ukupno 46 mladića, a znatno ih je veći broj ranjen ili se vratio onespoboljen u selo. Među poginulima bilo je pet Slunjskih, dva Jurtića, dva Slavica, po jedan Babić, Križanić, Kuzmić, Skokanić, Suparić, ali i drugih npr. Hubeny, Pavlata, Regen, Šalamon, Schneider koji nemaju hrvatska prezimena, ali se zna da su bili Hrvati.⁶²

⁵⁸ Isto, 26-27. Nakon poraza austrijske vojske u Nikišporcu i okolici bilo je 1866. smješteno oko 100 tisuća pruskih vojnika. Tu su se vodili pregovori i u slučaju njihova neuspjeha vojska bi krenula prema Beču. Budući da je jedan odred Prusa sa dočasnikom zahtijevao u Frielištofu 20 goveda, a nije htio platiti preuzeto, postali su sumnjivi, pa je župnik dao zvoniti na uzbunu. Odmah je stigao narod naoružan vilama, kosama, sjekirama i protjerao te tobožnje Pruse. Uskoro se ustanovilo da je to bila podvala domaćih pljačkaša iz okolice koji su se preobuku u odore pruskih vojnika. Naime, Prusi su sve što su od naroda preuzeli uredno platili, pa i višak hrane ostavili pučanstvu (npr. rižu, kavu i dr.).

⁵⁹ Isto. 30. Govorili su da ptica živi ili umire.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto. Možda je osim bistrine, izdržljivosti i spretnosti tome bio i razlog što su Hrvati jedini govorili sa tri tamošnja jezika.

⁶² Isto, 31. Bilo je i drugih nehrvatskih prezimena, ali su oni već bili kroatizirani, a za spomenute znamo sigurno da su bili Hrvati, jer se i njihovi potomci u Austriji i Moravskoj, danas tako osjećaju, a prezime Regen je bilo izravni prijevod od Godina, Godinić.

Svima njima u župnoj crkvi Sv. Kunigunde u Frielištofu podignuta je spomen-ploča s imenima i umjetničkom slikom koju je izradio poznati bečki akademski slikar Othmar Ružička. Ona i danas stoji neoštećena na svom mjestu i podsjeća na svu besmislenost ratova i ratovanja.⁶³ Međutim, popis žrtava drugog svjetskog rata nije nitko i nikada napravio iako su one bile mnogo veće nego u prvom. Zapravo, žrtve toga rata i svih nesporazuma oko njega postala su sva tri hrvatska sela i njihovo žiteljstvo koje je otjerano sa svojih ognjišta i grobišta.

O vitalnosti moravskih Hrvata iz Frielištofa govore i podaci o brojčanom jačanju pojedinih obitelji u razdoblju od 1900. do 1943. godine do kojih je došlo i usprkos znatnim gubicima u oba spomenuta svjetska rata. Johann Hallawic je o tome izradio i dvije tablice porasta broja obitelji.⁶⁴ U prvu je stavio prezimena čisto hrvatskog podrijetla poput Jurdića, Sića, Suparića, Babica, Kulešića i dr. i u drugu ona koja nisu bila hrvatskog nego češkog postanja, iako su i oni već tada bili posve kroatizirani kao npr. Hubeny, Cehovski, Šalamon, Kunicki i još neka. Izvan tih tablica je ostavio njemačko-češka prezimena kao Pavlata, Lavička, Vašak, Šnajder, Regen, Koch i još neka. Zanimljivo je da on obitelj Slunjski ubraja u češka, pogotovo ako ga piše kao Slunsky, a mi znamo da su to bili doseljenici iz okolice hrvatskog gradića Slunja.

Ime obitelji	Broj obitelji prema godinama		
	1900.	1943.	povećanje
Slunjski	22	33	11
Hubeny	6	17	11
Jurdić	6	11	5
Suparić	2	7	5
Cehovski	4	10	6
Šalamon	5	10	5
Kunicki	2	6	4
Babić	2	5	3
Kulešić	2	5	3
Stavarić	2	3	1
Tomšić	1	3	2

⁶³ Ružička je naslikao domaće ljude u hrvatskim narodnim nošnjama koji oplakuju svoje mrtve kao što su Židovi oplakivali Isusa kada su ga skinuli s križa.

⁶⁴ Isto, 54.

<

Obitelji kao Vranešić, Skokanić, Križanić, Slavić, Fabičović nisu u međuvremenu utemeljile nove obiteljske ogranke, a Hallavići su nestali. Bila je 1900. samo jedna obitelj, a to je vjerojatno ona pisca često spominjane kronike koja je odselila u Beč.⁶⁵ Dakle, u apsolutnom porastu najviše su sudjelovali Slunjski i Hubeny, a u relativno najviše, oko 250% narasli su Suparići i Cehovski, a Hubeny i Kunicki još i vLše. Jurdića i Šalamona je bilo dva puta više. Vjerojatno bi se taj proces povećanja nastavio i nakon 1945. da nije došlo do izгона Hrvata iz sva tri sela: Frielištofa, Dobrog Polja i Nove Prerave.

⁶⁵ Josef Lawitschka, moravski Hrvat iz Beča uputio mi je austrijski tjednik *Die ganze Woche* br. 32 od 5. 8. 1992. i u njemu posmrtno objavljen članak Johanna Hallawitscha, Hände auf die Bank √. kojega se vidi da je on rođen 1879. u Frielištofu, a zatim se nakon pučke škole preselio u Beč gdje je umro 1959. godine.

5. U prvoj Čehoslovačkoj Republici 1918-1938.

»To je skandal, da niinška Austrija je 1930. davala Hrvatima učiti se hrvatski, a Čehi nam nijednu um za ciele české republike... Najgore je bilo da su nas na našem okrugu upotrebljavali va njihovoj skriečki (svađi) s Nimci. A to je dognalo da su žieli niimšku nebo češku stran. Ale su ostali dobri Hrvati« (M. Vaša k, iz pisma S. Krpanu).

a) Raspad Austro-Ugarske i nastanak Čehoslovačke

Još od poraza na Bijeloj Gori 1620. vodili su Česi politiku otpora Habsburškoj Monarhiji i njemačkoj kulturnoj, političkoj i gospodarskoj prevlasti u svojim zemljama Češkoj i Moravskoj, u kojima je, posebice u gradovima, živjela brojna njemačka manjina, a ponegdje većina, npr. u Pragu, Brnu, Sudetima, u južnoj Moravskoj i drugdje. U 19. st. Česi gospodarski jačaju, naseljavaju gradove, ali i provode svoj nacionalni preporod i sve više ističu povijesna, ali i prirodna prava na autonomiju u državi Habsburgovaca, a oni hrabriji govore o potrebi osnivanja samostalne države koja bi trebala biti satavljena od Češke, Moravske, Slovačke i Šleske.

Nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe i podjele Habsburške Monarhije na dva dijela (1867), Česi sve više zastupaju podjelu Austro-Ugarske na trojnu drža\Ti (trijalizam) u kojoj bi ista prava kao Nijemci (Austrijanci) i Mađari dobili i Slaveni koji su u Dvojnoj Monarhiji imali većinu. Zbog toga se Česi sve više povezuju sa Slovencima, Hrvatima, Srbima, Slovacima i nešto manje s Poljacima i rade najprije na federalizaciji Monarhije, a u 20. st. i na njenom rušenju i stvaranju nove države Čeha i Slovaka. U toj borbi Česi i njihov narodni vođa i ideolog Tomáš G. Masaryk imaju znatan utjecaj i na sve Južne Slavene, poglavito na katoličke narode kakvi su bili Hrvati i Slovenci.

Prilika za stvaranje zajedničke države Čeha i Slovaka pružila se tijekom prvoga svjetskog rata 1914-1918, poglavito nakon poraza Centralnih sila (Njemačka, Austro-Ugarska, Bugarska, Turska) pokraj rata, izbijanja oktobarske revolucije u Rusiji i ulaska SAD (USA) u rat. Česi pod Masarykom imaju svoj poseban odbor koji u inozemstvu radi (kao 4 Hrvatski, odnosno Jugoslavenski od-

bor u Parizu i Londonu) na oslobođenju Češke. Slično djeluju i političari u zemlji, pa i Česi u emigraciji, npr. u SAD, a u vojničkom pogledu najviše su učinili Česi u Rusiji koji su pobjegli iz austro-ugarske vojske na rusku stranu i ustrojili posebnu češku vojsku. Presudnu pomoć nastajanju nove države pružio je američki predsjednik Thomas W. Wilson u svom programatskom spisu Četrnaest točaka.

U jesen 1918. nakon potpunog sloma austro-ugarske vojske Česi su okrunili rad svoga Narodnog odbora proglašenjem samostalnosti i izborom Masaryka za prvog predsjednika Republike (28. listopada 1918). Već idući dan slično je postupio i Hrvatski sabor u Zagrebu i proglasio na temelju svoga povijesnog prava prekid svih odnosa sa Austro-Ugarskom. Tako su nastale dvije nove slavenske države na području bivše Habsburške Monarhije, jedna na ozemlju s kojega su Hrvati krenuli u 16. st. u seobu i jedna u njihovoj novoj domovini. To je bilo presudno za razvoj moravskih Hrvata jer su do tada Hrvati živjeli u istoj, a nakon toga u dvije različite države između kojih su živjeli Mađari i Austrijanci. Dakle, izgubili su izravni dodir između stare i nove domovine.

Slovaci su pristupili novoj državi, a dotadanja povijesna zemlja kao što je bila Moravska, nije u novoj državi Čeha i Slovaka dobila poseban status, nego je smatrana dijelom Češke. Takvu čehoslovačku državu nisu prihvatili Nijemci u Sudetima, Brnu, Jihlavi (Iglau), Olomoucu i dr., nego su proglasili da ti krajevi pripadaju Njemačkoj Češkoj, a južna Moravska, tj. kraj u kome su živjeli moravski Hrvati, trebao je pripasti Austriji. Mirovni ugovori sklopljeni 1919. u Parizu i okolici nisu priznali njemačke zahtjeve, nego su u Saint Germainu (10. listopada 1919) područje Vitoraza i Valtica dodijelili Čehoslovačkoj. Otada i tri hrvatska sela trajno ostaju u češkom okruženju, iako su oko sebe imali brojnu njemačku manjinu.

b) »Hrvatska cesta« - slavenski koridor

Smjerom prema sjeveru kojim se od 16. st. kretala hrvatska dijaspora (iseļjavanje), od Drave i Mure do Dinje i Morave, od Varaždina i Čakovca do Bratislave i Brna, na području koje je pripadalo zapadnoj Ugarskoj, a koje su već tada nazvali zbog brojnih hrvatskih sela »hrvatskom cestom«, postojala je mogućnost izravne povezanosti Zapadnih i Južnih Slavena, točnije rečeno Države Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno kasnije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Čehoslovačke Republike.

saryk je iznosio ideju o koridoru kao spoju između »Češke i Srpsko-hrvatske« države u budućnosti. Za koridor je uzeo u obzir dijelove županije bratislavské (Pozsony), mošonske (Moson - Wieselburg) i šopronjske (Šopron - Ödenburg). Taj bi prolaz osiguravao hrvatsko-češke gospodarske veze, izlaz češke robe na Jadransko more, a ujedno bi bio brana daljnjoj njemačkoj kolonizaciji na jugoistoku.⁷

Kad je rat svršio, nastojali su hrvatski i češki političari ostvariti ideju o hrvatskom koridoru. Na tome je među Hrvatima radio poglavito Stjepan Radić, ali srbijanska strana nije za to pokazala dovoljno zanimanja. Radić je smatrao da bi se to moglo provesti jer su i Austrija i Mađarska bile u ratu poražene i tada politički i vojnički rastrojene.⁸ Međutim, na pariškim mirovnim pregovorima, usprkos nastojanjima s češke strane (npr. Beneš), ideja o stvaranju koridora nije prošla. Doista, od velesila podržala su je Francuzi, ali su je na dojavu Austrije spriječili Talijani, kao, navodno, veliku opasnost za talijanska nastojanja prema Trstu i Istri. Nakon talijanskog veta prijedlog češkog ministra vanjskih poslova Eduarda Beneša skinut je s dnevnog reda.

Propala je tada, nažalost, ideja o izravnom povezivanju Hrvata u Moravskoj, Slovačkoj, Ugarskoj i Austriji s Hrvatima u staroj domovini, ali je hrvatski koridor poslužio kao temeljnica za stvaranje Burgenlanda ili Gradišća, ali ne više u okviru Ugarske nego nove austrijske države.

c) Postanak Gradišća i Male Antante

Neuspjeh oko ostvarenja ideje o hrvatskom koridoru kome su osim Italije pridonijeli Amerikanci i Englezi omogućio je Austriji da pokuša te krajeve naseljene pretežno Nijemcima ili već germaniziranim Hrvatima, u kojima je hrvatska manjina živjela dosta raspršeno, izuzeti iz sastava Ugarske (Mađarske) i priključiti sebi. Odustajući od tih sjevernih područja predstavništvo Kraljevstva Srba,

B. Krizman, n. dj., 32. Masaryk taj koridor naziva i srpski, odnosno srpsko-hrvatski, što je svakako, pogrešno, ali ne i slučajno.

Isto, 35. S. Radić je nastojao uz pomoć generala srbijanske vojske D. Simovića koji je došao u Zagreb u jesen 1918., propustili jednu naoružanu češku brigadu preko Hrvatske u Češku kao oblik suradnje budućih država, ali je tom prilikom nastojao zainteresirati srbijansku vladu i za ostvarenje prijedloga o koridoru. Prema Radićevu mišljenju tu je ideju na srpskoj strani onemogućio Svetozar Pribičević, glavni srpski političar iz Hrvatske. Naime, upravo u to doba (5. prosinca 1918.) postrijeljeni su u Zagrebu pobunjeni hrvatski vojnici (prosinačke žrtve), pa su, vjerojatno sloga, ali i iz drugih razloga, odbačeni češko-hrvatski planovi o koridoru.

Hrvata i Slovenaca u Parizu⁹ nastojalo je Austriji uzeti dijelove Štajerske i Koruške naseljene Slovencima, npr. Radgonu, Maribor, Velikovec (Völkermarkt) i Celovec (Klagenfurt). U tome su samo dijelomice dobivši Donju Radgonu i Maribor, a ostalo je referendumom pripalo Austriji.

Na isti način, tj. opredjeljivanjem pučanstva (plebiscitom) nastojala je Austrija dobiti bivšu zapadnu Ugarsku sa spomenutim hrvatskim selima. U tome ih je podržao vođa američke delegacije na mirovnoj konferenciji u Parizu A. C. Coolidge¹⁰, a engleski (H. Nicolson) je taj prijedlog umanjio u korist Mađarske koja je upravo bila u revoluciji komunista koju je vodio Bela Kun.¹¹ Mađarsku je branio samo talijanski delegat, ali neuspješno pa je Austriji odobreno oko 4.500 km² zemljišta i oko 250.000 ljudi, dobrim dijelom Hrvata. Mirovnim ugovorom s Mađarskom (4. lipnja 1920.) potvrđena je predaja Gradišća Austriji, ali su Mađari plebiscitom uspjeli zadržati za sebe grad Šopron (Ödenburg) koji duboko zasijeca u Austrijski teritorij.¹² A na mađarskoj strani ostalo je nekoliko hrvatskih sela, npr. Petrovo Selo, Narda, Unda, hrvatski Zidan, Koljnof i druga u jugozapadnom dijelu i Hrvatska Kemija, Čunovo, Hrvatski Jandrof i dr. na sjeverozapadnom (u blizini Bratislave).

Novopridobijeni krajevi u kojim su se nalazila tri »burga«, Wieselburg, Ödenburg i Eisenburg, dobili su naziv Burgenland.¹³ Burgenland je hrvatski pjesnik Mate Meršić Miloradić preveo na materiji jezik kao Gradišće. Bilo je to 1920. i od tada postoji i izraz gradišćanski Hrvati, Gradišćanci, a moravski Hrvati su, kako se u posljednje vrijeme smatra, dio, ogranak gradišćanskih Hrvata.¹⁴

Zanimljivo je napomenuti da se za otvaranje hrvatskoga koridora zalagao srbijanski geograf Jovan Cvijić, znanstvenik velikosrpske orijentacije, a protivili su mu se hrvatski političari iz Dalmacije, osim Trumbića i J. Smolaka., On o tome piše: »Isto tako sam bio odlučno protivan ideji pripojenja Burgenlanda, tzv. koridora između Češke i Jugoslavije, u kojemu živi jaka i svjesna hrvatska manjina, ma da su tu aneksiju zagovarali mnogi političari hrvatski i češki...« (Zapisi dra. J. Smolake, Zagreb 1970, 100).

Postoji zanimljiva pretpostavka da je Coolidge bio potomak nekog hrvatskog iseljenika po imenu Kolić ili Kulić koji su živjeli u plemenima Croatan Indijanaca u Americi (SAD).

Tim zbivanjima, u kojima su Hrvati bili protiv revolucije, poglavito njenim odjekom na zapadnim granicama Ugarske bavi se gradišćansko-hrvatski povjesničar Gerald Šlag iz Željeznog.

Područje Soprona gotovo presijeca Gradišće, a izdvajanjem tog grada u Mađarsku, gradišćanski su Hrvati ostali bez jakog gospodarskog središta, mogućnosti zapošljavanja, pa su se morali više orijentirati prema Beču kamo i danas svakodnevno putuje na tisuće radnika i službenika, tzv. pendleri. Dio se njih iselio i u Ameriku.

¹³ Postojao je i četvrti grad čije ime na njemačkom završava na bürg (gradina, kula, dvorac), a to je bio Pressburg (Bratislava), ali ni jedan nije pripao Austriji i Burgenlandu, nego Mađarskoj (Ödenburg-Sopron, Wieselburg-Moson i Eisenburg-Vasvar) i Pressburg (Čehoslovačkoj). Tek zaleda tih gradova pripala su Burgenlandu, a ni jedan veći grad (bürg).

¹⁴ M. V a l e n t i ć, Novija povijest Gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 20. Isti autor konstatira kako je razgraničenje između Mađarske i Austrije »sudbonosno pogodilo hrvatsku manjinu« u Gradišću (Gradišćanski Hrvati od XVI. st. do danas, Zagreb 1970, 33), ali ne samo njih

U srednjoj Europi, odnosno u Podunavlju nastale su nakon rata 1918. nove ili proširene pa i teritorijalno smanjene države kao što su bile Austrija i Mađarska, a od dotad potčinjenih naroda: Čeha, Slovaka, Hrvata, Srba, Slovenaca i Rumunja nastale su Čehoslovačka, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i Rumunjska proširena na dotad ugarski Erdelj (Sedmogradsku). Te tri države nastojale su zaštititi svoje teritorijalne dobitke pa su uz pomoć i inicijativu Francuske utemeljile 1920/21. u međusobnim sporazumima trojni savez nazvan Mala Atlanta koji je 1929. potvrđen trostranim sporazumom. Te tri države držali su u zajedništvu slični interesi, a to je njemačka prevlast i opasnost, strah od obnove Austro-Ugarske i komunističkog utjecaja iz Rusije (SSSR-a).¹⁵

Glavnu riječ u Maloj Antanti vodila je Čehoslovačka koja je imala gospodarske i prometne interese u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (izlaz na

Othmar Ružička (1877.-1962.), austrijski akademski slikar češkog podrijetla godinama je ljeto provodio među moravskim Hrvatima (od 1900. do 1945.) i i/radio brojne slike u ulju koje su danas nezaobilazni dokument o njihovom životu, izgledu i posebice lijepoj starinskoj nošnji. Autoportret-crtež (1932.) iz zbirke J. Lawitschka koji je o njemu pisao u *ffvaiskim novinama* od 3. 6. 1994.

nego i moravske Hrvate koji su od ostalih Hrvata bili također odvojeni, pa su umjesto u jednoj (Austro-Ugarskoj) živjeli u tri države, odnosno u četiri ako se u/.mu u ob/.ir i Hrvati iz »stare domovine

¹⁵ Mala Antanta je bila francuska, versajska tvorevina, usmjerena poglavito protiv Njemačke i SSSR-a (sanitarni kordon). U/, njenu pomoć držale su vodeće nacije (Česi, Srbi i Rumunji) u pokornosti i manje narode ili manjine u svojoj zemlji, npr. Slovake, Hrvate i Mađare. Prevlast Čeha i Srba omogućavala je i čehizaciju ili jugoslavizaciju moravskih i ostalih Hrvata, a time i nerazpoloženje prema tim vladajućim narodima.

more, ulaganje u turizam i industriju, izvoz, češka i slovačka manjina, itd.).¹⁶ Međusobnim ugovorima zajamčile stí te dvije države sva prava nacionalnim manjinama, tj. Hrvatima u Slovačkoj i Moravskoj, a imale su jaku kulturnu, športsku u drugu suradnju.¹⁷ I dok je Čehoslovačka to pravo do kraja iskoristila potmažući svoju manjinu u Hrvatskoj (u Slavoniji i Srijemu) i na području Bačke i Banata šaljući i svoje učitelje i druge djelatnike, središnja vlada u Beogradu nije ništa od toga uradila.¹⁸ Naime, u pitanju su bili Hrvati, a ne Srbi i zato ni jedan hrvatski učitelj nije o trošku države došao u Čehoslovačku ili Gradišće. Ako se nešto i uradilo bilo je to na privatnoj osnovici ili putem raznih društava.¹⁹

d) U češkoj državi i njemačkom okruženju

U jesen 1918. kad su se »rušila carstva« (njemačko, austrijsko, rusko i tursko), kad je revolucionarni val pokrenut iz Rusije nakon revolucije 1917, digao brojne vojnike, seljake i radnike u promjenu društvenih odnosa, ali i u pljačku koju su kao »zeleni kadar« provodili vojni bjegunci i odmetnici i u južnoj Moravskoj su se osjetila socijalna vrenja. Međutim, na tom pograničnom području sukobi su imali više nacionalni nego socijalni značaj.

»Za vrijeme burnih dana god. 1918. kad se raspadala Habsburška monarhija, vladala je i u hrvatskim selima u Moravskoj velika neizvjesnost, da li će pripasti Austriji ili Čehoslovačkoj. Razumljivo je, da su se Hrvati opredjelili za Češku. Tada je ta tri sela (Frielištof, Dobro Polje i Nova Prerava) bio zaposjeo austrijski 'Volkswehr'²⁰ i austrijski su mornari²¹ stražarili u cijelom tom kraju i održali ga za Austriju. Tek polovicom prosinca stigoše jake čete 'Slovanské bri-

Česi su u toj, »prvoj« Jugoslaviji imali koncesije za podizanje tvornica, npr. »Bata« u Borovu izvo/. automobila (»Skoda«), oružja (»Zbrojovka«), oni su bili najbrojniji i najugledniji gosli na Jadranskom moru.

Osobit utjecaj imali su Česi pulem športsko-političke organizacije kakav je bio »Sokol« koja je isticala svoj slavenski program i uglavnom u Pragu održavala svoje sletove.

Nije poznato da je i jedan Hrvat otišao u Moravsku o trošku države, a i oni koji su došli, bili su u službi beogradske vlade i zastupali tobožnje jugoslavenstvo.

Tek od 1932. kad je M. Ujević utemeljio u Zagrebu »Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata« počinje planski usmjerenija briga o njima, uključujući i moravske Hrvate kojim u goste dolaze uglavnom novinari i pojedini znanslvenici i turisti.

Narodna obrana-austrijska naoružana vojska u vrijeme prevrata 1918. i dalje.

- Budući da je Austrija oslala bez Jadranskog mora, mornari auslrijske i drugih nacionalnosti napustili su brodove i vratili se svojim kućama, odnosno matičnim državama.

gade', oslobodivši taj kraj, a tek u veljači 1919. preuzeli su naši²² upravu općina u svoje ruke. Prevrat i uspostava samostalne Čehoslovačke države odagnaše mutne oblake i nad našim moravskim Hrvatima²³ i u nastaloj je slobodi njihovo hrvatstvo zastrujalo njihovim srcima i u dušama.«²⁴

Tako je pisao suvremenik Hinko Sirovatka, hrvatski publicist češkog podrijetla, koji se usprkos tome odupro planskom pretvaranju moravskih Hrvata u Čeha što ga je predlagao češki etnolog Pospíšil.²⁵ Glavni posao u čehizaciji Hrvata trebala je obaviti škola, a zatim crkva i nova administracija od općine pa na više. To su do 1918. provodili Nijemci uz pomoć raznih kulturnih i športskih društava poput »Turnvereina« (gimnastičkog društva poput slavenskog »Sokola«), zatim »Kulturverbanda« (Kulturnog saveza), vatrogasnog društva, glazbenih sastava i naravno, škole na njemačkom, crkvenih propovijedi na njemačkom, dodirima s njemačkim okruženjem u čitavoj južnoj Moravskoj i Donjoj Austriji. Ipak, usprkos pritiscima i nastojanjima, pa i rujanjem okolnih Nijemaca s Hrvatima koje su podrugljivo nazivali »Kroboten« i isticali da su oni samo Hrvati, a ne i ljudi, germanizacija do 1918. nije postigla željenih rezultata u ta tri hrvatska sela. Doista, svi koji su završili pučku školu bili su pismeni na njemačkom na kome su vodili i svoje općinske i društvene zapisnike, pa se može reći da su moravski Hrvati pripadali više njemačkom nego češkom kulturnom krugu i utjecaju.

Zbog toga je dio Hrvata, poglavito onih nacionalno svjesnih, pa i manji broj pročeški orijentiranih, vjerovao da je kraj germanizaciji i da je preokret 1918. i dolazak češke države spas za Hrvate. Međutim, sloboda koju su češke vlasti ponudile, bila je opasnija od njemačkih pritisaka i bila je početak kraja hrvatske narodnosti u Moravskoj. Oduševljeni stvaranjem češke države nakon toliko stoljeća, češki su nacionalisti pokušali čehizirati brojne Nijemce i Hrvate, odnosno slovakizirati Mađare u Slovačkoj, ali su Nijemci i Mađari bili previše jaki i brojni, imali su svoje kulturne ustanove, škole i stranke. Hrvati u Moravskoj i Slovačkoj nisu imali takvih mogućnosti i prvi su bili na udaru češke školske i kulturne politike koja je bila provođena u tobožnjem savezništvu s jugoslavenskom, zapravo srpskom državom. Takva češka politika približila je nacionalno

svjesne Hrvate Nijemcima, odnosno njihovim strankama za koje su često Hrvati glasovali.²⁶

Prema službenim austrijskim podacima bilo je 1880. u ta tri sela prema nacionalnosti (jeziku) žitelja:²⁷

Hrvata	Nijemaca	Čeha
1705	587	236

Prema češkom popisu 1918. odnosi su se znatno promijenili²⁸:

Selo	Hrvati	Nijemci	Česi
1. Frielštof	788	202	178
2. Dobro Polje	323	175	220
3. Nova Prerava	571	155	154
Ukupno	1682	532	557

Prema tome 1880. bilo je u ta tri sela ukupno 2505 žitelja, a 1918. je taj broj narastao na 2771, dakle 266 duša više. Budući da se broj Hrvata smanjio za 23, Nijemaca za 55, a broj Čeha porastao čak 321, moramo posumnjati u točnost češke statistike. Naime, Hrvati su imali najviši prirodni prirast pučanstva, ali usprkos tome njihov se broj smanjio. Kako doseljavanje nije bilo intenzivno, možemo zaključiti da su brojni Hrvati, pa i neki Nijemci upisani kao Česi nakon prevrata 1918. godine.²⁹ Isto tako možemo posumnjati u češku promidžbu nakon 1918. kako je germanizacija bila vrlo jaka za austrijskih vremena. Usprkos toj germanizaciji broj Hrvata je u tim selima rastao, oni su se održali punih 400 godina, a za samo trideset godina, od 1918. do 1948. Česi su ne samo djelimice bohemizirali, nego u potpunosti uništili hrvatsku manjinu u južnoj Moravskoj. Možda nam ti podaci mogu otkriti izvjesnu sklonost Hrvata prema Nijemcima nakon 1918. i usprkos čeških nastojanja da ih pridobiju u »Češku jednotu« kao političku organizaciju.

Očito je proces čehizacije bio planski, što potvrđuje i spomenuti češki znanstvenik F. Pospíšil, ali su to zapazili zapisali još za postojanja Čehoslovačke Re-

²⁶ Od postanka Čehoslovačke pa do njezina sloma 1938/39. Hrvati su bili bliži njemačkim strankama, pa i onoj koju su vodili Sudetski Nijemci.

Petar Jandrišević, Kod Hrvatov u Moravskoj, *Naša domovina*, kalendar, Niuzalj, Austrija, 1936, 55-68. On navodi austrijsku »statistiku«, ali ne piše koju (67).

²⁸ Isto.

²⁹ Pretpostavljamo da su češki popisivači upisali kao Čeha sve one Hrvate koji su imali češko prezime, npr. Lavička, Hubeni, ili slična češkima npr. Slunsky, Sič, Šalamún, iako su se oni osjećali Hrvatima.

Pod ovim »naši« misli pisac na Čeha i Hrvate, ali se uskoro pokazalo da to nije bilo isto. " Nažalost, i to nije bilo ispunjeno, jer su se nadvili »oblaci« čehizacije umjesto germanizacije.

Hinko S i r o v a t k a, Nacionalni život moravskih Hrvata do prevrata 1918, rukopis koji sam dobio od njegovog sina Branka iz Rijeke i nalazi se zasada u mojem posjedu, a pisan je strojem nakon jubilejske proslave doseljenja moravskih Hrvata 1934, najvjerojatnije do 1937. jer koristi znanstvene rezultate A. Tureka.

²⁵ O tome vidjeti prilog H. Sirovatke na kraju ove knjige.

Razglednica Nove Prrave oko 1920. (ulica, škola, crkva).
I/, fototckc J. Lawitschkc - Beč (Wien)

»Siric« Ribarek predvodi hodočašće Hrvata iz Friclišlofa prema
gospri Trihrastskoj (ixa njega Manda Lavičková, ud. Slavic).
Slika iz 20. godina XX. stoljeća

publike između dva svjetska rata i hrvatski, pa i gradišćansko-hrvatski publicisti npr. Petar Jandrišević koji piše: »Pod Austrijom su se kroz 400 let održali, a SÍK hte se, verovatno, jur kroz dvi generacije zgubit.«³⁰

c) Otpor čchizaciji - spomenik žrtvama rata u Frielištoiii 1928.

Nova čehoslovačka vlast je nakon smirivanja prilika nakon I. svjetskog rat;i najprije pretvorila dotadanje njemačke u češke osnovne škole (1920), dovela brojne češke učitelje i nastojala djecu što prije naučiti češki, a zatim ih uključiti u »Češku jednotu« i »Sokol«, uputiti u čehoslovačku vojsku i na tuj način postupno pridobiti hrvatsko i njemačko pučanstvo Frielištofa i druga dva hrvatska sela. Slične su akcije poduzete i putem crkve i svećenika Ceha, ali one nisu bile tako uspješne, jer je narod čuvao svoje tradicije i teško se privikavao na češke propovijedi. Bilo je pokušaja da se preuzme i i općinska uprava, ali je država bila demokratski ustrojena pa tu nije bilo uspjeha, nego naprotiv, to je povezivalo Nijemce i Hrvate koji su na izborima često nastupali zajednički.

Uz političke nova vlast je poduzimala i gospodarske mjere kako bi pridobila pučanstvo. Tako je podignuto ili popravljeno nekoliko cesta, u Frielištofu podignuta velika građanska škola (1924), a zatim i nova velika i moderna crkva (1929) koja se na češkom naziva kostel. Radilo se također na elektrifikaciji i kanalizaciji naselja, a 1932/33. provedena je melioracija polja.³¹ Sve to pokazalo je nakon desetak godina i neke rezultate, pa je, npr. 1932/33. došlo do promjena u vođenju općinske uprave. Do tada su se usmene izjave na općinskom vijeću davale na hrvatskom, pismene na njemačkom, a od tada u usmenom poslovanju ostaje hrvatski, ali u pismenom dolazi u upotrebu češki jezik.³²

Češki izvori tvrde da su Nijemci iz susjednog Nikišporka (Mikulova, Nikolsburga) radili politički protiv češke države, da su se bunili protiv visokih davanja na vinograde koje su pogađale poglavito Nijemce i Hrvate, a isto tako su bili lič-

³⁰ P. Jandrišević, n. dj., 67-68 je, nažalost, imao pravo. On je još lađa, dakle 12 godina prije progona moravskih Ihvala napisao proročansku rečenicu: »I /ato mislim, daje ov jubilej moravskih Hrvanov (i/ 1934, D. P.) ne nck prvi, nego znam i zadnji bil, i za njim već nck jedno na nje čeka: nje v hrvatski grob (istaknuo Jandrišević).

³¹ Prema Almanachu moravských Charvátu (1584-1934), Urno 1934.

³² Isto, 4-5.

zadovoljni zatvaranjem njemačkih škola. Oni su, navodno, nahuškali i Hrvate protiv nove češke vlasti. Posljedica te agitacije je poraz na prvim izborima za Narodnu skupštinu (1920) kada su Česi izgubili uvjerljivo u sva tri sela:³³

Selo	Česi	Nijemci
1. Frielištof	48	564
2. Dobro Polje	151	209
3. Nova Prerava	37	473
Ukupno glasova:	236	1246

Građanska škola u Frielištofu (Jevišovki), podignuta je 1924. godine za prve Čehoslovačke republike sa zadaćom čehizacije pomoću školstva. Zato je bila mnogo prostranija i bolje opremljena od drugih čeških škola.

Foto: J. Lawitschka, 1991.

"Jan N o h a č , K jubilejnim oslavám našich Charvátů, Almanach, n. dj., 11.

Slično je bilo i u izborima za Senat:

Selo	Česi	Nijemci
1. Frielištof	75	465
2. Dobro Polje	170	169
3. Nova Prerava	74	382
Ukupno glasova:	319	1016

Ti nam podaci potvrđuju da su Hrvati glasovali za njemačku stranku i da su kao većina imali u sve tri općine, osim donekle Dobrog Polja, općinsku upravu i svoga načelnika ili purgamastra, kako su ga prema njemačkom nazivali.³⁴

Godine 1928. deset godina nakon svršetka prvoga svjetskoga rata, odlučili su Hrvati u Frielištofu uz pomoć Nijemaca podići spomenik palim vojnicima iz sela. Česi, koji su u tom ratu opstruirali austrijsku stranu, uglavnom se predavali protivnicima u uvjerenju da tako rade na rušenju Monarhije i stvaranju svoje države, nisu bili oduševljeni previše tom idejom, ali je nisu ni onemogućavali. O njegovu podizanju iznosi svoja sjećanja Frielištofac Milo Vašak na svom materijem hrvatskom jeziku.³⁵

»Po prvoj vojsci su va Frielištofi chitili (htjeli, D. P.) postaviti spomenik za se (sve), ki su pali va vojsci, zajedno sa spomenikom, da srne Hrvati. Tako su zamolili mojega ćaću (Franca, D. P.) da bi napisali ča da se ima na spomenik napisati. Muoj ćaća su ovu pjesmu napisali:

Hrvatsko selo,
hrvatski ljudi,
hrvatskijezik
Hrvat ljubi.

Hrvat si kodno more reć,
da je nikdo ništa već
nek ti si, nek brat tvojoj,
od lieta selienja bruoj.³⁶

Purgamastr je tada bio Malija Šalamon, kao i od 1919. do 1921. Svi načelnici u Frielištofu su do 1938. bili Hrvati, npr. Anton Slunjski (1921-1929), Lovro Slunjski (1929-1933), a nakon priključenja tih sela Reichu, tu su dužnost obnašali domaći Nijemci (Ilallawic, Fröllesdorfer Ortgeschichte, 38). Prilikom proslave jubileja nije govorio načelnik Šalamon, nego njegov prezimenjak Josip čiji je, navodni govor, uvršten u Almanach (3).

³⁵ »Novi glas«, magazin HAK-a, Beč (Wien), 1991, 1, 27.

»Od ljeta seljenja broj«, tj. od 16. st. kad su Hrvati došli u Moravsku.

Proslava se održala u sva tri sela, ali je središte svega bila u najvećem, Frielištofu, gdje je na postojeći spomenik u polju (livadama) preko Jevišovke koji je podignut 1884. kad se slavila 300. obljetnica doseljenja, uz postojeći njemački tekst, o kome smo prethodno pisali, urezan na češkom u posebnu ploču i novi sadržaj. S obzirom da je taj tekst zajedno s pločom uništen 1938. kad su došli Nijemci, pokušali smo prema sjećanju očevidaca otkriti njegov sadržaj. Prema onom što smo doznali, možemo zaključiti da je osim podataka o doseljenju zapisano i čehoslovačko-jugoslavensko prijateljstvo i suradnja, te imena predsjednika Masaryka i kralja Aleksandra I. (Karadordevića).⁴⁵ U Dobrom Polju je također podignut spomenik na kojem je pisalo: Na pametovanje 350. Ijetoga jubileja doseljenja se Hrvata u Dobroga Polja 1584-1934. Niže, desno na četverostranom spomeniku, uz mali obelisk, upisani su stihovi:

Tristopedeset Ijet je dugo vrijeme,
Ča Hrvat obrani narod a jezik svoj,
Čuvaj da se da nigdar nezapomine,
Za hrvatska slova - v boj.⁴⁴

Iz programa proslave u Novoj Preravi vidimo da je i tamo otkriven spomenik (češ. odhaleni pomniku), ali o njemu zasada ne znamo ništa, pa pretpostav-

Prema sjećanju Mile Vašaka, moravskog Hrvata iseljenika u Kanadi.
Almanach, 7, slika (fotografija) spomenika. Nezapomine, češ. = nezaboravi.

Spomenik 350. obljetnice doseljenja Hrvata u Moravsku podignut 1934. u Dobrom Polju.

Izvor: Almanach Moravských Charvátu, 7.

ljamo da je uništen kad su 1938. došli Nijemci. U istom selu se prilikom proslave održala folklorna priredba pod imenom »hrvatska svadba« u starim narodnim nošnjama, a u Dobrom Polju upriličena je biciklistička utrka. Središte proslave bilo je u Frielištofu u nedjelju 4. rujna (?) 1934. dopodne, odnosno u subotu kad je navečer bila bakljada. Ujutro je bila budnica, zatim dolazak Hrvata na kolima u narodnim nošnjama, sveta Misa u crkvi, mimohod »Češke jednote« za jugozapadnu Moravu, a u 10 sati su fanfare najavile glavnu svečanost, dolazak četveročlane delegacije iz Hrvatske⁴⁵, govor dr. Stančka, otkrivanje spomenika, pa državne himne, naravno čehoslovačke i jugoslavenske, ali nemamo podataka da je svirana i Lijepa naša - hrvatska himna. Poslije otkrivanja spomenik je »preuzeo« načelnik Frielištofa Matija Šalamún, a na koncu je Josef Sic iz Frielištofa pozdravio sve Hrvate Čehoslovačke Republike.⁴⁶

Osim spomenutih govorili su i drugi, poglavito Česi, čiji su člančići tiskani u navedenom Almanahu. Tako Marija Hradská u početku objavljuje pjesmu Lijepa naša domovina, ali nije to Mihanovićeve hrvatska himna, nego njena verzija na češkom koja je samo po naslovu slična našoj himni. Navest ćemo samo tri posljednja retka:

Charvát a Moravská zeme - jedno je plémě!
Pisen jde s otce ba rety syna:
Lijepa naša domovina!⁴⁷

Vladimir Filkuka piše članak O slavnostem našich Charvátů;⁴⁸ Josef Sic, Zůstali věrni;⁴⁹ Josip Salamón, Za uspomenu 350. godišnjice dolazka Hrvata u južnu Moravu; Filip Mokruš, počasni predsjednik Národne jednoty u Frielištofu, 14 let prace Nár. jednoty ve Frělichově;⁵⁰ Matej Schallamon, Obec Frělichov...⁵¹; Fr. Nečas, Nový Přerov, Petr Andresič, Dobré Pole, Marija Hradská, Z dějin Charvátu na južni Moravě;⁵² Jan Nohač, K jubili-

⁴⁵ Prema rukopisu H. Sirovatke jedan od njih je bio školski inspektor iz Zagreba Dušan Bogunović, drugi izvori spominju i jednu ženu a pretpostavljamo da je jedan bio inž. F. Kolibáš, tajnik Cehoslovačko-jugoslavenske lige. On tvrdi da je to bio prvi službeni dodir Hrvata i moravskih Hrvata.

⁴⁶ Isto, 1 (program proslave).

⁴⁷ Isto, 2 (Hrvat i moravska zemlja, jedno su pleme, pjesma ide redom s oca na sina, lijepa naša domovina).

⁴⁸ O proslavi naših Hrvata (2).

⁴⁹ Ostali (su) vjerni (2).

⁵⁰ Četrnaest godina djelatnosti Narodne jednoty u Frielištofu (3-4).

⁵¹ Općina Frielištof (4-5).

⁵² Iz povijesti Hrvata na južnoj Moravi (7-10).

lejnim oslavám našich Charvátů;⁵³ Adolf Turek, Několiko kapitol o jihomoravských Charváttech v 16. století;⁵⁴ Stanislav Marák, Jak jsem zakládal Charvátům české školy;⁵⁵ Fr. Knecht, Naším ve Frélichove; R. Horák, Dobropolské svěřence,⁵⁶ Fr. Válka, Jak jsem se dověděl o Charváttech na Moravě,⁵⁷ i Joza Sičan, predsjednik Narodne jednote »va Frijelištofi«, Naše stáře a današnje zvike.⁵⁸

Na proslavi su bili i predstavnici gradišćanskih Hrvata iz Austrije, a jedan od njih, Petar Landrišević, opisao je svoje dojmove. On na gradišćanskom hrvatskom kaže: »Od samoga jubileja nimam čuda reć (...) Kad su mi ali program poslali, sam vidil, da je ov jubilej, bih rekal, priredjen od državne strani (...) Na velikih senokošah, med selom Frelichov pak železničkom postajom je bila skupna svetačnost za vsa troja sela. Nekuliko tisuć ljudi je bilo okolo podiina spravno. Ale nek jedan del je govore poslušal, drugi si je jedan, blizu štacije na senokoši aeroplan gledal (...) Govori su bili češki, samo jedan seljak, negde od Pozuna je držal kratki, čisto hrvatski govor u našem gradišćanskom narečiji (...) Po bogomolji je kod jubileumskog spomenika bila svitska svetačnost. Govori su opet češki bili, nek jedan muž i jedna gospa iz Hrvatske su u hrvatskom književnom jeziku govorili (...) Po ovom službenom delu je došla narodna zabava. Pokazali su hrvatsku svatbu i hitanje vrtanjev...«⁵⁹

I drugi gradišćansko-hrvatski župnik i pisac Ignac Horvat je nakon proslave 1934. pisao o moravskim Hrvatima. Njegov opis je prilično općenit i iz njega ćemo preuzeti samo kraj koji govori o njihovoj nacionalnoj svijesti i mogućnosti održanja u budućnosti: »Jpak su barem na toliko svisni Hrvati, da gizardavo reću: mi smo Hrvati! A ima ih u trih spomenutih selih okoli 2000. I hrvatsku nošnju još nosu, premda se ta nošnja, kot i kod nas, vse jače zgublja (...) Koliko su se ovi Hrvati uopće održali, to je bila zasluga njihovih duhovnikov, ki su imali za to mnogokrat i čuda trpit, ar nisu ni onde falili ljudi, ki su kanili ovim Hrvatima odnijeti jezik i narodnost. A kako dugo ćedu se sada još držati, u Češkoj, ka im daje vsaku slobodu, to će nam povídat budućnost. A bilo je vridno i dostojno, da smo se prilikom našega jubileja spomenuli i od ove daleke naše braće, ke oči su nekad s našima skupa jednu sudbinu nosili.«⁶⁰

⁵³ I Iz jubilarne proslave naših Hrvatu (10-11).

Nekoliko poglavlja o ju./nomoravskim Hrvatima u 16. stoljeću (12).

⁵⁴ Kako sam osnivaio Hrvatima češke škole (12-13).

⁵⁵ Uobropolski rideikomisi (povjerbine, imanja koja se nasljeđuju u obradi).

⁵⁶ Kako sam doznao (prvi put čuo) o Hrvatima u Moravi (14-15).

⁵⁷ Naše stare i današnje navike (običaji 15-16).

⁵⁸ Kod Hrvata u Moravskoj, n. dj., 64. Vrtanj je okrugli ukrašeni kolač koji djevojka baca preko glave.

⁶⁰ Hralvi med Slovakih i Čehih, *Naša domovina*, kalendar, Niuzalj, Austrija, 1934, 78-82.

ALMANACH MORAVSKÝCH CHARVÁTŮ (1584-1934)

Prvi balnava i Hrvati 1934. godine.

NARUDNI JGQHOTA HOUJUIOÁPAPNI MOMVUI

y.i fA» KT»VA itje «0

UUIKIJtyí URVAT*

VJUZHl MOKAVZKV

Naslovna stranica Almanacha moravskih Hrvata iz 1934. koji je Narodna jednota iz Brna tiskala pretežito na češkom jc/.iku.

* U *Jutarnjem listu* (Zagreb) od 9. 4. 1930. objavljen je članak Hrvatsko Dobro Polje u Moravskoj, pismo Petra Slunskog našem uredništvu. Članak je napisao dr. Ivan Esih. On je predložio da se omogući »odličnom etnografu dru Milovanu Gavazziju, da otputuje medju Moravske Hrvate i da izradi monografiju o njima...« Dakle, ideja o monografiji naših Hrvata na Moravi stara je upravo 64 godine.

[^] *Hrvatski list* (Osijek), 16. rujna 1934. Tu između ostaloga sloji: »Ovi Hrvati ostali su unatoč svem germanizatorskom nastojanju, kojemu je bio podvrgnut slavenski most između Břeclavě i Znojma u doba Austrije kroz cijelih 350 godina, vjerni svojim običajima, nošnji i materinskom jeziku, svijesni svoje plemenske snage, ne mareći za ruganje okolice i nadimak »Krobot«. A onda je, tobože, sve krenulo na bolje (!) pa su: »Godine 1919. osnovane u svim hrvatskim selima češke (!) škole i započeo narodnosni rad. Ali nije to bilo tako jednostavno. Zašlo? Nekoliko generacija Hrvata polazilo je njemačke škole i čitalo njemačke novine, a usadjivala im se i mržnja prema svemu što je bilo češko. Osim toga govorili su im i lažni agitatori, da je novo državljanstvo (češko, D. P.) samo prolazna pojava i da će oni opet potpasti pod njemačku Austriju.« To je, međutim, samo pet godina kasnije postala stvarnost.

češkog znanstvenika Adolfa Tureka koji je ustvrdio da Hrvati nisu u Moravsku došli kako se do tada smatralo tek 1584. nego, vjerojatno, nešto prije 1538. On misli, da su najviše dolazili iz okolice Kostajnice, nakon njena pada pod Turke 1556.⁶³ Prvi je potcrtao da T. Masaryk i J. Cvijić imaju veliku zaslugu što su ta sela pripala Čehoslovačkoj na mirovnoj konferenciji 1919. u Saint Germainu kraj Pariza. Doznajemo također da je Jugoslavensko-čehoslovačka liga skupila u Zagrebu i poslala 600 knjiga popularnog sadržaja u Moravsku. Ako je to točno, bila bi to prva veća pomoć moravskim Hrvatima u očuvanju njihove narodnosti.⁶⁴ Sličan prilog objavljen je i 1937. u zagrebačkom *Jutarnjem listu* i tako se svakih nekoliko godina u hrvatskom novinstvu obnavljala spoznaja da daleko na sjeveru, u srednjoj Europi, živi mala grana hrvatskog naroda.⁶⁵

O Moravskim Hrvatima, »*Narodne novine*« (Zagreb), 11. i 12. veljače 1935. Iz tog članka doznajemo da su na proslavi 1934. bili osim gradišćanskih i Hrvati iz Slovačke, iz okolice Bratislave i Trnave, koji su uglavnom bili poslovačeni ali su »naglašavali da su potomci onih Hrvata, koji su još znali svoj jezik«.

⁶⁴ Isto. Ne znamo kome su te knjige bile upućene, vjerojatno »posestrimi« Čehoslovačko-jugoslavenskoj ligi u Brnu.

Hrvati u Moravskoj i Slovačkoj, 2. veljače 1937. s kartom hrvatskih naselja. I tu se uglavnom pričavaju podaci iz često spominjanog Almanaha objavljenog 1934, osobito opći podaci o životu, jeziku, nošnji i običajima moravskih Hrvata.

6. S Njemačkim Reichom u II. svjetskom ratu 1938-1945.

»*Moravski Hrvati su najmanje zakrivili da je došlo k drugoj svjetskoj vojski (ratu). Naša nesrića je ta da sme živili v kraju kadien (gdje) su se Čelu s Nimci najveć rajbali (trli, ribali, sporili), a mi srne njihove skriečke (svadje) najveć doplatili*« (odlomak iz pisma Mila Vaša ka Stjepanu Krp a n u od 2. travnja 1990.)

»*A Hrvati su za vrijeme H. svjetske tragedije (rata) bili mobilizirani i odlazili su na frontu, kamo ih je slala njemačka okupacijska komanda. Kao i ostali porobljeni narodi u Europi, sigurno ne po svojoj volji*« (Denis Derk, *Gradišćanski Hrvati iz Moravske. Hrvatski jezik Hrvat ljubi!, Večernji list 10. listopada 1993.*)

Cehoslovačka Republika koja se smjestila u srcu Europe, ali bez izlaza na svjetska mora, nego je samo imala pristup dijelu srednjeg Dunava, bfla je u nacionalnom pogledu prilično miješana država. Doista, Česi i Slovaci su činili veliku većinu naroda, ali je na sjeverozapadu Češke i u Moravskoj živjela jaka njemačka manjina, na istoku je isto bilo mnogo Ukrajinaca u Prikarpatju, u Slovačkoj su živjeli brojni Mađari, s Poljskom nisu bili riješeni svi pogranični odnosi pa u takvim prilikama ono malo Hrvata i nisu činili neki veći problem.

Najviše su čehoslovački državnici, poglavito Eduard Beneš koji je od 1920-1935. vodio vanjske poslove, strahovali od obnove Austro-Ugarske, povratka Habsburgovaca i jake Njemačke, koja bi nastojala zaštititi svoju manjinu u Sudecima i u Moravskoj. Česi su živjeli stoljećima u Njemačkom Carstvu, a Slovaci u Ugarskom Kraljevstvu, uglavnom bez čvrstih nacionalnih i povijesih granica, pa se stoga u razdoblju između dva rata postavljao temeljni problem, a to je obilježavanje i priznavanje tih, novih granica kao povijesnih. U tome su im mogle pomoći slične države nastale na temelju srušene Austro-Ugarske kao što su bile Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Jugoslavija) i Rumunjska s kojima su imali čvrsti savez, spomenutu Malu Antanatu, te od velesila čuvari versajskog poretka: Francuska i Engleska.

I dok je postojala kakva-takva europska ravnoteža snaga do velike gospodarske krize 1929-1934. i dolaska nacista na vlast u Njemačkoj 1933. godine, bfla je Cehoslovačka uglavnom stabilna država, ali nakon toga nastaju teškoće i u

unutarnjim odnosima s manjinama, ali i očuvanju granica i daljnjem gospodarskom napretku, i što je više jačala Njemačka, sve je više slabila Liga naroda i Mala Antanata, pa se Čehoslovačka našla nakon 1935. okružena sa svih strana neprijateljskim državama.

a) Raspad Čehoslovačke Republike i Protektorat 1938-1939.

Kad se 1935. povukao iz političkog života Tomáš G. Masaryk, za predsjednika Čehoslovačke izabran je Eduard Beneš, dotada ministar vanjskih poslova. Ne samo ta promjena nego i prilike u Europi uvjetovale su slabljenje položaja te države, čemu je pridonijelo i okretanje Jugoslavije prema fašističkim zemljama, Njemačkoj i Italiji (1937). Kad su u proljeće 1938. Nijemci priključili Austriju Reichu (Anschluss) i zatvorili Čehoslovačku s jugozapada, pojačala se unutar zemlje separatistička djelatnost Sudetskih Nijemaca koji su na izborima 1938. dobili oko 90% njemačkih izbornika. Voda Sudetskih Nijemaca Konrad Henlein, za koga su glasovali moravski Hrvati zbog nasilne čehizacije¹, izvršio je pritisak na vladu u Pragu. Kad se proširila vijest da su dvojica Nijemaca ubijena na bijegu (21/22. 5. 1938.) izbila je kriza u čehoslovačko-njemačkim odnosima pa je u Pragu najavljeno i djelomično novačenje vojske za nužnu obranu.

Henlein je zahtijevao unutarnje preustrojstvo na nacionalo-regijskom temelju, a vlada u Pragu je to nastojala provesti putem pokrajina. Izbila je nova kriza koju su Engleska i Francuska nastojale ublažiti, pa su u Prag poslane svoga predstavnika lorda Runcimana koji je preuzeo u svoje ruke gotovo sve vanjske poslove države, a Francuska i Sovjetska Rusija (SSSR) pokušale su svojim izjavama zaplašiti Njemačku i odvratiti je od namjere da uz pomoć Sudetskih Nijemaca sruši Čehoslovačku. To im nije pošlo za rukom pa je Hitler 1. rujna 1938. izjavio da Nijemci u Češkoj imaju pravo odlučivati sami o svojoj sudbini. U Sudetima su izbili nemiri, praška vlada je poduzela mjere prisile, a Njemačko-sudetska

¹ Petar Blašković, Hrvatska sela u Moravskoj, *Hrvatski narod* (Zagreb) 19. 7. 1942. iznosi usporedbu položaja Hrvata u Hrvatskoj koji su bili u stalnoj oporbi protiv srpske prevlasti u Jugoslaviji kao i moravski Hrvati u odnosu na Čehe. On je prvi zabilježio i dotad nepoznat podatak o postojanju privatne hrvatske škole u tim selima. U/ ostalo on piše: »Prilikom posljednjih izbora glasovali su svi određena vođa sudetskih Nijemaca Henlcina i od onda ih je češka vlada stalno progonila. Ukinula im je i malu privatnu hrvatsku školu, te ih svom silom čehizirala.«

stranka je objavila ultimatum kojim zahtijeva povlačenje Češke vojske iz krajeva s njemačkom većinom. S obzirom da je vlada odbila taj zahtjev, kriza je išla prema vrhuncu.

U nju su se izravno umiješali engleski i francuski predsjednici, a Englez N. Chamberlain, na temelju izjave lorda Runcimana, izvršio je pritisak na češku vladu da udovolji njemačkim zahtjevima i otpusti predjele naseljene Nijemcima kao većinom. Češki zapadni saveznici i čuvari versajskog poretka zaboravili su na svoje savezničke obveze i prepustili Čehoslovačku njenoj sudbini, a ona je riješena u Münchenu 29. rujna 1939. Tu su se u tzv. minhenskom sporazumu, zapravo minhenskoj kapitulaciji, našli kao glavni protagonisti Englez Chamberlain, Francuz Daladier, u uvjerenju da će dijelom Čehoslovačke utajiti Hitlerove apetite, ali su se prevarili. S druge strane stola sjedili su Hitler i Talijan Mussolini koji su to protumačili kao slabost zapadnih saveznika, a to je pojačalo njihove osvajačke težnje. Posljedica te politike popuštanja bila je njemačka okupacija dijela Sudeta (30. rujna 1938).

Jedan od rezultata minhenskog sporazuma je promjena južne granice Čehoslovačke, na području između Moravske i donje Austrije. Budući da je Austrija već tada bila u sastavu Trećeg Reicha i bila podijeljena na oblasti (Gau), dio južne Moravske od Mikulova (Nikolsburga) do Znojma (Znaim) pripao je oblasti Niederdonau. A to je značilo da su se u Njemačkom Reichu po prvi put našla i hrvatska sela Frielištof, Dobro Polje i Nova Prerava i do kraja rata 1945. kao njemački državljani izvršavali su sve vojničke druge obveze.

Odstupio je tada predsjednik Beneš, Čehoslovačka je postala Češko-Slovačka, Slovaci su dobili posebna prava i posebno ministarstvo kao i Potkarpatska Ukrajina (Rusija). Zapravo je ta država bila federacija triju naroda. Budući da Slovaci nisu bili zadovoljni tim položajem, uspio je njihov čelnik J. Tiso uz pomoć Nijemaca proglasiti nezavisnost Slovačke (14. ožujka 1939.). Odmah su njemačke jedinice ušle u Moravsku, a mađarske u Potkarpatsku Rusiju. Idući dan bila je čitava Češka (15. ožujka 1939.) zaposjednuta, a Hitler je 16. ožujka 1939. izdao proglas o »Protektoratu Češkoj i Moravskoj«. Bio je to kraj Čehoslovačke države kakva je stvorena umjetnim putem na pariškim mirovnim pregovorima 1919. godine nakon dvadesetak godina postojanja.

I Hrvati iz Gradišća našli su se u Reichu kao i oni južne Moravske, ostali su u bili u samostalnoj Slovačkoj i u Mađarskoj, a to znači u tri države, ali su sve one bile na istoj ratnoj strani. Dakle, Hrvati su ginuli u njemačkim i mađarskim postrojbama od Normandije do Staljingrada, uostalom kao i mnogi iz Nezavisne Države Hrvatske sa sjedištem u Zagrebu.

b) Potpuna germanizacija

Kad je u jesen 1939. došlo do prevrata i smjene češke s njemačkom vlasti, promijenila se općinska uprava u hrvatskim selima, pa je npr. u Frielištofu na mjesto općinskog načelnika Hrvata došao Nijemac Johann Bauer do 1940, a od tada do kraja rata bio je opet Nijemac Stefan Titscher.² U škole su došli njemački učitelji i nastava se otada umjesto na češkom izvodila isključivo na njemačkom.³ I u duhovnom životu nastupile su promjene, pa se služba božja izvodila na latinskom i njemačkom, kao i propovijedi. Dotada su Hrvati mogli makar pjevati crkvene pjesme na hrvatskom jeziku, a od tada je i to zabranjivano.⁴ Zbog toga možemo reći da je u doba postojanja Trećeg Reicha u ta tri hrvatska sela bila germanizacija još potpunija nego što je bila čehizacija između dva svjetska rata.

Unutarnji odnosi u hrvatsko selima i tijekom drugog svjetskog rata bili su snošljivi. Nije bilo većih sukoba i protivnosti između Nijemaca, tada vladajućeg naroda i Hrvata, odnosno Čeha. To najbolje potvrđuje sjećanje Mile Vašaka koji na svom materinskom hrvatskosrpskom jeziku opisuje njemačkog načelnika Titschera, inače mjesnog mesara u Frielištofu. On kaže: »Duoma su se neg hrvatski pomíňali a tako aj na placi.⁵ A dokonča su aj niki Nimci za Reicha, Nimci ki su na seli virasli s Hrvati, hrvatski pomíňali.⁶ Tako je to bilo na našem selu. Stari Rudolf Titscher, Nimac, su imali za cieloga Reicha tuoflju⁷ Fleischer-mesar, řezník.⁸ To je snad bila jedina tuoflja v cieulom Reichi kade je bilo ništo napisano.⁹ Ale nigduor se va Frielištofi ni tuživ, a stric Rudolf nisu marili. To je bilo neg v hrvatskom selu moguće.¹⁰

Hallavitsch, Fröllesdorfer Ortsgeschichte 38. On govori o Stefanu Titscheru, a Mile Vašak pak piše o »stricu Rudolfu Titscheru« u članku: Mi Hrvati u Moravskoj srne bili jako mala manjina, *Hrvatske novine*, 1. 5. 1987.

M. Vašak na istom mjestu piše: »To je skandal, da nimška Austrija je 1930. davala Hrvatom učiti hrvatski, a Čehi nam ni jednu uru za ciele češke republike. Nimcuom a Madjarom su dali nimške a madjarske škole. Tih je bilo već. Najgore je bilo da su nas na našem okrugu upotrebljavali va njihovoj skriečki (svadi) s Nimci. A to je dognalo ljudi da su zieli nimašku nebo češku stran. Ale su ostali dobri Hrvati.«

O tome svjedoče živi moravski Hrvati.

Plac, njem. der Platz: trg, tržnica.

Pomíňali, čehizam: razgovarali.

Od njem. die Tafel: ploča, tablica, natpis, firma.

Reznik je češki naziv za mesara.

Pisac, vjerojatno, misli da je to jedini natpis na nekom slavenskom jeziku u Trećem Reichu.

¹⁰ Vašak misli da je takva jezična i nacionalna tolerancija bila moguća samo u hrvatskoj sredini.

Hrvatskim naraštajima mlađim od četrdeset godina, poglavito onim mlađim od trideset bilo je vrlo teško kad je 1939. uveden njemački jezik u sve urede i škole. Oni su u školi učili samo češki, a u kući razgovarali na hrvatskom. Dobro su njemački znali samo stariji koji su do 1918. pohađali njemačke škole. Učenici u osnovnim školama i gimnazijama pošli su dalje u škole, ali su, poglavito Hrvati i Česi, morali učiti njemački ispočetka od listopada 1938. kad se počelo njemački predavati. Spomenuti Milo Vašak¹¹ u svojim sjećanjima navodi kako je pohađao Realnu gimnaziju u Nikolsburgu (Mikulov) i kako se samo on i još dvojica prilikom upisa izjasnili kao Hrvati, ali usprkos tome nisu imali u gimnaziji nikakvih neugodnosti, osim kod jednog profesora.¹²

Njemačka vlast je vrlo brzo sredila administrativne poslove u hrvatskim selima, poglavito matičarsku službu, pa već u jesen 1938. izdaju sve dokumente na njemačkom i ovjeravaju njemačkim pečatima. Tako iz krsnog lista Ivana Jurdića (Johann Jurditsch) rođenog 21. listopada (oktobra) 1877. doznajemo da je selo Frielištof 10. prosinca (decembra) 1838. pripadalo upravnom kotaru Nikolsburg (Mikulov), da je kao zemlja (Land) upisan Niederdonau (Donji Dunav), župa je bila u Frielištofu (njemački Frollesdorf), biskupija je i dalje bila u Brnu, a posljednja pošta je bila Grussbach (Rušpuh, Hrušovany). Dotadašnjeg župnika Čeha Navratila zamijenio je njemački svećenik, ali njegov potpis nismo mogli pročitati.¹³

Sveze s češkim Protektoratom bile su uglavnom prekinute, a stare prometne, gospodarske i kulturne s Austrijom, poglavito gradom Bečom (Wien), obnovljene su kao što su bile do 1918. Većina zemljoradničkog priroda odlazi prema Beču kamo je otišlo i nešto mlađih ljudi koji nisu bili unovačeni u njemačku vojsku. Na tom području radila su veća poljodjelska državna dobra na kojima se proizvodila hrana za povećane ratne potrebe. Tada je prvi put primijenjeno i navodnjavanje umjetnom kišom, a voda se uzimala iz Dinje (Taje) i Jevišovke.¹⁴ Na tim dobrima koja su proizvodila gotovo industrijski bili su zaposleni svi viškovi radne snage. Dodatak su činili ruski zarobljenici, osobito Ukrajinci, kojih se velik broj predao jer nisu htjeli ratovati za rusku, komunističku državu.¹⁵

¹¹ Pismo sjećanja M. Vašaka u posjedu pisca.

¹² Isto.

Kopija krsnog lista u posjedu pisca. Izdan je u Frielištofu i potpisan, odnosno ovjeren novim, njemački pisanim pečatom.

P. Blašković, Hrvatska sela u Moravskoj. On piše o vrlo modernom načinu ratarske proizvodnje, tovljenju stoke u stajama, velikim prinosima sa zemlje, itd.

¹⁵ Isto. Neki od njih služili su kao njemački pomoćni odredi, u Hrvatskoj poznati kao kozaci. Svi su, gotovo, bili nakon rata likvidirani kao izdajice, pa i neki koji su u međuvremenu prešli saveznicima, npr. jugoslavenskim partizanima.

c) Hrvati u Wehrmachtu 1939-1945.

Kao njemački građani morali su moravski Hrvati služiti u Wehrmachtu ili redovnoj vojsci Njemačkog Reicha. Upućivani su na sva ratišta i kao čitava Njemačka, imali su velike ratne gubitke. Postoji podatak da je samo iz sela Frielištol'a tijekom drugog svjetskog rata izginulo 135 ljudi,¹⁶ a ranjeno je bilo više stotina. Najviše u stradala godišta od 1915. do 1925. od kojih su neki služili najprije u češkoj, a zatim u njemačkoj vojsci i proveli u službi ili ratu i do sedam godina.

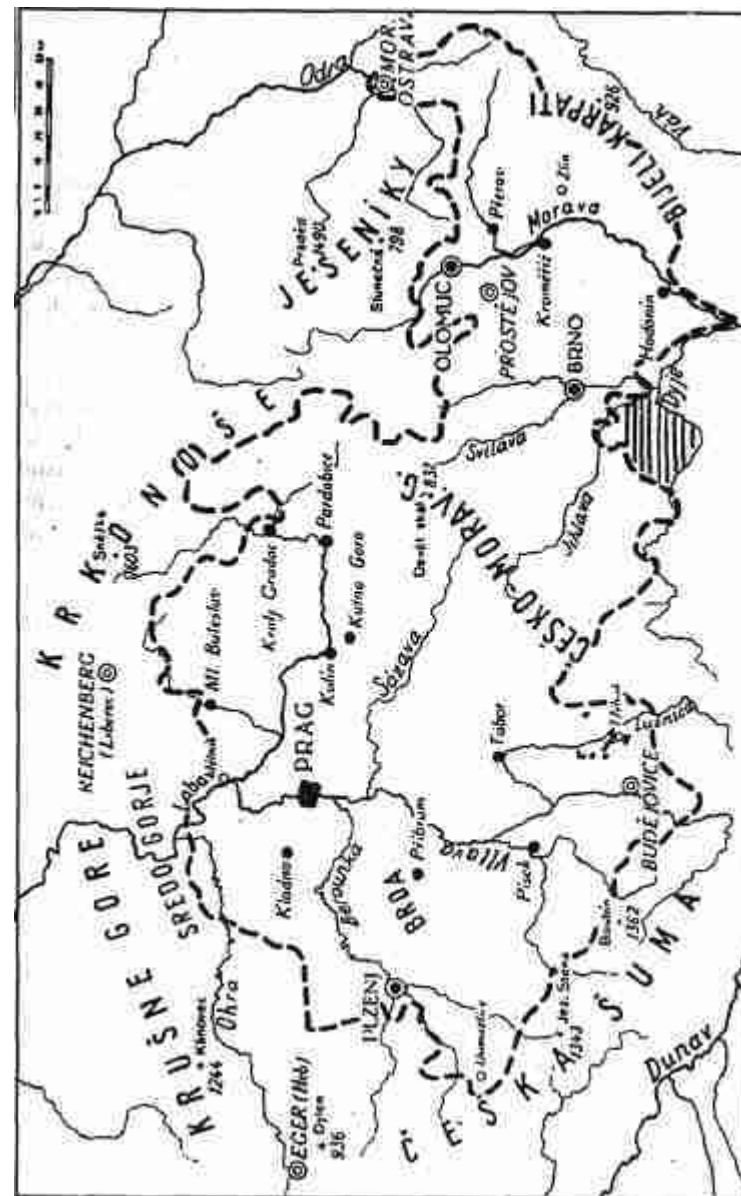
Kao i gradišćanski Hrvati i naši Moravci su na ruskom bojištu i u ratu na području bivše Jugoslavije bili vrlo traženi jer je većina dobro govorila njemački, a uz to su poznavali i dva slavenska jezika, hrvatski i češki, pa su se mogli dobro sporazumijevati sa svim slavenskim narodima. Usmeno su mi to potvrdili i mnogi hrvatski časnici i vojnici koji su se sretali tijekom rata s njima, poglavito u časničkoj školi u Stockerau karaj Beča gdje su bili na izobrazbi i hrvatski časnici iz domobranstva Nezavisne Države Hrvatske. Jedan od njih mi je rekao da su tu neki moravski Hrvati naučili tadašnje hrvatske pjesme zabavne glazbe koje i danas pjevaju, npr. prilikom nastupa na susretima u Frielištofu od 1991. do 1993. godine.¹⁷

Jedna od brojnih osmrtnica koje su od 1939. do 1945. stizale u moravsko-hrvatska sela s raznih europskih ratišta. Tako je u 24. godini poginuo i moravski Hrvat Miroslav (Friedrich) Knoth, razvodnik-izviđač (na slici).

¹⁶ Tim podatkom barataju preživjeli Frielištofci. Hallavič u svojoj kronici ne navodi nikakav podatak nego je ostavio prazno mjesto za upis žrtava rata.

¹⁷ Npr. pjevali su: Hladan vjetar, poljem piri, Marijana i si.

Područje Mikulova (Nikolsburg), naseljeno Nijemcima i Hrvatima bilo je, od 1938. do kraja rata 1945., u sastavu Njemačkog Reicha

O tome postoji i pismeno svjedočanstvo Petra Blaškovića iz 1942. koji je iz Stockeraua došao u pohode hrvatskim selima i u Novoj Preravi zapisao: »Pošao sam u crkvu. U tren oko se u selu pročulo, da je došao jedan časnik hrvatskog domobranstva iz Zagreba i ljudi su dohrlili k crkvi. Došlo je i više njemačkih vojnika i ratnika, već i odlikovanih, s kojima sam lijepo govorio na hrvatskom jeziku. Uostalom treba znati, da su Nijemci dali za obučavatelje naših novaka u Stockerau nekoliko vrljih dočasnika, koji govore savršeno hrvatski, a rodom su iz ovih sela u Moravskoj i iz Burgenlanda.¹⁸ O njihovom životu još je zabilježio: »Dobro im je, dobrog su izgleda te imaju dovoljno hrane, jer na obitelj otpada najmanje 10 hektara ravne i plodne zemlje, a osim toga idu na rad u poljodjel-ske tvornice.«¹⁹

Konac rata 1945. dočekali su mnogi moravski Hrvati kao zarobljenici,²⁰ odakle su se pomalo vraćali preživjeli ili ranjeni u svoja sela. Neki se i nisu imali kamo vratiti jer su već od 1948. u njihovim selima i kućama bili češki doseljenici iz Bugarske i Jugoslavije. Neki su prebjegli u Austriju ili se s njemačkom vojskom povukli u Njemačku, gdje su i ostali. Bilo je i oih koji su stupili u obnovljenu vojsku nove Čehoslovačke Republike. Posljednja ratna godina bila je za moravske Hrvate samo uvod u potpuno raseljenje tijekom 1948. i idućih godina.

¹⁸ P. Blašković, n. dj.

¹⁹ Isto. Za rata je intenzivno radila šećerana u Grussbachu, danas reš. Hrušovany.

²⁰ O položaju Hrvata u Moravskoj tijekom postojanja Trećeg Reicha nismo u hrvatskom novinstvu i znanosti našli nikakve podatke, pa se stoga ovaj odlomak oslanja više na sjećanja, zabilješke i svjedočenja. Pronašli smo samo jedan članak na slovenskom koji glasi: Moravski Hrvati v okviru Velike Nemčije. Nemška zasedba obrobnege ozemlje Češke je zajela tudi starodavne hrvatske naselbine na južnem Moravském (Moravski Hrvati u okviru Velike Njemačke. Njemačka okupacija rubnog dijela Češke je uzela također starodrevne hrvatske naseobine u južnoj Moravskoj), *Jutro* (Ljubljana), 1938, br. 258, pisac Ivo Lapajnc. Postoji i posebna karta smještaja, ali ništa ne piše o tadašnjem položaju Hrvata.

7. Nasilno raseljenje u drugoj Čehoslovačkoj 1945-1950.

»Pokidah su i Hrvati u Moravskoj skupa s nimškovorećim staitovničtvom Sudetske zemlje služili u niinškoj vojsci, ih je takaj pogodila češka mržnja, iako ne u svoj toj strahoti kot Nimce. Hrvati nisu ubijeni, ali raseljeni kot politički nepovjerljivi (unverlasslich). Sve su im zeli, a ki je koč bio seljak i gospodar, morao je poiti kot sluga npr. u sjevernu Moravsku« (P. Tyrán, Neopisiva tuga i nevolja mogla bi se malo utišati, Hrvatske novine, 25. listopada 1991).

a) Obnova Čehoslovačke i dolazak komunista na vlast

Iako nije u Protektoratu Češke i Moravske kao i u Tisovoj Slovačkoj bilo većih oružanih otpora i ustanaka protiv nove vlasti i nacizma sve do 1944/45. godine, ne može se reći da nije bilo građanskog neposluha pa i pokreta otpora iza kojega su stajale lijevo orijentirane stranke, poglavito Komunistička partija Čehoslovačke i njezin središnji narodni revolucionarni odbor (od 1941). Kako bi zaplašili i spriječili narod u aktivnijem otporu, njemački okupatori su 1942. spalili češko selo Lidice i pobili sve njegove muške žitelje. U Moravskoj se iste godine pojavljuju i prve partizanske skupine, a izvan zemlje, posebice u SSSR-u okupljaju se Česi i Slovaci i u sastavu sovjetske Crvene armije ustrojavaju prve Čehoslovačke jedinice. Slično je bilo i u Hrvatskoj gdje je djelovala čehoslovačka brigada nazvana »Jan Žižka z Trocnova« (u Slavoniji od 1943).

Te lijeve snage, predvođene Komunističkom partijom, pokrenule su ustanak u Slovačkoj (kolovoz-rujan 1944) i u Pragu (prilikom preokreta u svibnju 1945), a u početku travnja 1944. u slovačkim je Košicama utemeljena prva vlada Narodne fronte Čehoslovačke. U proljeće 1945. Crvena je armija protjerala njemačke okupatore i oslobodila zemlju od njemačkog fašizma, ali je s druge strane omogućila i poduprla češke komuniste da oni preuzmu vlast i uvedu drugi totalitarni sustav. U zemlju su se zajedno s Crvenom armijom vratili češki i slovački komunisti iz SSSR-a, a njihovi naoružani odredi koji su obavljali novu vojsku, ali i preuzimali glavnu ulogu u vladi Narodne fronte. Isto tako su se sa *Zapada*

vratili bivši građanski političari i opet postali djelatni oni koji su preživjeli rat u zemlji. I oni su obnavljali svoje predratne stranke desne, građanske orijentacije. S njemačkom armijom pobjegli su brojni Nijemci iz češke kao i Mađari iz Slovačke, poglavito oni koji su imali udjela u okupacijskim vlastima. Ostali su oni koji nisu imali nikakve političke krivnje, pa i moravski Hrvati, koji su zajedno s preostalim Nijemcima iz Znojma i Mikulova čekali svoju sudbinu u neizvjesnosti.

Vratio se i poznati predratni ministar vanjskih poslova predsjednik Republike Eduard Beneš i opet 1945. postao predsjednikom obnovljene, druge Čehoslovačke. Unutar zemlje postojao je sukob ljevice predvođene Komunističkom partijom i građanske desnice s Benešom na čelu koji je odlučen izborima 1946. u kojima je ljevica uz potporu iz Moskve pobijedila. Komunisti su dobili većinu mjesta u čehoslovačkom parlamentu i 1946. utemeljili vladu Narodne fronte s komunistom Klementom Gotwaldom na čelu, ujedno i predsjednikom Komunističke partije. Ta vlada počinje provoditi nacionalizaciju poduzeća, tvornica, rudnika i banaka, a istodobno i agrarnu reformu. Prvi na udaru bili su Nijemci i Mađari, pa su njihova imanja i vlasništvo konfiscirani, mnogi od njih sustavno proganjani iz zemlje.

Na udaru su se našli i moravski Hrvati, ali su bili u drugom planu, čekali su da se obave progoni dviju najvećih manjina koje su između dva rata destabilizirale državu, a to su bili sudetski Nijemci, ostali Nijemci (npr. u Brnu, Olomoucu, Znojmu i dr.) i Mađari u Slovačkoj.

Nova država nije više imala predratne granice jer je SSSR uzeo Priкарпатску oblast koju su za rata okupirali Mađari i priključio je svojoj republici Ukrajini. Dio južne Moravske, od Mikulova (Nikolsburga) do Znojma (Znaim) koji je od 1938. bio u satavu Reicha, odnosno njegovog dijela nazvanog Niderdonau, vraćen je Čehoslovačkoj. A to je, ujedno, značilo da su se nakon gotovo sedam godina i moravski

Natpis na spomeniku mrtvim Hrvatima u Novoj Preravi.

Foto: S. Krpan 1993.

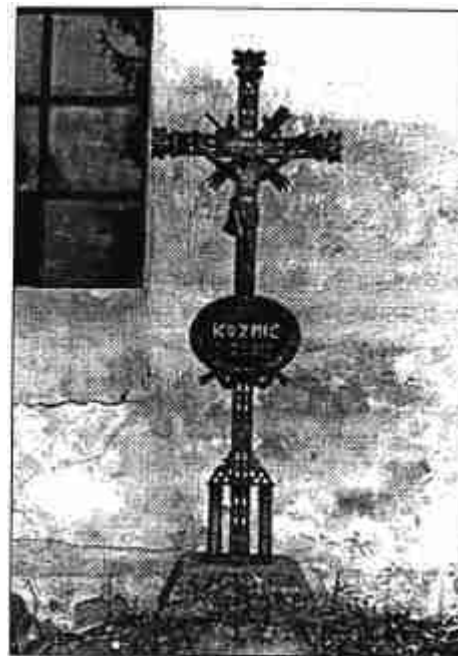
Hrvati našli opet u državi Čeha i Slovaka, da su se približili Hrvatima u susjednoj Slovačkoj, ali su trajno odvojeni od gradišćanskih Hrvata. Odijeljeni su pravom željeznom zavjesom koja je desetljećima postojala između istočnog, komunističkog i zapadnog, gradansko-dejnkratskog svijeta u Europi.

Komunisti nisu bili zadovoljni koalicijskim odnosima u vladi, nego su nastojali što prije preuzeti sve ovlasti, slijediti ruski primjer i provesti potpunu nacionalizaciju svih proizvodnih snaga i kolektivizaciju poljodjelstva. Zbog toga su u početku 1948. ustrojili novu vladu Narodne fronte u kojoj su imali potpuni nadzor, a kako je uskoro umro i predsjednik Republike dr. E. Beneš, komunisti su i na to mjesto iste 1948. postavili svoga predsjednika Klementa Gotvalda. U svibnju (maju) 1948. donesen je novi ustav prema kojem je Čehoslovačka proglašena zemljom narodne demokracije, a to je bio blagi izraz za komunističku diktaturu. Nova država postala je članicom Ujedinjenih naroda 1945, ali ubrzo pristupa istočnoeuropskom SEV-u (Savjet ekonomske međusobne pomoći), pa i vojnom Varšavskom paktu (1955), da bi 1960. bila Čehoslovačka proglašena i »socijalističkom«, pa je njen službeni naziv otada ČSSR (Čehoslovačka Socijalistička Republika). Bila je, u biti, jedan od satelita SSSR-a, a kako je bila gospodarski najrazvijenija, bila je ponajviše iskorištavana, pa je to zaustavilo njen daljnji razvoj u svakom pogledu.

Protiv takvog položaja zemlje pobunili su se češki neokomunisti i 1968. smijenili sekretara Partije Antonina Novotnyja i doveli na vlast reformista Aleksandra Dubčeka. Bio je to početak »praškog proljeća« koje je ubrzo ugašeno na topovima i tenkovima Crvene armije. Na čelo Partije i zemlje došao je slovački ortodokсни komunist Gustav Husak, sudionik ustanka iz 1944. godine (po majci Hrvat) i uveo ponovno tvrdnu komunističku vlast koja je slomljena tek nakon rušenja berlinskog zida, promjena u SSSR-u i dolaska nove visti u tzv. »baršunastoj revoluciji« 1989. godine.

b) Izgon sa stoljetnih ognjišta

Iako su tijekom rata Česi u Protektoratu uglavnom lojalno izvaršavali sve zadatke i radili u korist njemačkog ratnog stroja, Slovaci sudjelovali u Tisovim oružanim jedinicama, a jedni i drugi obnašali razne službe u njemačkom dijelu između Znojma i Mikulova, za svoje držanje u doba njemačke okupacije kažnjeni su progonom uz Nijemce samo moravski Hrvati. U drastičnom postupku pre-

Željezni križ obitelji Kuzmić
u Novoj Preravi.
Foto: D. Pavličević 1991. godine.

ma njima bilo je i osvete zato što su bili buzi Nijemcima pa čak za njih i glasovali i podržavali ih u međusobnim svađama u državi. Velikočeški nastrojeni pojedinci nisu mogli zaboraviti neslavan kraj svoje države 1938/39. pa su nastojali njemački slom 1945. iskoristiti tako da etnički očiste i osiguraju svoje državno područje. Doista, u tome su uglavnom sudjelovali češki komunisti, ali i neki građanski političari, a to se vidi i po tome što progoni Hrvata nisu počeli 1948. kad su komunisti preuzeli vlast, nego dvije godine ranije.

Uopće, izgon Hrvata je bio dobro pripremljen i izvođen postupno i sustavno, tako da se više nikada ne skupe u jednu cjelinu i otkloni svaka mogućnost njihova povratka. To »hrvatsko pitanje« rješavali su u Češkoj u dvije etape. Prva je izvedena već 1946/47. a druga od 1948. do 1950. godine. Izgon Nijemaca počeo je odmah potkraj rata i uglavnom završio

do 1946. kako bi se »očistile« kuće i imanja za Hrvate i Čeha iz drugih krajeva i zemalja. Za taj posao imenovana je 1946. posebna komisija koja je u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi ispitivala stanovništvo i određivala tko će biti preseljen a tko će ostati. Tako su se Hrvati dijelili na podobne i povjerljive i nepodobne i nepovjerljive¹. Izgovor je bio da se želi bolje osigurati granica prema Austriji, a upravo na samoj granici su bila ta sela, poglavito Nova Prerava.

Savjet zemaljske (pokrajinske) uprave u Brnu imao je nalog da mišljenje Komisije za rješavanje »hrvatskog pitanja« mora uzeti u obzir i provesti u djelo. Tako je 1947. Kotarski ured i Mikulovu izdao nalog da se 65 posjeda u Frie-

1. Šk o l i, Osídleni okresu Břeclav po roce 1945; (Naseljavanje kotara Břeclav nakon 1945), 1983, 51-53. Njemački izvod iz te knjige napravio je F. Hubeny i poslao ga S. Krpanu u Zagreb koji mi je sve odstupio na korištenje, na čemu mu ljubazno zahvaljujem.

lištofu, isto toliko u Novoj Preravi i 6 u Dobrom Polju moraju konfiscirati što je odmah i urađeno. Tada je 168 osoba preseljeno po Češkoj, duboko u unutrašnjost, ali zasada ne možemo (osim Olomouca) odgovoriti u koja su mjesta preseljeni.²

U lipnju 1948. kad su vladu u potpunosti preuzeli komunisti, odlučeno je da se svi Hrvati iz južne Moravske moraju preseliti i potpuno isprazniti svoja stogodišnja ognjišta. Troškove preseljenja preuzela je na sebe država, a izvodili su je civilni organi. Tada je u Frielištofu preseljena 171 obitelj, iz Nove Prerave 83 i iz Dobrog Polja 52, ukupno 306 obitelji s preko tisuću ljudi, njihovim pokretnim dobrom i dijelom stoke. Ipak, slučajno, ili zbog udaje, ženidbe, rodbinskih veza i slično u selima je ostalo nekoliko desetaka Hrvata.³ Tako se npr. u popisu pučanstva iz godine 1961. u Frielištofu 19 osoba upisalo kao Hrvati.

Spomenik obitelji Jurtić u Frielištofu (Jevišovki).

Foto: J. Lawitschka, 1991. godine.

² Išlo, 50.

³ Ostali su neki stariji ljudi, ali i neki koji su bili u čehoslovačkoj vojsci ili zarobljenstvu i kasnije se vratili.

Na upražnjena hrvatska selišta doseljeni su Česi i Slovaci iz drugih zemalja, npr. 460 povratnika iz Bugarske, mahom Slovaka,⁴ 13 iz Jugoslavije, zapravo Hrvatske i 2 iz Mađarske. Ostalo su bili Česi i Slovaci iz okolnih krajeva. Oko jedne četvrtine kuća nije bilo naseljeno pa su uskoro propale ili bile srušene. Većina tih doseljenih obitelji, odnosno njihovih potomaka živi i danas u tim selima, osobito onih iz Bugarske, a dio koji je došao iz Hrvatske, od kojih su većinom bili bivši sudionici partizanskih odreda, raselio se dalje po Češkoj.⁵

Iz kopije rješenja Kotarskog narodnog odbora u Mikulovu⁶ od 5. srpnja 1948. možemo zaključiti da su češke vlasti nastojale tom nasilnom preseljenju dati, tobože, službeni, uredovni karakter. Tako je Magda Lavičková iz Frielištofa br. kuće 41 dobila rješenje koje u prijevodu glasi:

Prema odluci Kotarskog djelatnog odbora u Mikulovu od 24. 2. 1948. i 30. 7. iste godine, odobrenog od Pokrajinskog djelatnog odbora u Brnu, bit ćete, zajedno s članovima vaše obitelji, preseljeni o državnom trošku u unutrašnjost, postupno prema postojećim mogućnostima naseljavanja u unutrašnjosti. Ovaj se postupak izvodi zbog društvenog interesa, a to je osiguranje graničnog pojasa.

Protiv ove odluke možete se žaliti Zemaljskom narodnom odboru u Brnu posredstvom Kotarskog narodnog odbora u Mikulovu u roku od 15 dana od dana primitka (ovog) rješenja. Produženje roka žalbe se isključuje zbog društvenog interesa prema čl. 77 odst. 2 vi. nar. č. 8/1928 Sb.

! Protiv odluke kojom se isključuje produženje roka žalbe, žalba nije dopuštena.

Predsjednik

Kotarskog narodnog odbora

Josef Skrášek, v. r.⁷

Takva rješenja dobili su svi kućegospodari i čekali na red u vagonima za stoku i pomalo odlazili u nepoznato. Ljudi koji su preživjeli te teške dane tvrde da nije bilo nasilja i grubosti, da je bilo Čeha koji su bili protiv seobe, da su im neki pomagali, ali pojedini koininisti, npr. upravitelj škole u Frielištofu Bouška,

⁴ Školi, n. dj., 53. Zanimljivo je napomenuti da je nakon svršetka preseljavanja u 1950. zabilježeno čak 56,9% Slovaka, 28% Čeha i 12% ili 99 Hrvata (Isto, 53). Dakle, možemo reći da su Hrvati u Jevišovki zamijenili ne Česi nego Slovaci.

⁵ Jedan od bugarskih Slovaka koji su 1958. doselili u Frielištof, gosp. Vago, pričao mi je 1993. da su oni u Bugarsku naseljeni iz Slovačke, potkraj 19. st. od dinastije Koburg, bugarskih vladara, koji su imali svoja imanja u Ugarskoj, tj. njezinom dijelu, Slovačkoj.

⁶ Br. 20655/III, 1948. Srpanj nije u Češkoj sedmi nego osmi mjesec jer je zbog sjevernih klimatskih uvjeta žetva obično dolazi mjesec dana kasnije, dakle u kolovozu (ili augustu).

⁷ Dokument je dao prevesti S. Krpan i dao mi na korištenje.

širili su netrpeljivost prema Hrvatima, huškali Čehe protiv njih i zahtijevali potpuno iseljenje.⁸ Tijekom te kampanje protiv Hrvata neki su potajno prešli granicu i pobjegli u Austriju gdje i danas žive.⁹ Prema sjećanju sudionika stranke građanske orijentacije bile su protiv iseljavanja, npr. Narodna (lidová) stranka, Socijal-demokratska i Narodna socijalistička stranka, ali su one bile u manjini.¹⁰

Nakon demokratskih promjena u Češkoj i Slovačkoj 1989/90. sve se češće čuje pitanje: da li su Hrvati trebali biti raseljeni i uništeni i tko je za to kriv? Bilo je sličnih pitanja i 1968. tijekom »praškog proljeća«, ali na njih nije bilo odgovora sve do novijeg vremena. Tako su npr. urednici časopisa *Moravska orliče* 1990. pozvali dvoje Hrvata iz Moravske da im pomognu odgovoriti na pitanje o hudoj sudbini Hrvata.¹¹ Oni su ustvrdili da »Staljin nije bio jedini koji je progono narodnosti«, donijeli dokumente i članke o moravskim Hrvatima i odgovorili na pitanje zašto su bili raseljeni. Jedan od prigovora Hrvatima bio je da su bili antikomunistički nastrojeni, da su npr. u Frielištofu zastupnici Narodne stranke dobili 63% glasova, u Novoj Preravi 69, a u Dobrom Polju 47.¹²

Jedan od razloga netrpeljivosti prema Hrvatima bilo je i njihovo dobro imovno stanje, bogatstvo sva tri sela, poglavito u odnosu na druga upravo naseljena sela gdje su nekada živjeli Nijemci. Doslovce se kaže kako su »bogata hrvatska sela bila trn u oku onima koji nisu dobili dovoljno prilikom podjele imovine 1945.¹³ Ipak, izgleda da je u svemu bila presudna činjenica da su 1948. izbili sukobi između SSSR-a i Jugoslavije, između Tita i Staljina, da je Jugoslavija istupila iz socijalističkog tabora i protiv sebe *izazvala sve »zemlje narodne demokracije«*, a među njima i Čehoslovačku koja je pod svojim komunistima vjerno služila Staljinu. Dotada su Hrvati u Moravskoj uz pomoć jugoslavenskog konzula u Brnu inž. Sajka, pa i pokušajem da se identificiraju s jugoslavenskim partizanima, da Frielištof čak nazovu Titovo i si. uspijevali spriječiti opći pogrom i progon, ah" nakon toga upali su u još veću nemilost i put na sjever, u brdovite češko-moravske krajeve bio je otvoren i neminovan.¹⁴

⁸ Prema *izjavi* jednog Frielištofca, dobrog poznavatelja prilika koji je tada imao 22 godine, ali želi da njegova izjava ostane anonimna, iako je zapisana i u posjedu je pisca.

⁹ Neki od njih su mi pričali, npr. Josef Lawitschka iz Frielištofa da su kao djeca pobjegli u Donju Austriju i tu radili kao sluga kod seljaka, izučili zanate i prešli u Beč gdje mnogi i danas žive.

¹⁰ M. Vašak u pismu S. Krpanu. On navodi Čeha F. Nečasa, svog tetka, hrvatskog zeta kao pristašu Hrvata.

¹¹ Br. 3/1990. Pozvani su bili pok. Hermina Opluštilova (rod. Slunjski) i Bedřich Sic.

Isto. U okolnim selima gdje su živjeli uglavnom useljenici veliku većinu glasova dobila je Komunistička partija Čehoslovačke, pa su moravski Hrvati opet bili iznimka u tom kraju.

Isto. Podjela imovine je dodjela bivših njemačkih kuća doseljenim Česima i Slovacima.

Spomenuta Hermina Opluštilova je s roditeljima selila kao osmogodišnja djevojčica u sjevernu Moravsku. Potkraj 1989. napisala je svoja sjećanja na svom hrvatsko-češkom jeziku koji glase: »Danas je

Spomenuti J. Hallawitsch je u svoju »Kroniku« sela Frielištofa unio i jedan članak lista »Der Südmährer« kojeg su izdavali protjerani moravski Nijemci¹⁵, a u njemu je u dva podnaslova¹⁶ opisana i sudbina moravskih Hrvata, poglavito onih iz Frielištofa i Nove Prerave. U slobodnijem prijevodu iznijet ćemo najvažnije podatke o njihovu nasilnom preseljenju i kasnijem životu.

Članak o tim dvjema južnomoravskim općinama i o sudbini njihovih dotada iseljenih žitelja pisan je na temelju pouzdanih podataka koji su na razne načine preneseni jer službenih izvještaja nije bilo. Malo je obitelji preseljeno u obližnje moravske općine poput Ursplitza, Moskowitza, Pohrlitza, Treskovitza i Wositza, nego su odvedeni daleko u područja oko Olmützu, Sternberga i Mehr.-Neustadta¹⁷ kao i u gradu Olmützu. Samo nekoliko obitelji živi u okolici Brna (Brunn) ili u češko-moravskom gorju. Neki seljaci koji su u Frielištofu živjeli u Glavnoj ulici¹⁸ sada rade kao građevini pomoćni radnici u Olmützu. Dobar broj njih i danas žali što nisu putem preko Dinje (Thaya) prešli u Austriju gdje bi bili slobodni.

Sličnu sudbinu kao i Frielištofci doživjeli su i Novopreravci. Naime, namjere tadašnjih komunističkih vlastodržaca bile su jasne: južnomoravske Hrvate trebalo je oštro kazniti za njihovo lojalno držanje prema Austro-Ugarskoj do 1918. kao i za pronjemačko stajalište od 1918. do 1945. godine. Oni su jednostavno trebali nestati iz južne Moravske. Decimiranje (Dezimierung) koje su 1945-1946. poduzeli Česi, moralo je biti zaustavljeno na zahtjev jugoslavenskog konzula u Brnu. Na izborima 1947. u Frielištofu su pobjedili narodnjaci¹⁹ i dobili većinu sjedišta u općinskom vijeću, pa je za načelnika bio izabran Hrvat, seljak Matija Slunjsky, kbr. 63. I Frielištofci i Novopreravci oslanjali su se na crkvu koja im je u svim teškim trenucima bila jedini oslonac.

Komunistička veljačka revolucija i njena pobjeda zapečatila je sudbinu moravskih Hrvata. Ukrcavali su se zajedno sa svojom stokom u vagone pod asisten-

to 40 liet, ča su nas viselili v gore. Pamtim si na to, sudien (svuda, D. P.), a mi sme šli v tuju hižu po Niemcah... Su bili visieleni va 131 selov.«

¹⁵ Frollesdorfer Ortsgeschichte, 59-60. *Der Südmährer* (Južnomoravčanin), Mitteilungsblatt für die Kreise: Znaim, Nikolsburg, Neubistritz und das Zlabinger Ländchen, 6. Jahrgang, II. Heft (ali pisac nije upisao i godinu izlaska, pa pretpostavljamo da je to bilo 1951. jer su novine vjerojatno počele izlaziti 1945. kad su Nijemci bili prognani iz južne Moravske).

Abschluss der Kroatensiedlung (Kraj hrvatskog naselja) i Vom Schicksal der mährischen Kroaten O sudbini Moravskih Hrvata).

Za sva ta mjesta postoje danas češki nazivi, npr. Olomouc, Sternberg, Moravske Novo Mesto, itd.

U toj ulici koju su nazivali »V S e l i « živjeli su najbogatiji seljaci, ili pauri, kako su ih zvali.

Bila je to Narodna stranka kršćansko-socijalne orijentacije (češki lidová, otud i popularni naziv Lidovci).

čijom bajuneta čeških oružnika i tužno gledali na svoja silom napuštena imanja koja su Istoga dana bila opljačkana. Njihove usrdne molbe da se nasele u blizini u napuštene kuće protjeranih Nijemaca bile su tobože zbog sigurnosnih razloga odbijene. Razbacani su po čitavoj Moravskoj i nakon 364 godine nestalo je Hrvata u južnoj Moravskoj. Svi sposobni mladići iz hrvatskih sela bili su odvedeni u češku vojsku, ali tamo nisu služili uobičajeni vojnički rok kao njihovi očevi i djedovi u šestoj dragunskoj u Brnu ili Devedesetsedmoj u Znojmu, nego su bili razdijeljeni u tzv. radne brigade i poslani u ostravské rudnike gdje su radili više stotina metara pod zemljom kopajući češki ugljen za sovjetske potrebe. Radili su pod teškim tehničkim uvjetima i na primitivan način, pa je dolazilo često i do nesreća u kojima su bili ranjavani ili izgubili živote poput Johanna Kolbingera iz Frielištofa IV).²

Posljednji hrvatski kirtof u Novoj Prcravi prije progona Hrvata u sjevernu Moravsku 1947. godine.
Iz fototcke *Il'n'atakih novina* - Željezno

Česi su nastojali uništiti rijetku životnu sposobnost toga malog naroda kao i njegovu ljubav prema rodnoj grudi, zavičaju i katoličkoj vjeri. Oni su podcijenili narod koji je 370 godina živio razdvojen od svoje materinske zemlje Hrvatske, ali su ipak ostali Hrvati i nisu nikad postali Česi. Nasreću, oni su još u ranoj mladosti vjenčavali svoju mladež međusobno tako da je miješanje s Česima jedva dolazilo u obzir. Djeca su i dalje u hrvatskom materinskom jeziku odgajana, pa kad se slavilo krštenje ili vjenčanje, tad su uvijek dolazili stric Ive (Onkel Johann) i teta Minka (Tante Maria), kum Joza (Gevatter Josef) s kumom Hankom (Patin Anna) kilometrima daleko na obiteljske proslave i svi su tada (kao Hrvati, D. P.) činili jednu veliku obitelj. Oni su našli načina da za te svečanosti pribave vino iz svojih nekadašnjih vinograda i dopreme ga na sjever Moravske.

² Kolbinger je bio Hrvat iz imanja u Frielištofu.

²¹ Ta tvrdnja se odnosi na moravske Hrvate iseljene na sjeveru Moravske, koji su usprkos progonima održavali međusobne sveze što i danas čine, makar oni stariji.

c) Kamo su iseljeni južnomoravski Hrvati?

Prema službenim čehoslovačkim podacima²² do 6. siječnja 1949. bilo je iz Frielištofa iseljeno 78 odraslih muškaraca, 102 žene i 162 djece, a to je bilo ukupno 342 osobe. Od toga je 14 osoba odseljeno 1947, a ostali 1948. godine. Najveći dio obitelji bilo je smješteno u općini Německá Hůzová u kotaru

Rýmařov, 11 u sabirno središte u Olomoucu, 8 u kotaru Šternberk, a zatim u Litovelu 6, Trebiču 6, Opavi 5, Uničovu 4, Přerovu 3, Velike Meziříčí 3, itd.

Do godine 1953. izvodene su i daljnje seobe, pa su tada preseljeni žitelji Frielištofa i u udaljenije kotareve sjeverne Moravske, npr. u kotar Vitkov 39 obitelji, u općinu Radkov 24, Hartmanice 4, Bušišov 2, itd. U kotar Rýmařov došlo je još 25, u općinu Německé Hůzová još 22, u Dětřichové 3, u kotar Šternberk 23, najviše u općine Jivove 6, Domašove 5, Sedmi Dvorcech 3, Paseky 3, Uničov 2, i u još četiri općine po 1-2 obitelji u kotaru Svitava naseljeno je 20 obitelji, najviše u Moravské Lačnové 8, Opatove 4,

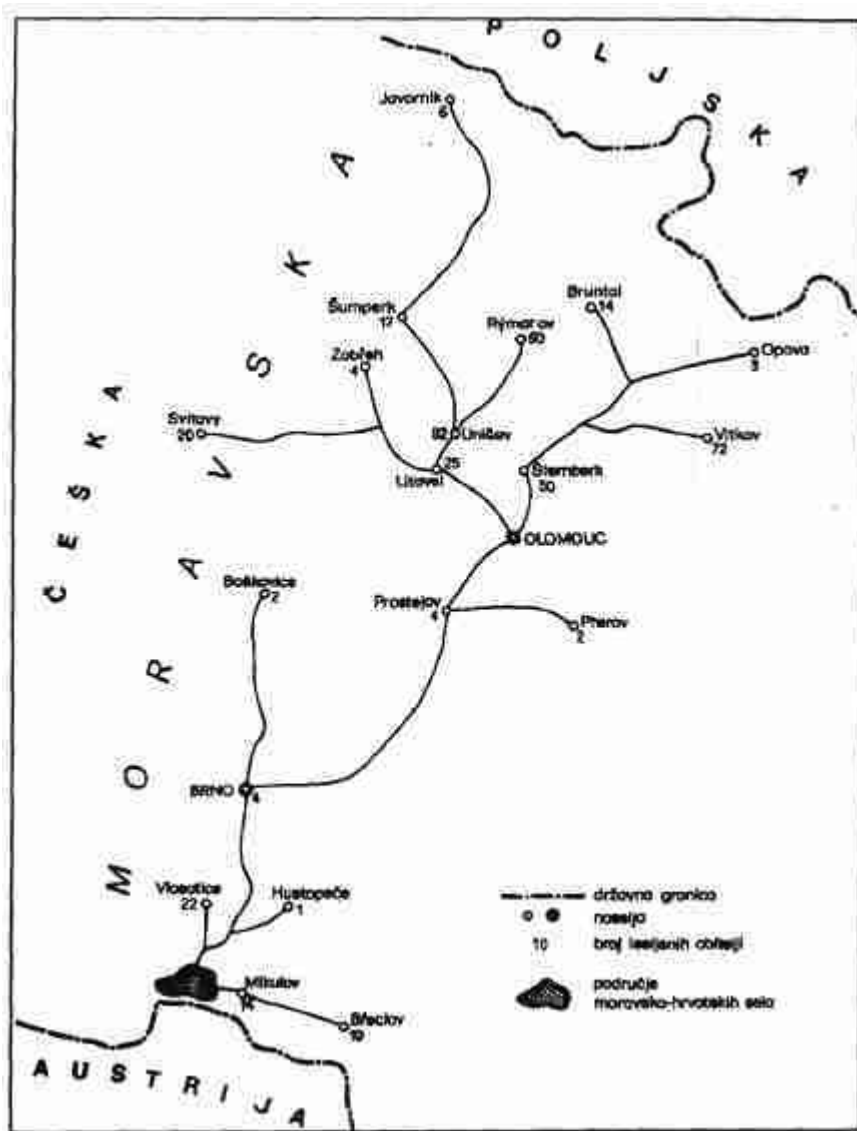

Dvostruka seoba moravskih Hrvata: I. stari zavičaj, II. prva seoba u Južnu Moravsku u XVI. stoljeću, III. druga seoba u sjevernu Moravsku.

Izvor: Moravští Charváti, 214

²² L. Školi, Osídlení okresu Břeclav po roce 1945, 51.

Kotarevi i mjesta u Moravskoj u koje su raseljeni Hrvati

Svitavy 2, Javorníku 6. U kotaru Litovel 18 obitelji, u kotaru Mikulov 14, Židlochovice 13 i još u desetak kotareva. Ako se své zbroji, ondá je žiteljstvo sela Frielištofa raseljeno u čak oko 50 općina.²³

Pučanstvo Nove Prerave isto je tako razbacano ili rašicano, kako to kažu moravski Hrvati, u 44 moravske općine i 22 kotara. Najviše ih je bilo u kotaru Šternberk 21 obitelj, u kotaru Šumperk 15, Rýmařov 15, Litovel 8, Skřipov 7, Vítkov 6, Zábřeh 4, Brno 4, Bruntál 4, Opava 3, Boskovice 2, Mikulov 2, Přerov 2, Břeclav 1, Hustopeče 1 i još nekoliko. Iz Dobrog Polja raseljeno je 52 hrvatske obitelji u 24 općine i 17 moravskih kotareva, a najviše u Vítkov 27, Bruntál 9, a na ostale kotareve još 4 obitelji i jedna u Beč.²⁴

Kad je seoba bila završena i zbrojene sve iseljene obitelji, dobili smo brojke koje govore da je najviše protjeranih hrvatskih obitelji bilo u kotaru Vítkov - 72, u kotaru Šternberk - 50, Rýmařov - 33, Litovel - 26, Šumperk - 17, Bruntál - 14, itd. Ukupno su žitelji tri moravskohrvatska sela bili raseljeni u 119 općina i 34 kotara, a to je, prema češkim izvorima, bilo urađeno da se hrvatsko pučanstvo razbijeno na tako veliki broj općina što prije asimilira i izgubi svoje nacionalne, hrvatske značajke.²⁵

Prema brojidbi pučanstva 1961. u kotaru Břeclav, dakle u neposrednoj blizini, u kotaru hrvatskih sela, izjasnilo se za Hrvate 110 žitelja, ali su bili također razbijeni na čak 8 općina, a najviše ih je bilo u Vlasaticama - 22, Mikulovu - 19, Břeclavi - 10, itd. U Frielištofu (Jevišovki) upisalo se kao Hrvati 19 osoba, u Novoj Preravi samo jedna a u Dobrom Polju ni jedna. Češki komunisti su svoje etničko čišćenje obavili tako dobro, da je od 1821 Hrvata u 1930. godini ostalo samo 110 u čitavom breclavskom kotaru.²⁶

U Frielištofu bilo je 1930. ukupno 1268 osoba, a od toga 932 ili 73,5% Hrvata, 213 ili 16,7% Nijemaca i samo 108 ili 8,5% Čeha. Dvadeset godina kasnije, tj. 1950. bilo je u selu samo 808 osoba, a od toga je starosjedilaca bilo 121 (Hrvata 97). Dakle, od 932 Hrvata kojima treba pribrojiti njihov izraziti natalitet, ostalo je manje od deset posto. To ujedno pokazuje da se preseljenje nastavilo i nakon 1950. sve dok broj Hrvata nije pao na spomenutih 19 osoba, a

²³ Isto. Spominju se i Hrvati u Zábřehu (Zagrebu) 16 obitelji, ali to nije glavni grad Hrvatske nego Zábřeh u Češkoj.

²⁴ Isto, 52. Očito je da su pobjegli potajno u Beč (Viden), ali ne po nalogu čeških vlasti.

²⁵ Isto. To je prvi pisani tekst u ČSR koji govori o otvorenoj namjeri čeških vlasti da se »toto charvatské obyvatelstvo rozptýlené do velkého množství obcí se velmi rychle asimilovalo« (da se hrvatsko žiteljstvo razbacano u tolikom mnoštvu općina što prije asimilira...)

²⁶ Isto, 52.

danas ih ima još manje. Međutim, Frielištof je danas jedino naselje u breclavskom kotaru gdje nemaju većinu Česi, nego Slovaci naseljeni iz Bugarske. Nada-mo se da neće i oni u novim uvjetima doživjeti sudbinu moravskih Hrvata jer više njihova matica - Slovaci - ne žive u istoj Čehoslovačkoj, nego u Slovačkoj državi.²⁷

I moravski Hrvati su pokušali prebrojiti hrvatske obitelji u raznim dijelovi-ma Moravske, odrediti da li su iz Frielištofa, Dobrog Polja ili Nove Prerave, pa su u posebnu kartu ubilježili njihov broj.²⁸ Prema njemu se može zaključiti da ih je najviše u Vitkovu 72 (39 iz Frielištofa, 27 iz Dobrog Polja i 6 iz Prerave), u Rýmařovu 60 obitelji (45 iz Frielištofa i 15 iz Nove Prerave), Šternberku 45 (23 iz Frielištofa, 21 iz Prerave i 1 iz Dobrog Polja), Svitavi 20 (sve iz Frielištofa), Uničov 32 (24 iz Frielištofa i 8 iz Prerave), 14 u Mikulovu (sve iz Frielištofa), u Trebiču 6 (sve iz Frielištofa), 19 u okolici Brna, na jug do Vranovica, itd.²⁹ Ti podaci uglavnom, uz manje iznimke, potvrđuju one službene iz čehoslovačkih dr-žavnih ustanova.³⁰

Preseljenje iz stoljetnih domaćih ognjišta imalo je za moravske Hrvate vrlo negativan i gotovo tragičan učinak. Naime, mora se znati da su preseljeni iz rav-ničarskih, plodnih krajeva u gorske predjele sjeverne Moravske, da su dotad živ-jeli uglavnom na području gdje se sve zasnivalo na poljodjelskoj, kukuruznoži-tarskoj proizvodnji i vinu u Moravsko gorje gdje je dominirao krumpir, stočar-stvo, prerada drveta i rudarstvo. Bila su to ne samo dva klimatska, geografska, proizvodna nego i kulturna područja u kojim je Hrvatima trebalo mnogo vreme-na da se snađu, međusobno povezu i nastoje što duže održati svoj nacionalni i poseban kulturni identitet. Svaki dodir s rodnim selima i mogućnost povratka na stara kućišta, pa i na grobove predaka bio im je zabranjen gotovo punih četr-deset godina. Sjećanje na stari zavičaj širilo se usmeno sve dok nije stasala inte-ligencija koja će ponešto zapisati, međusobno se povezati i pokrenuti potkraj osamdesetih godina nove inicijative za susrete na rodnoj grudi.

²⁷ Ironijom povijesnih prilika Česi su tjerajući Hrvate dobili nove strance - Slovake. Neki od bugar-skih Slovaka su se upisali i kao Bugari, pa ih je bilo ukupno 14 u Frielištofu.

²⁸ Kartu su izradili moravskohrvatski intelektualci s Herminom Slunjski, udanom Opluštil na čelu, a do mene je došla dobrotom S. Krpana kao i mnogi drugi podaci koje je on skupio.

Na karti se teško očitava broj i mjesto upisanih obitelji.

Isto. Najveća je razlika u Rýmařovu, tj. umjesto 33 ovdje stoji 60 obitelji.

8. Dijaspora u dijaspori - demokratske promjene 1950-1993.

Da su oni (moravski Hrvati), bar polovica od preseljenika, zadržali svijest o svom drevnom hrvatstvu, potvrđuje i novi podatak da se u Repu-blici Češkoj još oko 800 njihovih građana priznaje Hrvatima. Nakon »baršunaste revolucije« 1989. i postupnog uvođenja demokracije u zemlji, naši su sunarodnjaci osnovali Društvo građana hrvatske narodnosti u Češkoj Republici, koje je i ove godine, 11. rujna, organiziralo svoj III. kulturni dan, zvan »kiritof« ili crkveni god. Na nj su došli brojni nekadaš-nji žitelji sela, ne samo oni iz zemlje nego i iz susjedne Austrije te Njema-čke i prekoceanskih zemalja. Frielištofskom su kulturnom druženju bili nazočni i gosti iz Austrije, Slovačke, Hrvatske« (S. Krpan, Na »kiritofii« moravskih Hrvata, Matica 10, 1993).

a) Hrvatska dijaspora

Dijaspora je grčka riječ koja označava rasutost, razbacanost, raseljenost ne-kog naroda u svijetu. U tom pogledu najveću dijasporu i po broju ljudi i dužini trajanja imaju Židovi, pa Cigani, a u novije vrijeme i Iraci, Hrvati, Armenci, Kur-di i drugi narodi koji nisu imali svoju državu nego su morali živjeti u zajednici ili u podaništvu drugih, tuđih država.

Hrvatska dijaspora stara je više od pola tisućljeća, ili upravo toliko, ako uz-memo u obzir da je započela nakon poraza hrvatske vojske na Krbavskom polju u Lici 1493. godine. Otada pa sve do sjajne pobjede kršćanskog i hrvatskog oružja u bitki kod Siska prije 400 godina, dne. 22. lipnja 1593, hrvatski je narod morao napuštati svoja ognjišta, kuće i imanja i bježati daleko na sjever i zapad, a na njegova staništa naselili su Turci svoje pomagače u osvajanjima i pljački - Vlahe - koji su zbog pravoslavne vjere u 19. vijeku, koje nazivaju i stoljećem naroda, postali Srbi. Tako je Hrvatska ostala bez svoga pučanstva, pa neko vri-jeme i bez teritorija koji je do 1791. uglavnom vratila.

Moravski Hrvati su jedan dio te velike hrvatske dijaspore u 16. stoljeću, oni su njezin najdalji i najsjeverniji dio, ali brojčano najslabiji i najviše podložan od-

narođivanju, rashrvaćivanju. Ipak, održali su se više od četiri stoljeća, sve dok ih, kako rekospo, nije vlada čeških komunista silom raselila i uputila u novu dijasporu, zapravo u dijasporu dijaspore. Oni su tada izgubili svaku vezu sa svojom starom domovinom Hrvatskom, ali i sa svojim novijom domovinom, svojim stoljetnim zavičajem - južnom Moravskom. Tako su ostali i bez domovine i bez zavičaja, bez svojih sela, domova, lapti (njiva) i luka (livada). Sve što su imali, ponijeli su u svojim zavežljajima, u svojim sjećanjima, u usmenoj predaji. Borili su se kako su znali, da im vladajući narod i to ne otme, onako kako su im oteali kuće i kućišta.

b) Život bez domovine i zavičaja

Puna četiri desetljeća živjeli su moravski Hrvati u progonstvu, iza socijalističke željezne zavjese, bez ikakvih dodira s gradišćanskim Hrvatima i matičnom zemljom Hrvatskom. Svaki onaj tko je do demokratskih promjena i pada socijalizma kao sustava prelazio čehoslovačku granicu kod Mikulova i vidio bodljikavu žicu, zna u kakvim su uvjetima živjeli i građani češke i slovačke nacionalnosti, a kamoli nepodobni i nepovjerljivi Hrvati koji su upravo s te granice zbog toga i bili protjerani.

O moravskim Hrvatima i njihovoj sudbini nije se smjelo ili htjelo pisati ni u Hrvatskoj gdje su svi oni koji su se osjećali Hrvatima u punom smislu te riječi bili u položaju sličnom onom u kojem su živjeli iseljeni Hrvati u Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj pa djelomice i u Austriji. Svako isticanje nacionalne svijesti, posebnosti jezika ili hrvatskih nacionalnih simbola smatralo se u najmanju ruku neprimjerenim pa i kažnjivim na razne, često nezakonite načine. Osim toga, nakon 1948. i sukoba s partijama i sistemima vlasti socijalističkih zemalja, Titova Jugoslavija je smatrana izvorom kontrarevolucije i sve što je iz nje dolazilo odbijano je s nepovjerenjem i osudom. Zbog svega toga nije matična zemlja - Hrvatska - osim časnih iznimaka i pojedinaca, mogla uspostaviti trajnije dodire s našom dijasporom. Zato ćemo teško naći objektivne, informativne i nacionalno afirmativne članke ili studije o problemima iseljene Hrvatske u službenim hrvatskim glasilima u domovini.

Sreća da tako nije bilo u Austriji gdje su gradišćanski Hrvati i usprkos nepridržavanju cl. 7 iz ugovora s Austrijom iz 1955. ipak uživali građanska ako već ne i potpuna nacionalno-politička prava. U njihovim glasilima se smjelo pisati i

razmišljati o hrvatskim problemima, pa i govoriti hrvatskim jezikom. Često su stoga pojedini gradišćansko-hrvatski intelektualci isticali da se čisto hrvatski moglo slobodno govoriti samo u Gradišću, a u Hrvatskoj samo hrvatsko-srpski, odnosno srpsko-hrvatski koji se sustavno od 1918. nametao putem uprave, sudstva, vojske, policije, školstva i svih zajedničkih službi.

Kao primjer brige za sudbinu Hrvata u Moravskoj navest ćemo članak Franje Horvata, pravnika iz Gradišća (pseudonim B. Tukavac), koji 1956. piše u svom kalendaru o njima nakon drugog svjetskog rata: »Prisilno iseljenje Nijemaca iz Češke i kasnije preseljavanja stanovništva u pogranični zona pogodila su našu braću Hrvate u okolici Mikulova (Nikolsburga). Oni su jur oko 400 ljet naseljeni u tom kraju i se održali do nedavna u tri sela, naime: Frelichovu, Preravi i Dobrom Polju. Nekad čisto hrvatsko selo Frelichovo ima danas tek 6 obitelji, a ostale preseljene su u Ursnitz, Moskovitz, Föhritz, Treskovitz, a mnoge i u okolici Olomuca i Moravskog Novog Mjesta. Neki su naseljeni u Moravskoj Gori, kade djelaju kot rudari, drvodjelci ili poljski djelači.«

Zatim pisac daje temeljne podatke o njihovoj prošlosti, divi se činjenici da su sačuvali svoj jezik, nošnju, običaje i hrvatska imena pa govori o njihovim skupovima gdje se povremeno nalaze: »Jednoč u ljetu se sastanu na shodišće (proštenje, D. P.) kod Svetog Brda kraj Olomuca, a svake nedilje kod Božje službe u Moravskom Novom Mjestu. Drugu nedilju mjeseca septembra držu »Dan Domovine«, ki im je postao pravim narodnim svetkom, na kom se sastane mlado i staro u nadi, da će im opet svanuti sloboda i da čedu se moć povratiti na svoje naušćene dome na svoja stara ognjišća.« Članak zaključuje s vjerom u povratak iz progonstva: »Današnji položaj Hrvatov u Moravskoj je vrlo težak, ali oni su preživili kroz dugi niz pokoljenj mnogih teških kušnji i se održali do danas, zato se moramo nadati, da će minuti i sadašnja kušnja i svanuti za njih ope bolji dani.«²

I spomeniti Frielištofac Hallavitsch piše³ o spontanim i organiziranim susretima moravskih Hrvata u iseljenju. Oni su za to iskoristili svaku priliku pa čak i pogrebe: »Ako smrt nekoga od njih pozove, a to je, nažalost, vrk> čest slučaj, oni će i taj gubitak iskoristiti, usprkos putu, da umrlome daju posljednju pratnju (počast).« Zatim i on govori o susretima kraj Olomuca, o nedjeljnim misama za

Hrvati u Moravskoj po boju (nakon II. svjetskog rata), »Ognjišće«, kalendar za 1956, 79. F. Horvat je bio jedan od rijetkih ako ne i jedini gradišćanski Hrvat koji je održavao stalne dodire s hrvatskom političkom emigracijom npr. u Argentini i za njih pisao članke.

1sto. Nažalost, bolji dani za moravske Hrvate nisu svanuli, ali čak ni nakon demokratskih promjena 1989.

³ Fröllesdorfer Ortgeschichte, n. dj., 60.

Hrvate u Moravskom Novom Gradu gdje su crkve gotovo uvijek pune, a te Službe Božje nadaleko čuvene.

Hallavitscheva povijest mjesta Frielištofa potakla je ipak jedan etnološki rad o moravskim Hrvatima, ali on nije bio napisan u hrvatskoj nego u Srbiji.⁴ Autorica Vidosava Stojančević se slučajno srela u sjevernoj Moravskoj s »Hrvatima« i dobila spomenuti rukopis, pa je na temelju njega napisala o njima etnološku raspravu koja je uvrštena i u zbornik »Moravští Charváti«.⁵ Nakon što je prepričala sadržaj Hallavitscheva rukopisa, ona zaključuje: »Današnje stanje ovih Hrvata (oko 1969) potomaka nekadašnjih stanovnika starog Frelihova, Dobrog Polja i Přerova, nije nigde zabeleženo, i mogli smo ga samo delimično zapaziti posljednjih godina, u slučajnim susretima prilikom putovanja kroz okolicu Olomuca, u naseljima Uničovu, Paseku, Huzovu i Šternbergu (...) Od starih frelihovskih porodica, po kazivanju stanovnika iz Uničova, danas su na području okruga Olomuc stalno nastanjene sledeće familije: Salomon, Hubeni, Ivančik, Sičan, Kuzmić, Mokrouž - u Uničovu: Andrejšić, Jurdić, Slunski, Križanić, Kuzmić - u Huzovu: Huleni i Kuzmići, doseljeni iz Huzova - u Paseku: Skokanić, Slunski, Kuzmić i Stavarić - u Šterbergu.«⁶

Zanimljivo je napomenuti da prema svjedočenju autorice ti Hrvati u sjevernoj Moravskoj »nisu izgubili svoje osećanje pripadnosti zavičajnoj celini, sa kojom, bar pojedinačno, neke porodice obnavljaju kontakte posle 1950, godine. Mnogima je, međutim, ova želja ostala neostvarena, zbog velike udaljenosti i materijalnih izdataka.«⁷ Isto tako su »Hrovati« i »Hrovatke« pomno čuvali svoju starinsku nošnju, održavali su običaje, npr. proslavu 1. maja s majskim drvetom, priređivali svadbe kao u južnoj Moravskoj, svečano krstili djecu, održavali crkvene procesije, a i ženili su se, koliko su to mogli, i dalje međusobno. O sačuvano- sti jezika: »Kao specifičnost u njihovoj kulturi i danas se još može pratiti očuvanost njihovog starog maternjeg jezika, koji je, i pored snažnih akulturacionih procesa, kroz koje je ova etnička grupa prolazila u svome viševekovnom razvitku, sačuvao mnoga svoja obeležja.«⁸ I na koncu V. Stojančević predlaže ono što upravo ovom knjigom želimo potaknuti: »S obzirom na današnje stanje uglavnom razbijene kompaktnosti ove hrvatske enklave, u suvremenim uslovima razvoja, svakako da treba što skorije proučiti njene etničke i kulturne vrednosti pre

⁴ Jedna starija hrvatska migraciona struja u Moravskoj. Neki problemi proučavanja jugoslavenskih enklava u ČSSR, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, knj. XXII, Beograd 1973.

⁵ Tiskan ćirilicom, uz francuski résumé, str. 208-228.

⁶ Isto, 223.

⁷ Nisu bili u pitanju samo udaljenosti i materijalni izdaci, nego i zabrane političkih organa.

⁸ Isto, 226.

nego što bude definitivno izgubljena za kulturno-istorijska komparativna proučavanja.«⁹

c) Demokratske promjene u ČSR i okupljanje Hrvata

Iz razgovora s nekim prognanim Hrvatima doznali smo da nekih mogućnosti okupljanja službenog karaktera nije bilo, a nije ni moglo biti za vladavine komunističkog režima, onog istog koji ih je raselio s namjerom da se više nikada ne sjedine i ne povrate u svoj zavičaj. Neki dodiri i susreti ostvarivani su samo uz pomoć crkve, i to rijetko, a nešto više na privatnoj osnovici. Ipak, sve je to bilo nedovoljno da se zaštiti ta mala narodnosna skupina. I dok su stariji čuvali

uspomenu na rodni kraj i nastojali uspostaviti kakve-takve veze, mlađi su se navikavali na novi zavičaj, uključivali se u život češke okoline, pa su se neki počeli družiti s Česima, sklapati brakove i tako razvodnjavati ionako razbijenu hrvatsku manjinu i slabiti njenu svijest o posebnosti.

Nakon prvih demokratskih promjena u Čehoslovačkoj i njenog pretvaranja iz Čehoslovačke Socijalističke Republike u Čehoslovačku Republiku 1989. otpočela su demokratska kretanja i među moravskim Hrvatima, osobito u Austriji, poglavito u Beču, ali i onima koji su potražili kruh u prekomorskim zemljama. U rukama mi je kopija pisma što ga je 10. studenoga (novembra) 1989. uputila Hermina Opluštilova, rođena Slunjski iz Frielištofa nekim Hrvatima po Češkoj, Slovačkoj, Austriji, Kanadi i drug-

Inž. Ilmermina-Mina Slunjski, udana Opluštil, kćera Lovre, po hrvatski zvana Minka Luovrina (u mladim danima). Izvor: Obiteljska fototeka obitelji Opluštil u Brnu.

⁹ Isto.

spremala za susrete hrvatskih preseljenika, da su Preravci prednjačili, za njima Dobropoljci i zatim Frielištofci.³¹

U okupljanju moravskih Hrvata i buđenju njihove već pomalo zaboravljene narodne svijesti, pripomogle su mnogo *Hrvatske novine* iz Željeznog (Eisestadt) i njihov urednik Peter Tyrann. Znamo da je k njemu nekoliko puta dolazila H. Opluštilova Slunška i da je kao plod tih susreta u njegovu listu izašlo nekoliko članaka posvećenih moravskim Hrvatima. Prvi veći članak objavljen je još 1986. pod naslovom »Moravski Hrvati na rubu propasti«.»³² U idućem broju *Hrvatskih novina* slijedio je još veći članak sa najvažnijim podacima od doseljenja u 16. st. do raseljenja 1948.³³ I nakon toga su te novine povremeno pisale o Hrvatima koji su bili »zgubljeni«. Ne samo za naše povjesničare nego i za jezikoslovce i slaviste.«³⁴

Najviše članaka o moravskim Hrvatima objavile su *Hrvatske novine* tijekom 1991. godine kad se je održao i Prvi hrvatski dan na Moravi u spomen 450.

Josef Lawitschka (Lavička), moravski Hrvat, rođen 1933. u Frielištofu, od 1989. jedan od glavnih djelatnika u novom pokretu i okupljanju prognanih južnomoravskih Hrvata. í

³¹ Isto.

³² Br. 45, 14. 11. 1986.

³³ Hr. 46, 21. 11. 1986, dio I, te u idućem broju dio II.

³⁴ Npr. 1. 5. 1987. objavljeno je pismo M. Vašaka pod naslovom: Mi Hrvati u Moravskoj srne bili jako mala manjina i pjesma Tuga u kojoj govori o »današnjm Turkima« koji su sjekli hrvatske glave i uzeli život hrvatskom selu Morave. Godine 1991. (7.5) objavljen je članak: Othmar Ružička u frielištofskoj crikvi, pa 12. 7. iste godne: Hrvatski molitvenik Hrvatov na Moravi i 14. 6: Divojke na piru su htile hitali vrlanj prik glave što ga je napisao P. Tyrann. Tu se opisuje bacanje posebnog svadbenog kolača preko glave i uspoređuje bacanje s istim običajima koje imaju gradišćanski Hrvati na Halt koji su se gotovo istodobno u 16. st. naselili u svoj novi zavičaj. Posebno je bio zapažen članak M. Vašaka: Lipa je bila i žalosna sudbina Frielištofcev (UN 27. 9. 1991) u kome dopunjava uspomene Bedřicha Siča, a urednik P. Tyrann ga prenosi u cijelosti kao »jedinствен jezični dokument«. Iste godine je objavljen i in memoriam Mini Slunskoj s naslovom: Hermina Opluštilova povjerenik Hrvatov Južne Moravske (18. 10).

obljetnice njihova doseljenja iz pradomovine Hrvatske.³⁵ Bio je to »susret Hrvatov Moravske, Češke, Slovačke, Ugarske i Austrije, a organizirao ga je Savez Moravskih Hrvatov, Mjesno zastupništvo Frielištof sa spomenutom Herminom Opluštilovom Slunski na čelu, te Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj. Toga dana (26. svibnja-maja) 1991. služena je najprije hrvatska sv. Misa, prva nakon četrdesetak godina, zatim je svečano otvoren »bojni spomenik«, održan kulturni program na kome su nastupili gosti-Hrvati iz Gradišća, Slovačke, a sve je završilo narodnim veseljem.³⁶ Ipak, središnji događaj na susretu bilo je otkrivanje spomenika poginulim u ratu 1914-1918. za koji su materijale donijeli iz Austrije, ponovno zlatnim slovima upisali stihove Franca Vašaka o »Hrvatskom selu« i »hrvatskim ljudima« koji vole svoj narodni jezik.³⁷

Iste godine još u nekoliko brojeva *Hrvatskih novina* objavljeni su članci o moravskim Hrvatima.³⁸ Tomu su se priključili i članovi HAK-a iz Beča³⁹ i publicirali poseban broj časopisa *Novi glas* posvećen Hrvatima na Moravi s podnaslovom »Moravski Hrvati, progonjeni i pozabijeni.«⁴⁰ I u Hrvatskoj se tada nakon duže vremena opet ponešto napisalo o moravskim Hrvatima, pa je poraslo zanimanje za njihovu tešku sudbinu.⁴¹ Prilikom prvog susreta u Frielištofu o povijesti moravskih Hrvata govorili su Hermina Opluštilova Slunski kao organizator i češki povjesničar Adolf Turek, najbolji poznavatelj i istraživač njihova doseljenja u 16. st.⁴² Tom prilikom su isložene i prodavane tri knjige, npr. spomenuta zbirka članaka R. Jeřabeka: Moravští Charváti, B. Siča: Spominjanje na rodni kraj koju je napisao uz pomoć Mile Vašaka i zbirka pjesama Mile Vašaka »Va Frielištofi«. Čitavu svečanost snimila je i Hrvatska televizija iz Zagreba.⁴³

³⁵ Rikard Ruzović napisao je članak: Hrvatski dan na Moravi u spomen 450. obljetnice (HN, 17. 5. 1991), a žalim je još nekoliko priloga objavio urednik P. Tyrann.

³⁶ Tiskana pozivnica-pozvanka uz I. kulturni dan Moravskih Hrvata.

Članak: Bojni spomenik na hrvatskom jeziku »na Moravi« uz sliku spomenika.

³⁷ Posebno je bio zapažen prilog P. Tyrana: 450 ljet su Hrvati na Moravi - Godina i mrzlina simptomatična za sudbinu Hrvatov na Moravi (godina je stari hrvatski naziv za kišu i hladnoću koja je vladala toga dana, D. P.), *Hrvatske novine*, 31. 5. 1991. u kojima su otisnute i brojne vrijedne fotografije.

³⁸ HAK = Hrvatski akademski klub, Schwindgasse 14 - Beč (Wien).

³⁹ *Novi glas* - magazin HAK-a, 1/1991, 24-28 uz nekoliko fotografija i kartu.

⁴⁰ U tome se posebno isticao Stjepan Krpan s nekoliko članaka, na primjer: Glas manjine koje nema, *Kana*, Zagreb 1989, 16: Riječ zavičajna, »Va Frielištofi«, *Vjesnik*, 24. 2. 1990; Raspad Moravskih Hrvata, *Glasnik HDZ-a*, 22. 9. 1990, 22-23; Veliko sjećanje - 450 godina od doseljenja Hrvata u Moravsku, *Nova Matica*, 5-6, 1991, 56-57; Moravskim Hrvatima u spomen, *Nova Matica* - Iseljnički kalendar 1991, 93-97. Osobno sam nekoliko puta govorio o moravskim Hrvatima na Hrvatskom radiju.

⁴¹ *Hrvatske novine* 31. 5. 1991. O A. Tureku smo govorili u uvodnom dijelu kao i u prvim poglavljima ove knjige.

⁴² O tome je Sanja Pražen s Hrvatske televizije snimila posebnu emisiju koja je emitirana tijekom 1991. godine.

I iduće 1992. godine sastali su se opet moravski Hrvati u Frielištofu na Drugi kulturni dan i tom prilikom obnovili spomenik za 400. obljetnicu doseljenja u Moravsku i dvije seoske kapelice. O tome pišu *Hrvatske novine*^{4*}: »Uz veliku pripomoć iseljenih Frielištofcev u Austriji, Jozefa Lavičke, Bruna Bauera i Sterke Hubenke su nabrali pinnez za popravljanje a dovezli su statute svecev, svičnjake, svete kipe i ubruse, stolnjake za oltare. To su pokupljali po crikva i kloštri u Austriji.« Na stari spomenik iz 1884. koji se nalazi u polju preko Jevišovke vratili su uništeni njemački natpis koji govori o 300. godišnjici doseljenja i dodali uz njega i hrvatski koji glasi: SPOMENIK svetačnosti 400. Ijet doseljenja Hrvatov na Južnu Moravu pripremana v hrvatskom porozumijenju selima, za gemejnski ried Frielištof: Mata Šalamon; Nuova Prerava: Ive Križanič; Dobro Puolje: Petar Anderšič, 15. septembra 1934.⁴⁵

Inž. Hermina Slunjska Opluštil otvara Prvi kirilof moravskih Hrvata u Frielištofu (Jevišovki) 1991. godine, (lijevo Peter Tyran, urednik *Hivatskili novina*).
Foto: Josip Krpan, Zagreb.

Hrvatske novine su i ovu proslavu pratile i o njoj objavile nekoliko članaka koje je napisao njihov urednik gosp. Peter Tyran.⁴⁶ Iz jednoga od njih prenijet ćemo nekoliko odlomaka,⁴⁷ na primjer: »Po drugi put su »Hrvati na Moravi« uz pripomoć Hrvatskog saveza u Slovačkoj priredili svoj kulturni dan (...) Došli su

^{4*} *Hrvatske novine*, 11. 9. i 18. 9. 1992.

⁴⁵ *kto*, 11. 9. 1992.

Iz navedenih članaka se vidi da je urednik *Hnalskih novina* gosp. Peter Tyran najzaslužniji što se pitanja sudbine i budućnosti moravskih Hrvata opet aktualiziralo i populariziralo, a prof. Stjepan Krpan je to učinio u Republici Hrvatskoj.

⁴⁷ Još je Hrvatov i u Moravskoj, HN, 25. 9. 1992. s 8 fotografija.

Mlada porijeklom iz Frielištofa pri »svetačnosti 450 Ijet Hrvati na Moravi« u maju 1991. ljeta (pri hrvatskoj maši u seoskoj crikvi).
Foto: Peter Tyran *Hrvatske novine*, Željezno (Eisenstadt).

je ravnao i pratio na orguljama dr. Jive M a a s z, Hrvat iz Slovačke. »Dobra akustika frielištofske crikve je tomu doprinesla, da je crikva nek tako odzvanjala od hrvatskih crikvenih jačak iz molitvenika »Kruh nebeski«, ki bi bio potriban još ostalim Hrvatom u Moravskoj.⁵¹ I te godine, kao i 1991. svečanosti su bili na-

^{4^} Misli na Hrvatski Grob, selo u Slovačkoj, sjeveroistočno od Bratislave.

⁴⁹ Hrvatski naziv za Devinsko Novo Selo, sjeverozapadno od Bratislave. • • • • •

⁵¹ Ferdo Takač je studirao u Zagrebu, tj. u »staroj domovini«. (O njemu pBu HN, 9. 10. 1992. kao »jedinom hrvatskom dušobrižniku u Slovačkoj«).

[^] U novije vrijeme molitvenici dolaze uglavnom iz Austrije, točnije iz željezanske biskupije. Grkveni zborovi Hrvata iz Slovačke imaju svoje fotokopijom umnožene molitvenike s pjesmama na staroslavenskom jeziku.

iz Austrije, Nimške i ostale Moravske, a med gosti je bflo i jako čuda Novo-seocev, Jandrofcev i Čanovcev isto kot i Grobljanov.⁴⁸ Dopodne je bio crikveni dio programa a otpodne zabavni, pri kom su nastupili: dičja grupa »Grbačieta« iz Tibinjskog Novoga Sela,⁴⁹ zbor i limena glazba grupe »Rosica«, Ženski zbor iz Jandrofa kot i po prvi put Mišani zbor Frielištof pod peljanjem gospodina Regena (Godinica). Premda su jačfli samo tri jačke, su dostali buran i glasan aplauz.«

Glavni organizator bik» je i opet Udruženje hrvatske manjine u Češkoj koje je nakon smrti Hermině Ophištlove Slunski preuzela kao predsjednica dr. Mfla Š a l a m ú n o v a i Jan Fabek kao tajnik. Svetu misu na hrvatskom služio je zaslužni hrvatski djelatnik u Slovačkoj pater Ferdo T a k a č, a njegova propovijed »je stala opet jednoć u znaku Hrvatstva i Hrvatov ne samo u staroj dijaspori, nego i u »staroj domovini.«⁵⁰ Pjevanu misu su pratile uspješno i skladno pjevačice iz Jandrofa, pjevači iz Čunova, a svime

Procesija moravskih Irvata prilikom posvećenju dviju kupciica u Frielištpfu (Jevišovki) 1992.
I-olo: D. Pavličević

Moravski Hrvati u Friclištofu (Jevišovki) 1992., prilikom posvete kapelice.
Foto: D. Favličević

Obnovljeni spomenik doseljenja Hrvata iz 1884. nakon svečanog otkrivanja
u Friclištofu (Jevišovki) 1992.
Foto: D. Pavličević

zočni predstavnici Hrvata iz stare domovine koji su o tome izvijestili javnost u novoj Republici Hrvatskoj.⁵²

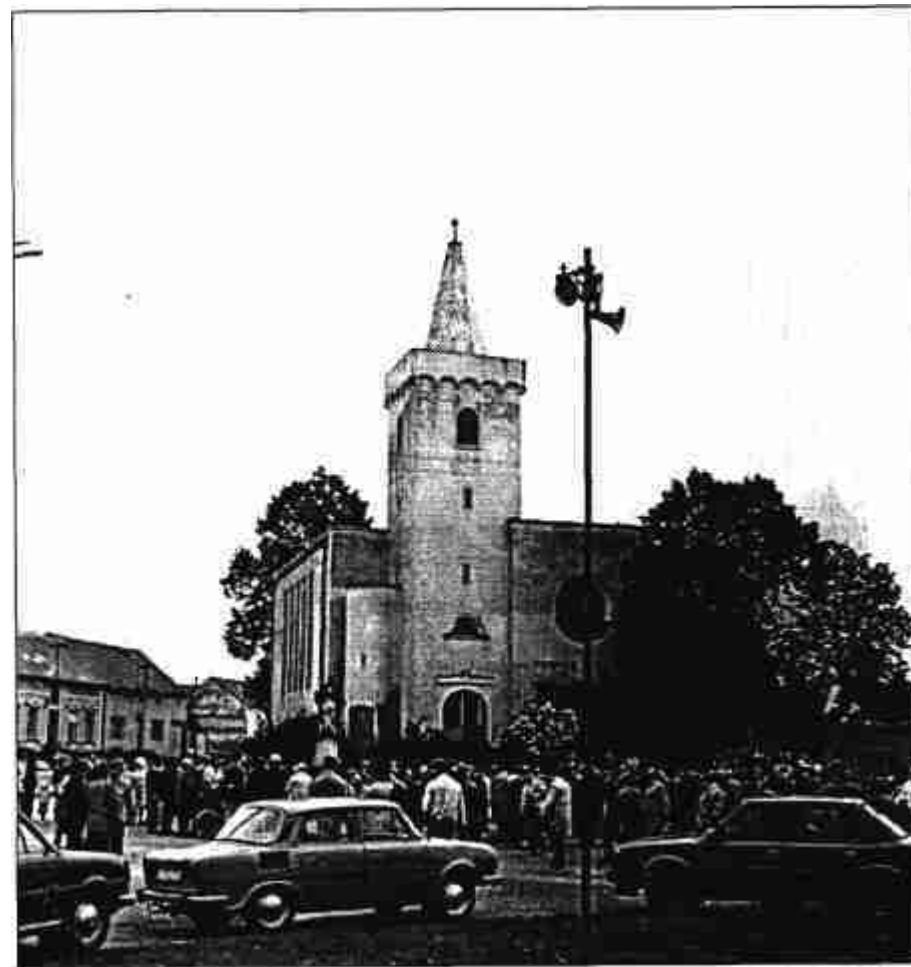
I 1993. godine je Udruženje hrvatske manjine Češke Republike priredilo Treći kulturni dan ili kiritov⁵³ Hrvata u Moravi u Frielištofu (11. rujna-septembra 1993) koji su također vodili spomenuti dr. Mila Šalamúnova kao predsjednica, tajnik Jan Fabek, a iz Austrije je sve opet preuzeo Josef Lawitschka kao i u dotadašnjim skupovima. Glavni gost bio je dr. Stefan László, biskup dijeceze Željezno (Eisenstadt) u mirovini, po majci Hrvat iz Gradišća koji je vodio »hrvatsku mašu« uz pomoć patera Takáča i češkog župnika S. Tvaružeke iz Hrušovana. »U svojoj prodiki, dijelom na hrvatskom, dijelom na nimeškom jeziku, je biskup László opomenuo vjernike, da »smo došli da poštvamo

Moravski Hrvati na II. kiritofu u Frielištofu (Jevišovki), 1992. Foto: D. Pavličević

Godine 1991. kao gost iz Hrvatske bio je nazočan prof S. Krpan, a 1992. dr. Dragutin Pavličević koji su zastupali Maticu Hrvatsku i Hrvatsku maticu iseljenika.

Kiritov je germanizam u jeziku moravskih Hrvata, a označava Kirchentag, crkveni dan, proštenje, Kirchweih (kirvaj).

Na III. kiritofu moravskih Hrvata pred crkvom u Frielištofu (Jevišovki) 1993.
Foto: S. Krpan, 1993.

Hrvati na Južnoj Moravi svečuju kiritof

Udruženje hrvatske manjine u Češkoj su bili na dogovoru, u Frielištofu

Biskup Laszlo na hrvatskom kiritofu u Frielištofu, subota 11. septembra u 10.00

Glavni organizacijski odbor III. kulturnog dana - kiritofa - moravskih Hrvata u Frielištofu.

Foto: P. Tyran, urednik *Hrvatskih novina*. ; ,

našu narodnost, da gajimo svoj materinski jezik«. S otvorenim očima i ustima su ljudi gledali i slušali biskupa, jer najveći dio njih još nikada nije čuo hrvatsku mašu, a kamoli da bi po hrvatsku jačili iz molitvenika Kruh nebeski »Ja se ne bi osigurao pred grob moje majke, ako bi zatajio nje jezik« - rekao je biskup László znajući za to, da se jako zgublja hrvatska rič med ovom najsjevernijom granom Gradišćanskih

Hrvatov. »Manjine su obogaćenje većinskih národov« - rekao je biskup iz Željezna - »a materinski jezik je najkraći put k srcu.« Da su ove riči potresle većkoga ovih Frielištofcev, danas rašicanih po cijelom svitu, ne treba osebjuno naglasiti.⁵⁴

Počasni gosti imali su zajednički objed i tom prilikom su predali darove i knjige moravskim Hrvatima, dogovorili se o daljnjem radu, a zatim posjetili Mjesni ured Jevišovke gdje su ih primili predstavnici čeških vlasti s gosp. Vagom na čelu. Oni su sve učinili kako bi bivši Frielištofci osjećali ugodno u svom nekadašnjem rodnom selu. Većina uzvanika, a poglavito delegacija iz Republike Hrvatske⁵⁵ pohodili su i ovaj put dom József Schneidera kamo svi navraćaju ako žele nešto više doznati o Hrvatima u Moravskoj, čuti domaću riječ i podsjetiti se na stare običaje.⁵⁶ U popodnevnom satima nastupile su brojne folklorne skupine u nošnjama moravskih Hrvata ili sličnim nošnjama susjednih Slovača, npr. grupa Pálavá, miješani zbor raseljenih moravskih Hrvata i drugi npr. Čunovci, Jandrofci.⁵⁷ Iz daleke Kanade došao je Milo Vašak, pjesnik moravskih Hrvata i njihov živi leksikon.⁵⁸

d) Pitanje odštete i povratka na stara ognjišta

Budući da se u svim bivšim socijalističkim zemljama postavio pitanje vraćanja oduzete imovine u tzv. nacionalizaciji i konfiskaciji, što su bili pravni izrazi za otimanje tuđih dobara, koje je imalo često ne samo klasni, socijalni nego i nacionalni ili vjerski prizvuk, npr. u Čehoslovačkoj su također uzete tvornice, veleposjedi bogatim Česima i Slovacima, ali i Nijemcima, Hrvatima, ponegdje Židovima, postavilo se nakon promjena 1989. i pitanje vraćanja oduzetog. Protiv ovih posljednjih je nacionalizacija i konfiskacija provedena dosljedno i potpuno, njima je uzeto sve što su imali i još protjerani, šikanirani, a neki i likvidirani,

⁵⁴ *Hrvatske novine*, (dalje skraćeno UN) 17. 9. 1993, članak: Biskup dr. Štefan László na hrvatskom kiritofu u Frielištofu. O tome je pisao i S. Krpan u *Glasi koncila* 39, 26. 9. 1993. i u *Matici* 10, 1993, 19 (Na kiritofu moravskih Hrvata).

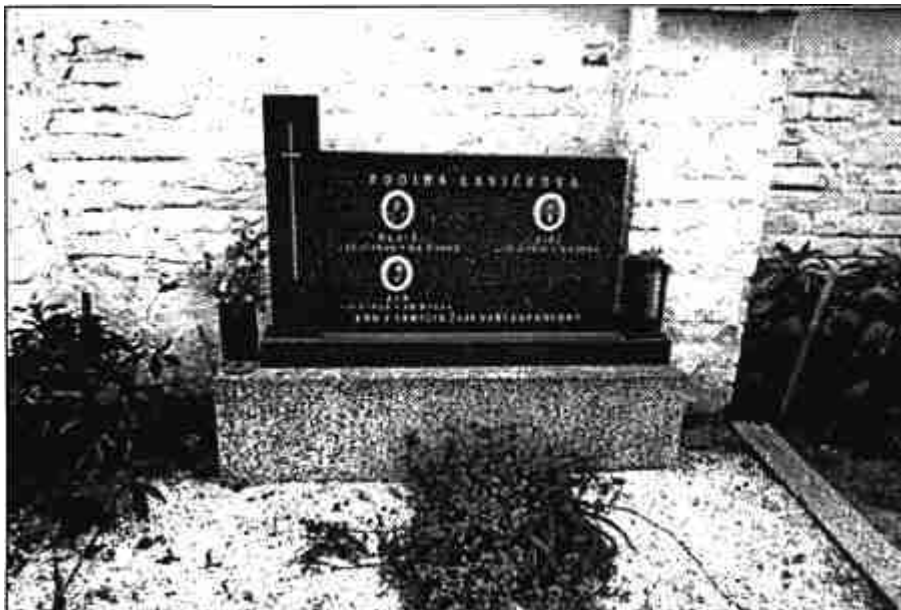
⁵⁵ S. Krpan i D. Pavličević.

⁵⁶ Posjetio sam tri puta dom József Schneidera i dobio od njega i njegove supruge mnoge korisne obavijesti o moravskim Hrvatima na čemu im najljubeznije zahvaljujem.

⁵⁷ Čunovo i Jandrof su hrvatska sela jugoistočno od Bratislave.

⁵⁸ Iz pisama, članaka i književnih radova Mile Vašaka dobio sam brojne podatke o životu, raseljenu i povijesti moravskih Hrvata, a prilikom susreta u Beču i Frielištofu 10. i 11. 9. 1993. odgovorio mi je na brojna pitanja na čemu mu mnogo zahvaljujem.

osobito u preokretu 1945. kad je svojevrsno »čišćenje« provodila i Crvena Armija. U strahu od likvidacije pobjeglo je nakon rata 1945. i nekoliko stotina moravskih Hrvata u Austriju ili Njemačku, a otud i u preokooceanske zemlje. Smatralo se da je samo iz tri naša sela pobjeglo u Austriju i poglavito u Beč oko 200 ljudi.

Nadgrobní spomenik obitelji Lavička u Frielištofu (Jevišovki).
Foto: J. Lawitschka 1991.

Nakon mirnog preuzimanja vlasti i odstupanja komunista 1989, koju u Češkoj i Slovačkoj nazivaju popularno »revolucijom«, počeli su se ljudi slobodnije kretati, putovati, sastajati, pa su poneki od prognanih i pobjeglih prvi put posjetili svoje lapte, luke, hiže, ognjišta i kućišta. Bilo je i onih koji su htjeli kupiti, vratiti ili dobiti natrag oduzeto, pa makar im ono služilo kao kuće za odmor, ljetnji boravak ili slično. U sklopu takvih razmišljanja okupili su se i moravski Hrvati i postavili pitanje obeštećenja ili vraćanja oduzetih kuća i oranica (reparacije) kao i mogućnost vraćanja u svoja sela.

Prva vijest o tom problemu pojavila se i opet u *Hrvatskim novinama* pod naslovom: Nimci, Hrvati i Ugri u ČSFR-u imaju opet ufanja za odštetu po bilateralnom sporazumu med Nimškom i ČSFR-om - Hrvati Moravske čekaju reparaciju.⁵⁹ Nakon potpisivanja ugovora imedu Njemačke i Češoslovačke Federativne Republike i predstavnici moravskih Hrvata su pokrenuli pitanje odštete, a

je njihov tajnik Udruženja Jan Fabek 1991. otišao u Prag da s vladinim predstavnicima razgovara o tome.⁶⁰ Na istom mjestu piše i Peter Tyran članak: »Neopisiva tuga i nevolja mogla bi se malo utišiti« u kome ukratko izvještava zašto su i kako moravski Hrvati preseljeni potkraj II. svjetskog rata iz svojih sela, a zatim piše: »U pismenoj molbi obratio se Hanzi (Ivan, Jan, D. P.) Fabek predsjedniku Češke federativne republike i ga prosio, da bi i Frielištofcem vmuli njevo imanje u domaćem selu. Dobili su pred kratkim odgovor, da Češka vlada u tom poslu ne mora postupati, ar za takove odluke još nije nikakov zákonov. Ali očevidno se o tom jur raspravlja na najviši politički razina u Češkoj Republici Hanzi Fabek, naime, dobio je pismo od regionalnog Češkog par-

Od Slunja u Hrvatskoj do Slunjskih u Moravskoj.
Nadgrobní spomenik obitelji Slunjski u Novoj PreravL
Foto: D. Pavličević, 1991.

⁵⁹ HN, 25. 10. 1991.

⁶⁰ Fabek je rodeni Frielištofac, već nekoliko godina je uz pokojnu H. Slunski Opluštilovu i dr. M. Šalamúnovu glavni pokretač okupljanja moravskih Hrvata u Češkoj. Tajnik je (sekretar) Udruženja hrvatske manjine u Češkoj Republici.

lamenta i Ministarstva za financije, u kom je citirana nimška i ugarska nacionalnost. A Hrvati u ovom poslu jasno potribuju, da nje isto tretiraju kot Nimce, i da im clavaju istu odštetu kot Nimcem, ar su isto pretrpili kot Nimci: izvlašćenje (Enteignung).

Zasada se raspravlja o odštetu, reparaciji samo za prognanike (Vertriebene), ki su ostali državljani ČSFR-a. Iako se pokušava ta posao riješiti paušalno, neće ništa preostati, nego da si svaki pojedini mora najeti odvjetnika (notera) i da po stari arhivi i uredi išće dokumente, ča je koč bilo njegovo, ke su bile njegove parcele i kako su se nazivali njegovi lapti. Ljudi, ke to naliže, nikako ne želju, da im se vrne nešto, ča je bilo njevo ali ča je ki drugi jur privatno kupio u minuli četrdeset ljeti. Nikako ne želju novo izvlašćenje, ča bi bila ista nepravdičnost prema drugim.⁶¹ Nikako ne želju, da se drugim to isto dogodi ča su oni sami morali pretrpiti. Ali zato predlažu kompenzaciju; na primjer: ako su komu zeli lapte u Frielištofu ili Preravi, onda bi mu istu površinu mogli vinuti iz državnoga imanja, npr. u Huzovi ili Šternberkû, kamo su seljaki svojčas silom preseljeni. Ova kompenzacija je tim realističnija, ar je još jako čuda polja u državnom posjedstvu.

U vezi vraćanja bivšega privatnoga imanja onim, kim je država 'prisilno sve uzela, javili svoj interes pravoda mnogi Hrvati i Nimci, ki danas živu izvan Češke odnosno Južne Moravske. Iako svi od njih imaju austrijsko, nimško, kanadsko ili drugo državljanstvo i putovnicu/pasoš te države, mnogi od njih još nikada nisu ispisani kot državljani npr. Češke. To znači de facto imaju duplo državljanstvo a tim i pravo na odštetu po onom principu, ki valja za prognanike, ki nikada nisu bili drugo nego čehoslovački državljani - pravoda samo u slučaju da najviša politika u Pragu pozitivno odluči o ovakvom zakonu. U smislu dobrosjedskih odnosev i s Nimškom i Austrijom bi to tribalo biti i u interesu ČSFR-a.⁶²

Razgovarao sam nedavno s nekim moravskim Hrvatima koji su skupili dokumente o posjedovnim odnosima u svojim bivšim selima, ali do jeseni 1993. nije ništa ostvareno. Oni i dalje čekaju, ako ne povratak u svoje domove iz kojih su silom istjerani, ono makar malo pravde i materijalne ili novčane naknade. Slično se događa s vraćanjem posjeda i u drugim postkomunističkim zemljama, pa i u Hrvatskoj, s tim procesom, nazvanim denacionalizacija, još se uvijek čeka, navodno, nisu još gotovi zakoni. Očito su sve vlade oprezne s tim delikatnim poslom, da ne urade ono što su moravski Hrvati odmah istaknuli, tj. da se vraćanjem pravde jednima ne uradi nova nepravda drugima.

⁶¹ Tim činom su Hrvati iz Moravske pokazali svoju ljudsku crtu. Oni su odbili da se drugima uradi nasilje kao što je njima svojedobno učinjeno.

⁶² UN, 25. 10. 1991.

e) Razmišljanje o sudbini i budućnosti moravskih Hrvata

Već potkraj 19. st. postavljali su neki pisci članaka o moravskim Hrvatima i pitanje njihova opstanka, održanja, njihove sudbine kao Hrvata u njemačko-češkom moru. Prvi je to pitanje izravno postavio ponajbolji njihov poznavatelj, hrvatski jezikoslovac Ivan Milčetić.⁶³ On se pita: »Hoće li se moravski Hrvati spasiti?« Odmah zatim navodi župnika A. Maleca, Čeha, koji je o njima najviše znao i napisao. On kaže kako će oni »i u budućnosti prkositi poput stijene njemačkoj poplavi.«⁶⁴ I doista, oni su prkosili njemačkoj poplavi, ali nisu izdržali sustavnu čehizaciju, a kad i ona nije dala rezultata koji su se očekivali, nisu mogli preživjeti nasilno preseljenje nakon II. svjetskog rata. Jedan od razloga poraznih prognoza o budućnosti moravskih Hrvata kao naroda je i pomanjkanje škola na hrvatskom jeziku, nedovoljna služba božija, a isto tako i potpuni nedostatak domaćih školovanih ljudi, inteligencije, jer se svaki obrazovani Hrvat nakon svršenih njemačkih škola obično ponijemčio. Milčetić zaključuje kako će Hrvati, ako i dobiju domaću riječ u školi i crkvi, ipak teško izbjeći »u dalekoj budućnosti asimilaciju sa srodnim Česima« koji će se oduprijeti Nijemcima, stvoriti vlastitu državu i postati gospodari u njoj. Tim riječima je naš učeni Krčanin Milčetić preokao slom Austro-Ugarske i stvaranje Čehoslovačke i to puna dva desetljeća prije.⁶⁵

U razdoblju između dva svjetska rata, kad je putem škola i crkve ostvarivana gotovo potpuna čehizacija moravskih Hrvata, otvoreno pitanje o njihovoj nacionalnoj budućnosti postavio je hrvatski publicist češkog podrijetla Hinko Sirovatka.⁶⁶ Njega je na to potaknuo češki etnolog František Pospíšil koji je tvrdio da će češka škola u samo dva-tri naraštaja potpuno izbrisati hrvatski jezik i njihovu nacionalnu svijest na temelju tzv. kulturne biologije. Tomu se Sirovatka odupro i zahtijevao da se nasuprot češke vodi hrvatska školska politika, a to bi značilo otvaranje hrvatskih škola na temelju ugovora koje su o međusobnoj zaštiti nacionalnih manjina sklopile Čehoslovačka i ondašnja Jugoslavija. Međutim, s obzirom na odnose koji su u toj državi postojali, na potčinjen položaj hrvatskog naroda u njoj, to je bilo neizvedivo. I dok su češki učitelji ipak stigli u češka i slovačka sela u Jugoslaviji, u hrvatska sela u Čehoslovačkoj nije službeno došao ni jedan hrvatski učitelj.

⁶³ O tome vidi Milčetićev članak na kraju ove knjige.

⁶⁴ O Malecu vidi nekoliko priloga na kraju knjige kao i u povijesnom dijelu potkraj 19. stoljeća.

⁶⁵ Pisao je o tome 1895, a Čehoslovačka Republika nastala je potkraj 1918. godine.

⁶⁶ Vidi o Sirovatki prilog na kraju knjige.

Već sredinom osamdesetih godina 20. st. kad su se osjetili demokratski procesi u Čehoslovačkoj, počelo je gibanje među moravskim Hrvatima, poglavito onima naseljenim u Austriji, pa se postavljalo pitanje: kako dalje? I među njima nije bilo jedinstva. I dalje su raspravljali o svojoj teškoj sudbini i pitali se da li bi bolje prošli da su se više oslanjali na Čeha, a manje na Nijemce, kao i što bi bilo da su u ratu eventualno pobijedili Nijemci? To je na temelju izjava bečkih moravskih Hrvata sažeo u nekoliko rečenica svog članka »Moravski Hrvati na rubu propasti« često spominjani Peter Tyran: »Ovi Frielištofci i Preravci u Austriji, danas med 53 i 80 ljet stari, jako rado mislu na svoju domovinu u Južnoj Moravskoj. Sada jur srnu i skoro svi opet prik granice u Česku i pohoditi svoje rodjake i poznanice. U Frielištof i Novu Preravu najzad je došlo opet nekoliko Hrvatov, ali uglavnom onde sada živu Čehi i Bulgari.⁶⁷ Najvećim dijelom su se ovi Hrvati pomirili sa svojom sudbinom. Ostali drugi su još svenek puni mržnje, splašeni i bojažljivi. Zapravo su to oni, ki se već najveć poufali i naslanjali na Nimce za vrime boja.⁶⁸ Ovi zadnji su i za apsolutnu asimilaciju, oni bi najradije zatajili ča su, ar mislu da bi veću »Abfertigung-u«⁶⁹ dostali, ako ne bi bili Hrvati nego Nimci. Da bi Hitler dobio ov boj, bi Gradišćanski Hrvati vjerojatno pretrpili isto, tzv »Endlösung«⁷⁰ ili bi po postojeći i poznati plani danas bili negdje na poluotoku Krimu. Zač bi išlo Moravskim Hrvatom drugačije?»⁷¹

Budući da većina moravskih Hrvata, kako onih u Austriji, tako i oni u sjevernoj Moravskoj, nisu živući u stranim sredinama, miješajući se u brakovima s Česima, Slovacima, Austrijancima, naučili svoju djecu materinskom jeziku, pisac im najavljuje skoru propast, nestanak koji će uslijediti po izumruću ove generacije.⁷² On kaže: »Premda je nekim od njih danas žao, da svoj materinski jezik nisu dalje dali svojoj dići (uglavnom su ovo mišana hištva) se mora na žalost ustanoviti, da će hrvatski jezik Moravskih Hrvatov izumrit s ovom generacijom. Ali znam da ide sudbina i kod njih drugim putom nego sam ja prorokovao. Samo neka ćedu u budućnosti još spomenuti na ovu propalu granu gradišćan-

⁶⁷ HN, 21. 11. 1986. Misli se na Slovake koji su potkraj 19. st. preseljeni u Bugarsku te nakon II. svjetskog rata vraćeni natrag, ali ne u Slovačku nego i Moravsku, u Frielištof. Njih se desetak i nakon preseljenja upisalo prilikom popisa kao Bugarci.

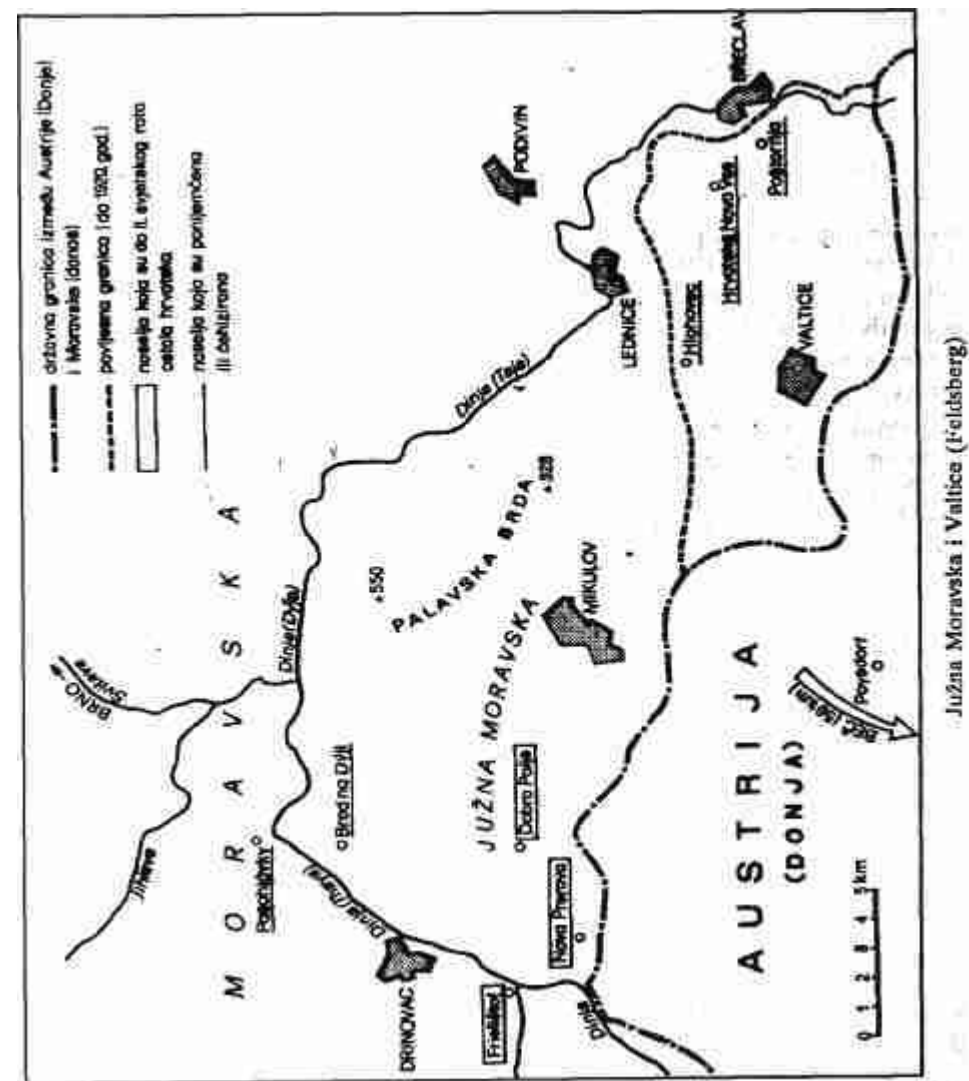
⁶⁸ Pristaše Nijemaca u II. svjetskom ratu.

Die Abfertigung, njem. = otprema, otpremnina, odšteta, reparacije za oduzeta imanja. Oni su, očito, razmišljali praktično, tj. da će Česi lakše vratiti oduzeto građanima snažne Njemačke, nego Hrvatima koji još tada nisi imali svoju slobodnu državu.

Die Endlösung, njem. = konačno rješenje.

⁷¹ Bili su to planovi o raseljenu Hrvata, pa i drugih Slavena u Trećem Reichu, obično u Rusiju. Tako je u Hrvatskoj bila poznata parola: »A Hrvate za Karpate!« (tj. treba ih preseliti).

⁷² HN, 5. 12. 1986. Većina djece pa i najaktivnijih moravskih Hrvata ne znaju hrvatski jezik.

skohrvatskog naroda. Imena kotno Andrešić, Ivanšić, Kulašić, Kuničky, Lavička, Sičan, Slavic, Slunjski, Suparić, Šalamún, Vranešić i dr. čedu biti za nekoliko ljet ili desetljeć dokaz u telefonskom imeniku, da su ovde koč živili Moravski Hrvati, grana gradišćanskohrvatskog naroda.«⁷³

Erich Slunsky, jedan od potomaka stare hrvatske obitelji iz Frielištofa, piše o njihovoj sudbini u *Hrvatskim novinama* u dopisu pod karakterističnim naslovom: Komunisti su zlikvidirali nas Hrvate na Moravi⁷⁴ i o mogućnosti povratka 11 nekadašnja njihova sela, pa zaključuje: »Imame danas možnost vratit se va naše rodno selo, dobit naše lapte i hiže najzad. Ale je to jako teško.« I zatim nastavlja na njemačkom jer, kako kaže, išao je nekoliko godina u češku, zatim u doba rata u njemačku školu, pa ni jedan jezik nije dobro naučio. On tvrdi da njihovo imanje u rodnim selima neće »nasljednici komunističkih uredskih slugu bez borbe vratiti.« Naime, »gazde smo protjerali, ali sluge su ostale.« Po njegovu mišljenju neće se naći gotovo ni jedan čovjek koji bi htio natrag u tri bivša hrvatska sela.

»Svaki onaj tko je u tuđini svoje korijenje pustio, našao je neko svoje odredeno »mjesto pod suncem«. Naša djeca uopće ne žele natrag, oni rodna sela svojih očeva poznaju samo iz opisa ili posjeta.«⁷⁵ Slično su mi pričali i drugi, npr. Joza Godinić (službeno Regen) koji živi u sjevernoj Moravskoj kaže da su mnogi oženjeni Čehinjama, da su djeca završila češke škole, da hrvatski jedva razumiju i da neće natrag u njihov, a ne svoj zavičaj.

I Milo Vašak, koji iako živi u Kanadi, ponajbolje poznaje probleme moravskih Hrvata pa tvrdi 1990. kako oni nemaju budućnosti: »Mi ćemo, i da se u ČSR sve promijeni vreda (redom, D. P.) nestati, jer 40 godina razseljenja tako male manjine je sasvim razbilo povezanost a daljnji razvitak naše narodnosti. Djeca a unuki su se poženiili s Česi. Na žalost sam prošlo ljetu, kad je bila jedna moja rođakinja ovde na posjeti, moral konstatirat da se mnogi naši ljudi međusobno češki spominaju.«⁷⁶ U odgovoru prof. Stjepanu Krpanu on kaže: »Vi pišete o tom da bi tribala češka vlada vrnut sve Hrvate va njihova sela. No ti ni već moguće. Ono ča mi svi naši ljudi pišu je da se oni niebi htili vrnut, ti stariji ča bi se bili vrnuli su ur poumirali a ti mlaji su virasli va drugačijoj sredini a se

⁷³ Isto.

⁷ HN, 16. 4. 1993. On piše na svom hrvatsko-njemačkom jeziku otprilike ovako: »Ich bin einer von wenigen Kroaten der južno Moravskoj manjini, spreche ich mit meiner Frau daheim noch immer hrvatski. Naša djeca ne znaju govorit hrvatski, ali razumiju.«

Isto. prijevod, jer pisac zaključuje: »Weiter schreibe ich in deutscher Sprache. Es geht schneller und ich brauche kein Wörterbuch« (Dalje ću pisati njemački, ići će brže i neću rabiti rječnik).

⁷⁶ 1/, pisma prof. S. Krpanu od 3. 2. 1990. koje mi je on odstupio u kopiji na korištenje.

Sdružení občanů chorvatské národnosti České republiky
Udruženje hrvatske manjine u Češkoj republici

BULLETIN

ohlédnutí za uplynulé tříleté působení 1991 - 1993

Prvi Bilten koji je izdalo Udruženje hrvatske manjine u Češkoj 1993. godine

poženili većinom s Čehi. Njihova dica ur anji (niti) hrvatski ne govoriju. Os neki ča su bili mala dica, tako daj šiest, sedam liet kad su viselilia su s čaću a maju duoma govorili, hrvatski znaju.«⁷⁷

Završit ćemo s ovim Vašakovim riječima koji tvrdi da oni koji bi se vratili već počivaju po grobljima sjeverne, brdovite Moravske, ili su rasuti i u poznim godinama u preko 130 sela, u nekoliko zemalja ili kontinenata, pa, kako kaže jedan od moravskih Hrvata, ono što nisu uspjeli Nijemci u 400 godina, uradili su češki komunisti u samo pet godina.⁷⁸ Razbili su, uništili jedan mali narod, zapravo jednu njegovu granu koja još nije, ali će uskoro trajno uvenuti i nestati. Ostat će samo nadgrobni spomenici s hrvatskim prezimenima, pokoji spomenik i knjige poput ove.

⁷⁷ Pismo od 6. 6. 1990. pisano iz Burlingtona u Kanadi.

⁷⁸ E. Slunskv u spomenutom članku, dopisu HN, 16. 4. 1993. On piše doslovce: »Ča se ni podarilo Nimcom za 400 liet, to se podarilo češkim komunistom za 5 liet, zlikvidirati hrvatsku manjinu na Moravi.«

III. PRILOZI

O MORAVSKIM HRVATIMA OD 1842. DO 1992. GODINE

U posljednjih 150 godina napisano je mnogo raznih tekstova o moravskim Hrvatima od kojih neki imaju i danas dokumentarnu pa i literarnu vrijednost. Budući da su razbacani po raznim časopisima u nekoliko zemalja i da su većini zainteresiranih gotovo nedostupni, sabrali smo ih ovdje, dopunili objašnjenjima, a poneke preveli i prilagodili. Prilikom izbora nastojali smo uzeti samo one najvažnije ili pak, ono najhitnije u njima, a da bismo ih učinili upotrebljivijim i zamjetnijim, dodali smo im naslove i podnaslove prema vlastitom izboru. • > '

Priloge smo poredah' po vremenskom slijedu od najstarijeg iz 1842. gotovo do danas, a podnaslovi označavaju njihovu stručnu usmjerenost Strane riječi, pojmove i druge današnjem čitatelju nepoznate činjenice označili smo brojem i objasnili u zagradama, odnosno u bilješci na kraju teksta. U uvodnom dijelu prije svakog priloga rekli smo tko mu je autor, otkud je preuzet i koji su zahvati na njemu izvedeni. U načelu, nastojali smo zadržati izvornu vrijednost i temeljne značajke vremena i prostora u kome su nastali, a u nekim priložima ostavili smo namjerno neke tematske sličnosti, koje se ponavljaju, npr. o narodnom životu, nošnjama, običajima, jeziku, kućama i svemu onome što je bflo karakteristično za tu hrvatsku narodnu-skupinu.

MORAVSKI HÄRVATI 1842.

Iako su pivi podaci o postojanju Hrvata u južnoj Moravskoj došli u Hrvatsku već potkraj 18. stoljeća putem etnoloških i geografskih radova njemačkih znanstvenika, pa premda su i neki slavisti poput Čeha Josefa Dobrovskog o njima obavijestili i uglednog zagrebačkog biskupa i dobrotvora Maksimilijana Vrhovca,¹ prvi članak o toj maloj, najsjevernijoj hrvatskoj nacionalnoj skupini objavljen je u matičnoj domovini samo nekoliko godina od početka narodnog preporoda. Bilo je to u Danici Ilirskoj, br. 15 iz god. 1842. i, koliko za sada znamo, bio je to prvi članak o moravskim Hrvatima u Hrvatskoj.² Zbog toga ćemo ga prenijeti u cijelosti, pa i ondašnjim načinom pisanja, ali uz potrebe obrazloženje u popratnim bilješkama. Napisao ga je J. N. Enders i objavio u listu Pilger na njemačkom jeziku.³

Od »barbarskih Turakah gonjeni«

U drugoj polovini 16. veka,⁴ pod blagotvornom vladavinom drugoga harvatsko-slavonskoga kralja Maksimilijana II.⁵ iz doma austrijskoga,⁶ mnogi Härvati, po svojoj prilici čestimi napadanji i besnoćami barbarskih Turakah gonjeni, iz domovine su svoje izišli. Tada se je jedna kolonija Härvatah, koji biahu nazvani i

O tome piše Miroslava Despot u članku Maksimilijan Vrhovac - život i rad (1752-1827) *Naše teme* 7-8, Zagreb 1972, 1142.

~ Budući da ovaj rad nije upisan ni u jednu bibliografiju, smatralo se da je prvi članak objavljen tek 1862. koji također prenosimo ovdje kao drugi prilog.

Prevoditelj, vjerojatno netko od iliraca, možda i S. Vraz, nije naveo ništa podrobije o broju *Pilgem*, mjestu i godini objavljivanja. To ne može biti karlovački *Der Pilger* (hodočasnik) koji je počeo izlaziti 1845. godine.

Tada je bilo u uporabi još slovo č ili rogato e koje je stajalo umjesto ije, i ili e, za prijeglas tzv. glasa jat.

⁵ Budući da su Hrvati na saboru u Cetinu 1527. izabrali za svog kralja Ferdinanda I, svi ostali vladari bili su austrijski (njemački) carevi i hrvatski (pa i ugarski) kraljevi.

⁶ Dom austrijski bili su Habsburgovci, tj. njihova dinastija, a od 1712, nakon Hrvatske pragmatičke sankcije, bila je to kuća Habsburško-lotarinška (od Marije Terezije 1740).

Kroboti, Grobati, Hrobati, ili Podlučaci, ustanila na gospodštini Dirnholzkoy u Bärnskom okružju,⁷ naime u mestih: Fröllersdorf, Gutenfeld i Novi Přerov, zatim kod Bredslava⁸ i Lednice.

r , Ovaj narod živi na prostoru od 2 milje², i gotovo sarnimi Nēmci je okružen. Odlikuje se sačuvanjem svoga harvatskog jezika, koi - kao grana velikoga slavjanskoga stabla - srodan je sa češkim i moravskim, ali od svih ilirskih⁹ narečjah poljskomu najspodobnii; odlikuje se nošnjom, navadami i običaji svojih'otacah. Kad bi se tko med njimi, bavio, mislio bi, da se nahodí u pravoj domovini otoga naroda, t.j. u lěpoj, romantickej Härvatskoj. - Čisto sačuvanje njihovih navadah i običajah valja tražiti naročito pri ženitbah, koje, osim rědkih progodah, ne bivaju nikad izvan svojega roda.¹⁰

Moravski Härvati jesu visoki, krepki i zdravi ljudi, koji se odlikuju svojim lěpim jakim tělom, trudoljubivostju,¹¹ pametnostju i hrabrostju.

Bijela, kabanica i pero za šesšiom

Nošnja mužkih sastoji se od košulje s neobično dugimi, otvorenim! rukavi, koji su cārveno, modro ili cārno obšiveni; u radne dane od debela platna, a u svetce nasuprot ponajviše od pārkala.¹² Ova košulja, kao kod svih gotovo slavjanskih narodah, nosi se za ures preko modrih ili belih hlačah, koje od magjarskih nisu različne. Kožni, obično l i pol palca široki kaiš svezuje hlače na tārбуhu. Potom sledi sukna odora bēle ili modre boje. Ona je po čoškovima cārvenim, cārnim ili bēlim gajtanom obložena, i rukave ima. Navodno dopire do kolēnah. Na tēlu pa tako visi, da jaki vrati i široka, otvorena pārsa kako na vrućini, tako i na zimi gola stoji. U radine dane nosi moravski Härvat belu kabanicu od utkane debele vune, koju on Haljina zove.

⁷ Gospoština je bila Drinovac, koji moravski Hrvati izgovaraju kao Drinovac, njem. Durnholz, češ. Drnholec, a Bärnsko okružje je Brnsko jer je tada pisano današnje r kao ár, npr. Härvati, Bärno, cārno i slično.

⁸ Bredslava ja danas Břeclav, njem. Lundenburg.

⁹ Ilirski je označavao sve južnoslavenske jezike jer se tada još netočno smatralo da su oni potomci starih Ilira, prastanovnika Balkanskog poluotoka.

¹⁰ Pisac ispravno ističe da su se Hrvati nerado ženidbama miješali s ostalim narodima, nego su u pravilu tražili bračnu družicu u svom na(rodu).

¹¹ Trudoljubivost = radinost, ljubav prema radu (trudu).

¹² Parkal je kopito, nokat (kost), odnosno ukras od kosti, sličan dugmetu (gumbu).

Glavu mužkim pokriva zaoštárljen mali šešir, kojega je obod svijen. Ovakvi šeširi kod dečakah su još s šarenimi svilenimi pantljikami i žaniliom¹³ urešeni. Oni dečaci, koji su neobično gorostasni, pokraj otop uresa, nose još nekoliko paunovih i petlovih perah za šešiom. To pokazuje, da su smioni i radi s onimi, koji bi ih pozivali, hárvati se,¹⁴ da se vidi kako su veitežki: a to se veoma često događa pri plesih. - Na noguh kako ljudi, i žene nose čizme. Na ove su kod ljudih udarene željezne podkovicice od 3/4 palca visoke, a kod ženah i devojakah su petice s cārvenom kožom obšivene i takodjer podkované.

Ženska haljina od modrog sukna

Oprava ženah i devojakah u radine dane sasvim je prosta, i leti sastoji se iz kratke jake od flanela; zimi oděva ih preko te duga belá bunda od ovčjih kožah, koje dva prednja, modro i bojadisana, kraja, da bi laglje koračati mogli, ostrag su svezana. Izpod bunde je nabrana, obično belá ili ugasita suknja od vunaste robe. Na glavi su povezane - najviše da ih sunce neopali.

Kakogod što im je odělo prosto u radine dane, tako isto je lěpo u svetačne. Glavu devojakah reši umětno spletena kosa, na kojoj je od kartuna naćinjena i svilom obložena kapa, koja je ostrag otvorena. Kod udatih pako zaklopljena je četverokutom, koi je zlatom i srebrom opšiven. Na osobite svetce nosi se takodjer i nekakav od muselina s cipkami urešen zaogrtač, koi od ramenih čak preko pojasa dopire. Grudi i ramena obhvatja čisti, od cārne damaské¹⁵ parslučić, koi je spređa sa srebrānima lanćići svezan. Niže toga nahodi se do blizu kolenah dopiruća suknja s borami, koja je obično od katuna.¹⁶ Najveću brigu ipak obratja krasni spol na švanje¹⁷ košulje, koju na vlastito gornjom košuljom nazvati možemo, budući samo do bedricah dopire. Svečano zimsko haljina kod ženskih je od modroga sukna, kožom postavljena, s gajtani i srebrānima gumbami obložena

¹³ Žanilia od franc. chenille = samt, baršun, pliš.

¹⁴ Hárvati se, hrvati se (rvati) je bio čest običaj u Hrvata kojim se izražavala muška snaga, premoć jednoga nad drugim. Bio je to tradicijski narodni šport, pa su neki i podrijetlo riječi Hrvat tumaćili od hrvati se, tj. oni koji se rado i često hrvaju.

Cārna damaská = crni damast, tj. vrsta baršunaste tkanine koja se proizvodila u Damasku u Siriji.

Katun je tkanina od pamuka (obično nazvana cic).

Švanje = šivanje.

Djevojka iz Guttfelda u Moravskoj.
Izvor: *Vienac*, 31, Zagreb 1898., 468.

bunda - s rukavi. Nu najviše primětiti valja taštinu hárvatskih devojakah, koje je máti narav urednim izgledom i ljubljenim stasom podarila. Ova taštost naime u tom je: što se mnoge u svetačne dane bělo i cārveno urešene pokazuju.

»Iskren, dobar, velikodušan«

Što se kloni k ćudorednom¹⁸ znaćaju moravskog a Hárvata, - on je iskren, dobar i velikodušan, i od svake lukavštine čist; prema stranim i u svojoj prostoti¹⁹ prijatan, uslužljiv i gostoljubiv. Iste čarte²⁰ njegove pokazuju ćutjenstvo²¹ i iskrenost, a oštri pogled otvorenom tihocóm ublažuje se, koje k njegovim ćudim, i k njegovu šarcu, poveienost priskarbljiva. Iskrenost, veteđušnost, istinoljublje i dobrođuše - glavne su čarte, njegova znaćaja. Njihov jezik je tećan, njegovo pěvanje blagoglasno, koje živ lik (kor) prati; njegov hod je lahak i prav bez napregnutja. Veselost, u ljubav k pěvanju, muziki

¹⁸ Ćudorede je stari hrvatski naziv za moral, tj. red u ćudi ili naravi. To je, zapravo, ćitav sustav moralnih i drugih vrijednosti.

¹⁹ Prostota je tada oznaćavala jednostavnost, a ne uporabu prostaćkih rijeći.

²⁰ Čarte = crte.

²¹ Ćutjenstvo = osjećaj, osjećanje.

i plesu - jesu baština njegovih dedovah. Od velike i osobite zanimljivosti su navade i običaji pri različitim tekovinah, koji se najviše viditi mogu pri kārštenjih²² pri ženitbah, osvetjenjih cārkvah, i sahranjivanjih, takodjer i pri različitim narodnih svetkovinah, kamo spada i vesela berba.²³

Najviše obdeljavaju polja, varte i vinograde.

O MORAVSKIM HRVATIMA 1862.

*U Českomoravskoj Pokladnici objavljen je 1862. opširniji članak J. Bran d la o moravskim Hrvatima koji je zagrebački časopis »Naše gore list« odmah preveo i objelodanio u 11. broju iste godine pod naslovom **Moravski Hrvati**. Istodobno je kao ilustracija objavljena i prva slika-crtež dvoje Hrvata iz Morave koju također objavljujemo. Podnaslove ćemo, kako rekosmo, dodati prema vlastitom izboru ili preuzeti ono najhitnije iz teksta.*

»Neprekinuta povorka hrvatskih naseobinah...«

Čini se da je našoj Moravskoj odlučeno spajati južne Slavene sa západniami. Iz Hrvatske niže se uzduža granicah Štajerskih i austrisko-ugarskih neprekinuta povorka hrvatskih naseobinah¹ čak do južne Moravske, gdje se nalaze tri hrvatska sela. Bilo je medju g. 1583. i 1590, kad Kristo vitez od Teufenbacha, bivši generalom granica hrvatskih,² pozva stanovnike na svoju gospoštinu Drnhoičku³ u južnoj Moravskoj dolini koja natapa hladna Dija. Buduć da obitelj Teufenbachska vuče lozu iz Štajerske, sudimo, da su i one hrvatske naseobine,što se nalaze u donjoj Štajerskoj, došle onamo nastojanjem istih Teufenbachah.⁴ Živuē

To je prvi podatak o koridoru između Zapadnih i Južnih Slavena koji je bio aktualan 1918. prilikom razgraničenja nakon propasti Austro-Ugarske i nastajanja novih državnih granica. Taj problem je riješen nastankom nove austrijske savezne države Burgenlanda koji je mahom nastao od dijelova zapadne Ugarske. Toj novoj austrijskoj zemlji poznati je gradišćanski pjesnik Mate Meršić Miloradić dao pohrvaćeni naziv Gradišće (Burg = grad, gradina).

Vojna krajina na kojoj su više vojničke časti obnašali obično plemići iz austrijskih zemalja.

³ To je danas češko mjesto Drnholc, koga su Nijemci nazivali Diirnholz, a moravski Hrvati Drinuovac.

Kasnije istraživanja pokazala su da je i prije Teufenbacha bilo doseljavanja Hrvata koje su izvodili drugi feudalni gospodari.

⁹⁹ Karšicnja = krštenja novorođene djece.

ⁱ Iako su moravski Hrvati bili poznati vinogradari, to je jedini zapis da su još tada postojale »vesele berbe«.

u Hrvatskoj upoznao je Kristo Teufenbach marljivost i vještinu ratarsku tih južih Slavenah, te je mislio, da će biti najbolje ako tri svoja najpustija dobra Preravu⁵ (Neu Preravu) Frjelištorf (Fröllesdorf) i Gutfeld (Guterfeld) povjeri radnoj ruci tih Slavenah. I nije se prevario; oni bo riedkom svojom radinošću i mnogima povlastmi, što jim podieli posjednik tih dobarah, dotle dočeraše, da se one tri puste naseobine drže sada za najplodnije, a njihovi stanovnici za najbogatije u cijeloj Moravskoj.

»Kraj hrvatski«

Čudnovato je, da su ti Hrvati među sobom uzčuvali svoj jezik i običaje, premda obkoljeni od svuda Slovaci i Nijemci, te su škole u onih tri selih većinom njemačke a rieč im se Božja naviešta jezikom Moravskim.⁶ Čita se u njekih knjigah, da se izim ovih naseobinah, nalazi i više hrvatskih u Moravskoj i to oko Břeclavě; no to nestojí, jer su Slaveni oko Břeclavě živući Slovaci, koji, obljubiv kroj hrvatski,⁷ počese se odievali kao i naši Hrvati, te je tako, tim krojem zavedeni, mnogi drže za Hrvate.

Bogatstvo, što si ga stekoše ti ljudi svojom radinošću i štedljivošću, kaže nam se osobito na prekrasnom njihovom odielu, na kojem ima većinom najviše zelena, žuta, crvena i modra. Muškarcu nose košulju sa širokimi rukavi, koji su na okrajcih obšiveni većinom crvenimi ili modrimi vrpcama. Gaće budi platnene ili suknjene (no to su valjda hlače o. pr.) ili su kao u Magjarah vrlo široke ili sasvim uske; prsluk, koji se ukopči, liepo je našiven, te je ili zelen ili žut; misto rubca nose na vratu šarenu mašlju.⁸ Obućom su im čizme; sa sarama nose obično crvene resice (Fransen) a na petama male podkovice. U djelatnik⁹ nose za gornje odielo haljinu, a u sveták dugi kožuh poput ugarskih. Kosa im je duga okružena; škrljak od klobučine jest nizak nakićen cviećem i šarenimi vrpcama, nad kojim strci nojevo pero često u vriednosti više forintih.

⁵ To je očito, pogrešan naziv, jer se radi o Novoj Preravi.

Vjerojatno moravskim dijalektom jer je književni jezik zajednički-češki.

Kroj je stariji izraz za nošnju koga su moravsku Hrvati, vjerojatno, donijeli iz pradomovine.

Prema njemačkom die Masche, kroatizirano mašna, ovdje označava okovratni rubac, kravatu. Uostalom, Hrvati su tu vrpcu iz narodne nošnje prenijeli u 17 st. u vojničku. Budući da su je nosili Hrvati - kroate, otud danas naziv kravata.

Djelatni dan, radni dan, za razliku od svetka, blagdana.

Magdalena Slunjska, udana Slunjski, rođena 1884. u Frielištofu, umrla 1966. u progonstvu u HuzovL
Slika iz 1904. u posjedu unuka J. Lawitschke u Beču.

Ženske nose peču od lepenke, koju zamotaju u svilen rubac te ju straga ostavljaju otvorenu. Kroz taj otvor spuštenu je u djevojakah krasna kita, a u ndatih zatvara ga kosa savita u klupko. Košulju ženske načinjene su vrlo pom-ljivo, uzice su većinom prepletene zlatnom vrpcom. Sukna (zobunac) je navadno žutu, te se seže do četiri palca ispod koljena; pregača je od svile, većinom načičkana, te na okolo zarubljena. Zimi nosi ženskad kožuh poput slovačkoga, valjda ga i uzeše od Slovukah.

Idu li u crkvu kad se sprema na kišu, tad ponesu sa sobom velik biel rubac umjesto kišobrana. (Taj običaj vlada svuda po sjevernoj Hrvatskoj).

»Glasbi ne ima kraja ni konca...«

Kuće hrvatske razlikuju se od drugih u nas jedino tim, što oni prednju stran većinom mažu raznimi bojama, običaj, kojeg se drže u ostalom i ostali seljaci moravski.

Običaji su u Hrvatah većinom oni, koji kod inih Moravacah, n.pr. običaji božični, uskrсни, koledovanje, itd. Kad će se hrvatski mladić oženiti, dodje u večer pod prozore svoje drage, te joj frulicom odsvira večernicu.¹⁰ Ljubi li ga nevjesta, dogovore se roditelji o mirazu i stvar je gotova. Takvi posjeti pod večer osobito su obljubljeni.

Pir je vrlo svetčan te traje po više danah. Veselje veliko, kadkad i prebučno - plesu i glasbi ne ima kraja ni konca. Samo starci, koji su u tih Hrvatah u velikoj cieni,¹¹ zaboravljaju u takvih zgodah svoju navadnu ozbiljnost, te omladē na novo gledeć si milu nevjestu, spominjuć se onoga krasnoga dana, kad su si i oni u kuću doveli milu družicu te si mnogi ponovi narodnu pjesmu;

Ej, kad sam ja bil mlad,
Svakomu sam bil drag,
lipi moji mladi dni
Ja vas iskam a vas ni.

¹⁰ Podoknica, večernja pjesma, obično u doba pozdravljenja.

¹¹ To je ostatak patrijarhalnog, zadružnog sustava koji je posebno cijenio i poštovao starije pa i rodbinu što kod Nijemaca ili Čeha nije bilo više uobičajeno kao u Hrvata.

»Spomen na staru domovinu...«

Narodne pjesme naših Hrvatah vatrenije su nego u ostalih čeških Slavenah, kao što u obće u njihovih žilah vruća krvca kipi. No imaju i pjesamah, javljajućih duboku srdačnu bol; žalost za izgubljenim dragim, spomen na staru domovinu,¹² ili tugu nad mukami slavljanstva. Stoga se u žalostnih pjesmah, kao i kod Slovaka, često spominju Dunaj-rieka, koja je čula jur toliko tugah slavljanških. Stoga nariče ostavljena draga:

Kad bi te moj ljubi,
kad bi te spatřila,¹³
Veru bi za tobom va Dunaj skočila!
Va Dunaj, va Dunaj, va široko more,
Kad bi te spatřila, drago srce moje.

Doista, kad promotriš vitka no kripka našega Hrvata, kad mu pogledaš u jasno oko, te ga uzčuješ kako vatreno pjeva, reći ćeš u srcu: Da su nam takvi svi slavjanski Moravci! Tako zaključuje te redke o našim Hrvatili g. B., a mi sudeć po njegovu opisu možemo reći: Da su nam svi Hrvati kod kuće takovi!

Obično se smatra da su Hrvati donijeli većinu pjesama iz starog zavičaja i, pjevajući ih, prenosili kolektivno sjećanje o pradomovini na mlade naraštaje.
" Spatřiti = spazili.

HRVATSKA NASELBINA U MORAVSKOJ 1873.

U Viencu br. 24 izašao je 1873. članak navedenog naslova u komu I. K., po svemu sudeći Ivan Kukuljević Sakcinski, piše među prvima u Hrvatskoj o narodnom životu i nošnji Hrvata u Moravskoj. Prenosimo ono što je preuzeo od češkog znanstvenika B. Dudika koji je to pisao za etnografsku izložbu što je 1873 održana u Beču.¹

»Naselbina sa starimi hrvatskim! osebujnosti...«

U drugoj polovini šesnaestoga vieka, kad je turska neman na našu zemlju sa ne vidjenom još silom napadala, ponajjače na onu stranu naše zemlje, koja leži izmed Kupe i Une,² odseli se odtale mnoga hrvatska obitelj u tudjinu, da si spasi svoj život i tamo novo ognjište sagradi. Tada su postale većim dielom i tako zvane hrvatske naselbine na granicah ugarsko-austro štajerskih, oko Beča na Marchfeldu,³ Taji, i Lajti i u Moravskoj. Tko je dulje vremena živio, mogao se je često naslušati na trgovih ovih hrvatskih izseljenika, a i ja sam se toliko puta u razgovoru zabavljao s njimi i vidjah im veselje uvijek na licu, kad dodjoh do njih i popitkivah je, kako im je, odakle su, i kako živu.

¹ Dudikov rad objavljen je pod naslovom: Catalog der Volkstrachten und der nationalen Hausindustrie in Mähren bei der Weltausstellung in Wien 1873. Ethnographisch, statistisch und historisch erläutert von - Wien 1873. Tu je bilo i pet slika Hrvata iz Nove Prerave u narodnoj nošnji.

² Kukuljević je među prvima napisao da su moravski Hrvati doselili s područje današnje Banovine, tj. iz Pounja i Pokuplja.

³ Marchfeld = Moravsko polje.

Hrvatske naselbine na ugarsko-austro-štajerskoj granici i oko Beča prilično su nam poznate, ali tim nepoznatija nam je ona malena naselbina u Moravskoj, koja se je unatoč njezina malena broja, ipak do danas tako dobro sačuvala odlikujući se osobito nekimi starimi hrvatskim! osebujnosti. Ne daleko od Nikolsburga,⁴ dva sata prema riedi Taji⁵ na granici austro-moravskoj nalazimo obično na etnografičkim kartah mali uzahni prstenčić sa posebnom bojom obilježen, kojemu po sredini rieka Taja teče. U tom prstenčiću leže tri sela i to; Neu-Prerau, Fröllersdorf i Guttenfeld⁶ koja spadaju k imanju Dürnholz⁷ a sačinjavaju moravsku naselbinu.

Imanje Dürnholz u Moravskoj, koje sad bečkoj terezijanskoj akademiji spada, bilo je još šesnaestog stoljeća gospode Liechtensteina. Godine 1583. proda Hartmann von Liechtenstein svoje dobro Dürnholz cars. vojenomu savjetniku i feldzeugmeisteru Kristofu baru Teuffenbachu. Novi posjednik nadje mnogo pustih sela na svojem imanju i pošto je tad u hrvatskoj granici zapovjednik,⁸ pozove odtale naše ljude, da mu nasele pusta sela na njegovom dobru. I tad naseli Teuffenbach od svojih pustih sela tri: Neu-Prerau, Fröllersdorf i Guttenfeld s Hrvati, gdje i danas još žive i izmedju svih hrvatskih naseljenika su ovi najsvijestniji. Oni žive na zemlji u obsegu jedne i po milje i ima ih po najnovijem popisu 2342 duše. Ako i jesu od svih strana okruženi Niemci, to su ipak do danas svoj hrvatski jezik, nošnju i običaje uzdržali i jedino to bi im se moglo spočitovati da su stali od nešto dva decenija svoja hrvatska obiteljska imena mienjati u njemačka, taka npr. je danas Vuk - Wolf, Godina - Regen, Orahovina — Arbesstroh, Vrana - Kröhe itd.⁹

Njemice se »sasvim pohrvate«

..Vi ..

Moravski se Hrvati žene i Njemicama, ali ove ženitbē ne škode njihovoj narodnosti, jer se Njemice za malo vremena sasvim pohrvate. Oni su svi katolici i

Danas Mikulov, hrvatski Nikišporak.

Taa, hrv. Dinja, Thaya.

⁶ Nova Prerava, Frielištof, Dobro Polje.

⁷ HIV. Drinovac, češ. Drnholec.

⁸ U Vojnoj krajini.

Ta pojava ipak nije bila tako česta kako to Kukuljević piše.

vele nabožni i ljube vanjske crkvene obrede a osobito proštenja. U crkvi i školah neslušaju drugoga jezika do njemačkoga, al ipak nalazi se kod njih mnogo hrvatskih molitvenih knjiga, kao: »Zlata niža«, »Zlatni ključ«., koje oni kad idu na proštenje u Šoprunj, pokupe. Drugih hrvatskih knjiga kod njih ne ima, a teško bi i razumjeli današnji naš hrvatski jezik. Njihov hrvatski jezik je mal ne sasvim onakav, kakav su donieli selit se iz Hrvatske, a što su trebali radi u kasnije vrijeme razširenijih pojmova, to su uzeli iz češkoga, rad šta i ima u njihovoj hrvaštini mnogo čeških rieči. Uz hrvatski govori svaki moravski Hrvat još i češki i njemački. Onaj osobito dar Slavena, da se lahko uče tudjim jezikom, pokazuje se osobito kod ovih moravskih Hrvata. Njihovo visoko, otvoreno čelo, izvanredno malena usta, osobito kod žena, pokazuju njihov razvijen um i blagost, a oštar pogled i bistro oko svjedoče nam o njihovoj razboritosti i pažljivosti. Oni su visoki, vitki i gibki i odlikuju se u svakom obziru od svojih susieda. Osobito su liepe i vitke njihove žene i čine neki prelaz od Hanakinja¹⁰ k Slovakinjam.

Kako uobće svi Sloveni, ljube i moravski Hrvati osobito glasbu i piev. Njihove pjesme ozvanjaju se sve u molu. Do najnovijega vremena nije se kod njih drugo čulo do narodne glasbe i to gajde i dvie gusle, koje su za čitavu oktavu više ugocljene. Njihovi narodni plesovi jesu s k o k a k i r e d o v a k;¹¹ ali i njihova narodna glasbu ne staje u novije vrijeme sve više pred njemačkom glasbom i njemačkimi plesovi. A kod proštenja, gdje oni osobito svečanim načinom dočekuju svoje pozvane gostove uvukla se je već njemačka umjetna glasba.

»Osobito licp svict«

Ovi su hrvatski naseljenici osobito licp sviet i njihove ženske su više puta čarobne krasotě. Do svojeg hrvatskoga poriekla vele mnogo drže i sav njemački napor, da se ovi hrvatski otočići u tudjem svietil poniemče, bijaše dosele uzaludan. Njemačke učione i njemački svećenici će ipak po svoj prilici na skoro uništiti hrvatski ponos ovih naših zemljaka, a liepo bi bilo kad bismo je mogli od te pogibelji osloboditi, - al to leži u naravnom tečaju stvari, koje se ne da svratiti. Vele liepo je reko pjesnik Kollar, da se ne smie dopustiti, da se nijedna slavenska duša svomu rodu odtudji al izmedju pjesničkoga dopustka i naravnoga

¹⁰ Hanáci su češka etnička skupina u središnjoj Moravskoj, žive uz rijeku Moravu, imaju osobito na* rječje, nošnju, pjesme.

Te su plesove Hrvati preuzeli od Čeha, ali to tada još nije piscu bilo poznato.

tečaja stvari ogromna je razlika. Odsieci grančicu najzelenijega stabla i posadi ju u tudju zemlju, ona može neko vrijeme dosta ljepušno rasti i razvijati se, al kad dodje za onu vrst stabla odveć neugodan, onomu stablu ne prirodjeni vjetar i mraz nježne pupove ofuri, tad vehnu mladjahne grančice, dok se sasvim ne posuše. Ovako biva i sa malenimi kojekud u tudjih zemljan i medju tudjini narodi, raztrešenimi nasebami.

»Svečane svadbe«

Osobito svečano obavljaju moravski Hrvati svoje svatbě (pir) i pogrebe. Kod svatbě kad idu zaručnici u crkvu, kamo ih svi svatbeni gostovi (momci i djeveruše) uz gajde i dvie violine sprovadjaju, nose prednjimi, ako su pošteni bili tako zvanu sulicu t.j. vrst zastave, koja je urešena raznobojnimi maramami i vrpcami.¹² Zaručnik obuče čubu t.j. ljubičastu, do pete sizuću, opremljenu šubu, a nevjesta nosi na liepo opletenoj glavi blistajuću se krunu. Po vjenčanju baba zaručnica, kad se vrate k njenoj kući, med djecu preko glave velike okrugle pogače, zvana vie ne e (što znači valjda ono latinski n u c e s p r o j i č e r e),¹³ kod koje prilike momci polievaju vodom gurajući se djeca na veliko veselje ostalih prisutnih.

O podne počimlje svatbena gostba, kod koje se donáša na stol jela i pila u izobilju sve do ponoći. Svatbene gostbe traju kod imućnijih dva do tri dana. U vrijeme gostbe sjede zaručnik i zaručnica na uglu stola mučke¹⁴ i ne smiju sve do ponoći ništa ni jesti ni piti. Gostovi ih za to vrijeme draže,¹⁵ pružajuć im svakojaka jela, kojih ne smiju dirnuti. Na svatbu se pozivlju sva bližnja rodbina i susjedi na lievoj i desnoj strani zaručničine kuće i to sa svom obitelji, djecom, slugami i sluškinjami. Na pročelju stola sjednu kumovi zaručnika. O ponoći, do koje dobe donášaju neprestano jela na stol, razpletu zaručnici u drugoj sobi, nazvanoj h i z i, uz veliko naricanje zaručnice i pjevanje zalostnih pjesama, liepo opleteni vlasi i postave joj na glavu, u znak da je žena, poculicu, koju moravski Hrvati zovu s k u f i o m. Tad dodje zaručnica pod poculicom k stolu i sad njoj gostovi pružaju svoje svatbene darove: rubača, rubenine, platna, novaca, stolne

¹ Taj običaj su, vjerojatno, prenijeli Hrvati iz pradomovine gdje se održao i do danas.

Taj se kolač i danas medu moravskim Hrvatima naziva vrtanj.

¹⁴ Mučke = šuteći.

¹⁵ Draže = ljute, prkosne, zadirkuju.

Skupina moravskih Hrvata iz Nove Prerave i Frielištova izvodi hrvatsku svadbu na sletu Republikanske mladeži u Pragu 1937. godine.
Izvor: Moravští Charváti, 272.

sprave, liepih kupica itd. Darove ove prima u svoje ruke ponajprije štovnik (glavar stola), on je pokaže ostaloj družbi i preda zaručnici bockajući ju i šale sbijajući na darovnike. Sad stoprv mogu mladenci jesti i piti i zato donesu iznova na stol sve, počamši od juhe, i jede se do biela danka.

Glavno jelo kod svatbē je čorba sa čitavimi kuhanim! pilići i sa rezanci. U vrieme gostbe igraju gajde i gusle i to što glasnije mogu, a mladi sviet pleše u dvoru, štednju¹⁶, il na ulici, kakvo je baš vrieme. Drugi dan u jutro vode zaručnicu po sulicom koju obično u kuću zaručnika, kamo ona tako zvanu mladu vodu nosi. Tu joj vrata, iza drugog kucanja, otvore i predadu joj velik hljeb kruha sa drvenim nožem. Ovaj hljeb mora narezati i vodom, koju joj podaju, kuću poškropiti. Iza toga vrate se u kuću zaručnice i gostba počne iznova, a za njom ples. U vrieme čitave svatbē puca se iz pištolja, čega im nikakva oblast ne može zabraniti.¹⁷

Karmine - »mrtvačka gostba«

Od svojig susieda različite običaje imaju moravski Hrvati i kod pogreba. Kako tko umre te postave mrtvo tielo na zemlju, na slamu i pokriju ga platnom. Onda dodju znanci moliti nad mrtvacem te ga škrope blagoslovljenom vodom i pokrivaju ga nebrojenim slikami svetaca, kipi.¹⁸ Kod mrtvog tiela gori uljena svjetiljka i ubožničari mole tu dan i noć. Mrtvaca nose na grobište, ako je mužkarac mužkarci, ako je ženska ženske, i najstariji mužki ih" ženski član obćine nosi pred mrtvačkim liesom, neposredno pred svećenikom, pločevnu svjetiljku a u njoj goruću sveću. Uz veliko naricanje spušta se mrtvacu u grob, a istom prilikom spominju nad njim sve dobrinje¹⁹ njegove uz veliki plač i tugovanje, to isto čine ako se diete pokopa. Odmah posle crkvenih obreda drži se u kući umrvšega mrtvačka gostba, koju karmina zovu. Ova gostba sastoji se u vinu i mekanu siru, a pozovu se nanj oni, koji nariču, nosioci mrtvaca i bližnja rodbina. Djeci, koja oko kuće umrvšega stoje, poda se takodjer kruha i sira. U vrieme gostbe gori na prozoru mrtvačka sveća ili svetiljka. Pri odmorih kod gostbe moli se za dušu pokojnika, pa opet jedu i tako traju više puta karmina do u po noći.

Štedanj = škedanj = nadstrešnica, suša, sjenik, parma.

I taj je običaj iz pradomovine, a zadržao se i danas.

Kip kod moravskih Hrvata nije skulptura nego slika, sveta ili svjetovna, **pa danas i fotografija.**

»Pratež« - narodna nošnja

Moravski Hrvati obojega spola, mladi i stariji, imaju svoju posebnu narodnu nošnju, koju pratež zovu. Ova je zimska i ljetna. U zimi nose mušev i momci dugu šubu kožu h, i povrh iste, kad idu na proštenje, na sajmove i sud, modri njemački plaštić. Izpod šube nose mušev i momci prsluk, laibl, koji je crvenim kožnatim remenjem, žno rič a mi obrubljen, a kovinstu mu se puceta nižu do vrata, gdje je šarenim zavrskom obrubljen. Ispod prsluka kratka je košulja, košulá, do pojasa, za svetce²⁰ i nedjelju od finijega, a za tjeđne dane od debljega domačega platna. Kod ne oženjenih ima košulja i uzke vrpce.

I mušev i momci nose uzke čakšire, hlače, momci od crvenoga finoga sukna, čimašenki, a mušev od modroga, koje su kod momaka u zálistku sa svilom više puta vele umjetno i liepo izvezene. Remenom, zapač, vežu čakšire i biela izvezana marama, fäc ol visi iz zalistka čakšira, gdje visi i torbica za duhan, torbica na tubak²¹, sa kratkom lulom. Zimi nose velike nelične čizme sa širokimi sárami, škorně, i umjesto nazuvaka napune čizme slamom; ljeti lagane čizme, zušme, sa svilenim! kitami i visokimi željeznim! petnjaci. Ljeti nose i mušev i momci mjesto šube vrst kaputa, modre boje a s crvenom podstavom, sa modrimi straga visecími kitami koje zovu me n tli. Zimi se pokrивaju njemačkom zimskom kapom, haubom il s crnim škrljakom okruglakom širokih krila. Ljeti nose svi svoj okruglak.²² Momci su prije nosili maleni, okrugli skrļačič sa uzkimi, podvitimi krili, koj je bio raznim blištavilom narešen, a vrh svega se je vidjao korsirak (liepo, više forinta vriedno nojevo pero). I sad se okrugljak naresi, al kosirka je ne stalo, koji je značio, ko i u Slovaka junačtvo í jakost i više puta bi ga krvava glava izvojštila.

Kosu nose hrvatski naseljenici u Moravskoj dugu i diele ju na tjemenu a siže im do ušesa i mažu je vele masti. Ni mušev ni momci ne nose nikad brade. Oko vrata nose i mušev i momci i ljeti i zimi lako vezanu crnu svilenu maramu. Za djelatne²³ dane rabe mužkarci i ljeti i zimi biele platnene široke gaće (gaće) sa kratkom košuljom i ne nose u kući i na polju kod djela nikakove obuće. Kad je zima ili kiša pokriju se slovačkom halinom belaicom.

²⁰ Světci = blagdani, svetkovine.

²¹ Tubak = labak, duhan.

Okruglak je muli šeširić, uskoga oboda karakterističan za moravske Hrvate.

Djelatne = radne (dane).

: Zimsko odielo žene jest smedja kratka šuba, pod kojom je šarovito navezan, više puta svilen, zobunčić. U nedelju i po svetcih nose izpod zobunčića liepo izvezenu košulju sa širokimi kratkimi rukavi, opiece, i vrh iste umjetno izvezeni ovratnik, koralin.²⁴ Ljetnja nošnja je ista, al samo bez šube. Kad je ljeti hladnije nose ženske vrh opleća mali, ko što i mužkarci, vuneni zobunčić. Na glavi nose tad umjetno vezenu, većim dielom svilenu maramu; prije su nosili skufiu zlatom i srebrom izvezenu i to udate žene sa pločicom, koja je bila na stražnjoj strani glave učvršćena, a ne udate bez pločice a vrpcami oko glave privezanu. Kosu vežu straga lahko, al sprieda ju liepo razrede. Djevojke, izmed kojih ima mnogo prekrasnih lica nose na glavi slovénku²⁵, t.j. svilenu maramu oko polovice glave liepo vezanu, tako da ispod nje vire liepe tamnosmedje pletenice. Žalibože ne staje sve više i više Slovenke i preotimlje mah svilena marama, koja svu glavu pokriva. Na donjem tielu nose moravske Hrvatice šarovite suknje (sukne), koje krije sprieda, već puta umjetno izvezena pregača sa dugimi svilenimi vezovi straga. Izpod suknje nose bübac t.j. prosju platnenu suknju sa poramenicami. U zimi nose velike nelične čizme, postole, ljeti liepe čizmice sa svilenimi kitami. Kod osobitih svečanosti kao kod krštenja, blagoslova, pogreba itd. nose još moravske Hrvatice čubu t.j. ljubičastu dugu žensku šubu, kojoj donje krajeve straga privežu, i obrus izpod ruke t.j. izvezeni veliki rubac. Obrus drže kao neku svetu ostavštinu u obitelji u velikoj časti. U novije vrieme ne staje staroga narodnoga odievanja kod žena sve više i više, napose u Fröllersdorfu i Guttenfeldu, i mnogo puta se vidjaju već i duge suknje i njemački zobunci. Samo obuća je još uvijek svagdje stara.

»Jedu svi kod jednog stola...«

Kuće i kućno uredjenje je mal ne kod svih moravskih Hrvata, u svih trih selih, prilično jednako. Žene moravskih Hrvata ljube svoju osobnu sobu, koju one same, kao što i predsoblje i triem sa pticami, ružami i monstracijami izmaljaju i slikami svetaca, veći dielom na staklu naslikanim!, izvješuju. U osebnih se sobah velike čiste visoke postelje, koje su pokrивene liepimi izvezenim! pokrivali, izpod kojih vire liepe, biele plahte. Usred osebne sobe je stol a oko njega klupe, vrh

Koralin danas nazivaju kuolarin.

" Vjerojatno preuzeta od Slovaka, a ne od Slovenaca.

klupa jesu police za tanjire, zdjele i drugu stolnu posudu. U ovih se sobah drže velike gostbe, drugčije su zatvorene. Vele bieli pod soba je uvijek sa sitnim pieskom posut a zid ima dolje kraj poda crveni rub.

Moravski Hrvati živu patrijarhalno i jedu svi kod jednog stola i to služinčad na stojeć a gospodar i gospodarica sjedeć. Njihova su jela prosta al tečna, kao: suho meso, kobasice, kupus, valjušci (fanki) itd., a osobito liep i tečan kruh. Vele ljube pogače i kolače (flekince), koje znadu dobro umiesili.

Ljeti jedu glavni obrok ponajveć u večer u triemu kuće, na veži, kod stola, koji je u jedan ugao naslonjen. O podne su obično u polju na poslu i tamo se zadovolje s komadom kruha i sira. Čorbu jedu iz jedne zdjele, a druga jela iz pladnja sve po dva i dva. Kod stola im rabi žepni nož i pločevna žlica, a za vilice nisu znali do najnovijeg vremena. Prije i poslije jela mole svi ukupno i poslije jela se ozvanja sveobći: Bog vas plati! Ostanci sa stola sparave se u stolnu ladicu (škrinjicu), kamo se i druga stolna sprava metne. Pije se iz velikoga zemljenoga crnoga vrča (hrugta); kupice i caklenice (stakla) rabe se samo kad je gostba. Obično piju moravski Hrvati vodu, kad i kad malo vina, redje rakiju a mal ne nikad pivo.²⁶ U obće su oni vele umjereni, društveni i rad diele siromakom i prosjakom. Velikih potreba ne imaju i ne zavadjaju se vele novotarijama. Obradjuju zemlju i goje blago, a osobito svinje i konje. Vina rodi kod njih malo.²⁷ Zimi pletu mužkarci koševе a ženske predu lan i šivaju. Marljivosti i Štedljivosti dotjerali su oni do velikoga blagostanja, da se mogu mjeriti i s Hanaci. Oni su vele oholi na svoju narodnost, žene se vrlo mladi, obično već u dvadesetoj godini, i većim dielom medjusobno a kad se hoće komu da narugaju il se na koga ljute, zovu ga: Hanákom.

Vjekoslav KLAJČ

O MORAVSKIM HRVATIMA 1880.

Nakon nekoliko novinskih i časopisnih članaka prvi put su moravski Hrvati uvršteni u jednu hrvatsku knjigu. To je uradio povjesničar i zemljopisac Vjekoslav Klaić u knjizi Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati III, Zagreb 1880, 212-214, odlomak: Hrvatske naselbine u Moravskoj. Budući da tekst nije dugačak, prenijet ćemo ga gotovo u cijelosti.

»Podlučaci«

Hrvata imade u Moravskoj oko 1500 duša. Živu nedaleko medje dolnjoaustrijske u okružju Mikulovském (Nikolsburg), a na gospoštiji Drnoholskoj (Dürnholz), te su odasvud okruženi Niemci i ponešto Slovaci. Prebivaju u tri sela, koja se zovu; Guttfeld (Guttenfeld), Nova Prerava (Neu-Prerau) i Frlješdorf (Fröllersdorf). Ova su tri sela posljednja u dugačkom nizu hrvatskih naselbina, koje se od kraljevine Hrvatske uzduž medja štajerskih i austrijskih (uz Ugarsku) protežu tija do Moravskoga polja, a zatim iza male stanke kod Valtica (Feldsberg) prelaze u Moravsku.

Začetnikom i utemeljiteljem ovih naselbina jest Krsto Teufenbach, koji je g. 1584. doveo ovamo žitelje iz Hrvatske, pošto im je u domovini prietila neprestana pogibelj od Turaka. Povod tim naselbinama bijaše kuga g. 1582. koja je stare žitelje spomenutih sela sasvim zatrla. Neki zemljopisci zovu hrvatske naseljenike u Moravskoj Podlučaci.¹

Hrvati moravski katoličke su vjere, vrlo pobožni, te polaze rado crkvu. Sva-ka porodica imade hrvatski molitvenik: »Hisa zlata« od P. Laurenczija Bogovi-

¹ Klaić ne navodi otkud je preuzeo naziv Podlučaci koji se ne spominje na drugim mjestima. Pretpostavlja se da ga je uzeo od susjednog područja Podluže koje leži istočno od moravsko-hrvatskih sela, a naseljeno je uglavnom Slovacima.

²⁶ I tu su se razlikovali od Nijemaca i Čeha koji su gotovo isključivo pili pivo.

²⁷ Ova tvrdnja nije točna, Hrvati su bili poznati vinogradari i podrumari, čije pivnice, izdubene u pješkovitu tlu i danas postoje.

esa.² koje kupuju poput austrijskih Hrvata u Željezniku (Željeznom) u Ugarskoj, kamo idu svake godine na proštenje. Crkveno im je pjevanje tugaljivo; narodnih pjesama nemaju mnogo, a zovu ih poput ugarskih Hrvata »jačke«.³ Osobito se odlikuju darom za pjevanje i glasbu, kao i ugodnim, punim i krasnim glasom.

Sačuvali su svoju narodnost

Premda uz Hrvate živu u spomenutih selih i Niemci, premda je okolica njemačka, premda im je škola i crkva sasvim njemačka, ipak su moravski Hrvati kroz tri stoljeća sačuvali svoju narodnost i jezik. Da su se tako održali, jest uzrok, što se ne žene s Niemci nego samo među sobom.⁴ Nečuveno bi bilo, kad bi koji hrvatski mladić uzeo za ženu djevojku njemačkoga roda, ma ona znala i hrvatski; isto tako neće hrvatska djevojka, da za muža uzme mladića njemačke krvi. Naravna je posljedica ovih uzajamnih ženidaba, da su ova tri sela hrvatska gotovo samo jedna razgranjena rodbina, i da im u jednom selu po deset obitelji jednakoga imena. Najglavnija su porodična imena u moravskih Hrvata: Anti rešić, Suparić, Budić, Brodelić, Grandić, Slavic, Slunjski, Stavarić, Križanić, Kuzmić, Ivančić, Sic, Halavić, Mikulić, Vranasić i t.d.

Uzrastom i snagom »nadkriljuju Niemce«

Moravski Hrvati nadkriljuju svojim liepim uzrastom, sumjernošću i tjelesnom snagom daleko svoje susjede Niemce. Uzrasta su vitka, liepa i visoka; te cienne osobito tjelesnu snagu i okretnost. Velika je sramota, ako ne uvojače mladića u konjanike; ali još veća ako ga u obće ne uvojače. Pješakom biti nije baš

To je gradišćanski Hrvat I-ovro Bogović, sastavljač najvrednije knjižice među Hrvatima u dijaspori po austrijskim i ugarskim zemljama.

Jačiti jačku znači pjevati pjesmu. Ta riječ koja je, vjerojatno, nastala od dijačiti, tj. pjevati pjesme, ali se nije održala u pradomovini nego samo u hrvatskoj dijaspori između Mure i Morave.

Tvrdnja o ženidbama samo među sobom nije potpuno točna, jer je bilo i ženidaba, osobito tako da su Nijemci, Česi, Slovaci u/.imaličesto ljepše i bogatije hrvatske djevojke koje su brojne njemačke obitelji prevele na hrvatski jezik pa često i narodnost. Otud, inače, brojni Hrvati koji nose njemačka i češko-slovačka prezimena, a smatraju se poneki i danas Hrvatima.

dično jer Hrvati vrlo ljube konje.⁵ Ulicom ide Hrvat lahko, neprisiljeno, i kao šibka osovno. I žene, napose mladje, punim se pravom mogu zvati krasnim i. I one su vrlo liepa uzrasta, hoda lahka i ponosita. Put im bjelovita, ustnice poput grimiza, pune, bujne; a iza njih sjaju dva niza bielih zubića poput slonovine. Duševno su takodjer moravski Hrvati liepo nadareni. Svaki njih govori uz materinji jezik još njemački, češki, i slovački; u školi nadkriljuju hrvatska djeca daleko svoje njemačke suučeničke.

Kuće ukrašene »šarenimi arabeskami«

Kuće su im ugledne i ukusne. Izvana e razlikuju od njemačkih čudnovato šarenimi arabeskami oko prozora i vrata, kao što se to vidi i kod Slovaka. Gdje god im u kuću zaviriš, svuda je vrlo čisto i uredno. Pošto su Hrvati radini i štedljivi, a uz to i umjerena života, to su svi imućni. Zemlja im je plodna. Vinova loza uspieva oobito na pjeskovitih brežuljkih kod Frlješdorfa; u vinogradih posvuda rastu orasi, trešnje i višnje. Jedino razkošje moravskih Hrvata jest njihova narodna nošnja, kojom se osobito ponose, premda im se ruga čitava njemačka okolica.

Jezik moravskih Hrvata prilično je izpremiešan češkim (slovačkim) jezikom. Ako su zaboravili koju rječ ili ako trebaju naziv za nov pojam, uzimaju ga naprosto od Slovaka ledničkih ili valtčkih, od kojih su već primili i dosta pjesama. Ogleđom jezika moravskih Hrvata neka bude ova narodna pjesmica⁶ iz Guttfelda:

»Imala sam miloga kao ruoža lipoga,
Tr mi nisu dali sidat puolag njega;
Sada imam jednoga, tr mi buože drag,
Ani nisam mogla od tuge zaprit vrat.⁷

⁵ Ta pojava primijećena je i kod Slovenaca u Prekodravlju i Prckomurju, osobito onih koji nose prezimena što završavaju na -ič, koja su, uglavnom, hrvatskog podrijetla. Uzgoj konja je u Hrvatskoj oduvijek bio tradicija koja je pojačavana u doba turskih opasnosti, kad je konjanik bio višestruko vredniji od pješaka. Otud i sklonost Hrvata u domovini i dijaspori da radije služe u konjici nego u pješčkim vojničkim jedinicama.

⁶ Drugu kiticu pjesmice sam ispustio jer se spominje u prilogu br. 1 iz 1862. godine. Zaprit vrat = zatvoriti vrata.

Nekoć ukrašena hrvatska kuća u Frielištofu nestaje kao i njezini bivši ukućani.
Foto: D. Pavličević, 1991.

Jan HERBEN

TRI HRVATSKA SELA U MORAVSKOJ 1882.

Autor je 1882. u Matici moravskoj u Brnu, a zatim i u posebnom otisku objavio na češkom rad Tři chorvátské osady na Morave koju je odmah na hrvatski preveo Vjenceslav Z. Marik i objelodanio u Viencu 1882, br. 25-28.

Prenijet ćemo veći dio tog hrvatskog prijevoda, uz izostavljanje literarnih i općih opisa koji nisu važni za našu temu. Treba upozoriti da pisac, kao rođeni Čeh, izražava simpatije i toplinu za češka, slovačka i hrvatska sela i ljude, dakle za sve slavensko, a Nijemci su mu jednolični, nemaštoviti i nezanimljivi.

Krajolik, sela, seljaci¹

Prolazimo prvim, drugim, trećim selom njemačkim blizu Pulavskih gora u Moravskoj. Vanjština jim je sasma obična. Lievo red kuća; desno red kuća; sa strane su pako skupine koliba sa slamnatimi još krovovi. Među kolibami i kucami steru se seljačka gumna ili vrtovi, koji su među sobom razdijeljeni samo brazdom; od dvorišta pako diele tu baš mnogo, a među njimi ima najviše šljiva, krušaka i jabuka; gdje što opaziti ćeš i sladko drvo.

Stupiv u prvo njemačko selo, opazismo u malom vrtu pred prozori kuće mladu lipu. Ugodan vjetrić njihao je grančicama miloga nam stabla, kao da hoće, da nas pozdravi šušnjom svojim.

Kuće su ugledne, čiste, putevi tvrdi, bijeli, jer imade u blizini dosta kamena vapnenca. Oku ti baš ne prija nošnja ovdašnjega njemačkoga puka. Muževi i

¹ Herben je ovdje opisao najprije njemačka sela, zatim tri hrvatska da se vidi razlika u izgledu i načinu života.

žene odjeveni su odjećom tamne, ponajviše sasma crne boje; samo gdje to možeš opaziti modru porketovu kacabajku. Jedva da prodjemo polovinom sela, svlada nas neko turobno čuvstvo. Mi već dvojimo, da li nas je mlada lipa svojim šušnjom sbilja pozdravljala. Prošavši prvim, drugim, trećim njemačkim selom, reći ćemo glasno: Dojam, što ga na nas učiniše prva njemačka sela za riekom Dijom, golemo se razlikuje od dojma, koji učiniše na nas posljednja sela češka pred riekom.

Nijemac se razlikuje od Slavena

U okolici uspieva mnogo vina. U sv. se pismu kaže, da vino razveseljuje srdce ljudsko. Ovdješnje vino mora biti, kako sudim, vrlo loše,² jer se čini, da baš ne djeluje blagotvorno na same vlasnike vinograda. Ovdješnji njemački stanovnici ne ljube ni pjesme, ni glasbe, ni plesa, pače ni cvieća, ni boje, niti ikakove zabave i sastanka. S toga su i isti crkveni obredi turobni, jednolični, bez vjerozakonske poezije; s toga i nemaju ni iste nedjelje, blagdani i druge svečanosti ništa vesela, vedra i zabavna u sebi.

Koli društveniji je slovački puk u susjednih krajevih! Slovakom ne dotječu niti rodbinske veze, s toga su jih razširili nježnijim čuvstvom prijateljstva, društvenosti i ljubavi, pobratimstvom naime i posestrimstvom. Niemac páko ne poznade ovdje niti nježnije poezije rodbinske. Narodnom pjesmom može se sve to dokazati. Ovdješnji puk njemački nema obće nikakovih, dakle ni obiteljskih pjesama. Nekoliko tih krčmarskih pjesama ne može se dakako brojiti u poeziju! Niemac se ovdje razlikuje od Slovena i tim, što nema medju njim i prirodom gotovo nikakove veze. .1 -, ,... .

Njemačka sela nalik su jedno drugomu kao jaje jajetu i to ća do Mikulova. Ovdje se putuje samo nogama i plućima. Oko naše ne okriepi se na ubavoj nošnji narodnoj, niti na liepo nakićenih glavah mladih djevojaka; samo ga priroda ponešto zabavi i okrepljuje. Uho i srdce ne imade na putu ni najmanje zabave! Uho bo se ne razblaži niti udaljenom dječijom pjesmom mladih gušćara ili gušćarica, srdce páko ne razveseli se uljudnim razgovorom veselih seljana.

Vina u tim krajevima, makar ona koja su proizvodili Ilrvati bila su kvalitetna, a to su i danas.

Hrvatska sela i ljudi

Ova neprijazna okolica ima ipak jednu vrlo liepu priču, priču, koju već 800 godina pripoviedaju tri hrvatska sela. Neka dodju ovamo naši pjesnici i neka ju nauče; neka dodju naši slikari, te neka gledaju; neka ovamo krenu glasbenici naši, pa neka čuju; neka se ovamo napokon svrnu i naši vodje i neka nauče priču s poučnim njenim smierom. - Adresa za priču jest: Okružje brnjensko³ gospoštija Drnoholska pol drugi sat od Mikulova. Prvome selu ime je na ploči pred selom: Gutenfeldj U selu samom kažu Guttfeld⁴ za njim preko gore, preko brdašca, leži Nova Prerava, njemački Neu-Prerau, a preko bujnih livada je Frlješdorf, ili kako na zemljovidu čitamo: Fröllersdorf. Odmah u blizini austrijska je medja.⁵ Ova tri hrvatska sela čine putniku kao miomirisna kitica za pustenim njemačkim šeširo.

Sela ta »zadnja su« (kao što o njih kaže A. V. Šembera, koji jih je god. 1845. opisao u *Časopisu Češkoga Musea* i god. 1843. u Oheralovu *Tydenniku*, izlazivšem u Moravskoj) »u dugačkom nizu hrvatskih nasebina, koje se od kraljevine hrvatske uzduž medja šatajerskih i austrijskih protežu ća do »Moravskog polja« a iza male stanke kod Valtica (Feldsberg) prelaze u Moravsku.«

Jedva smo došli do Guttfeldskih guvna, sastali smo staricu s velikim bielim rubcem na glavi i težkim kancionálom u ruci; suknja joj je bila zelenkasta a na noguh imaše mekane slovačke kordovanke.

»Pohvalem pan Jezus« nazdravi nas.

»Na věky, amen!« zahvalimo joj radostna kao jednim glasom.

Starica se zaustavi udivljena. Lice joj zasja od radosti i milja, a stoprv za ćas nastavi put dalje al smo ćuli kako se još uvijek ćudi; »Jaj, jaj!«. Iza toga sledio je pozdrav drugi, treći itd. od susjeda i od mladeži, a u nas je srdce tako rekuć skákalo od radosti i veselja. Sad smo stigli, kamo nakanismo! S niskoga crkvenoga zvonika sazivaše zvono vierne kršćane.;'«,. : ; (./: ,..."

³ Brnjensko = brnsko okružje (okrug).

⁴ Guttfeld = Dobro Polje.

⁵ To je bila i ostala granica između Češke i Austrije, osim u doba II. svjetskog rata kad su tri hrvatska sela pripadala njemačkom Reichu.

Seoba Hrvata u Moravsku

Začetnikom je i utemeljiteljem ovih hrvatskih sela porodica bamna Teufenbacha. Kolievka plemićkoj ovoj obitelji stajaše u Štajerskoj, a u Moravsku preselila se je stoprv kašnje; al je ovdje zauzela odlično mjesto i sačuvala si trajan i dobar glas. Prvi član, koji je došao u Moravsku, bijaše Krištof od Teufenbacha, carski general hrvatsko-slavonske krajine.⁶ Kupio je u Moravskoj od Jurja Hartmanna iz Liechtensteina grad i varošicu Drnoholec sa seli Neusiedel, Gutenfeld, Přerov, Fröllersdorf i sa drugih šest sela, za onda pustih. Kupnja izvedena bijaše god. 1583. Još iste godine sagradio je iznovice zapušteni grad u Drnoholcu, i to tako čvrsto, da je god. 1619. odolilo navali carske, a god. 1645. navali švedske vojske.⁷ Takodjer je popravio i varošicu. Već sliedeće godine, dakle 1584., doveo je u pomenuta već sela Gutenfeld, Přerov i Fröllersdorf naseljenike s hrvatsko-slavonske medje, gdje im bijaše prietila neprestana pogibelj od Turčina. Godina 1584. točno je označena u viestih, što jih čuva učiona u Fröllersdorfu. Uzrokom hrvatskim naselbinam ovdje bijaše kuga god. 1582., koja je gospoštinu drnoholsku gotovo sasma opustošila; sela izgubila su sve stanovništvo, a u okolici manjkalo je domaćega puka. Prije toga stavahu ovdje sjegurno Niemci.

Duševni život u Hrvata

A sada ću pokušati, da vam prikazem Hrvate, njihov život u crkvi i obitelji, njihova tjelesna i duševna svojstva, a i ono, što smo kod njih izkusili.

U Gutenfeld stigismo upravo u nedjelju dne 11. kolovoza 1881. Što se jezika tiče, bivaju službe božje dvaput češki, a stoprv treću nedjelju ili blagdan njemački. U nedjelju dne 14. bile su češke.

Prvo bijaše propovjed. Svećenik, stupiv na propovjedaonicu, digo je desnicu u znak sv. križa, a puk počeo je u crkvi odmah; »Va jime otca i sina i duha svetoga, amjen,« Na to počeo svećenik: »Otče naš« a puk je u sboru nastavio hr-

Kao krajiški general Teufenbach je dobro poznao odnose u Hrvatskoj, pa postoji mogućnost da je i osobno doveo neke od hrvatskih obitelji u Moravsku.

Bilo je to u doba tridesetogodišnjeg rata u kome su na strani carske (katoličke) vojske sudjelovale i brojne hrvatske postrojbe i tako upoznale te krajeve.

vatski molitvu gospodnju. Propovjed je bila doduše slaba, ali puk ju slušao ipak vrlo pažljivo, a mi s njim. Iza propovjedi sliedio je opet otče naš hrvatski, a sv. misa počela sa pjesmom: »Pripravme se k Slišeni, oběti te najsvětěši« Iz kancionala, koji je u Moravskoj dosta obljubljen i razširen.

Da su u crkvi inostranci, doskora je znao svatko. A čim je počela misna pjesma, koje nam je napjev bio dobro poznat, pjevamo i mi zajedno s pravovjernima, a tu se već i ministranti ogleđavahu od oltara.

V!)j Za sv. mise moljahu opet nekoliko molitva hrvatski, a meclju ovimi i »Otče naš!« Osobito nas pako prekrasnim polupievom i predivnim ritmom zeteče; »Svet, svet, svet, gospodin Bog nebeski Sabaoth.« Dok mi pobožno slušamo, zaglagoli puk čisto češkim jezikom: »Zdravas královno, matko milosrdenství, živote sladkosti.« Prelaz taj izvanredno nas zateče. Takodjer i ružičnjak ili čislo⁸ mole hrvatski.

Svi su Hrvati katoličkoga vjerozakona, i uz to vrlo pobožni. Želili snio tla zavirimo u njihove knjige. Gostionu drži obitelj njemačka. Ovdje su osim njemačkih knjiga imali samo češku pjesmaricu od Pojmana. Nu domaćica je u susjedstvu uzajmila molitvenik pod naslovom: »Hisa zlata« od P. Laurenczissa Bogovicsa.⁹ Ovaj molitvanik, kako se osvjedočismo, imade svaka hrvatska obitelj. Kupuju jih u Željeznici (Eisenstadt) u Ugarskoj, kamo idu svake godine na prošćenje. Molitvenik taj tiskan je pravopisom magjarskim. Vrlo je debeo. Počimlje kalendarom, iza toga sliede »Molitve jii ternye« s nábožnom opazkom piščevom: »Od pocětka mojega truda i szkerbi preporucsam tebi, i proszimte, moja draga dussa Kerschanszka!« jimai tu szvetu navadu i pobosnu szkerb, da szako jutro tvoju pervu miszal Bogu daruješ; zato kadasze prebudiš, szagdar naipero ztlabni ovako: Jezus, Maria, Josef, szimiluite misze, budite mi na pomoch, vam preporucsam tēlo dussu i šzezeze moje.«

Sada sliede molitve s ovimi naslovi: »K preszvetomu troisztvu, k otežu, k szzinu, k sz. duhu bogu, k blasenoj D. Mariji, k angyelu czuvaru, k szvétim patronom.«¹⁰

»Te deum laudamus« tiskan je u tom molitveniku ovako:

»Tebe Boga hvalimo, tebe goszpodina valujemo. Tebe vekovecznoga oteža sza zemlya poštuje. Tebi szii angyeli i tebi nebesza i šze zmosnoszti, Tebi Kerubini i Serafini: z nepresztanim glaszom viczu.«

Čislo = krunica.

* Gradišćanski Hrvat - Lovro Hogović.

¹ U pretpreporodnom razdoblju, prije pojave »gajicc« u Hrvatskoj! među Hrvatima u Ugarskoj se pisalo kao npr. u Mađarskoj (sz = s, cz = c, č, ć).

Hrvati marljivo polaze crkvu. Crkveni obredi vrlo blagotvorno djeluju na dojamljivu misao i čudorednost njihovu. Crkveno jim je pjevanje melankolično, a svjetovne pjesme idu gotovo sve u mol. Od njih priučiše se i njemački njihovi susjedi prianjati uz pjevanje, te rado polaze njihove hrvatske mise i rado jim slušaju pjevanje kod sprovoda i na svadbah. Hrvati pjevaju svojim jezikom i kod procesija u križne dane, u korizmi prigodom križnoga puta, kod božjeg groba i na proštenju. Djeca se izpoviedaju hrvatski, isto tako i djevojke i stariji ljudi; samo se nekoji mladići izpoviedaju njemački. Stari ljudi ne će, a žene ne znadu drugčije.

Vracajući se od blagoslova, gdje su se opet sve molitve, osim litanija, govorile hrvatski, razgovarao s nekolicinom susjeda, pače nekoje smo i posjetili, s kojima smo se već slučajno nekoliko puta sastali bili. S ovimi bijasmo povjerljiviji, a to njim bijaše veliko odlikovanje. Od odraslih mladića najbolje nam se milio Josip Sic, s kojim se upoznasmo već u Mikulovu na sajmu, gdje je prodavao golube. S toga smo pohodili i njegove roditelje; a od djeda mu čusmo ulomak ljubezno stare pjesme. Kao izvrstan pjevač, kod kuće i na proštenju, na dobru je glas seljak Ivan Suparić. Svrnusmo se poslije blagoslova i k njemu. Pokazao nam je sbirku hrvatskih i slovačkih pjesama, koje pjeva, idući s pukom na proštenje. Sbirka je ta imala nadpis: »Ověj jačke patriju Ivy Supparithu, Gutfelta pisane leta 1878.« Pismo je Suparićevo izvježbano i ugledno.

O jeziku moravskih Hrvata

A sad ću se svrnuti na jezik hrvatski. Hrvaština je obiteljskim jezikom u Gutjfeldu, Preravi i u Frlješdorffii. U obitelji, na ulici, među susjedi i znanci govori se izključivo hrvatski. Ali kakova je to hrvaština? Jedan od nas, koji je poznavao hrvaštinu, bivši dulje vremena u Zagrebu, počeo je s nekojimi Hrvatima govoriti o stvarih, ponešto udaljenijih od njihova života i svagdanjih potreba. Hrvati su bili radostno zatečeni, vidilo se, da sve razumiju, ali hoteći odgovarati, nisu našli slobodnih rieči niti sgodnih okreta. Jezik je hrvatski kod njih zbilja ograničen samo na svagdanje obiteljske i domaće potrebe. Samo ga predanje uzdržava bez jasnoga pojma o pravilih sklanjanja i sprežanja. Za više predmeta ne dotječe, a možda nije nikad ni dotjecao. Bogatstvo jezika suvisi s bogatstvom pojmova i znanja. Do više se

naobraženosti ovdješnji Hrvati nikada ne popeše.¹¹ Hrvaština ovih naseljenika priličilo je već pomiešaná slovaštinom. Ako su zaboravili koju rieč ili ako trebaju naziv za novi pojam, uzimlju ga na prosto od Slovaka ledničkih ili valtičkih (Feldsberg), od kojih su za svoju porabu poprimili već dosta svjetskih i hodočastničkih pjesama.

Nu putnik će doskora opaziti, kako ovdje Hrvati štuju i ljube materinski jezik, akoprem mu se ne uče u školi, akoprem ni pisati, pače ni valjano čitati ne znadu. Čitaju doduše molitvene knjige, pače i pišu, kao što sam naveo kod pjesama Suparićevih, ali to čine samo bistriji i naobraženiji od njih. Što znadu, tomu se naučiše, kako no se veli, sami od sebe, izdvajajuć od tudjega, njemačkoga jezika kako tako pravila za pismo svoje materštině. Ali da bi se ikoji Hrvat iznevjerio sladkomu si jeziku, što ga je usisao materinskim mlijekom, tomu ne imade primjera.

Kao primjer njihova jezika navesti ćemo ovdje molitvu gospodnju pravopisom, kojim je tiskana »Hisa zlata«, zajedno s izgovorom, koji si zabilježili kod Ivana Suparića.

Hisa zlata:

Otačz nass, kiszi na nebeszih,
szvétisze ime tvoje, pridi kralyezstvo
tvoje, budi volya tvoja
kako na nebu tak y na zemlyi,
kruh nass szaki danyi dai nam denasz,
y odpuszi nam duge nasse,
kako y mi odpuschamo dusnikom nassim,
y nezapelyai nassz u szkussavanye,
nego oszlobodi nassz od zla. Amen.

Kako se izgovara u Gutjefeldu:

Oče naš, kjesi na nebesih,
svjeti se ime tvoje, preidi nam
kraljevstvo tvoje, budi volja
tvoja kako ná nebi tako na zemi,
kruh naš svakidanji daj nam ga
bóg danas, odpusti nam duge naše,
kot i mi odpušćamo dužnikom
našim, nevedi nas napas,
baviti nas od šega zla. Amen.

Iz svega se vidi, da gutjfeldski »Oče naš« imade mnoge bohemisme,¹² i što je osobitoga, da imade i češki naglasak. Črknja, koju sam metnuo nad gdjejeko rieči, znači duljinu slovaka kao u češini. Mekanoga *i* ne imadu. Amjen izgovaraju ponešto kao amin.

Bio je to jezik agrarne sredine, bez domaće inteligencije, vlastitog pisma i čvršće povezanosti s matičnom zemljom, a sve to je bilo potrebno za razvoj kakav je npr. ostvaren u gradišćanskih Hrvata u 19. i 20. st.

¹² Bohemismi = čehizmi, od Bohemia, lat. naziva za Češku.

»Zdravo, Marijo« mole ondješnji Hrvati ovako: »*Zdrava* jsi Maria, milosti jsi božje puna, gospodine bóg s tobu, ti si blažena med ženami, blažen je sad utrobe tveje, svjetje Ježuš, Kristus, svjeta diva Marija mati božja, moli boga za nas za grišnike sada i va uru smrti naši. Amjen.«

U hrvāštinu svaki Hrvat udara ponešto na slovaštinu, a iz kancionala¹³ kao i iz služba božjih, na koliko su češke, poprmi svaki Hrvat prilično i pravila češkoga jezika i izgovora. Češki ř izgovaraju dosta gładko i lahko. Dok se s nami razgovarahu, i kad se ponešto zaboraviše, tecijaše jim ugodna smjesa hrvāštine, slovaštine i češtine.

Krstná imena ponajviše su ova: »Mihalj, (Moho), Ivo ili Ive, Pavel, Mikula, Jakov, Šime, Jure, Mate, Fabe.

Iz njihova riečnika uhvatio sam ovih nekoliko rieči: otac, u obitelji ćaća; majka, u obitelji maja; kćir, sin, dite, a plural dica; záručná (nevjesta); pir, vie-nac, pivnica, stuo, klup, kip,¹⁴ škedanj,¹⁵ ure, hlap (muž); lib ili hlib, (samo u molitvi gospodnjoj kažu kruh); vrat, jačka (pjesma); facuo (naš rubac).

Hrvatske narodne pjesme

U narodnoj pjesmi hvatskoj ne može se u ovih naselbinah puno govoriti. Čisto hrvatskih pjesama ne ima, a nije jih bilo već prije 40 godina, čemu je dokaz malena Šemberova sbírka, koju je dodao pomenutim već člankom u »Časopisu češkoga musea« i u »Týdenníku«. Puno čistije su četki pjesme, što jih je Sušil natisnuo s napjevi na cvršetku svoje glasovite sbirke. Prva jih je iz Gut-fjelda.

Imala sam miloga kao ruoža lipoga,
tr mi nisu dali sidat puolag njega.
Sada imam jednoga, tr mi buože drag,
ali nisam mogla od tuge zaprit vrat.¹⁶
'Kad bi te moj ljubi, kad bi te sbatрила

¹³ Kancional = molitvenik, sa crkvenim pjesmama (kancione).

¹⁴ Kip = slika pa i fotografija.

¹⁵ Škedanj = sjenjak, šupa, parma, staja sa sjenjakom.

¹⁶ Vrat = vrata.

veru bi za tobu(m) va Dunaj skočila.
Va Dunaj, va Dunaj, va široko more,
kad bi sbatрила, drago srce moje.

A. V. Šemberi poslao je pomenute pjesme Fr. Skokanić iz Nove Prerave. Navesti ću, koja mi se čini najbolje hrvatska:

Kad bi nebiv bochtar trubiv,
biv bi si ja nagovoriv
divojčicu lipu, vrilu,
ka se vrši gumbaliju.¹⁷

Divojčica lipa, čista
ta si hodi kod pavica,¹⁸
hodi, hodi kod pavica,
a misli, da je kraljica.

Jimav sam ja divojčicu
kako rumenu ružicu,
lipa, vrila kod grlica,
ale falešnoga srca.

Kod Suparića čuli smo pet ili šest pjesama, većinom samo ulomke, i to takve, koje je već i Šembera imao. Na pr.

Pred našima vrati
bura snigom praši,
otpri ti mi milá
pred vrati stát zima.

Imav si dojit brže,
kad sam ti velila,
ur sam si drugoga
kruto obljubila.

Na isti napjev pjevahu nam Suparići i sliedeću slovačku pjesmu. Spomenuti ovdje valja, da su obje pjesme za ples, tako zvane okretne (češki Vrtené).

¹⁷ Gumbalija ili gumbalia, gumbelium = đurđica (cvijet).

¹⁸ Pavica = paunica

Ne byl bych sa ženil,
Ked bych nebyl mosel,
Ked by nebyl došel
od méj milěj posel.

Od méj milěj posel,
od tatíčka psáni,
co mi odpísali
ti brněsci páni.¹⁹

Starac Sic, koji broji do stotinu godina, i koji već ni ne svlači kožuha, niti na ulicu izlazi, sjetio se je pjesme, koju da je rado pjevao u svojoj mladosti.

Kad ja pūjdem na vojnicu
ću vzet sebu divojčicu.
Divojčicu - liepo ime
až mi za nju srce gine.

Dalje nije znao. Od žena nije htjela nijedna da nam koju zapjeva, premda su jih muži nagovarali, uvjeravajuć nas, da su na piru pjevale od večera ća do jutra.

Budući da nisam glasbenikom, ne mogu o značaju hrvatskih pjesama drugo kazivati, negoda su vrlo nalik na pjesme slovačke oko Břeclavě. Istoga mnienja bijaše i ostalo društvo moje, sastojeće od bogoslovaca, pravnika, učitelja i pisaca ovih redaka. Da smo dulje ostali u ovih naselbinah, bili bismo stekli većega izkustva, te se valjda pridružiti izreci, koju je izrekao arhivar V. Brandl u »Knjha pro každého Moravana«,²⁰ naime: »Národní písň našich Horvatův jsou ohnivější než Čechoslovánův prozrazují horkou krev, která v jich žilách kypí«, t.j. »Narodne pjesme naših Hrvata vatrenije su, nego pjesme Čeho-Slovena i pokazuju vruću krv, koja vrije u njihovih žilah«. Na svaki pako način odlikuju se Hrvati sposobnostima za pjevanje i glasbu, kao i ugodnim, punim i krasnim glasom. Oboje zasvjedočuju već kod molitve u crkvi.

Brnensci pani = brnska gospoda.
Knjiga za svakoga Moravljana (Moravca).

Borba za održanje i narodnu svijest

A u čem počiva snaga Hrvata, da su dosele sačuvali narodni svoj život i značaj? Kako je moguće, da je šaka ljudi kroz tri.vieka sačuvala svoju narodnost, svoj jezik i svoje običaje sasma čiste, uzprkos tomu, što je sva okolica njemačka, pače što u istih njihovih selih živu obitelji njemačke i što je škola pod-puno, a crkva većim dielom već od kojih 80 godina sasma njemačka.

Svoju hrvatsku krv sačuvaše kroz sve to vrieme čistu, nepomješanu. Rodbinskom svezom ne vežu se s Niemci, već sami medju sobom.²¹ Nečuveno bi bilo, kada bi se koji mladić iznevjerio ovim načelom, te uzeo za ženu djevojku njemačkoga poriekla, ma ona i znala hrvatski; isto tako ne će hrvatska djevojka, da za muža uzme mladića njemačke krvi. Upravo takve viesti zabilježila je poviest o Kašubih na baltičkom moru. Neki hrvatski mladić služio je u Drnoholcu kod gospoštine, a od ove je dobio liepu građansku odjeću, u kojoj je išao na vjenčanje, hoteći tako iznenaditi svoju zaručnicu. Ova, spaziv si zaručnika u toj odjeći, neizmerno se prestraši, te izjavi, da s »gospodinom« ne ide k oltaru. I sbilja nije išla, dok nije obuo čizme, obukao narodne hlaće i na glavu metnuo šešir s perom. Samo se dva imena iznevjeriše, al su i propala neizbrisivoj sramoti. To su dva brata, koja se priženiše u Neusiedelu. Nije to hiperbola, ako rečem, da se kod nas češće događa umorstvo matere, nego da se moravski Hrvat iznevjeri ovom načelu. Nu na tom se valja zahvaliti jedino hrvatskim ženám.²² U ostalom je historicki dokazano, da je uvijek žena, koja je posljednjim ostankom propale koje narodnosti ili kojega jezika; tako je prije 100 godina umrla posljednja slavenska žena u Meklenburgu, a u lipnju 1876. posljednja žena tasmanskoga koljena u Australiji.

Naravnom je dakako posljedicom uzajamnih ovih ženitaba, što su sva tri hrvatska sela tako rekoć jednom razgranjenom rodbinom. Sami su to strici, ujaci, bratići, svekri, kumovi itd. Znamenito je svakako, što ovdje bliži rođjaci, kao bratići i sestrične, ne trebaju biskupske dozvole da se uzmu. Ovo bijaše ovdješnjim Hrvatom dano jedan put za svagda. Otuda je lahko protumačiti

²¹ Bilo je ipak slučajeva priženjivanja i njemačkih mladića u hrvatske obitelji što potvrđuju i brojna češka i njemačka prezimena moravskih Hrvata.

²² Pisac smatra da su baš žene koje nisu često znale druge jezike očuvala hrvatsku narodnost u Moravskoj. Vjerojatno zato se stoga i govori uvijek samo o majčinskom, materinskom a ne i očinskom jeziku.

rodbinska imena naseljenika. U gdjeokojem od ovih sela imade po pet, pače i po deset jednakih prezimena. Da se ova uzmognu razlikovati, kad je o njih govor, imenuje se glava porodice krstnim imenom, ili se primetne kakav pridjevak. U Gutfjeldu je najviše Andrešića i Suparića. Uza to imaju hrvatske obitelji još slijedeća imena: Bureš, Budič, Drobelić, Cehovski, Grandić, Gregor, Havliček, Hubeny, Hůlek, Knod, Ryšánek, Slavic, Sitek, Slunjski, Štěpánek, Švend.²³

U Novoj Preravi većinom nalazimo ista prezimena. Učitelj nam kazivaše, da ima u školi s djecom sto neprilika. Polovica sela se zove Stavarić, Orbes (Vorbes) i Slunjski. Osim imena, koja si ne zabilježili u Gutfjeldu, imade tu: Buriš, Križanić, Kuzmić, Ivančić, Jiříček, Matušek.

U Frlejšdorfu smo iz istog razloga pošli i na groblje. A i tu nam udariše u oči imena: Suparić, Sic, Vorbes, Slunjski; nova nam bijahu: Havalić, Jurdić, Mikulić, Netrúfal, Fičar, Vranasić.²⁴

Ženidbe, žene, djeca

Kod nas se zabranjuju ženitbē medju bližimi rodjaci, tobože iz razloga, što bivaju iz takova braka djeca boležljiva, slaba i kroz sav život kržljava. Za Hrvate ovaj nauk ne valja. Pače tu bi se moglo govoriti o mnogobrojnih uzorih čovječjega tiela i u obce o krasnoj vanjštini, kakove si svaki umjetnik samo poželjeti može za model. Čini se da su u celoj Moravskoj Slovaci kod Břeclavě najkrasnijeg tiela. Od čeških slikara jedini je Josip Manes poznao ovaj kut zemlje. Vidio sam Pražane, kako nisu mogli oka odvratiti s dviju njegovih slika, predstavljajući žitelje iz Bilovica kod Podivína. A kako bi stoprv motrili junake od Břeclavě, kojim liepa nošnja ne sakriva plemenita i sumjerna oblika i uzrasta! A ovo podpunoma valja i o Hrvatih! Liepim uzrastom, sumjernošću i tjelesnom snagom Hrvati daleko nadkriľuju njemačke svoje susjede. Uzrasta su vitka, liepa i visoka; vrlo ciene eleganciju, tjelesnu snagu, elastičnost i okretnost. Velika je sramota, ako ne uvojače mladića u konjanike; al još veća, akc ga uobće ne uvo-

²³ Prezimena poput Cehovski, Havliček, Hubeny, Hůlek, Ryšánek, Sitek, Štěpánek, Švend i si. potvrđuju da se znatan broj Čeha povremeno kroatizirao, a to je bilo moguće samo ženidbama i udajama.

U sva tri sela se ponavlja prezime Slunjski koje je, vjerojatno, nastalo od mjesta doseljenja u Hrvatskoj, a to je Slunj. Isto prezime postoji i danas i u Hrvatskoj.

jače. Pješakom biti nije baš dično, jer Hrvati vrlo ljube konje.²⁵ Ulicom ide Hrvat lahko, neprisiljeno i kao šibka osovno.

Ženski se spol - osobito u cvietu mladosti - punim pravom može nazvati »krasnim«. Žene su takodjer vrlo liepa uzrasta, hod im je elastično lahak, pače ponosit, a iza njih sjaju dva niza bijelih zubića poput slonovine. Ubavo jim lice i snjegobiele jabučice s cvatućima ružama bijahu povodom sumnji, da se hrvatske djevojke liče. Ovako jih sumnjiči i poštovani topograf Grgur Volný. Ali već A. V. Šembera se izjavio, da sumnji toj ne imade temelja. Nas ih je motrila četvorica, dakle osam očiju, a više očiju više vidi, kaže poslovica; ali ovu sumnju opeptovano obijamo od hrvatskih djevojaka. Vidjeli smo Hrvatice u nedjelju i u blagdan, gdje su dakle imale dosta vremena i prilike, da se naliče, - a čitatelji mogu biti uvjereni, da smo jih oštro motrili, al ličenju nismo našli ni najmanjeg traga. Djevojke, kao u obce svi ovdješnji Hrvati, nisu crne kose, već ponajviše plavkaste; očiju su sivih, blistajućih i veselo-živahnih. Pogledao sam potajno u list, što ga je naš suputnik pisao svojim znancem u Preravu. Sav se sadržaj toga lista vrtio oko mladih Hrvatica, nadievajuć im najljepša epitheta. »Ako nagovoriš koju djevojku, odmah se zarumeni i zabuni,« - tako je pisao - »pošališ li se s njom časak, zabunjena će ti se djevojka pojaviti u slici dražestna, šaljiva vražića, smijuć se zvonkim i srebrnim glasom.« Pisac je samo žalio, što mi ostali ne ćemo da ostanemo u Gutfjeldu kod muzike, koja je svirala pred gostionom. Svršio je zanesenom apostrofom: Oj, ti Hrvatice mlada, kako se sladko smijah s tobom pod akacijom, siva golubice!...

Djeca, igrajući se nedužno na ulici, jesu pravi pravcati bucmasti angelci. Al ovo poglavlje spada opet na češke slikare. Dužnost mi je i to, da spomenem i uzčuvani, čisti slavenski tip. Ovo će potpuno shvatiti onaj, koji bi sraonio Hrvata, idućega ulicom pokraj svoga susjeda Niemca. Ovim češ načinom i u hrpi djece razabratí, koje je njemačko, koje li hrvatsko.

Trojezični - samo Hrvati

Duševni razvoj ide obično s tjelesnim jednakim korakom. Ovo pravilo potvrđuje se i ovdje. Osim toga, što Hrvati, čvrsto prijanjaju uz narodnu samostal-

²⁵ Hrvati su sa sobom donijeli ne samo ljubav i potrebu za konjima (došli su iz područja gdje se ratovalo), nego su sobom doveli vlastite konje i kola jer je to bio tada jedini način putovanja i transporta.

nost, sačuvaše jih od propasti i sjajne duševne sposobnosti. Svaki mora uz njihovu tjelesnu snagu pohvaliti i duševnu im darovitost. Ili zar to nisu veliki duševni darovi, kad učitelj, ne osjećajući s pukom mora priznati, da hrvatska djeca na svršetku školske godine daleko nadkriljuju znanjem njemačke svoje saučesnike? Ili zar to nije prevelika darovitost, kada gotovo svaki Hrvat uz svoj materinski jezik govori njemački, slovački i češki? Obiteljska knjižnica u svakoj kući imade barem ove knjige: Hisu zlata, Fričajev kancionál čeških crkvenih pjesama i njemački koledar »Volksfreund«,²⁶ kupljen u Mikulovu. Želja, da šta nova saznadu, u Hrvata je puno veća, neg li u Niemaca. Medju sobom bave se salami i nedužnim! dosjetkama. Češki naši naseljenici u Ruskoj, na Balkanu, u Ugarskoj i drugdje nisu nam na toliku diku, kao Hrvati ovih triju sela svojoj prvohitnoj domovini. Iskreni su, dobroćudni, gostoljubivi i štedljivi. Valjanost im se pokazuje prije svega srdačnim medjusobnim obćenjem roditelja s djecom, i u nježnosti supruga jednom prema drugomu. Kad smo na pr. unišli u kuću Suparićevu, iskreno nas je pozdravio još jedanput na svojem pragu, premda smo s njim išli već izvana, a onda nas je namjestio za stol pod štikami.²⁷ Dječak mu se vratio iz crkve. Stupiv u sobu ponešto zapanjen, poljubi otcu si i materi ruku, te stane plaho kod vrata. Otac mu dade bocu za vino, al ga oštro pogleda, izvede ga iz sobe, te ga vani srdito ukori riečimi: ti grubijane, zar ne znaš što se pristoji, kad su kod nas strani gosti? - Kad je poslije dječak donio vina, postavi ga za stol i pozdravi nas prijazno: »Pěkně vítám u nas«, t. j. »Dobro nam došli!«

Narodni plesovi

Srdačno i neusiljeno postupahu posvuda prama nam. Kada se počelo govoriti o plesu gospodarice se uztezavahu, da nam pokažu, kako se je prije plesalo. »Hodi, hodi«, - govoraše Suparićeva - »već sam plesati zaboravila; ta tomu već imade mnogo godina!« - »Nije zaboravila«, odvrati gospodar, »ne vjerujte joj, gospodo; još je na Mihinoj svatbi plesala, a to bijaše s proljeća; a bila je prije osobita plesačica«. »A da ti moraš sve kazati«, srdila se gospodarica; al videć, da se ne smijemo, uzme muža si za ruku, te se nekoliko put okrenula usried sobe.

²⁶^ Volksfreund = narodni prijatelj.

²⁷ U svakoj hrvatskoj kući se u glavnoj odaji - sobi, u prošlosti je to bila velika zadržna soba, nalazilo više slika, obično majka božja, poneki svetac, uglavnom zaštitnik obitelji ili mjesne župe.

Kretala se je sbilja tako lahko, kao mlada djevojka, provlačila se hitro izpod ramena muževa, koji je stajao na jednom mjestu, te se oko njega vijugala u ljepolikih krugovih.

Suparić se tužaaše na sadanju mladež, koja da zaboravlja stare plesove. »U naše doba«, reče, »bijahu dvojica gusle, gajde, pa dosta; sad počeaše tom njemačkom glasbom, koja ne valja ništa.«

Nova Prerava, Dobro Polje, Frlješdorf

Crkva i župni stan u Dobrom Polju 1991. god.
Foto: J. Lawitschka

Nova Prerava je umiljato, ugodno seoce kod rieke Dije. Njemački se zove Neu-Prerau. S briega, što se diže nad selom, i preko kojega smo došli iz Gutfjelda u Preravu, otvara se prekrasan vidik u Austriju. Bogato Moravsko polje pokriveno je livadami, zelenom šumom, bujnimi vinogradi i plodnima njivama, kojimi se lagano vijuga čista riek Dija. Oko Prerave steru se same šumice i livade. Na blizu je veliki dvor, a taj se zove Stara Prerava. Kuća ima u Novoj Preravi 130, a medju ovimi jul 8-10 njemačkih. Stanovnika broji 605, kako nas izviesti sam ondješnji učitelj Delinić, rođen u Brnu i vješt prilično češkom jeziku.

Crkvice nije baš velika; posvećena je sv. Mihajlu. Župnik zove se Kotouček te propovieda tri put na mjesec češki i jedanput njemački. U Preravi stanuje i jedan Židov; u Gutfjeldu nema nijednoga. Židov taj trguje mješovitom robom.

A. V. Šembera nabrāja u Preravi 486 duša, od kojih je bilo god. 1848. Hrvata 400.

U gostioni bijaše glasba kao i u Guttfeldu; s toga smo odlučili, da ćemo odmah krenuti za Fröllersdorf, premda smo nerado ostavljali liepo ovo mjestance. Nedaleko od njega sastadosmo pristalu hrvatsku djevojku, te ju upitasmō:

»Djevojka će nam reći, kako je daleko u Frlješdorf«. Djevojka se zarumeni kao božur, ali iz očiju joj provirivaše vragolija.

»U Frlješdorf«, ponovismo.

»Ta, jak daleko?« upita djevojka zvonkom hrvaštinom, a »kúsek, co bi kamenem dohodil, a ostatek doběhl«. A srdačno se nasmijav, poskakivala bi dalje u Preravu.

Nadali smo se, da ćemo koješta saznati u Fröllesdorfu kamo smo već stigli u suton. Hrvati baš ne izgovaraju ime svoga mjesta sasma razgovjetno. Sušil piše Frjelištorf, a Šembera Freiesdorf; ja pako imadem u svojih bilježkah Frlješdorf. Put iz Prerave ovamo ide bujnimi livadami preko željezničke pruge od Neusiedela u Lavu.²⁸ Pokraj seoceta teče grana rieke Dije ili potok kakov, već sam ne znadem. Ovdje nas stigne prva nezgoda. Dodjosmo čo do gumna; već smo čuli glasove iz sela, ali u selo ne mogosmo. Nigdje ne bijaše brvna preko vode. Već počesmo izuvati čizme, da bosi pregazimo dosta široku vodu. Iž te neprilike izbavila nas Hrvatica, koja, opaziv nas s druge obale, reče, gdje da je voda najuža. U gostionici bijaše mir, jer omladina bijaše na zabavi u Hrušovanih (Grussbach). Ovdje imasmo drugu nezgodu. Kod nas se veli, da je »s kartaši dogovor kao s konjem molitva«. O istini toga se osvjeđočismo ovdje. Župnik, načelnik, imućni glasbenik i gostioničar kartahu se, a mi ne mogosmo od njih saznati ni jedne pametne rieč. Selo upoznasmo stoprv sutra dan. U gostionici spavasmo kraljevski, al plačasmo carski.

Službe božje bijahu na veliku gospu moravske. Ovdje se kao u Guttfeldu propovieda dvaput moravski i jedan put njemački. Na glavnom oltaru visi slika sv. Kunhutě. Načelnik je rodom Hrvat, to je i djakovao bio neko vrieme.

Frlješdorf broji do 1.000 stanovnika, od kojih je barem 400 Niemaca. A. V. Šembera imade broj 796, medju kojima, veli, da je barem 500 Hrvata. Ovdje imade od sva tri hrvatska sela najviše Niemaca.²⁹ j ..

Dobroga vodju i izvjestitelja imasmo ovdje u djaku Slunjskom, koji uči u njemačkoj gimnaziji u Znojmu. Ovdješnji učitelj, koji nam je pokazao sve, što se u učioni vidjeti može, zove se Adamec, te je rodom od Brna. Škola je na jedan kat, sgrada ugledna, velika i liepa.

²⁸ Hrvatsko ime za Laa a. d. Thaya u Austriji, na samoj granici prema moravsko-hrvatskim selima.

U prosjeku u Frielištofu je bilo najmanje Nijemaca.

Prije 300. obljetnice doseljenja

God. 1884. s proljeća kane sva tri hrvatska sela radostnim načinom proslaviti tristo-godišnjicu svoga dolaska u Moravsku, novu svoju domovinu.

Hrvati živu sa svojimi susjedi Niemci u najboljem miru i slogi. Da u svemu nadkriľuju Niemce, sami dobro znadu. Imućniji stanovnici ponašaju se samosvjestno, sjećajući nas slovačkih plemića. Do bitke medju omladinom hrvatskom i njemačkom ne dođe nikada. Josip Sic vrlo se porugljivo izrazio o mladićih njemačkih: »Maju silu za kočku, neměl bych dvě na mališek dost.«³⁰ Medju omladinom hrvatskom dođe kadšto do žestoka kreševa. Narodna naša poslovice veli: »Náhlost je dobrých lidí příznak,³¹ mladeži se naglost još laglje oprašta. Hrvati piju vino, a vatreno, jako vino užije krv. Dva mladića ljube jednu djevojku; dva mladića hoće, da im glasba u jedno te isto doba igra dva razna komada; jedan hoće, da su mu konji bolji od suparnikovih; jednoga su zavojačili u konjaničtvo, a drugoga samo u lovce; a ovaj poremećeni državni red ne može se drugačije izjednačiti, nego ako podju suparnici »za pase«, što je početkom obilnijoj bitci.

Fröllersdorf je od sva tri sela u najvećoj pogibelji. Omladina ovdješnja, koju smo vidjeli iza hrušovanske zabave, gruba je i razuzdana. Ni stariji ljudi nisu tako iskreni kao u Guttfeldu ili Preravi; pnašanje jim je lošije a svemu tome uzrokom su blizi Hrušovani i tvornice.³² To se već i tim pokazuje, što ne pozdravljaju tako prijazno, kao ostala dva sela.

Spomenik 300. obljetnice doseljenja Hrvata u Moravsku iz 1884. prije obnove.
Foto: D. Pavličević 1991.

³⁰ Slabi su poput mačke, idu dva na mali prst (slobodan prijevod).

³¹ »Naglost je znak dobrih ljudi«.

³² U Hrušovanimi je bila tvornica šećera - šećerana.

Neizmjerne smo Hrvatima učinili veselje, pjevajući pjesme: »Složno, složno braćo mila« i slovinski: »Sabljko moja, krvopija«. Razumješe gotovo sve. Oči im sievahu od radosti, da takova šta čuju. Činjaše jim se, kao da čuju pozdrav svoje pradomovine, kao dragu rieč, koju smo zaboravili al se je iznenada opet sjetili. I pomenuto već društvo kartaša slušaše pažljivo; nu ovi možda samo zato, što si ne mogoše začepiti ušiju.

Ali se ipak teškim srcem razstavljamo s Frlješdorffom »Želimo Vam od srдца sretnu tristogodišnjicu«, rekosmo na razstanku, »a kamo god budemo došli, pripoviedati ćemo s ponosom, kako jedar, krasan, dobar puk žive pod vedrim nebom našim. A kad uzmognemo, poručiti ćemo udaljenoj domovini vašoj, kakove ovdje imade krasne djece!«

Južna Moravska, koja je poradi raznolikosti i boje slovačkoga nariječja nalik na šaroliki mozaik, imadjaše još do prije nekoga vremena i naselbinu francezku, Čejč zvanu. Niemci pako oko Zaječf drže, da su oni potomci Šveda iz 30-godišnjeg rata. Nu dosele ipak imade i tri hrvatske naselbine, koje dosada opisivah. Ukupno biti će preko 1.500 Hrvata. Životnu svoju snagu Hrvati ovdje ne gube: članak moj može biti sve drugo, ali nipošto nekrolog. Pače iz statističkog sravnjivanja Šemberovih data, što mu jih dao Skokanić i Kašpar Orbes iz Nove Prerave, jasno se vidi, da su Guttfeld i Nova Prerava sada bolje hrvatska mjesta, nego li bijahu god. 1848. Uslijed toga obavljaju se službe božje u Guttfeldu dvaput slavenski i jedan put njemački; a prije bijahu dvaput njemačke i jedan put slavenske.

»Kroboti« nisu nestali

Ovako se dočimlje priča, koju već kroz stotine godina pričaju hrvatske naselbine u Moravskoj. U njoj imade koješta za pjesnike, nešto za glasbenike i slikare, a tendencija joj je tako čudnovata, da joj se više čudimo, nego li joj vjerujemo. Šteta, da je za um naš ponešto tamna.

Sjedeć u kutu vagona, nastojah da zagonetku riešim. Mislihn, da nas priča ta uči, kako da se sačuva narodni individualitet.

Tri sto godina žive junački ovi seljani vierni svom hrvatskom porijeklu, žive hrvatski, govore hrvatski i nošnja jim je hrvatska, premda su sa svih strana okruženi sarnimi Niemci i premda je u blizini sasna njemački grad Mikulov.³³ Žive

³³ Mikulov se njemački nazivao Nikolsburg. Nijemce su iz njega raselili nakon rata 1945. kao i moravske Hrvate i naselili Čehe i Slovake iz zemlje ili povratnike iz inozemstva.

pod izkvarenim, a ponajčešće i porugljivim imenom Krobot; nošnji njihovoj i običajem se okolni susjedi neprestance rugaju. I najbliži jih susjedi, Slovaci, poznadu samo po kazivanju pokućara, koji prolazeć u Mikulovo, Drnholjov, Hrušovane i u Austriju, prenoće u hrvatskih ovih naselbinah. Doticaj Hrvata samih u moravskim! stanovnici srodnoga jezika neznatan je. Sa Slovaci sastaju se samo, kad hodočaste k Majci božjoj u Šaštin u Ugarskoj ili pako na sajmovih. Prije nekoliko godina vidio sam baš takvom prilikom prve Hrvate. Bijaše to u Ugarskom Gradištu gdje su tri Hrvata, kupujući konje, probudila nošnjom svojom obću pažnju. Sa svojim vlastitim zemljaci sastaju se samo valjda na prošćenju u Željeznici,³⁴ tom prilikom valjda se zaustavljaju kod Hrvata uz ugarsko-moravsku medju. A tko ne vjeruje u putovanje duša, može vjerovati u putovanje čeških narodnih pjesama ovim putem u pravu Hrvatsku.³⁵ Ne će to biti puki slučaj, što nijedan narod (niti poljski), ne imade čisto čeških pjesama u svojim pjesmaricah i inih sbirkah. U izvrstnoj pako Kurelčevoj sbirki imade nekoliko čeških pjesama, kao na pr.

Rúže jsem já rúže,
Dokud nemám muže,
Kvítek sem já kvítek,
Dokud nemám ditek.³⁶

Gdje bi se drugdje Hrvati naši sastajali s braćom svojom, ne znadem. Samo kadšto zabludi k njim po koji skitajući se Gran. Ovako se u Moravskoj zovu pokućni raznosioci različite robe, tkanina za odjeću, papirne robe, raznih nakitnica itd. Ponajviše to bivaju Hrvati iz Krajine.³⁷

Željeznica = Želježno (Eisenstadt).

Pjesme putuju kao i ljudi što pokazuje povijest narodne pjesme i glazbe. Npr. pjesma koja se u Slavoniji pjeva kao: U Požegi na Orljavi patke se peru...« prenesena je iz Bratislave, tj. Požuna gdje su je čuli hrvatski zastupnici u zajedničkom Saboru. (O tome je pisao pokojni Josip Andrić).

³⁶ U slobodnom prijevodu: Ruža, ja sam ruža, sve dok nemam muža. Cvjetić, ja sam cvjetić, sve dok nemam djece.

To su pokućarci koji su još do drugog svjetskog rata obilazili sela sa svojom sitničarskom robom, a uz to su se bavili i švercom, npr. duhana. Ti trgovci su stoljećima održavali vezu sa starom domovinom i u moravskih Hrvata pothranjivali svijest o vlastitoj narodnoj pripadnosti i »staroj domovini« negdje daleko na jugu. Slične su dodire održavali i vojnici koji su odlazili na ratove u Njemačku i Češku, te trgovci stokom, svećenici, školarci, pa i pojedini plemići koji su imali imanja i rodbinu u raznim zemljama.

Gjuro KUTEN

TRI DANA MEDJU MORAVSKIMI HRVATI 1884.

U ljeto 1884. putovao je Gj. Kuten, tada profesor Zemaljske obrtničke škole u Zagrebu sa svojim kolegom I. Hafnerom u »Zlatni Prag« za koga kaže da je »prava škola za svakoga Slavena«. Po povratku su odlučili pohoditi i Hrvate u Moravskoj o čemu je Kuten u Viencu 1887. objavio prilog navedenog naslova (od broja 4 dalje). Iz toga članka donosimo samo najvažnije odlomke.

»Hrvat je za plug a ne za gospodara«

Zamišljena makne me iz kuta, kamo sam se bio prislonio, zvonce željezničke postaje u Brnu. Pomoliv glavu kroz prozor, već je i zablještila na obzoru danka, te budilica marna seljana i brižna pastira. Izadjem iz vagona, da si izpravim umorena i skvrčena uda, nadjoh tuj nekoliko Hrvata, koji su dan prije krenuli kući, te se ovdje zadržali. Iz Brna krenusmo točno u 4 sata i dojurismo točno u 6 sati u jutro u Grussbach.¹ Tek što je vlak stao, veselo poskčismo g. Hafner i ja iz vagona, oprostiv se s putnici i odosmo u postaju. Al eto stvori se pred nama g. Bogdan Vrbančić, koji je tamo mjernik željeznice. Tko radosniji od nas! Taj će nas za cielo ponajbolje uputiti, kako ćemo prispjeti najlaglje u Mikulov, pošto nam bijaše poznato, da je jedno hrvatsko selo poldrugi sat od Mikulova.

U vlaku je Kuten razmišljao o naravi i usudu hrvatskog naroda i prije dolaska u tu oazu najsjevernije hrvatske dijasporu zapisao: Sve je pospalo oko mene, samo ja bio sam budan. Ne dadoše mi prispati razne misli, koje su oblijetale pamet. Razmišljao sam o sudbini Hrvata. Bože, kuda nas sve ne ima! Nu nigdje ne može Hrvat spotaknuti, da se je ikomu narinuo za gospodara, već se je

Češki Hrušovany.

svagdje prihvatio pluga i brane, a uz to ga rese sve vrline radina, poštena, pobožna, značajna i miroljubiva podanika. Nu kraj svih njihovih vrlina najveće nepravde podnose. Oni u južnoj Italiji niže Napulja,² koji prednjače Talijanom čistoćom, ne smiju se ni Bogu pomoliti u svom jeziku, evo ovi u Litvi,³ koji austrijskim Niemcem služe za uzor morala, ne dadu im tako rekuć ni misliti hrvatski, a što da rekнем o onih u Ugarskoj! O tom je najpametniji proći mukom.

Vinorodni krajolik

Naš vodič uprti kofre i krenuli smo nekako u dva sata u Fröllesdorf. Iz Neusiedela morali smo opet natrag preko njiva uz željezničku cestu do rieke Taje. Premda bijaše nesnosna žega, to je niesam osjećao s prevelika čuvstva, koje me je obuzelo u tren, kad mi je provodič rekao: »Eno onaj toranj, što no se diže iz onog velikog voćara, župne je crkve Fröllesdorfske. Postasmo tuj časak, da se razgledamo okolicom. Kuda okom svrneš, sve same livade vrbami opkoljene, a do njih steru se plodne poljane, zasadjene kukuruzom. Strn⁴ bijaše već požeta i kući odvezena, al po strništu uzbujała djetelina i mami ti oko svojim ugodnim zelenilom. Podaleko iza poljana prikazuju se vinogradni humci, koji se u zračnoj modrini motritelja doimlju kano talasajuće sinje more. Usred pako nizine razprostiru se pašnjaci poput zelena saga, obrubljena srebrenim obrubom - Taje. Po njih poskakivalo jalovinje, kakova ne vidiš ni u najljepših predjelih Švicarske. Razgledavši se tom moravskom krasotom, krenuli smo dalje sve uz željeznički nasip, i eto nas za tri četvrta sata opet na Taji. Prilična je to rieka, nu sve lagano teče, čovjek bi rekao, da se niti ne miče. Čim smo prešli Taju, bili smo na prekrasnom Fröllesdorfskom pašnjaku. Po njem je sama čista trava, ni za liek ne nadješ korova. Odavle pošli smo na desno preko pašnjaka utrtom stazom ravno prama selu. Stupajući k selu, bilo mi je u srcu kao i tada, kada sam se prvi put kao djak vraćao kući nakon jedne godine. To me je čuvstvo obuzelo, čim sam spetio krovove Fröllesdorfskih kuća iza gustih voćara. Već izdaleka čulo se je klepetanje vjetrenjače, i mislio sam, da vlastelinstvo čisti raž ili pšenicu. Upitam provodiča, kako se taj vlastelin zove, u čijem štaglju sada čiste strojem žitak? Manfite se, nije to vlastelin, to je seljak, a zove se Jurdić, odvrati provodič.

Vjerojatno misli na moliške Hrvate, ali se oni ne nalaze »niže« Napulja.

Litva je rijeka Lajta, njem. Leithe koja teče uzduž sela gradišćanskih Hrvata.

¹ Slm = žitarice.

Urešene kuće imućna naroda

Eto nas pred selom. Uz pašnjak je nješto uzvišena ravnina, tom ravnicom rasprostrlo se selo. Ispod sela romoni bistar potočić Jaišpic.⁵ Predjismo i potočić, te uzkim klancem između šljivika uljezli smo u glavnu ulicu. Stupivši u selo, zapanjili smo se s prekrasna reda.⁶ Kuće se nižu veoma širokom ulicom u dva reda. Sve same zidanice, duljinom uz ulicu a crijepom pokrivene. Usred svake kuće su vrata, a lievo i desno po tri ili četiri velika prozora. Sve je simetrijski izradjeno. Nad svakim je prozorom zaokružen u zidu luk, a oko tih lukova, kao što i oko vrata nad dovratnicima urešene su izvana sve kuće, a taj ured sastavljen je onako kao i na njihovom odijelu: u bojah i u nacrtu. Taj šarolik veoma se ugodno doima motrioca. Posred te krasne široke ulice stoji pust s drvenim ob- sje- kom zdenac, taj najpouzdaniji čuvar svih seoskih tajna, kamo se večerom i ju- trom prikuplja staro i mlado, da izjada dnevne doživljaje. Ni duše nigdje ne vidi- smo, samo nas trojica stupasmo selom. Nu zato odjekivahu selom snažni udarci neumornih mlataca, a i šum strojeva i klepetanje vjetrenjače. Iz štaglja tjerale su vjetenjače prah i pljevu iz pšenice i raži, kano da je bura uzvitlala dvorištem prašinu. Sve bijaše posleno! Za čudo, da ni djeteta ne opazismo na ulici. Ne možeš proći selom, a da ne popostaneš skoro pred svakom kućom, te si ne pri- zoveš u pamet, kada ti ljudi prispiju uz poljske poslove, da si u toli uzornoj čistoći uzdrže i kuće. Grudi mi se nadimale i srce zakucalo jače s ponosa, što su mi svi znaci u selu jasno odavali, da taj narod mora biti uzoran i imućan. Razne misli prohujile mi mozgom, al mi iznenada razprši misli provodič pozivom: »Molim na desno.« Okrenemo na desno, tuj nam se prikaže opet nova slika se- la. Iz glavne ulice rasprostire se ovelik prostor poput trga, a okolo su kuće, nu nješto rjedje. U sredini je velika baretina. Po toj bari sijaset rac⁷ i gusaka živa- hno je pljusovalo. Jošte nekoliko koračaja i evo nas pred seoskom krčmom. »Evo, to je krčma moga rodjaka Tičara, ruj ćete moći prospati, izvolite unutar«, progovori vodič. Udjismo u krčmu i pozdravismo krčmara s »Hvaljen Isus«. Taj nam odvrati: »U vike«. Rekosmo, da smo Hrvati iz Zagreba, pak da smo došli amo, da vidimo kakav život žive, ter da li su zadržali jošte svoj jezik; i zamolili smo ga, da nam dade stan za dva ili tri dana, dok ćemo boraviti u njih. Ra- dostno primio nas je u svoju kuću, pridodav jedino to, da ćemo se već nekako smjestiti, pošto ne ima posebne sobe za putnike, jer da nitko ovim krajem ne

Jaišpic je potok, češki Jevišovka.

Današnje selo, iako naseljeno Česima i Slovacima, ne odaje više dojam »prekrasna reda«.

Rac, raca, patka.

putuje. - U to donese bistroga bieloga vina, domaće kapljice, i sjedne uz nas, te razpredosmo hrvatski razgovor.

»Dač - da sam Hrvat«

I seoski krčmar govorio je njemački, češki i sasvim dobro hrvatski, i to ča- kavštinom. Reče nam, da je bio žandarom, a kasnije da se je oženio i da ima sina, koji polazi gimnaziju u Mikulovu. Pošto je tamo njemačka gimnazija, vodi ga svakih praznika kući, da ne zaboravi »svoju rič«, to jest hrvatski jezik. Dok smo se mi razgovarali, stupi u sobu domaći seljak pozdravi »dobar dan«, sjedne uz drugi stol, naruči vina, te izvadi iza pasa duhanicu, natrpa lulu i zapuši tu razbibrigu. Odjeven bijaše u uskih bijelih gaćah i košulji, a oko vrata dvaputa omotan crn svilen rubac, sprieda malenim uzlom svezan. To bijaše cijelo njegovo odielo... Pošto nas je pozorno slušao i motrio, upitam ga nekim zanosom, da li je Hrvat. »Dač«, odvrati mi. Tuj mi je pala na um rieč doljno-austrijskih Hrvata, deč ili dečer, a znači isto što i »dač«. Pa zašto ne dodjete k nama? zapitam seljaka. Mislio sam da ste »Nimac«, jer ste odjeveni na njemačku. Ovdje ima i Niemaca koji govore hrvatski, odvrati seljak. Tako svakoga tko je odjeven na gradsku, krste Niemcem, jer tko je Hrvat, mora biti u gaćah i košulji.«

»Ča je to pjesma?«

Među moravskim Hrvatima ima i danas onih njemačkog ili češkog prezime- na. Prvi slučaj zabilježio je Kuten:

»Medjutim ja ipak dvojim o vašem hrvatstvu, nadoveže taj seljak. Nu kada ga je uvjerio i domaćina, da smo pravi Hrvati iz Zagreba, dodje k našem stolu i reče, da se zove Jakov Netručfal, i da je otac cieloga sela. Otcem pako zovu onoga, koji pjeva litanije i pjesme, kada polaze, kako oni vele, na »Božju pot«, to jest na proštenje procesijom. Da mu vratimo milo za drago, prigovorismo mi i njegovom prezimenu tvrdeći, da je on po prezimenu Čeh a ne Hrvat⁸. Toga ne

⁸ To je bila česta pojava među Hrvatima u Moravskoj koju smo objasnili kao kroatizaciju Čeha koji su se oženili Hrvatima.

hóede ni za živu glavu priznati. Njegov djed i šukundjed da su bili Hrvati, a koda bi on bio Čeh. Premda, nastavi dalje, govorim moravski (češki), a ponješto i njemački, nu nijedan jezik ne umijem tako kako hrvatski, s toga ne mogu drugo biti van pravi Hrvat. Upitam ga napokon, da i znade koju pjesmu da mi ju zapjeva. »Ča je to pjesma?« odvrati mi začudjen. Izpravim se u brzu i rekнем: Jačku ako znate koju. »Ta kako ne bi znao otac jačiti. Kada ja zajačim na božjem putu, onda gospodin zašute. (Gospodinom nazivlju jedino župnika, a ostalo su gospoda, a pojedincem vele na prosto gospon.) - Pa dajte zajačite jednu. Počne: »Ana sveta je plakala, da poroda nij' imala. Aleluja! Milo za nas o blažena Ana!« Čim je dopjevao ovu kiticu, ponudi mi da malko pričekam, da će donieti sve svoje knjige, u kojih su hrvatske pjesme i molitve. Za trenutak stvori se preda nama s cielom svojom bibliotekom. Najviše je hvalio molitvenik: Hisa zлата. Z-Marlyivim Trudom, z-Velikum Szkerbljyum Uzidana, pri sz. Brigu Kalvárie od P. Laurencziussa Bogovicsza, Marianszke Prov. Reda Sz. Ferencza Szerafinskoga Nedil. Horvat. Prod. Blasenoi Deviczi Maru Selezanszkoj Ofrovana, ter Sv. Otežu Szerafinskomu Preporuczena, za obatrenye pobosnoga horvatszkoa Naroda: va koj šze nahajaju Izabrane Molitve, Officziumi, Litanie, Bratinsztvo, Blagoszlovi, Krisni Put, Ugodne Jacske, I zerczalo k Sv. Izpovidi, Cum Permissu Superiorum. 1778«.⁹ - Taj je molitvenik u njegovoj obitelji najveća svetinja, po smrti njegovoj proći će opet u ruke njegova sina. U istinu taj molitvenik svaki tamošnji Hrvat čuva kao ženicu svoga oka. Iza toga molitvenika pokaže mi drugu knjigu, u kojoj su same pjesme. Odmah na prvoj strani nadjeni: »Jacska od svete Anne«. »Anna szveta tvoja hvala, chemo jaczit szveta szlava. Alleluja. Moty za nasz o Blasena Anna«¹⁰ itd. Bilo je tu sila pisanih i štampanih pjesama jedino crkvenih. Svaka je knjiga uvezana u kožnate korice, koje su posve pocrnile, te izlizane od mnogog rabljenja. Knjige čuva u posebnoj škrinjici, i više puta prigleda i opráši, da ne prodju po zlu. Svaku je pjesmu, ma bila ona i najdulja, znao na izust, pače iste litanije znade na pamet Pa kada sam se začudio njegovoj marljivosti, što je množinu pjesama, molitava i litanija naučio na pamet, reče mi, da to znade svaki u selu odrastao momak. I da bi to bila sramota za svako hrvatsko čeljade, koje ne bi znalo sve hrvatske molitve, jačke i litanije. Nastavi: »Kada idemo na »Božju put«, onda nas gospodin (župnik) povede samo iz naše crkve, a dalje mi sami cielim putem molimo na glas, ja kano otac prvi, a ostali svi za menom, a ponajviše jačimo, i to sve hrvatski.«

»Hiša zлата« od Lovre Bogovića.

Hrvati u Gradišću, otkud su dolazili hrvatski molitvenici, služili su se mađarskom grafijom (načinom pisanja, npr. sz umjesto s itd.).

Svjetovne jačke

Kad je Kuten razgledao sve molitvenike zamolio je svoga sugovornika da zapjeva koju pjesmu svjetovnog, a ne samo crkvenog sadržaja. On je to uradio ovako:

Horeštan¹¹ je vrlo selo,
Ale jako nepoštjeno,
Mnoga žena v šenkaus hodi,
A divojka dicu rodi.

ili

Horeštan je lipo mesto
Ale da je nepojšteno,
Mlade žene tancu hodu,¹²
Divojčice dicu rodu.

Za ovom je zapjevao:

Kad bi je imala željezansko polje,
Zasijala bi si bažalovo šime,¹³
To je lipo šime, to mi razveseli celo polje moje.

Obadvie spomenute kitice pjevao je skoro istim napjevom; bile su samo neke neznatne promjene. O Željeznom (Eisenstadtu u Ugarskoj) mnogo nam je i koje šta pripoviedao. Svakomu Hrvat u Moravskoj i onomu u dolnjoj Austriji poznato je Željezno, te svaki znade, da su tamo Hrvati. Odanle su nekada dobivali svoje molitvenike, pa to mjesto i danas svaki tamošnji Hrvat nekim zanosom spominje. Njim je Željezno, naime po pripoviedanju, što je Francuzu Pariz.

Nakon čaše vina Netrúfal je nastavio jačiti:

Ča sam ja pas,
Da mene niečeš,
Z drugimi ligaš,

¹¹ Horeštan, hrv. Vorištan, njem. Hornstein je gradić sjeverno od Željeznog na cesti prema Beču i Moravskoj.

¹² Idu na plesove (tance), tj. u gostionice gdje su se održavali.

¹³ Grah, grahovo sjeme.

Z manum niećeš.
Z drugimi ligaš po koprivah,
A z manum niećeš po blazinjah.¹⁴

Kad ti pojdeš k nám,
Ne hod k nam sam,
Zam si sobu kamaráda,¹⁵
Naša maja će bit rada,
Da ti ne greš sám.

Oni tako u govoru razlikuju č od ć, i kada sam to bilježio, reko mi je pazite na ć, to nije, pridoda svejedno č i ć. Uz čašu vina u šali progovori i naš domaćina Tičar ovu:

Nasadila kokošicu,
Ni htila šiditi,
Jaja su se pokvarila
Piplići su - itd.

Cunjaste podzemne pivnice

Izvan sela udare nam u oči zeleni humci, koji se nižu sve na okolo sela. Ajde da vidimo, što je to. Svaki je humak čunjast te obložen pažutinom i obrašao tratinom. S jugo-istočne strane svaki humak imade čvrsta vrata, obzidana ciglom. Mislili smo, da ruž spremaju repu, zelje i razno povrće, no dvojismo ipak, da bi to zatvarali tako jakim zatvorom.¹⁶ »Eno dolaze dvie djevojke s polja, upitat ćemo ih: »Zašto ovi humci«, prihvati moj drug. Bile su to dvie djevojke kao rođene blizanke, ovisoke, vitka stasa kao ponosne jele u zelenoj gori, rumenih Ušća poput jabučica. Obje sivo-oke, te bujne kose kestenove masti; pletenice, taj djevojački ponos, siza'le su do pasa. Liepo im je pristajalo uz

Blazina, perina, perinja, tuhica, tušca.
Njem. der Kamerad = drug.

Takvi humci imali su funkciju trapa u selima, dvorištima i pivnice kraj vinograda. I danas su se održali brojni ulazi ali je većina tih hladnih smočnica zapuštena.

vitki stas bielo opiece, a jošje ljepše prikrivahu kratki rukavi, izvezeni crvenim uresom, biele oble ruke. Suknja je sizala upravo nešto malo izpod koljena. - I malo da nisu htjele zametnuti s nami razgovora, kad smo ih upitali za humke, već su se samo stidljivo izpod oka nasmjehnule; valjda mišljahu, da smo nekakovi Švabe. No na ponovnu ljubeznu molbu odvrata nam, da su to pivnice, i da svaka kuća imade svoju pivnicu, te odoše.

Podzemne pivnice, podrumi, ukopane koso duboko u zemlju (Frielištof).
Foto: D. Pavličević 1991.

Svi su molili hrvatski

Odavle prošli smo prema groblju. Groblje je sasvim pristojno obzidano.¹⁷ Pošto su vrata bila otvorena, svrnusmo u nutar. Prolazeći grobljem zamietismo, da je veoma malo grobova, to nam je godilo duši; no vriedjali su naše hrvatsko osjećanje njemački napisi.*⁸ Na kraju groblja kopali su grobari grob. Od njih smo doznali, da po četiri mjeseca ne ima mrtvaca i da se rietko dogodi, da umre mlado čeljade, već obično umiru starci, i taj da grob kopaju na pozdrav Gospin, opominjući sve vierne, da se zahvale na primljenom dobročinstvu i preporuče u zaštitu Bogorodičinu. Grobari se odmah prekrste na glas i začnu moliti: »Angel gosponov nazvestil je Mariji itd.« I nisi vidio ni jednoga od onih, koji su prolazili mimo groblja, pokrite glave. Sve je molilo hrvatski.

Svilen rubac i torba

U gostionici pribralo se mnogo seljaka, a došli su ponajviše da nas vide, jerbo nas je Jakov selom razglasio. Sve bijaše veselo. Pripovijedali su razne doživljaje, a ponajviše koliko je koji namlatio pšenice,¹⁹ raži ili leće. A tko nije jošte izmlatio, taj je opeta nagadjao, koliko bi mogao dobiti zrna, jer da je puno laće. Liepo ih bijaše motriti. Svi u gaćah, rubačah i bosu. Razgovarali su samo hrvatski i to čakavštinom izpremiešanom ikavštinom. Zdravi su to i ovisoki ljudi, vitka stasa, krepkih mišica, crveno-biela lica, primjerena nosa i ustnica, kose kestenove masti, no imade i crmokosih. Dobročudna su, mirna i veoma prijazna pogleda. Uz to su ozbiljni i vanredno pobožni. Nu kad i kad umiju biti i šaljivi i dosjetljivi. Svi nose dugu kosu, koju veoma pomno posred glave razčešljavaju. Svi su pako obrijanih brkova. Oko vrata omataju po dva puta svilen crn rubac. Osim toga svaki imade o ramenu kožnatu torbu, u njoj lulu i duvanicu, a gazde i ključeve od pivnice.²⁰

Groblje postoji i danas, i lijepo je uređeno i prava je čitulja svih hrvatskih prezimena.

Sada prevladavaju češki grobni natpisi.

Tada se još pšenica mlatila, udarala mlatilima da izađe zmo, s tek u početku 20. stoljeća se vršila.

Kućegospodari su se tako zaštićivali od kradljivaca i alkoholičara. To je bio običaj i u Hrvatskoj,

»Nimac - svemu svitu krivac«

Umolili smo ih, da nam kažu, kako žive s Niemci. Na to nam jedan odvrati: »Mi ih ne trebamo baš za ništa. Hvala Bogu svega imademo, čim Bog dieli. Samo neka nas puste na miru. Premda nam vele, osobito oni iz Schönaua, susret-nemo li se s njimi na putu, pa se odmah kolima ne maknemo: »Verfluchter Kroat« ili »Der dumme Kroat«²¹; ipak nam ne ide u glavu, da bi mi bili beda-stiji od njih, pošto govorimo tri jezika: hrvatski, češki i njemački, a Švaba da ne umije njemački, morao bi lajati. Pak uza sve to nije se ta nesreća dogodila, hvala Bogu, da bi koji Hrvat pošao prositi njemačku djevojku za ženu, a i ne će se tako skoro dogoditi. A Niemci se ipak prižene u naše kuće, pa se i pohrvate.«²² Za Niemce imaju prirečje: »Nimac svemu svitu krivac«. To je čuti svaki čas medju tamošnjimi Hrvatima. Iz svega razabramo, da su im susjedi Niemci zavidni radi imućstva, a uz to da su prilično raskalašeni i drski ljudi te pijanice, osobito oni iz Schönaua, Grussbacha i Durnholza.

Hrvati su bili pobožni i moralni

Točno u šest sati pozvoni zvono na misu. Podjosmo k misi. Pred crkvom sastali smo se s domaćim nadučiteljem Tomom Adamtzem i dva podučitelja, sva tri Moravana. Veoma su nas ljubezno primili, osobito starina Adametz, bio bo je izvjedljiv,²³ da h" se mi razumijemo s tamošnjimi Hrvatima. U to dodje i domaći župnik Franjo Kotouček, rodom Moravac, dušom i tielom Slaven. On nas je pogotovo srdačno pozdravio. Premda bijaše dan radićak,²⁴ to se je ipak pribíralo množ ljudi k misi, a domaći župnik uvjeri nas, da nijedan dan ne odsluži sv. mise, a da se ne napuni crkva. Narod je vanredno pobožan i moralan, i nije se bojati, da će se od toga odustati, osim ako se ne podade susjednim Niemcem. Mi smo i pošli s učitelji na kor. Dok je sv. misa trajala, pjevali su učitelji stare češke crkvene pjesme, a i njemačke. Crkvica je dosta malena s tri žrtvenika.²⁵

²¹ Njem. Prokleti Hrvat - Glupi Hrvat!

²² Otud brojna njemačka prezimena medju moravskim i gradišćanskim Hrvatima.

²³ Radoznao.

²⁴ Radni dan.

²⁵ Danas postoji nova prostrana crkva sagrađena 1924. godine.

Akoprem nisam navikao pod sv. misom po crkvi razgledavati, tuj su mi se nehotice podkrale oči i motrio sam, kako je sveto pobožno molilo većinom iz knjiga, i to iz hrvatskih starih molitvenika. Bilo je tuj mužkaraca u uzkih crvenih i modrih hlačah, gdje koji u gaćah, neki su ogrnuli modre dugačke kepenjke, no jedan starac svidjao mi se je osobito: taj je obukao dugačak do peta kožuh, a van vruć ljetni dan! Žene su bile u bielom platnenom odielu, narodnim vezivom izvezenom. Na svršetku sv. mise izmolili su na glas hrvatskim jezikom otče naš, Zdravu Mariju i Vjerovanje apostolsko. Dok su to molili, klečao je župnik pred žrtvenikom.

Na pogrebu »stare maje«

Poslije mise uputili smo se svi na sprovod staroj maji²⁶ Jakova Netrúfala. Prispjevši do kuće, bijaše već sve priredjeno za pogreb, i sakupilo se mnogo naroda. Ja sam pošao u kuću, da vidim kamo stavljaju mrtvacu, te kako ga opremaju, pošto mi je poznato, da po naših selih ne među mrtvacu nikada na stol, van na klupu. I ruj zbilja nadjem, da je mrtvac ležao na klupi, a pod njim bijaše prostrta biela ponjava. Čim je župnik dopjevao opięło, pristupi k nosilima, na kojima bijaše položen lijes s mrtvacem. Osam starijih žena u tamnomodrom odielu, obuvenih u kordovanskih čizmah, a na glavi im crni svileni rubci, podigoše na ramena nosila i stadoše u red za svećenikom, a ostali narod iza liesa. Otac toga sela, naš Jakov, začeo odmah »otče naš«, te su celim putem do groblja na glas molili. Na groblju poslije svećenikova obreda pristupi k grobu »otac« i rekne: Izmolimo Otče naš i Zdravu Mariju za njezinu dušu, i jedan za sve vieme i pokojne. Nakon pogreba sakupili se grobari, rođaci i one žene, koje su nosile mrtvacu, u kući pokojničinoj na »karmine«. Kod karmina se jede i pije te moli za pokojnikovu dušu²⁷ i to: u početak jela, za jela i poslije jela, svaki put stojeći, a uz molitvu pjevaju se crkvene pjesme. U njih je kod sprovoda običaj, da na pogreb nose momci momka, oženjeni oženjena^tarcy starce, tako i djevojke djevojku; ne voze pako nikoga.

²⁶ Stara majka - baka.

Običaj blagovanja na karminama »za dušu pokojnika« poznat je u svih Slavena - bivša daća.

Kruh, sol i vino

Moj prijatelj H. i ja krenuli smo po dovršenom pogrebu u župni dvor, da pozdravimo župnika. Domaćinu župnika veoma uzradova naš posjet, i ponudi nam da sjednemo. Dok smo sjeli, donese na tanjuru domaćega kruha i sol, a i bocu staroga vina. Mi smo se otimali pilu, jer da smo jeli samo kavu, i da niesmo u jutro vični vinu, no on nas umoli, da barem malo založimo posoljena kruha i grenemo koju kaplju vina, da ne pogriješimo proti slavenskom običaju, navlast hrvatskomu. U tamošnjih je Hrvata običaj, da kada prvi put udješ u njihovu kuću, donesu ti kruha, soli i vina.²⁸ No da ne povrijedimo taj starodavni običaj, založili smo nešto posoljena kruha i kucnuli čašom vina s domaćim župnikom.

Selo Frielištof

Tom zgodom upozori nas župnik, da u školi čuva nadučitelj Adametz spis u njemačkom jeziku, u kojem je na vlas opisana občina Fröllersdorfska i dolazak Hrvata u ove krajeve. No da će nam on sam u kratko sve reći, što je u tom spisu o župi i dolazku Hrvata, a o školi da će nas sam nadučitelj izvestiti, koji će nam i taj spis pokazati. Iz tog spisa kazivao nam je ovo:

»Selo Fröllersdorf sačinjava občinu, a razprostire se jugozapadno od Drenovca (Durnholz) na lievoj obali Taje. Na sjevero-iztoku graniči s Drenovcem, na jugu s Grussbachom, na iztoku s Neusiedlom i Novom Preravom, na zapadu s Grussbachom i Leipertizom.

Površina občine zaprema 1296,43 Ha (2252 jutra i 1382 hvata²) zemljišta. Većim je dielom ravnina, koja na jugu kod željeznice imade absolutne visine 179 m. Na sjevernoj strani pridiže se ravnina te prelazi u humje, koje se proteže od iztoka ka zapadu pravcem prama Grussbachu. Najviši humak te povorke imade 213 m. To je humje zasadjeno dielomice vinovom lozom i zovu te vinograde »Stara gora«, a rodi veoma dobrim vinom; dielomice je pako posijano humje raznim žitkom. Na zapadu graniči rieka Taja među občinom Fröllersdorfskom i Novom Preravom. Rieka imade ovuda posve ravne obale, a sa obje su joj strane

²⁸ Običaj nuđenja kruha i soli u moravskih Hrvata nisu zabilježili i drugi opisivači, pa možemo pretpostaviti da nije bio uvriježen.

bujne poljane. Od zapada prama iztoku protiče občinu potočić Jaišpic, koji se na sjevernoj strani sela zavija, te izvan obćine u drenovaćkom polju izlieva u Taju. U Taji imade najviše šarana i štuka.

Kritof u Frielištofu između dva svjetska rata. Iz fototeke Josefa Lawitschke, Beć (Wien).

Loza i konji

Tlo je djelomićno pješćano, a djelomice ilovasto, a obradjeno je veoma napredno, te siju: pšenicu, rać, jećam, zob, proso, heljdu, kukuruz i leću. Svi su pako humci zasadjeni vinovom lozom, koja ovdje veoma dobro uspjeva.

I gle ćuda, dalje na sjeveru ne ima vinograda, već kamo god kreneš iz hrvatskih sela, svuda strše visoki dimnjaci pivovara. Ćim su došli Hrvati u ove krajeve, zasadjili su odmah vinovu lozu, i nijednomu nije palo na um da vari pivo, premda imadu u obilju prekrasna jećma. Hrvatu je, reć bi, vino priraslo srcu. Osobito pako ovdje uspjevaju voćke, te se u veliko gaje; ne ima kuće bez ogromna voćara.

Po svoj su onoj okolici na glasu Frollersdorfski Hrvati poradi konjarstva. Tko Źeli kupiti liepe pasmine konja, onomu je poći u Frollersdorf. Volove i kra-

ve drže samo od plemenitih pasmina. Blago samo po zimi hrane u stajah, doćim ljetom pasu po pašnjacih konje, volove, krave i svinje. - Lov je prilićno izdašan zećevi i jarebicami.

Najviše Slunjskih i Jurdića

Pošto nam je Źupnik sve izpriopievedao, Źto se nalazi u pomenutom spisu, donese matice krštenih i umrlih, te nas upozori, da najviše prezimena imade Slunjski i Jurdić. Po izkazu matice podielio je sva prezimena u ćetiri dobe. U najstarijih maticah dolaze: Blaćković, Brenćić, Brinćić, Buković, Drobović, Dunković, Tausić i Vasnić; no danas od pomenutih obitelji ne ima nikoga, svi su izumrli. Poslije tih dolaze, koji se náhode u svih maticah sve do danas, i to: Andrešić, Babić, Brezina, Cehovski, Duda, Fabišović, Gajda, Halavić, Havlović, Ivanšić, Jurdić, Kulešić, Kuzmić, Križanić, Lern, Netrúfal, Mikulić, Ribarek, Šalamon, Sic, Slavić, Stavarić, Skokanić, Suparić, Tićer, Tomšić, Vranešić, Volf, Slunjski, Šneider i Regen. Iza ovih dolaze: Dostal, Hlebnićek, Hitra, Fiala, Hubeni, Húlek, Javurek, Jurićek, Klapka, Klima, Kust, Kopsa, Kunicki, Lavićka, Lanićek, Palaš, Pavlata, Pevner, Rada, Rećula, Rićica, Sedlićek, Sitek, Ulehla i Valenta.²⁹ Napokon u najnovije doba nalaze se u maticah prezimena: Bali, Brústl, Eger, Ferber, Greger, Kitzel, Kirschner, Kosneter, Kolbinger, Maier, Marz, Raitman, Regen, Ruprecht, Sogl, Stadier, Stogl, Šverdt, Villman i Valter.³⁰

U poćetku bijahu sama ćista hrvatska prezimena, no kasnije su nadošla ćeška, a najzad njemaćka. Sudeći po prezimenu uztvrdio bi ćovjek, da su mnogi Ćesi; nu mi smo se razgovarali upravo s onimi koji imadu ćeška prezimena, pak su nas uvjeravah', da oni ne polaze od ćeških porodica, već od hrvatskih, jer da su i njihovi predji bili ćisti Hrvati. A ono nješto Njemaca, Źto se je u najnovije doba priženilo u hrvatske kuće, pohrvatilo se je posve; jer inaće ne bi mogli medju njimi Źivjeti, tiem manje, Źto imade starijih mućkaraca, osobito pako mnogo Źena, koje ni ne znadu njemaćkoga jezika. A medju sobom nikako drugaćije ne govore van samo hrvatski.

Gospodin Źupnik Kotoućek mnije, da su bila prvotna prezimena Sic, a kada su se Źenitbami pomnoćali, pripojili su tomu krstná imena, tako da je od Sic

²⁹ Veliki broj ćeških prezimena potvrđuje sve ćešće useljavanje pa i kroatizaciju Ćeha.

³⁰ Za Ćesima su doseljavali Nijemci Źto pokazuje i sve veći broj njihovih prezimena.

Andro postao Andresić ili Jandresić, Franjo Sic = Franjosić, a odtuda da je postao i Vranesić, Ivan Sic = Ivansić, Tomo Sic = Tomsić, Damian Sic = Damiansić, Jakov Sic = Jaksić zatim Romsić, Plautsić.³¹

Frielištofska škola

Razgledavši krsne matice, povede nas g. župnik u školu. Njekoliko koračaja, eto nas pred liepom jednokatnom zidanom kućom. To je pučka škola. Jedva stupismo u hodnik, priskoči nam u susret starina Adametz i povede nas u svoju sobu. A gospodična kćerka donese bocu vina i na tanjuru domaćega raženoga kruha i soli. Natoči čaše i pozdravi nas s »dobro došli«. Nakon toga donese sam Adametz taj njemački spis. Pisan je upravo na jednom arku. O župi i dolazku Hrvata ne ima više niti manje, nego što nam je i župnik izpričavao. Da vrijeme ne gubimo prepisivanjem, prepisao nam ga je jedan od gospode učitelja. O domaćoj školi zabilježeno je u tom spisu ovo:

»U Fröllersdorfu zasnovana bješe dvorazredna pučka škola. Za školu je sposobne djece 212 i to; 105 dječaka i 107 djevojčica. Školu polaze sva djeca veoma marljivo. Škola je sagrađena na sprat god. 1877. na istom mjestu, na kom bijaše i stara škola, a sagrađila ju je obćina vlastitim troškom.

Ta je dvorazredna škola razširena god. 1882. u trirazrednu, naredbom visokoga c. kr. zemaljskoga nadzorništva. Usled te naredbe priredila je obćina vlastitim troškom treću školsku sobu sa svimi potrebštinami i namjestila trećega učitelja. 1. ožujka 1883. otvoren je treći razred svećano. Sada imade u školi (1884.) 222 djece, 1 to: 111 dječaka i 111 djevojčica.

Malo iza godine 1584, kako su Hrvati naselili Fröllersdorf, Novu Preravu i Guttenfeld, dobili su odmah hrvatskoga župnika i učitelja i namješteni su bili u matici (maticom zovu obćinu Fröllersdorfsku valjda zato, što je ta obćina u svem najjača).

Do godine 1805. obučavala su se djeca u školi hrvatskom, českom i njemačkom jeziku. Pregledavajući god. 1805. sve pučke škole, zaključili su, da se od te godine imadu djeca obučavati samo u njemačkom jeziku. Da se je samo njemački jezik uveo u pučke škole, o tom je najviše nastojao brnski biskup Vin-

³¹ To je samo pretpostavka župnika - Čeha koji je najčešći završetak prezimena uz »ić« i postojeće »sic« pokušao povezati.

cenc Josip, knez, iz obitelji grofova Schrattenbacha. I danas se u školi ne uči drugi jezik van njemački. U crkvi takodjer župnik mora njemački propoviedati.

Obćina imade takodjer raži zemlje zidanu ubožnicu,³² u koju mogu doći samo Hrvati, koji se bave obradivanjem polja, vinogradarstvom i timarenjem stoke.

Nakon kratka razgovora odosmo u prvi sprat, da vidimo djecu i školske sobe. Čim smo stupili u sobu, pozdrave nas vesela dječica: »Gelobt sei Jesus Christus«. ³³ Žalostna vam hrvatska majka, koja vas je hrvatskim zadajila mliekom, pomislim si nujan u duši, a još me većma razruži, spetiv na školskoj ploči njemački zadatak. - Bili su to pravi bucmasti andjelci! Sve u gaćah, rubačah i prslucih, čiste počesljane glave, okruglih crveno-bielih lišća, veselih očica motrila su nas ta nevina dječica. Svakomu se je djetetu iz očiju kresila iskra duhovitosti. I sami učitelji hvalili su u velike njihove duševne sposobnosti, samo da imadu s njimi u početku velikih poteškoća, dok ne priviknu njemštini. Jer ni jedno diete, kada dodje u školu, ne zna drugačije nego samo hrvatski. A to je veoma tegotno za one učitelje, pogotovo za Švabe.³⁴

Al da ste vidjeli, kako su se razvedrila lica u te malene djece, kada smo ju nagovorili hrvatski. A kako i ne bi, jerbo je škola za onu djecu pravo mučilište gdje im se pamet ubija; uče sve naizust poput papiga, a ne razumiju od svega onoga ni rieči. Kakovo je tek tumačenje onih učitelja, koji niesu vješti ma ni češkomu jeziku?

Školske sobe veoma su zračne, svjetle i uzorne čistoće. Klupe imadu dugačke po starome sustavu. Škola je obskrbljena svimi učili, kao u svakom gradu.

Teško mi se bijaše raztati s tom preliepom djecom, pomisliv na nečovječna Njemca, koji već u ranoj mladosti guši iskru hrvatsku; no je ipak ne će tako lasno utnuti, ona se sve to više žari i podpaljuje srca u mladih Hrvatih.

U kući seljaka - načelnika

Iz škole požurismo se s domaćim župnikom k mjesnom načelniku Josipu Slunjskomu. Za dvie, tri minute bili smo pred njegovom kućom. Kuća je zidana raži zemlje i criepom pokrivena. Usred kuće velika su vrata, a sa svake strane

³² To pokazuje socijalni osjećaj Hrvata - seljaka jer je slučaj seoske ubožnice bio u to doba vrlo rijedak. Njem. Hvaljen Isus.

³⁴ Izraz »Švabe« nisu rabili Hrvati u Moravskoj jer k njima nisu dolazili Nijemci iz Švapske kao npr. u Hrvatsku ili Banat.

velika tri prozora. Oko prozora i vrata naslikani su uresi ponajviše crvenom, žutom i zelenom bojom. U urezu ima stilizovana tulipana, a sastavljen je ures upravo onako, kao i na surinah naših seljaka. Uz vrata je pribita limena crna ploča s natpisom: »Gemeinde-Vorstand«.³⁵ Udjosmo unutar. U hodniku smo. Na desno i lievo je po jedna soba, a na dvorište kuhinja i izba. Sve u najvećoj čistoći. Hoću da se malo uredim, te sputam kaput, da pristojnije stupim pred načelnika, kad na poziv župnikov bane iz sobe pred nas mlad oko 30. godina seljak u gaćah, čizmah i prsluku. Malo da se niesam zabunio, kad prozbori župnik: Evo to je g. načelnik Josip Slunjski. Ta mislio sam, da je načelnikom najmanje kakav umirovljeni kapetan, kao što je to u nas običaj. U njih je vazda mlad inteligentniji seljak načelnik. Povede nas u svoju sobu, i ponudi da sjednemo. Soba je popodjena i poprsničana jelovinom, stiene su bojadisane skoro onako, kao iz vana oko prozora. U popriečnom kutu od vrata je stol i klupe, oko njega u kut složene. Uz stienu su dva kreveta, na krevetih su visoko naslagane perinje, a pokriveni su pokrivačem od domaćeg platna. Pokrivač je crvenom vunom izvezen, a ures je sastavljen u narodnom njihovom slogu. Navlake su na jsrcuh takodjer izvezene. Uz svaki je krevet stolac s visokim naslonom, u kom je izrezano srce. Po stienah vise slike svetih ponajviše na zrcalu slikane. U kutu nad stolom je propelo, a pred njim visi malena svjetiljka, koju pale subotom i svetkom. Tik vrata je škropionica s blagoslovljenom vodom. U cijeloj kući vlada uzoran red i čistoća.

Prekrasno narodno odielo

Načelnik se veoma uzradova našem posjetu i reče nam, da je već čuo, da su dva Hrvata iz Zagreba amo prispjela, i da nas je upravo želio imati u svojoj kući. I mahomice posegne za torbom, što je visjela na klinu do kreveta, te nas zamoli, da idemo s njim u njegovu pivnicu, da nas po hrvatski počasti. Ženi pako rekne, da mu dade kruha i soli. Jedva smo ga odvrnuli od te namisli, jer da smo kod župnika pih", a nakanili smo jošte danas u Novu Preravu i Guttenfeld. Pošto niesmo htjeli u nikoju ruku u pivnicu, odustane napokon od toga, no moradosmo obreći, da na večer svakako dodjemo k njemu. Medjutim, umolismo ga, da nam pokaže narodno odielo. Žena odmah poskoči i sabere sve po škrinjah

³⁵ Njem. načelnik općine.

i ormarih, što ga je ljepšega i starijega imala, te poreda po krevetu žensko i muško odielo, svako napose. Niesi znao čemu da se više diviš: da li onoj vanrednoj točnosti u izradbi, ili ukusnomu skladu boja, ili samomu kroju? Sve je rublje od domaćega platna. Sam načelnik raztumačio nam je sve odielo. Tom zgodom uvjerali smo se, da im baš ne manjka izraza; malo je stvari, koje nebi umjeli hrvatski imenovati. Počeo je mentenom.³⁶ Menten (ili kako oni izgovaraju: mentijen) od modroga je sukna, tamni »cobalt«, malo ne »ultramarin«. Mentijen siže

Stariji hrvatski bračni par u svečanim narodnim nošnjama iz Frielištofa.
Izvor: Moravští Charváti, 7.

> Kaput (obično ljetni).

upravo do koljena, te je zadnji dio (Hintertheil) u jednom komadu skrojen. Okolo uz obrub obšit je jasno-modrimi gajtani. Na svakoj je strani po prilici izpod pazuha upravo na kukovih po jedan trostruki nabor. Razporka otraga ne ima. Nabori su našiveni gajtani, a sa svakog nabora vise tri »strapca« (Quasten).³⁷ Sprieda je na prsiah s obje strane trak crvena sukna po prilici poldrugi palac širok. Po tom crvenom tragu prišiti su kolutići od žute mjedi. Ovratnik je stojeći i dosta visok. Iznutra je takodjer sve naokolo obrubljeno crvenim trakom sukna, i uglovi su iznutra urešeni. Izvana je na svakoj strani mali žepić crvenim suknom podstavljen. Rukavi su uzki. Kad obuče mentijen, skopča ga posve do vrata, a pristaje sasvim liepo uz struk.

Mentijen nose obično oženjeni muškarcu u svetac. Neoženjeni momci obuku ga samo na piru ili na pogrebu koga mladića. Kod kuće u poslu ne nosi nitko mentijena. To je ljetno svečano odielo.

Za zimu imadu šubu. Šuba je kao i mentijen istoga kroja i sukna, samo što je krznom podstavljen, a okolo obrubljena je peremom ili crnim suknom. Dugmeta na šubi su velika kao orasi, a načinjena su od srebra. Po prsima i na naborih ponad oba kuka urešena je šuba jasno-modrimi gajtani. Šuba je, vele oni, najstarije svečano odielo.

Istoga kroja i oblika imade i u naših krajevih šuba. No kod nas je nose samo žene. Oko Vrbovca 5 po našoj Posavini naći je po gdje koju šubu, samo što joj u nas vele menten, a ne šuba.

U Novoj Preravi ^ P

Nova Prerava je župa i občina. Selo imade 127 kuća i 682 duše. Takodjer i školu imadu, nu žalibože njemačku. Pučanstvo se i tuj množi. Od hrvatskih prezimena zabilježio sam ova: Mokuš, Kuzmić, Andresić, Sic, Vranesić, Mikulić, Jurdić, Skokanić, Stavarić, Križanić, Halavić, Ivansić, Girić, Suparić, Horvatek. Skoro su ista kao i u Fröllersdorfu, a ostala su se prelila u češka, ili su ih Niemci sasvim iskrivili. U Novo su Preravi najvatreniji Hrvati, medju njimi je starijih žena i mužkaraca, koji ni ne znadu njemački, i da nije njemačka škola, ne bi ni mladji znali osim nješto od nužde, što im treba u trgovini. Za čudo, da su upravo u tom selu najokorjeliji Hrvati unatoč tomu, što je to selo tik medje

³⁷ Njem. rojte, kite, rese.

Dolnje Austrije; od župne crkve ne ima dvedeset koračaja do medje.³⁸ - U školi ne obučavaju učitelji u čitanju ni pisanju latinskimi pismeni samo za to, da se tobože ne laća mladji naraštaj hrvatskih molitvenika. Nu ljuto se varaju, jer svaki otac svoju djecu nauči sam kod kuće latinicom pisati i čitati.

Dok smo o koje čem razgovarali, dodje i načelnik. Mlad je to i liep čovjek, inteligentniji seljak onoga sela. Odjeven bijaše u gaćah, košulji i prsluku, a obuven u čizmah. Kad sam ga začudjen upitao, kako je to, da je u Fröllersdorfu i ovdje u Preravi mladji čovjek načelnikom, odgovori: »Mladji može više raditi od starca, i s toga mi biramo samo mladje za načelnike.«

Svi su jeli iz iste zdjele

Došav k načelniku, bijaše njegova družina oko stola i jela je glavni obrok; bilo je to poslije podne u tri sata. Došli su tada upravo s polja. Nutarnja je razdioba ciele kuće donjekle kao i naših seljaka. *Zgrada* je duljinom uz cestu a u sredini su velika kućna vrata. Od ulice je pred kućom mali cvietnjak, u njem imade ponajviše »stoperaka« crvenih ruža, ili kako naši seljaci vele »stiparka«. Od ulaznih vrata sredinom kuće vodi široki hodnik na dvorište, na lievu je ruku veh'ka soba, i do nje kuhinja na dvorište, a s desna je opeta duljinom kuće uži hodnik od dvorišta, uz taj su hodnik manje sobice s prozori na ulicu. Na razkršću sviju hodnika je u kutu onizak stol, i taj prostor zovu »veže«. U veži je dakle uz stol sjedila družina, a dvorila ju je ona prekrasna žena, koja nas je malo ne začarala svojom ljepotom o podne na dvorištu. To je, progovori načelnik, moja žena. Tako, vaša žena! Mi smo mislili, da je jošte djevojka. Meni imade 28 godina, a njojzi je takodjer već 24 godine, osam smo godina oženjeni, te imademo osmero djece, hvala Bogu, žive i zdrave, odvrati gazda. - Tamošnji se Hrvati za rane mladosti žene, i svi su obilno djecom od Boga nadareni. - Medjutim, pristupiv k družini da vidim, što i kako jedu. Na stolu bijaše puna zdjela čorbe, hajdinskom kašom ukuhane. Svi su grabili iz jedne zdjele. Nu svaki je imao pred sobom tanjur, nož i vilice. Osim toga imali su *i* zemljani vrč vode. Malo kada piju vina, a rakije skoro nikada. Piva baš ne vole. U obće su veoma umjereni u pilu i jelu. Prije i poslije jela mole, i kad odmole po jelu, reknu: »Bog plati«, a

³⁸ Granica je i danas na tom mjestu, a donedavno je bila tu »željezna zavjesa« sa žicama i pojasom »ničije zemlje«.

drobtinice,³⁹ što se razasunu za jela stolom, pogrnu sve do jedne u stolnicu. Moravski Hrvati imadu raznih jela, a najobičnije su: »makanini«. Za to se umie- si s prsta debeo od ražena brašna mlinac, te se izreže na kocke i skuha, poslije toga prociedi i začini vrućom masti. To zovu i naši seljaci »makaruni«. Zatim imadu »fanjke«, »furme« (to su Buchteli), »frijte« (Krapfen),⁴⁰ »piruhe« (to je slovačko jelo), »taške s krupkami ili jagli«. Sva su pomenuta jela od brašna, napokon »grah«, »leću« i najviše, kako oni vele: »fažula« ili »fržula«, nu malo koji obrok mine bez rezanaca. Od najveće je cienne kolač »vrtanj ili vienac«. Vrtanj ili vienac to je po prilici što i naša gužvara. Na nijednom piru ne manjka »vrtanj ili vienac«; taj je kolač s pirom u uzkom savezu.

Dobri vinogradari i pivničari

Razgovarajuć prispjesmo i na vrh tog brdašca. Po sljemenu zasadjeni vino- gradi. Čokote je obrezano na glavu. Najviše sade biele i crne vinove loze i to plemenite vrsti, koja tu veoma dobro uspjeva. Kleti i pivnice poredane su dulji- nom brdašca uz cestu. Naš načelnik stupaše puškom o ramenu prvi, a mi za njim. Ravno nas je vodio na najvišu točku brdašca prama liepoj pivnici. Već nje- koliko koračaja pred pivnicom odloži lulu, u kojoj je duhan baš dogorievao, te spremi u torbu, izvadi iz nje ključeve, prisloni pušku o stienu, otvori vrata i pros- bori: Ovo je moja pivnica, a vinogradi, što ih vidite lievo i desno, spadaju ponaj- više Novoj Preravi; ruj ćemo pokušati mojega pradjela. Otvori i druga vrata, sni- mi s klina nategu i ode u podzemni podrum. Dok je opremao čaše i nategu,⁴¹ ja sam razgledavao pivnicu. Svaka je njihova pivnica tako udešena, ako je ikako moguće, da ju prigrade pod brdo ili uz kakav humak, ako toga ne ima, onda nagomilaju zemlje, te pod umjetnim humci grade pivnice. Izvana ne vidiš drugo, van gomilu zemlje s jakimi dovratnici. Kad udješ kroz prva vrata, nalaziš se u obzidanom prostoru poput velike izbe. To je prešnica. S jedne je strane velika preša po istom kalupu, po kojem i naši seljaci grade preše, u jednom je kutu nizki stol i oko njega stolčići, u drugom je pako ognjište presvodjeno svodićem. Po stienah su police sa svakojakimi lonci, pipami i čašama, a do njih žličnjak pun

³⁹ Mrvice.

⁴⁰ »Buhtli« i »krafni« — kolači od dizanog tijesta.
Natega ili teglica za izvlačenje vina iz bačava

raznih žlica: drvenih, kositrenih i limenih; imade tuj škljoca, noževa i vilica, a tik žličnjaka je drvena soljenka. Ciele oprema za težake. Iz prešnice su opet druga vrata.

Kroz ta druga vrata ulazi se u obzidan prorov,⁴² po prilici do pet metara dugačak. Taj se prorov spušta koso u dubljinu. Iza toga je tekar podrum za vino. Ovdje ne ima prozora, tamno je kao u rovu. Po ljeti je veoma hladno u tih pivnicah. Razgledav pivnicu sjednem na stolčić i pobilježim ženitbene običaje. Dotle je načelnik i natočio čaše bielim vinom, ter podbočiv se jednom rukom o bok, a drugom držeći nategu, reče:

»Da vas Bog pozivi, gospod! Nuder, primite čašice, da kucnemo.« Znajući dobro, da ćeš vinogradaru najbolje ugoditi, pohvališ li mu vino, primih dakle ča- šu, okrenem ju k svjetlu i začudim se bistrini vina. »Oči ga se lijepe, kako da ne bude dobro« progovorim gazdi. Kucnemo te iztrusimo čaše. »Ala je pitko i zdravo vino, čast gospodaru, koji umije takovu kapljicu pradjelati«, doda moj drug. Da ste ga vidjeli, kako su mu se zakrisile oči s radosti, što smo pohvalili vino. Pa u istinu imadu veoma dobra vina, i prilično se razumiju u pivničarstvo. Svaki gospodar napose bere crninu, a napose bjelinu.

Vino pretaču po dva i tri puta na godinu, i ne čiste ga nikakvim umjetnim čistilom. Kad smo izpili nategu bieloga vina, ode i donese crnoga. Crno je mno- go jače, nu veoma je pitko. Htio nas je zalijati⁴³ vinom i nije nas nikako pustio iz pivnice, te jedvice smo se otresli pila i namolili ga, da nas malo sprovede i pokaže stazu u Guttenfeld.

U Dobrom polju (Guttenfeldu)

Za desetak časaka bijasmo već u Guttenfeldu. Selom je široka ulica, a tlo je posve pjeskovito. S objestrane nižu se kuće, gdjekoje duljinom, a njeke opet čelom na ulicu. Većinom je sve zidano i crijepom pokriveno. Između kuća tik uli- ce imade po gdjekoji štagalj, da uzmognu žito uživati odmah s ceste ravno u šta- galj. Nu već se tuj ponješto gubi na kucah hrvatski brijeg, jerbo je malo kuća, koje su urešene izvana poput onih u Fröllersdorfu i Novoj Preravi.

⁴² Hrvatski naziv za tunel.

⁴³ Opiti.

I u tom selu potužili su se na Niemce, jer da ih rado silomice ponjemčiti, a pošto im to ne ide za rukom, da na njih reže. Nu oni se ipak njihova rezanja baš mnogo ne plaše. Uredbu u kući, običaje i nošnju imadu istu kao i u prva dva sela. Svi su malom iznimkom imućni, radini ljudi, a uz to mirni i pobožni. Žene ni u ovom selu ne nose poculica već si umataju glavu u modre rubce. Od mlataca otišli smo domaćem župniku. Premda je župnik poboljevao, pustio nas je ipak preda se. Župnik se zove Antun Hons, a rodnom je Moravan. Iz razgovora razabramo, da je veoma potišten od Niemaca, a imade ih u Guttenfeldu jedna trećina. Jasno je dakle da pozornim okom prate njegov rad i postupak, da ne bi u čem popuštao Hrvatom. Pored svega toga, što imade dobra trećina Niemaca, mole Hrvati i u tom selu svake nedjelje u crkvi na sav glas hrvatskim jezikom: »Otče naš«, »Zdravu Mariju« i »Vjerovanje apostolsko«, u korizmi pako imadu

Na ulazu u Dobro Polje.
Foto: D. Pavličević 1991.

»križni put« hrvatski. Idu li na proštenje, to mole i pjevaju također samo hrvatski. Inače je u crkvi prodika njemačka, škola je također njemačka. MJ Guttenfeldu je također župa, a imade 110 kuća sa 668 duša. Župljani su pako ovi: Andrešić, Budin, Petrik, Buriš, Bock,⁴⁴ (taj se ponjemčio, zvao se Kozel), Babić, Cehovski, Drobilić, Tuma, Damjančić, Grandić, Gregor, Girić, Hulek, Heimel, Halavić, Havliček, Hubeni, Hummer, Janković, Jurdić, Kuzmić, Križanić, Hnoth, Krepela, Lerch, (taj se je prije zvao Skřivanek), Müllner, (i taj se je ponjemčio, zvao se Mlinar) Mai, Mokruš, Mikuli, Nebila, Orbes (njekada Hrahovina), Olehla, Ratković, Ričica, Rišaneč, Regen, Ribarek, Sobotka, Slavik, Sic, Suparić, Skokanić, Slunjski, Stadler, Šalamon, Schwend, Stiava, Stavarić, Štěpánek, Vranesic.

Leća - čuveni hrvatski proizvod

Pripoviedahu nam na dugo i široko o svom gospodarstvu i pohvališe se da je svega dosti urodilo: pšenice, jačmeňa, raži, a osobito da je ove godine liepa leća. Oni na veliko siju leću i na daleko s njom trguju. Glavno je sajmište za hrvatsku leću u Drenovcu (Durnholz), nijedan tamošnji Hrvat ne zove ga drugačije van Drenovac. Taj je sajam glasovit za sve austrijske trgovce, koji trguju lećom. Samo se nijesu te godine uzdali u obilnu berbu. Rekoše, da ne će ove godine biti mnogo vina, »jerbo je groždje dostalo rude«, to jest začelo se prije reda ruditi i osipavati. Sudeći po njihovom razgovoru Fröllersdorf je najimućnije selo u svojoj okolini.

U razgovoru dodjismo na liepu državnu cestu, i za sat prispjesmo u Drenovac. Drenovac je poveće skroz njemačko mjesto u Moravskoj, a razprostro brežuljkom uz Taj. Kuće su većinom na kat zidane, a imade ih i pri zemlji, te su poredane liepim redom jednom širokom ulicom. U toj ulici bijaše sajam hrvatski. Sredinom ulice nanizali su Hrvati u dva reda natovarena kola lećom. Na svakih je kolih sjedila Hrvatica u svom narodnom odijelu, a uz kola stajaše Hrvat i čekao ozbiljnim licem kupca. S druge je strane bilo rogato blago i na-

⁴⁴ Obično se prezime doslovno prevodilo kao npr. obrnuto u Hrvatskoj pa je Fuchs postao Lisinski, a Ferdo Wiesner Livadić, Ljudevit Farkaš Vukotinić, itd.

pokon konji, kakovih ne vidiš na daleko i široko. Razgledaš li se širom sajma, mahomice ti u oči udari veći dio naroda, koji je jednako odjeven, te razgovara svojim milozvučnim jezikom - to su Hrvati. Među njimi vidiš liepih lica, ružami nakićene glavice mladih snaša, žarke oči, sjajno odielo - sve to podaje oku liep prizor sajma.

Hrvatska je leća poznata na daleko, s toga dolaze amo sa svih strana trgovci i pokupe svu leću. Hodajući sajmom godilo mi je duši, što su svi medju sobom razgovarali hrvatski, samo onda, kad bi se koji trgovac kaputaš približio, nagovorili su ga njemački.

Ženidbeni običaji

Momak dolazi pred okno djevojke dotle, dok se zavole. Kad je djevojka momka zavolila i on nju, onda tekar dopuste roditelji momku u kuću. Svi, koji idu s mladenkom u crkvu, obuku narodno svečano odielo. S mladenca ide u crkvu družica, svjedoci, mužikaši s guslama i zastavnik. Zastava je urešena raznim maramami i vrpcami. Sprieda nose dva dječaka u ruci sulice, ako su bili mladenca poštene. Poslije vjenčanja dodju svi u kuću mladenke, nu ne dodju taj dan k objedu. Na svatbu je pozvana sva rodbina i bližnji susjedi mladenkini i mladenčevi. Tko želi ovu večer s mladenkom plesati, mora platiti. Oni mladenku prodavaju. Stare pako žene obkole mladenku, tér ju čuvaju, jer bi ju rado momci ukrasti.⁴⁵ Poslije toga je večera. Na čelu stola sjede kumovi zaručnika, a do njih po časti poredani ostali svatovi. Kod večere dvori mladenka, a mladenac ostane negdje vani, dokle ona podvori goste. Nakon toga dodje k večeri oboje, naime mladenka i mladenac, do mladenke sjedne družica. Za večere ne jedu mladenca ništa, oni se tobože srame. Pred sobom imadu malen peharčić, nakićen cviećem, iz kojega oboje pije. Svi gosti, osobito pako zastavnik špičkiju (draže) mládence, da tobože ne znadu govoriti, jerbo šute. O ponoći odvedu mladenku u posebnu sobu, i tamo joj privezú skofiju (poculicu) i dovedu je natrag k stolu pod poculicom kao ženu. Sada prestane na njekoliko časaka ples, a gosti njekim redom daruju mladenku, ponajprije najbliža rodbina itd. Mužkarci daruju novcem, a žene rubemnom. Ove darove prima ponajprije »štovnik«, to jest glavlar stola, i pošto je progovorio razne dosjetke, omjerene prema onomu, koji je dao dar, pre-

Ti su običaji tobožnje krađe, kupnje, prodavanja išli u korist mladenaca, a sačuvali su se i u starom kraju - Hrvatskoj.

Mladi bračni par moravskih Hrvata u svojim narodnim nošnjama (okolica Mikulova). Izvor: *Moravští Charváti*, 6.

ki oči, da bude vidjela istoga komarca na tornju. Poslije toga svaki baci po šesták⁴⁶ u pladanj. Za tiem baci mladenka preko glave medju djecu vrtanj ili vienac⁴⁷, te odplešu na tom mjestu tri plesa i podju u kuću. Tuj opet počne gostba i traje dok se ne razidju.

⁴⁶ vrsta novca.

⁴⁷ Taj običaj bacanja vrtanja zadržao se do raseljenja 1948. Prilikom susreta i svečanosti koje moravski Hrvati održavaju u novije vrijeme, obnovljeno je i bacanje posebnog kolača vrtanja. O tome donosimo poseban prilog na kraju knjige.

O MORAVSKIM HRVATIMA 1895/98.

Krčanin Ivan Milčetić, poznati jezikoslovac, pokušao je kao praški student još 1877. pohoditi moravske Hrvate, ali mu Josip Miškatović kao urednik zagrebačkog Obzora nije uputio suradničku potporu, pa je to uradio tek 1895, vraćajući se s praške »narodopisné«¹ izložbe preko Moravske u Hrvatsku.

U njegovu podužem opisu što ga je objelodanio u Viencu br. 27-34 iz 1898. una putopisnih i osobnih opaski koje ćemo za ovu prigodu ispustiti i dodati vlastite podnaslove u kojima ćemo pokušati čitatelju поближе reći o čemu se u štivu radi.

Putovao je Milčetić preko Znojma (Znam), Dümholza (Dimliolc-Drinovac) i Neusiedela (Novog Sidla) prema hrvatskim selima na rijeci Taji (Täaya) koju ondješnji Hrvati zovu Dinja.

Kod spomenika hrvatskoj seobi iz 1584. godine

»U Nove Sidlo prispjeh pod večer 12. kolovoza. Prošetah se oko željezničke stanice, povečerah i legoh... Mišljahu, kako mi reče drugoga dana gostioničar, da sam nekaki trgovac iz Hrvatske. Kako sam sljedećeg dana popio kavu, pohitih put Frjelištorfa (Fröllesdorf), najbližega hrvatskoga sela. Bješe 7 sati iz jutra, vruć ljetni dan. Put vodi onamo uz željezničku prugu do prve stražarnice, gdje se već ukaže selo. Pješke se može onamo doći za dobra po sata. Krenem desno od stražarnice preko bujnih livada, na kojima se paslo mnoštvo krava, konja i bezbroj pataka. Te livade, podvrgnute poplavi, presijeca rijeka Dinja. Prijedjoh vodu, koja bijaše vrlo niska, preko uzana, vrlo primitivna mosta. Na toj ravnici

Narodopisje češki izraz za etnografiju, etnologiju koji je bio uveden i u Hrvatskoj ali se nije održao.

Spomenik doseljenja iz 1584. poslije obnove 1992.

ju ove 3 Hrvatske sela još 300 let, a si Hrvati u Zagrebu a v celoj zemlji hrvatske, naši brati, nekad⁴ živio, živio, živio!»

Brat pravnik kao da je osjećao griznju savjesti što je govorio njemački pa je na koncu dodao:

»Mi ne trebamo ipak zanemariti svoga materinskog jezika, najljepšega među slovjenkim jezicima, a trebamo spasiti i svoju krasnu nošnju...«

² Slobodniji prijevod glasilo bi: »Za sjećanje na trostoljetni jubilej od doseljenja 1584. koga su na ovom mjestu proslavile tri hrvatske općine u Moravskoj pod vodstvom gradonačelnika Ivana Slunjskog«.

³ Govor koji Milčetić donosi nismo ovamo uvrstili.

⁴ Nekad = neka!

blizu sela ugledah vrlo čudan spomenik, obelisk, sa četiri polja, a na onom koje je okrenuto prema selu, pročitah ovaj napis: »zum Andenken an das 300 Jährige Jubiläum - Welches an diesem Orte - Seit der Ansiedlung Der 3 - Kroatischen Gemeinden - Mährens - Am 21. September 1884 - Unter dem Bürgermeister - Johann Slunsky - Gefeiert wur de.«²

Na vrhu nalazi se križ, a podnožje, načinjeno od opeka bijaše već voda podrovala. Oko spomenika je postavljena drvena ograda. Kada se spomenik otkrivao, govorio je načelnik hrvatski, a njegov brat Šimun njemački. Napis eto govori samo njemački - žalostan znak narodne nesvijesti moravskih Hrvata. Načelnik mi je Slunjski predao autograf govora, što ga je onom prigodom izgovorio,³ kao i brata Šimuna koji je bio govorio svoj govor riječima: »Neka(d) živi-

Blizu spomenika nadjoh mlado djevojče oko krava te ga zapitah hrvatski u čakovskom narječju: Kako se zove vaš župnik? Je li on Ceh ili Niemac?

Djevojčica stidljivo odgovori njemački, da ne zna, diveći se, što strani gospodin govori hrvatski, dok se ona očevidno stidjela toga jezika, ili je bar mislila da je za gospodu stvoren samo njemački jezik. To mlado čeljade govoraše njemački i hrvatski; otac joj je Hrvat a mati Njemica. Neki dječak reče mi malo dalje, da se župnik zove Franz Benda, ali ne znadijaše, da li je Čeh ili Nijemac. A to bijaše za mene važno pitanje, jer mi Nijemac župnik ne bi jamačno mogao dati potrebnih uputa. Dječak dozna u susjednoj kući, da je njihov župnik pravi Ceh. »Pelji me dakle k njemu!«

Dječak, kako mi sam reče, bijaše Nijemac, ali govoraše i hrvatski. Po njegovu kazivanju svi Nijemci u selu znadu hrvatski.

Kada sam se približavao Frjelištorfu, bijah nekako uzbudjen. Uznemiravahu me pitanja: Kako se održaše ti naši zapušteni zemljaci? Osjećaju li svoju narodnost? Kako će me dočekati?

Prvi dojmovi u Frjelištorfu bijahu neprijatni. Onaj njemački napis na spomeniku pa njemački jezik one djevojke i dječaci!

Župnik Benda, čovjek u muževnim godinama, dočeka me vrlo prijazno te bijaše sa mnom cijeli dan, dajući mi sve moguće podatke i razjašnjenja o svojoj župi.

U najvećem hrvatskom selu Frjelištorfu

Frjelištorf (njem. Fröhlichsdorf)⁵ brojaše onda 1175 duša i 214 kućnih brojeva. Svi stanovnici umiju hrvatski i češki. Cijelo selo razvilo se oko široke ceste u duljinu. Kuće su zidane, prizemne pokrite crijepom, rijetko slamom. Slamnatom krovu kažu poduški. Sve su kuće (ovdje govore hiže) dobro pobijeljene, ozdo pri zemlji vidi se izvana široka modra pruga, a oko vrata, prozora i ispod krova svakojaki crveni i modri nakiti, većinom cvijeće. Pod krovom su vješto izrezuckani prozorčići. Tip kuće je uopće isti. Na prozorima mnogih kuća vide se zastori, bijeli o čisti kano u gradu. A ipak su to sami poljodjelci! Gospodarske se

⁵ Česi su ga tada nazivali Frelichov, a danas je prema potoku nametnut naziv Jevišovka.

zgrade redovno nalaze za kućom u dvorištu. Ovako lijepih sela nema u Hrvatskoj izuzevši Primorje.⁶

Pučanstvo je hrvatsko, izuzevši nekoliko doseljenih njemačkih porodica. Posve je dakle krivo, da ima u Frjelištorfu 400 Njemaca, kako Herben piše (o. c. str. 22).

Župnici se spominju istom od g. 1669. Evo imena župnika, koji bijahu, suđeci po njihovom prezimenu, bez sumnje Hrvati: Matija Adam Ivančić 1681. (?) (Ivantschitz), Pavao Sisović 1684., Vid Bugolić 1685., Vid Volg. Bugula 1686. i Andrija Jurdić (natione Fröllersdorffensis) 1751., umro u Mikulovu 17. travnja 1760. Možda ona prva četvorica i ne bijahu svi župnici, već neki od njih kapelani. Jesu li to bili glagolaši? Uslijed nestašice hrvatskih popova jamačno se pod konac 18. vijeka propovijedalo u crkvi češki; jer Josip Naške, Nijemac iz Šleske, zabilježi o sebi, da je g. 1770. primljen ovdje za kapelana, pošto je dvije godine učio i naučio češki.

Zanimalo me, da iz starijih župničkih matica ispišem hrvatska obiteljska imena. Evo ih: Sičan (mnogo ih ima i danas, pišu se Sitsch, a zovu se Sičan, u starini Szichan); Fabijan, »Nyemech« (češko?), Salamon, Skokanić, Godinić, (neki se još tako pišu; dok se drugi pišu Regen, medju sobom se zovu ipak Godinić), Hubeny (češko ime), Dragotinić (+), Šafarić (+), Dragšić (+), Vuk (i danas se još tako zovu medju sobom, ali se pišu Wolf), Kunovic (+), Tausić (+), Tavšić (?), Petković (+), Matković (+), Kuzmić, Dučić (Duchich +), Šantić (+), Vranetić, Iliček, Orahovina, Kozlovic (+), Černi (češki?), Sitni.

Godine 1687. i 1688. javljaju se ova prezimena: Jurtić (danas Jurdić), Kručić (+), Blašković (+), Linković (+), Kulešić, Bosnić (+), Križanić, Babić (mnogo), Fraletić (+), Jelušić (+), Vojvoda (+), Karlovic (+), Slunjski (Szlonzki, Szlunzky; i danas vrlo rašireno), Kopenić (+), Fabetić (+), Głosić (Gložić;+), Sušić (+), Brenčić (+), Slavić, Freletić (+), Novak(+), Dubijančić i Dobijančić (+), Hodić (+), Čurić (+), Tičar.

Češka su i njemačka imena rijetka. Madžarskoga su podrijetla prezimena: Sabo i Sabatke. Kako su ovamo dospjela? Ili su to bili nekaki madžarski domazeti,⁸ možda Slovaci.

⁶ Možda i taj podatak potvrđuje pretpostavku da su doseljeni Hrvati došli iz senjske biskupije, dakle iz krajeva bliže moru.

⁷ Križ označava da je obitelj izumrla.

⁸ Domazet = priženjeni muškarac, doveda, pripuz, dohodac, uljez.

Škole samo češke i njemačke

Do g. 1820. bijaše u Frjelištorfu pučka škola češka, a docnije pa do danas njemačka. Sada imade škola tri učitelja, od kojih je nadučitelj Čeh, ali vrlo bojažljiv Čeh. U isto doba uvukao se valjda njemački jezik i u crkvu. Danas propovijeda župnik češki, a svake treće nedjelje njemački. Za koga njemački? Župnik me je uvjeravao, da u Frjelištorfu neće biti više od 40 pravih Nijemaca;⁹ ostalo su Hrvati. Nijemci su nekoliki trgovčići Židovi, stolar, kovač - dakle trgovci i obrtnici. U nekoj trafici zaiskah cigara hrvatski; no Židovka mi nekako kiselo primijeti; »paj uns is mēr tajč!«. ¹⁰ Pored svega toga moram priznati, da se dosta čuje njemački. Mladji naraštaj pod utjecajem škole jamačno prednjači njemačkim govorom. U crkvi narod moli hrvatski, ali kod ispoviedi mladji već mole njemački. Hrvatskih knjiga - tvrdi župnik - ljudi ne razumiju; latinicom neznaju ni čitati. Vojnik piše kući svom ocu samo njemački. To je sve plod njemačkih škola, koje uzdržavaju sami Hrvati! U susjednom Gutfjeldu narisao je g. 1894. učitelj Steffi pajaca pa zlobno rekao djeci: »to vam je Hrvat! Uslijed tužbe mjesnoga župnika, koji je poslao učiteljevu risanju zemaljskomu školskom vijeću u Brno, bude učitelj premješten da ustupi mjesto sličnom sebi. Je li čudo, akom se hrvatska djeca počinju sramiti svoga materinskoga jezika, prigrnjujući tudji? Župnik mi ispriča i ovo: »Mladić, odjeven na njemačku«, dodje k meni pa zaište u mene nešto na njemačkom jeziku. Ja mu odgovorih češki, a on meni reče njemački; ja sam gospodine, Nijemac! Ne zadovoljili njegovoj molbi, već ga uputih, neka se povrati sa svojom materom. Ona je govorila samo hrvatski. Pošto sam obavio što željahu, kazah staroj: »Vi ste Hrvatica, a vaš sin hoće da bude Nijemac! Zar ruža na drvu raste?« Od toga vremena pozdravlja me onaj mladić samo hrvatski.

Negda su naši Hrvati kupovali hrvatske molitvenike na sajmovima po Ugarskoj, a služili su se i hrvatskim katekizmima. Danas su u njih takove knjige rijetkost

Zapodjeh sa Slunjskim razgovor i o narodnom pitanju. Prigovorili mu, zašto on kano načelnik ne traži za svoju općinu hrvatsku školu pa zašto ne uređuje hrvatski općinski ured? On mi prostodušno odgovori: »gospoda hoće, da bude ovako!«... Moje umovanje slabo se doimaše u opće Slunjskoga i drugih Hrvata,

⁹ Ostalo su bili ponjemčeni Hrvati.

¹⁰ Dijalektalne: Bei uns ist mehr Deutsch = Kod nas se govori njemački.

kada sam kušao, da u njih probudim narodnu žilicu. Oni znadu, da u Hrvatskoj vlada samo hrvatski jezik: no u sebi misle, kano da ne smiju ni sanjati, da ištu za svoj materinji jezik u Moravskoj neki ugledniji položaj. Oni kao da ne vjeruju u svoj narodni opstanak, a pojedinac i cijeli narod bez nade - na po je propao!

O hrvatskom jeziku »Moravaca«

G. župnik me je uveo u neke seljačke kuće, naročito i u načelnikovu, da slušam hrvatski govor na čistom vrelu, da vidim svečanu narodnu nošnju, nutrnje uređenje i namještaj stanova. Najprije se zaputimo k načelniku Ivanu Slunjskom. Na njegovoj kući nalazi se tabla s napisom: »Bürgermeister Amt - Pudmistrsrwy«, ¹¹ a više vrata: »Johann Slunsky«, dakle njemački i češki. Napisi su u opće svuda njemački, ponešto češki, a hrvatskoga nijesam opazio ni da bi jednoga. Na susjednoj kući opet primijetih napis: »S. Slunsky«. Načelniku će biti oko 40 godina. Bogat seljak, prilično obrazovan; polja obradjuje s pomoću svakojakih mašina; za liepe konje dobio je više nagrada i odlikovanja. Stanuje u uglednoj prizemnoj kući, u kojoj izgleda sve nekako gradjanski čisto i uredno. U spavaćoj se sobi ističe visoka bojadisana peć, postelja i velika škrinja za odijelo, no i velik ormar, zrcalo i zastori oko prozora. Po zidovima vise uokvirene svakojake svete slike - naši su Hrvati vrlo pobožan narod. Za kućom je prostran dvor,¹² a Q^Q njega više gospodarskih zdanja. U »škadanju« se onda baš mlatilo - ne znam već što, - i to cijepovima (»cipi«).¹³

Slunjski¹⁴ govori hrvatski, češki i njemački. Ta tri jezika govore koliko toliko svi odrasliji Hrvati.

Sa župnikom i načelnikom pohodih i staru načelnikovu maju.¹⁵ Ona govoraše sa župnikom radije nego sa mnom (moje hrvatstvo je nikako ne zanimaše), miješajući mnogo čeških riječi i oblika; ili bolje: ona nastojaše, da govori češki,

¹¹ Načelnikov ured.

¹² Dvorište.

¹³ Škadanj = suša, šupa, štagalj, sjenik u kome se mlatilo (vršilo kao na gumnu). Cijepi ili cipi su mlatila kojima se udaralo po klasju.

¹⁴ Slika načelnika Slunjskog objavljena je u Kutenovu putopisu u *Viencu* br. 11/1887. (kojeg također djelimice prenosimo).

¹⁵ Maja = majka, a ne baka.

da ugoditi gospodinu (ovako zovu župnika). I ovdje se uvjerih, da je češki jezik znatno utjecao na gramatiku i leksikon naših Hrvata, premda Česi nijesu njihovi neposredni susjedi. Tomu treba tražiti uzrok u utjecaju crkve, u kojoj se već preko 100 godina propovijeda pretežno češki. Starica razumije i njemački; u njezinu sam hrvatsko-češkom govoru zamijetio dosta njemačkih riječi. Mladji joj je sin učio prvo u Beču, i to vrlo dugo. Pošao je bio prema njezinoj želji u bogosloviju, nego se okanio svećeničkoga zvanja, što nju stajaše mnogo gorka plača. Sada je (1895!) kandidat odvjetništva u Toplicama u južnoj Češkoj. Taj je mladi čovjek, na žalost, hrvatski odmetnik - ljut Nijemac. Šta ćemo! Izučio je niže, srednje i više nauke na njemačkom jeziku, a svagdje je čuo podrugljivo govoriti o Hrvatima i Slovjenima. Psihološki je razumljiva ovakova metamorfoza hrvatske duše u njemačku dušu.

Hrvati vole vino i gaje lozu

Slunjski me je ljubazno primio i nije mirovao, dok ne podjismo s njim u njegovu pivnicu izvan sela. Željaše čuti i moj sud o njegovu vinu. Ta poznato je da svakog vinogradara veseli, kada mu tko pohvali vino. Okusio sam više vrsti novoga i staroga vina, koje bijaše u istinu bolje vrsti, a mirisaše, čini mi se, najviše graševinom i muškátom. Milo mu bijaše, kada izrekoh svoje priznanje njegovoj kapljici: a milo mu bijaše i zato, što sam i sam vinogradar.

Cijena je vinu u ovim krajevima visoka. Slunjski prodavaše novo (1894.) hektolitar po 25, a ono iz 1893. godine po 35-38 forinti. Malo ima kuća bez vinograda, koji se nalaze po susjednim brežuljcima.¹⁶ Pivnice su izvan sela, gdje je teren nešto viši, te ne može u njih provaliti voda. Najbolje vino rodi oko Frjelištorfa. Kažu da je to uopće najbolje vino u Moravskoj. Razumljivo je dakle ako se naši Hrvati ponose svojim vinom.

Za neko tri četvrta sata bijah u Guttfjeldu, a prolažah preko plodnih njiva, na kojima se zelenjela turkinja. Tako zovu ondašnji Hrvati kuruzu, a posjeduju izvrsnih oranica, livada i vinograda. Osobito dobro rodi žito¹⁷ (to je ovdje raž),

¹⁶ To su više blage, niske balovite uzvisine nego brežuljci.

¹⁷ Ako pretpostavimo da su taj naziv donijeli iz pradomovine, onda možemo zaključiti da su Hrvati doselili iz viših predjela Hrvatske, npr. Lika, Gacka, Gorski Kotar, današnji Kordun, Banovina, ogulinski kraj gdje raž oduvijek bolje uspijeva od pšenice.

pšenica, ječam, krompir, repa, pasulj i leća; dok je kuruza slaba. Zemlja moravskih Hrvata je u opće vrlo dobra. Sa svoga visokoga sjedala, koje sastojahu od jednostavne daske, pokrite običnim gunjem, opazim po vinogradima, kako je lišće na trsovima uvenulo i suho te upitam svoga kočijaša, Nijemca, odakle to dolazi; a on će meni: ovdje vinogradari ne škrope svojih vinograda. To me je donekle iznenadilo, jer su moravski Hrvati napredni gospodari pa eto ne znadu se okoristiti Millardetovom rastopinom protiv nesretne peronospore, koja je i po Hrvatskoj počinila ogromne štete poradi indolencije naših seljaka i seoske inteligencije... Po vinogradima je zasadjeno, kano i u Hrvatskoj, svakojako voće: trešnje, orasi, breskve itd. Filoksere još nema u onim krajevima.

I Guttfjeldjani se bave vinogradarstvom; no pojedinac ima najviše do 120 vjedara vina. Mali vinograd, koji na godinu rodi 15-20 vjedara,¹⁸ ima gotovo svaki seljak. Pivnice su i izvan sela, iskopane u zemlji, a više njih je nanesen mali humak. Župnikova pivnica nosi napis: »Beneficium Guttfeldense«. Gosp. Malec me je dakako odveo i u svoju pivnicu. Nasad njegova vinograda bijaše još onda mlad.

U Dobrom Polju ili Guttfjeldu

Iz župničkih matica (u Dobrom Polju, D. P.) ispisan ova obiteljska imena: Sic (ima ih najviše), Luparić, Andrešić, Kuzmić, Halavić, Grandić, Malinković, Budin, Babić, Gregor, Bartolšić (Bartolčić?), Slunjski (mnogo), Janković (izumrlj), Vranešić, Ratković, Slavic, Drobnic (vrlo mnogo), Matković, Križanić, Grabavčić (izumrlj), Blašković, Domšić, Hodić, Ribarek i Sitek su valjda imena češka; ali dolaze mnoga i njemačka. Gdjekoja hrvatska prezimena su davno izriječena, npr. Malinar - Müllner! Pobilježio sam i najobičnija osobna imena od kojih neka imadu češki oblik: Joško za odraslije (Josip) a Joza za mladje; Jive, Jivac (mali Ivan) Jakov, Jandre, Pjetar, Šime, Bartol, Tona (Antun), Franc, Mate, Tuome, Paval (Pavao), Manda, Hanka, Hanenka, Hanča (Ana), Kača, (Katarina), Minka (Marija), Bara, Barka, Barenka, Mare, Silka (CecUija), Soula (Ur-sula).

I Guttfjeld je krasno selo uz obje strane ceste. Nešto ipak zaostaje za Frjelištorfom. Tip kuća je isti: prizemne su, zidane, sve pobijeljene, sa širokim mo-

¹⁸ Vjedro, vedro, vidro, vedrica, čabar, škaf u austrijskim zemljama Eimer ima 56,89 litara, a u sjevernoj Ugarskoj 73,32 l.

drim rubom više zemlje. Ovakvu modru prugu imaju i kuće Nijemaca u Novom Sidlu.

Oko prozora i vrata vidjaju se jednostavne modre, rjedje crvene pruge. Kuće su u opće izvana manje našarane nego u Frjelištorfu. Rijetke su pokrile slamom. Uljegao sam u više seljačkih kuća pa nadjoh u njima sve onako, kakogod i u Frjelištorfu. Sobe imaju često strop kano u građanskim kućama; običniji su ipak stropovi od dasaka.

Napisi na dućanima itd. njemački: hrvatskog napisa nijesam opazio ni u jednom hrvatskom selu.

U Novoj Preravi

U Novoj Preravi proboravili samo tri sata. Vozeći se onamo iz Gutfjelda, prodjoh kraj čovjeka, u krasnoj narodnoj nošnji, od koje se osobito ističaše plavi mentjen. To bijaše načelnik, koji se vraćaše kući sa suda.

U Preravi krenuh najprije župniku Franju Kroupi, koji ovdje župnikuje preko deset godina. Vatrena je to češka duša. Primio me najljubaznije, dajući mi sve moguće podatke o svojoj župi.

Nova Prerava (Novy Přerov, Neu Prerau) broji (1895!) 739 duša. I Prerava je umiljato selo, razvito u ravnim pravcu na obje strane široke ceste. Kuće su prizemne, zidane, bijele sa šarenim arabeskama (kola, cvjetovi itd.) i rubovima oko prozora i vrata. Zanimljivo je, da te nakite na kućama prave žene, a ne muškarci. Te urese malo po malo - primijeti gosp. župnik - napuštaju. Oko jednih kućnih vrata nadjoh osobito krasnih ornamenata. Stanovnici su Nove Prerave sami Hrvati. Pravih Nijemaca ovdje nema, izuzevši sedam Židova, koji predstavljaju Nijemstvo. Važno je to, ako se uvaži, da možeš za nekoliko časova¹⁹ stići do medje donje Austrije. Škola je pak u Preravi njemačka, i to sa dva učitelja. Godine 1890. pokušao je župnik Kroupa, da ishodi za Novu Preravu češku školu. Molbu potpisaše gotovo svi stanovnici i otposlaše moravskom zemaljskom školskom vijeću, opravdavajući je ovako: Nova Prerava bijaše god. 1584-1824. spojena glede škole sa Frjelištorfom, gdje su djeca obučavana bila do 1805. hrvatski, češki i njemački, a od g. 1805. započela je obuka njemačka. God. 1824. dobila je Nova Prerava svoju školu, a učila su se oba zemaljska na osnovu ma-

¹⁹ Za nekoliko minuta jer je granica uz rub sela.

terinskoga jezika. »Godine 1867. uveden bi njemački kao jedini naukovni jezik, ali bez uspjeha, jer smo mi Hrvati poslije 300 godina sačuvali svoju nošnju i svoj jezik, koji se pomiješao sa »moravskim«. Mi upotrebljavamo češke molitvenike, a svoju pobožnost vršimo hrvatski ili »moravski« te je naš jezik hrvatsko-moravski. Naša djeca uče sada u školi sve na njemačkom jeziku, kojega ne razumiju, a ni kasnije ga ne nauče«. S toga mole, da se uvede u njihovu školu češki naukovni jezik.

Okružno poglavarstvo odgovorilo je god. 1891., da c. k. zemaljsko vijeće nije uvažilo molbe preravskih Hrvata. Razlozi se ne navode među tim - nikakovi. I nadzornik za pučke škole zagovaraše uzalud molbu, jer se uvjerilo, da njemačke škole ne donose Hrvatima nikakove koristi. I tako ostade u Novoj Preravi njemačka škola - da hrvatska djeca ništa ne nauče.²⁰

Župnik Kroupa katekizuje u školi češki, služeći se po mogućnosti i hrvatskim jezikom: premda ga Nijemci radi toga crne. U crkvi propovijedaše neko vrijeme češki; tek je bio radi toga tužen u političke i u duhovne vlasti te sada propovijeda svake treće nedjelje njemački.

U crkvi narod pjeva i moli češki, štogod i hrvatski, a ispovijeda se hrvatski. Djeca ne nauče u školi dobro njemačkoga jezika te govore njemački samo oni, koji su živjeli kao radnici po Austriji. Svi razumiju češki. U Novoj Preravi je najbolje sačuvan hrvatski živalj.

Narod ne čita ništa. Mladji naraštaj upotrebljava češke molitvenike: no nadje se u starijih ljudima i po koja starinska hrvatska knjiga, osobito Bogovičeva »Hiža zlata«. ²¹ Nova Prerava je općina za sebe. Načelnik je Hrvat, ne drži se za Nijemca pa opet piše kao načelnik njemački!

Nova Prerava ima posebnu župu od g. 1839. Pred Kroupom bijaše ovdje župnik Peigerle, koji se držaše za Hrvata, a bijaše sin pučkog učitelja.

Hrvati su, uvjeravaše me g. Kroupa, vrlo marljivi i moralni. Nezakonite djece nema. Hrvatskih je popjevaka nestalo, te sada pjevaju samo češke, koje donose kući mladi vojnici. Njemački ne pjevaju ništa.

Novopreravčani nisu bogati, a ma ni siromašni. Da nijesu cijene žitu vrlo niske, bilo bi im mnogo bolje. Muška momčad ištu kadšto zaslužbe u Austriji. Djevojke idu vrlo rijetko radi privrede izvan svoga zavičaja; a i to se dešava samo onda, kada ima u kući više djevojaka. Takove djevojke služe samo zimi te se u proljeće vraćaju kući.

Zadruga su nepoznate.²²

Tvrđnja nije sasvim točna. Većina djece naučila je ipak njemački.

²¹ Molitvenik za koga rekoh da je za Hrvate bio poput Biblije.

²² Misli se na kućne zadruge, njem. Hauskommunion, Grossfamilie.

Narodna nošnja - ponos Hrvata

Nošnja je jedna od glavnih značajka prirodnih naroda. I ako nije lako odrediti, što je izvorna u narodnoj nošnji, opet se daje ustanoviti: koliko se javlja pogledom na nju osjećanje estetsko i moralno. Narodna se nošnja naglo mijenja, a promjene prouzrokuje ponajviše tuđe utjecaje. Moderna prosvjeta nekako hoće, da izjednači običaje, život i nošnju svih naroda. Danas se Zagrepčanin, Rimljanin, Pražanin i Parižanin odjevaju gotovo jednako. To djeluje i na seljake te se povode za gospodom. I narodne nošnje nestaje, osobito u krajevima, gdje stanovničrvo pripada raznim narodnostima, n.pr. po Ugarskoj, oko Rijeke, po Srijemu i Istri. Izvorna narodna nošnja pretpostavlja, na narod živi čist i na okupu, nepristupan stranom uplivu. Čudan su pojav obzirom na tu priznatu istinu moravski Hrvati. Oni su već eto preko 300 godina kao narodna oaza u njemačkom

Ženska bijela pregača izvezena s crvenom vunicom kakve su nosile mlade Hrvaticе. Starije i udane su nosile plave ili crne. Izvor: Moravští Charváti, 103.

moru daleko od svoje domovine, pa ipak sačuvaše svoju nošnju čistiju, nego mnogi krajevi u Hrvatskoj. To je gotova zagonetka! Moravski Hrvati zadivljuju slikovitom nošnjom svoje zemljake Nijemce i Čehe. Nijemci, preuzetni svugdje, nastoje doduše da naše Hrvate ruganjem odvrte od njihove nošnje; u četiri oka ipak priznaju - i meni to priznadoše - da je najkrasnija u Moravskoj. Češki profesor J. Klvanja divi se tjelesnoj ljepoti naših Hrvata, pa i njihovoj nošnji (*Světlozor* 1895., s. 72), a župnik Malec govori o njoj s pravim pjesničkim zanosom (*Český Lid* VII, 187), veleći: »Hrvat ne može napustiti svojega odijela, jer mu toga ne dopušta njegova krasota. Žive boje istoga doimlju se već djeteta te mu sijevaju oči od radosti, kad prvi put obuče crvene hlače.«

Ta se nošnja ističe osobitošću kroja, tehnike i ornamentike. Žalim te sam boravio među moravskim Hrvatima u poslenu dane, dok bih se bio mogao u crkvi i oko nje diviti slikovitosti hrvatske nošnje. Bijah u 6 ili 7 seljačkih kuća u sva tri hrvatska sela, a pratijahu me mjesni župnici, pa moram najprije spomenuti, kako sam izazvao neobično veselje u Hrvatica, mladih i starih, kada sam ih molio, da iznesu pred mene svoja odijela. Svaka moja pohvalna riječ budjaše u njih neki duboko osjećajni ponos. Ta to je sve plod njihovih ruku!

Moravski se Hrvati na žalost slabo ponose svojim materinskim jezikom, dok se u istinu diče svojim lijepim odijelom. Prema tomu je razumljivo, ako ondje kažu »Nijemac« svakomu te je odložio hrvatsku nošnju, makar i govorio hrvatski. Otac, podlegavši podrugivanju ili nagovaranju učiteljevu, odjene sinčića »njemački« ta će ga svakomu predstaviti: »ovo je moj Nijemac!« Muškarci, koji su služili u vojsci ili izvan zavičaja zasluzbe radi, lakše primaju »njemačku« nošnju; dok ju žene, najbolje čuvarice narodnih svetinja, vrlo rijetko prihvaćaju. Jedna Hrvatica - kazivaše mi župnik u Frjelištorfu — pošla za Nijemca iz Znojma (Znamim), no ga je prisilila, da obuče hrvatsko odijelo. U Gutfeldu bijah u nekoj kući, u kojoj postade uljezom Slovak: i u ovoga je žena prinudila da se oblači hrvatski!

Načelnik Sic u Gutfeldu oženio prvi put Hrvaticu, pa dok ona življaše, nošala se hrvatski. Nakon njezine smrti uze za ženu Njemicu, nausti odijelo svojih djedova i prometnu se »Nijemcem«, žaleći, što se još svi Hrvati ne iznijemčiše... Ako Hrvatica uzme u Gutfeldu Nijemca, djeca se obično ne nose više hrvatski, ali govore hrvatski.²³

Najvećoj su pogibli izvrgnuti i radi nošnje Hrvati u Gutfeldu, gdje ima četvrtina Nijemaca. Dok Hrvati u Novoj Preravi ne ištu žena među Nijemcima, u Gutfeldu ne spadaju među rijetkosti ženidbe između Nijemaca i Hrvatica i

U takvim slučajevima obično su zadržale svoje obiteljsko prezime (npr. Lavička, Hubeni, Schneider i dr.)-

obratno, a katkada se javljaju i u Frjelištorfu. Nošnja je uglavnom jednaka u dva tri hrvatska sela. Opaža se dakako i ovdje razlika između odijela Ijetnjega, zimskog, svagdanjeg i blagdanjeg, između odijela mladih i starih ljudi. Mladež se više kiti i voli što življe boje, dok je u starijih kicenje umjerenije.²⁴

Pogledajmo najprije ženu! Opljeće je ženska kratka košulja od bijeloga platna sa širokim, na kraju stisnutim - oko podlaktice - rukavima te donji dio ruku ostaje go. Rukavi su na okrajku i oko ramena krasno izvezeni. Preko »opljeća« stoji lajbl, kratak otvoren prslučić, kojega su obje strane na grudima vezane unakrst širokim vrvicama, kojima kažu žužnje (na otoku su Krku »žužnje« samo na postolima). Preko »opljeća« pada po leđjima kuolarin (ovratnik) od bijeloga finoga platna, vezan pod bradom mašljom, širokom vrvcom, koja trepti udva traka na prsima.²⁵ »Kuolarin« je najbogatije iskićen raznobojnom svilom ili pamukom; no prevladuje crvena i žuta boja. Ima četiri strane, od kojih jedna ostaje čista, bijela, a izgleda kano ovratnik mornara, osobito onih na ratnim ladjama. Imao sam u rukama velik broj takovih »kuolarina« pa sam ih nerado puštao iz ruku: tako me očara vještačka izrada, sklad nakita i boja. Htjedoh da se bar jednoga dokopam i da ga ponesem u Hrvatsku kano dragu uspomenu. Bijaše uzalud; nijedna mi ga žena ne htjede prodati Djevojka se na ime ponosi, kada ih imade više, te svake nedjelje osvane s drugim u crkvi.

Divni su i ženski rekledi od crvene tkanine, opšiti modrom i bijelo svilom.

Medju najdražesnije dijelove ženskoga svečanog odijela pripada firtuf²⁶ (pregača). Ima od prilike oblik pačetvorine te pokriva prednji dio suknje. Sa pasa, gdje je »firtuf« na prednjoj strani privezan, vise po dva dugačka pantljina. »Firtuf« je iskićen geometrijskim crtama i likovima, onda arabeskama. I ovdje se javljaju žive boje: crvena, žuta, zelena i bijela. Svečana je suknja načinjena od modre i crvene tkanine, većinom od kupovnog atlasa ili tibeta. »Suknja« je tako duga, da se vidi veći dio visokih čizama, koje nose i žene.

Glavu pokriva i facuov (rubac, marama), svezan za zatiljkom. Negda su žene nosile na glavi skopiju (kao neka tanka ukočena kapica, koja prijanja posvema uz glavu), a povrh nje »facuov«; no danas je skopija vrlo rijetka. Mladji naraštaj ženski ne pozna nego kupovni »facuov«, dok su drugi dijelovi odijela kod kuće izradjeni i pretežno od domaćih tkanina. Svakidanje je odijelo dakako vrlo jednostavno, pošto izostaje »kuplarin« i »firtuf«; ali kroj je u opće jednak. Dvije žene obukoše, da zadovolje mojoj znatiželjnosti, svoje svečano odijelo. Sve

²⁴ Oplećak.

²⁵ Mašna, prethodnik leptir i obične kravate.

²⁶ Od njem das Vortuch, u nekom dijelovima Hrvatske od toga dolazi fertun, kecelja, zaslon.

mi se mililo, samo mi se činio nekako neestetičan donji dio tijela, jer je suknja odviše široka, kao da su ispod nje krinoline. Takova nošnja medju tim nije neobičajna po Hrvatskoj.²⁷

Ljeti u radni dan nose žene crvenkasto-bijelu suknju i bijelu košulju od običnoga platna, a na glavi crven rubac.

Krasno je odijelo muškaraca, osobito mladića. Na glavi imaju kupovni klobuk s veoma kratkim krilima. Oko njega je vunena šarena vrvca, izradjena kod kuće. Mladići nose još za šeširovom povrh čela kaki umjetni cvijet. Vlasi su im oduži i namazani, što nije lijepo. U mladića je glavno bijela košulja sa dugim, širokim rukavima, koji su na kraju ukusno izvezeni, većinom crveno. Košulja je pod vratom zakopčana crvenom vrvcom, koja trepti pod prsima, a kažu joj traci. Povrh košulje nose bijel, kratak, otvoren rekl bez rukava s crvenim rubom i ovratnikom, a na leđjima s crvenim nakitima. Mladići nose »čedlene« (crvene), uske hlače, a oženjeni »modre«. Prednji je dio hlača na nogavicama i na zalisku bizarno nakićen. Tza zaliska obično viri bijel rubac. Hlače ulaze u visoke čizme. Sa vrha čizama trepere po dva crvena traka. Ljeti, kada nema kiše, idu najradije bosonogi. Tako sam vidio za svoga boravka, da su ljudi mlatili ili što drugo radili bez čizama, imajući na sebi samo platnenu košulju i široke gaće. Mladenac nosi na piru, a oženjeni muškarci u nedjelju mentjen iii mentuš. To je dug kaput bez ovratnika, koji seže do koljena. Sprijeda je na obje strane zavrnut te se i stavlja lijevo i desno crven rub i zlatni kolutići. Negdja je bio »mentjen« kako mi kazivahu, od crvenoga, dok je danas od plavoga latka. Odzada su na donjem dijelu »mentjena« nekaki sitni gajtani s pucetima, stvarajući kano dva trokuta. Rukavi su uski i dugi te se ne vide rukavi od košulje. »Mentjen« daje muškarcu neko dostojanstvo i ozbiljnost. Obično ga nose raskopčana. Vozeći se u Guttfeld, stigoh čovjeka visoka stasa, ravna kao svijeća, odjevena svečano. Meni se pričnilo, da gledam pred sobom hrvatskoga velikaša iz davne prošlosti, kako ga prikazuju starinske slike. Ja sam uvjeren, da je »mentjen« jedan od biljega stare hrvatske nošnje. To je bio novopreravski načelnik, vraćajući se sa suda. Šeširić s perjem čini moravskoga Hrvata fićfirićem, ali njegov mi »mentjen« više imponuje od bokeljsko-crnogorske doláme.

Moravski se Hrvati briju te u njih ne ćeš naći ni brade ni brkova. Jamačno su i tu naviku ponijeli sa sobom iz Hrvatske. I moji Krcani misle, da čovjek s bradom i brkovima ne može biti lijep!

Zimi nose muškarci i žene kožuhe.

²⁷ Takve široke suknje nose se u Slavoniji i Bačkoj, osobito kod Šokaca, a nešto šire ali kraće nose se i danas na otoku Šušku.

Premda je ovaj moj opis vrlo mršav (samo stručnjak u ovom poslu može izraditi dobar opis), opet mogu reći da nošnja moravskih Hrvata lijepo pristaje uz najljepše nošnje našega naroda.

Na glasu su Hrvatice iz Slavonije radi sjajno vezenih odijela i sagova, no ni moravska se Hrvatica ne će pored njih zastidjeti sa svojim »kuolarinima« i »firtusima«.

Narodno je odijelo moravskih Hrvata i Hrvatice razmjerno vrlo skupo poradi vještačke izrade, koja ište mnogo truda i vremena. Posve je razumljivo, da ono dugo i traje te predstavlja znatnu vrijednost, a moglo se održati samo u kraju, gdje ima priličnoga blagostanja. Siromašan narod ne podnosi takove raskoši. Ljepše komade baštini sin od oca, a kći od matere, dapače i unučad nose odijelo svoga djeda ili babe.

Skupoca toga odijela jedan je od razloga te prodire koliko toliko i kupovno, koje je jeftinije, premda i nesolidnije.

O izvornosti u hrvatske nošnje

Zanimljivo je pitanje: je li ta nošnja izvorno hrvatska?

Tko je samo površno upućen u uspjehe današnjega narodopisa, znađe, da postoji sličnost, koja nas često iznenadjuje, u običajima, u načinu života i u odijevanju između najudaljenijih naroda. Ta sličnost postaje još veća kada se ispredjuju dva susjedna naroda. U Hrvata i Srba vidjaju se uske i široke hlače (gaće). Široke hlače (»brageše«) nose još stariji ljudi na Krku i Cresu, a obične su i po južnim krajevima, ali su običajne i među Arbanasima, Grcima i Turcima. Uske hlače uobičajenije su po sjevernim stranama, no poznaju ih i Madžari i Česi i Poljaci itd. Koji je kraj naš, slovjski? Moravski se Hrvati nošnjom sasvim razlikuju od svojih susjeda Nijemaca. Tu se javlja potpun kontrast pogledom na kraj i na boje. Hrvati vole žrve, vrlo žive (uglavnom D. P.) boje, a Nijemci tamne; Hrvati izrađuju sami veći dio svoga odijela, a Nijemci već imaju osobite obrtnike. I Hrvati imaju svoje postolare i krojače, no ovi izrađuju obuću i neke dijelove odijela samo za Hrvate, a ti ljudi su opet Hrvati. Nijemac i Njemica mogu među tim da kupe svoju obuću i odijelo u gradu i na sajmu. Njemačka dakle nošnja nije nikako utjecala na hrvatsku. Češki pisci kažu, da je nošnja moravskih Hrvata i Slovaka na Breclavskom u Moravskoj, onda u Donjoj Austriji u Valčicu (Feldsberg) i Hlohovcu (Bischofswart) posve slična te gdjejkoji

Nijemci zovu i ove Slovake Hrvatima, vjerujući, da su Slovaci primili nošnju od Hrvata. Ti Slovaci govore i jezikom, koji je natrunjen hrvaštinom. Odatle bi slijedilo, da je na moravsko-austrijskoj medji bilo hrvatskih naseljenika, koji su se poslovačili, tek Slovaci primili njihovu nošnju (J. Herben, o. c. str. 17. i 18.) . I prof. Klvanja, izvrstan poznavalac Moravske, tvrdi takodjer, da je hrvatska nošnja slična onoj na moravskom Podlužju na Breclavskom (n. pr. hrvatski »mentjeni« slovačkim »mentykom« ili valaškim »župicama«) samo što je hrvatska starija i sačuvanija (*Světózor* 1895., str. 72.).

Na drugom mjestu (*Česky Lid* V. 274) veli isti pisac da bi se nošnja breclavska ili podlužaca mogla zvati i hrvatskom. Imadu je i donjoaustrijska sela: Hlohovec, hrv. Nova Ves, Poštorna, a jednoć su je imala i sela Ranšpurk, Cahnov i Přílepy. On nalazi (*Č. Lid* VI. 507), da je oprema nevjesta podlužračkih Slovakinja i Hrvatica slična, osobito kićenje glave (»škofija« i »facuov«). I ornamenta veziva pokazuju međusobni savez. (*Č. Lid* TV. 439). Slovaci u Podlužju (najjužniji dio Morave na grabići Donje Austrije a blizu medje Ugarske) ističu se crvenim hlačama, koje su podrijetla hrvatskoga,²⁸ jer se po Ugarskoj vidja samo plavo odijelo. (*Č. Lid* VI. 508).

Klvanja još tvrdi, da se u Moravskoj, osobito u južnoj, javlja osobit tip uskog i dugoljastog (stenometoplavog) lica s nosom oštrijim često zavnutim, pa misli da se imade pripisati utjecaju Hrvata. Nosioći ovoga tipa vatrenije su ćudi. (*Č. Lid* VI. 154).

Prof. J. Koula dokazivaše, da nošnja slovačka sadržava najdragocjeniji arheološki materijal, no nema svuda jednak karakter. (*Č Lid* I. 484). Učeni dr. Č. Zibr došao je samostalnim istraživanjem do istoga zaključka (*Dejiny Kroje V Zemich Českých. V Praze 1892. str. 378. i drugdje*) a na osnovu mnogobrojnih slika, što ih je doslije priopćio Zibrto narodoznanstveni časopis, doista se može svak uvjeriti, da između nošnje nekih Slovaka i moravskih Hrvata postoji velika sličnost pa dok se drugo ne dokaže, moramo držati za vjerojatnu hipotezu, da je jedan od Slovaka primio nošnju od Hrvata. Ispoređivanjem sa narodnim nošnjama u Hrvatskoj ne će biti teško dokazati, da su moravski Hrvati ponijeli bez sumnje sadašnju svoju nošnju iz Hrvatske. Gdjejkoje promjene mogahu dašto nastati, možda pod uplivom Slovaka na samom moravskom tlu.²⁹

²⁸ Milčetić ističe da i češki Hanáci nose crvene hlače.

²⁹ Hrvati i Slovaci imali su kao slavenski narodi neke sličnosti u nošnji koje su, vjerojatno, donijeli iz zajedničke pradomovine.

Narodne pjesme - jačke

U načelnika Slunjskoga nadjoh rukopisnu knjižicu, koju je sám napisao, a sadržava kojekakave crkvene »jačke«, t. j. popijevke. Prepisao ih je većinom iz Bogovićeve »Hiže zlata«, koja se kano rijetkost nalazi po gdjekojim kućama. Na kraju su dodane i neke »moravske« (tako onuda obično zovu češki jezik) jačke. Te je jačke pisao Slunjski latinicom i njemačkim slovima. Djeca naime uče u školi samo njemačka slova te drugih ne poznaju.

Kako sam zapitao Slunjskoga, da li Hrvati pjevaju kakove svoje narodne pjesme, pograbi violinu te mi uz nju ispijeva ove pjesmice:

Ruoža³⁰ sam ja, ruoža (ponavlja se),
doklje imam muža
Kad muža dostanem³¹ (ponavlja se)
ruoža ne ostanem.
Kad bih ja jimala
Železansko polje,³²
Zasijala bih si
Bažaulovo sime,
Bažaulovo sime,
To je lipo ime!
To mi obveseli
cjelo polje moje.

Horeštan³³ je verlo selo,
AI je jako nepošćeno.
Nuoga žena šenkauz hodi,
A divojka dicu rodi.

Slunjski mi je izručio i ovaj odlomak narodne pjesme s notama:

Lahku noć, draga braćo mila!
S vami bog, s vami bog, Marija!

³⁰ Ruoža = ruža.

³¹ Dostanem = dobijem. Tako govore i gradišćanski Hrvati.

³² Ravnica oko Željeznog (Eisenstadta) u Austriji.

³³ Horeštan je hrvatski naziv za Hornstein, odnosno u Gradišću Vorištan. To je prvo veće selo na putu između južne Moravske i Željeznog.

Napjev je zabilježio frjelištorfski učitelj; ali mi je Slunjski predao samo note za prvi glas. Napjev mi je harmonizovao varaždinski kapelnik g. Vj. Ružić-Rosenberg, koji misli, da je frjelištorfski učitelj možda krivo označio tempo »adagio«, dok bi moralo biti »andante«. Melodija će biti hrvatska. Slunjski mi je odigrao i neki drugi starinski hrvatski napjev, a neko starije žensko čeljade, koje se došuljalo u sobu, praćaše ga mrmljanjem. Ne mogu, nevjest glazbi, ništa reći o tim melodijama, van da mi se činjahu kao nešto poznato. Kako je načelnikov susjed i rođak čuo zvuk gusala, poleti s flautom k nama iz »škadnja«, gdje je mlatio, te odigraše zajedno i otpjevaše neke njemačke i češke pjesme. Slunjski pozna note. U više kuća nadjoh umjetna glazbala, a naše Hrvate uče igrati učitelji, dakako same njemačke skladbe. Muzikantima kažu guslari - riječ, koja svjedoči, da su negda poznavali naše narodne gusle. Još su se u ovom vijeku vidjale među njima gajde, dok se danas služe samo umjetnim (»njemačkim«) instrumentima. U Gutfeldu je umro posljednji gajdaš pred neko 30 godina, a s njim nestade jamačno i mnogo hrvatskih melodija. Uz gajde se pjevalo i plesalo.

Narodnih svjetovnih pjesama nema više u moravskih Hrvata. Još se čuju samo odlomci starih pjesama ili pohrvaćene češko-slovačke pjesmice. Da vole pjevanje, uvjerih se u kući načelnika Slunjskoga i drugdje. Ostavši bez svojih pjesama, sežu za srodnim češko-slovačkim pjesmama, koje momčad donose kući iz vojske. Uvlače se jamačno i njemačke melodije. Da su udomile melodije novih hrvatskih pjesama, poslao Slunjskomu Klaićevu pjesmaricu,³⁴ preporučivši mu, neka ište od učitelja, da uče mladež i hrvatske pjesme.

Kao dodatak k ovom članku priopćujem napjeve od 11 crkvenih pjesama, kako ih je zabilježio g. župnik Vjekoslav Malec, i napjev narodne pjesme »laku noć«, koju sam malo prije spomenuo. O duhovnim pjesmama bijaše govora u II. članku. Možda i nijesu svi napjevi hrvatski, no neki nose bez sumnje hrvatski značaj, n. pr. 1. 2. i 4. božićna. Ovo su pravi biseri pučkih napjeva. Spomenutomu kapelniku g. Ružicu čini se, da je osobito star napjev pjesme »v adventu« i kao da nije hrvatski (slovački?). Lijep je i napjev druge »vazmjene«,³⁵ a zanimljive su i melodije pjesama, posvećenih »divici Mariji«. Božićna 3. kao da ima ruski značaj. Otvoreno je eto polje glazbenim vještacima, da prosude vrijednost i starinu ovih napjeva; no neka ne smetnu s uma slutnje g. Malca o njihovoj starini i hrvatstvu, jer je g. Malec rođen Moravan, služio je kao svećenik među Česima, Slovacima i Hrvatima, pa opet ovakih napjeva nije čuo nego u hrvatskim crkvama.

³⁴ Vjekoslav Klaić, koji se osim poviješću i zemljopisom bavio o glazbi, skladanjem i uz to i uredivanjem glazbenih izdanja.

³⁵ Vazmjene, vazmene, vuzemske = uskrne pjesme.

Ikavska čakavština

I ako me zanimaše svaki pojav narodnoga bića naših Hrvata, opet obraćah najviše pažnje njihovu jeziku. Mišljah, e ću što novo otkriti. Ne nadjoh doduše stvari nepoznatih hrv. filologiji, zanimljivo je ipak i ono, što sam primijetio.

Moravski su Hrvati čakavci, i to ikavci.³⁶ Oni govore: dica, cip, hlib, mliko, svit, misec, vrime, zapovid, bižat, brig itd. pored cvjet, nevjesta itd. pa onda: mehur, sveca.

Čakavsko-kajkavskoga glasa ä (°a) ne poznaju. Glas e (to je većinom e) izgovaraju kano je (°e): sijeno, cijelo, ljeća, desjet, natjegne, zdjela, n'jeznam, brjeskva, črješnja, pjeršin, Bječ,³⁷ bjelance, djelat, drugd'je, gđje, hrjen, ljeća, ljetva, ljetno, mjéso, rjép (ali répat) zjét (uzeti), žjép itd. Ovaj sam pojav našao prije na kvarnerskim otocima.

Glas o (većinom o) često se izgovara kano uo (°o): puól, vinuógrad, kruoj, nuós, uoči (oči), uókna (sg. okno), skuóla, poluoži, stuov (stol), suov (sol), facuov, buost, buog, kuolac, kuočka (kvočka), kuósna (Schüttboden), luónac, luončić, luónčar, uováj ová ovó, puolag itd. I ovaj je pojav poznat čakavcima.

Zanimljivo je medju tim, da l na kraju sloga postaje v: peljav (vodio), pavav, dēbev, stuov, javša (u kajkavaca jalša = betula alnus)³⁸ facuov, suov, ženiv itd. Glas ć ser izgovara nježno kao u svih čakavaca; j mjesto dj dolazi pravilno: tuji, žžjan (žedan). Postoji doduše glas lj i nj (j, ņ), opet zabilježili i pol'je.

Moravski Hrvati govore os (još), ur (*JUT*), što svjedoči, da er (jer) u starih Dubrovčana mogaše odgovarati faktičnomu izgovoru, dok mi danas koješta pripisujemo njihovu nesavršenom pravopisu.

Pred i na početku riječi pridolazi redovno j: jigla, jíme, jistina, pored: igrat, iskat

Sonant r živi bez ikakve druge zamjene.

Lok. sg.³⁹ m. i srednjih riječi svršava se na i: v Gutfeldi, na pođi, va Frlješdorfi, v Bječi, na hrpti, v Krakovi, v Gnjazli, pri mliki. Nom. pL ženskih riječi glasi: krave, kite, lipe knjige; inst. sg. sredinu (nom. sredina). Začudih se akuzativu pL: Hrvate. Od zamjenica spominjem do (tko) i ča. Zamjenica ča složena sa

Milčetić zamjera Kulenu koji je krivo napisao da su razgovarali s Hrvatima u Moravskoj čakavštinom, ali i promiješanom ikavštinom (str. 105), jer su svi čakavci većinom ikavci.

³⁷ Bječ = Beč, Wien.

³⁸ Joha.

Lokativ singulara.

da daje riječ dāč, dāča (gotovo: dačo), koja se neprekidno ponavlja u govoru, a znači: dakako, dašto.

Od glagolskih oblika navodim samo ove: zámte si (uzmite se), ček (čekaj), žarne (uzme), prevliču (preobuku), reču (reku), stat, štijem, govorime, bereme. Posljedni je oblik (l. osoba pl. prezenta) prodro u hrvatski jezik iz češkoga; ja nisam nigdje čuo hrvatskog oblika: govorimo. Češki je eto jezik počeo raščinjati hrv. oblike, dapače i glasove. Čehizam je roz mj. raz u roskidat, roskôpčit, ro-srdit, rosfúlat (razoriti), roščihat. Čeških riječi čuo sam u govoru naših Hrvata neobično velik broj. Preko češkoga jezika počelo se uvlačiti i njemačko redanje brojeva n. p. »dva trideset« (trideset dva).

Odakle potječu Hrvati na Moravi?

Našu pažljivost bude njemačke, češke i talijanske. Posljednje nas upućuju na blizinu primorja, gdje se sastaje kajkavština sa čakavštinom, primajući riječi talijanske i njemačke. Iz takova kraja potječu moravski Hrvati, a ja bih tražio taj kraj ispod Karlovca, negdje istočno od Ogulina. U one nas strane vode i njihova obiteljska imena, naročito vrlo rašireno ime »Slunjski«.⁴⁰ Premda su moravski Hrvati opkoljeni Nijemcima, premda imadu njemačke škole i upravu, opet mi se čini, da ima u njih više čehizama (razumijevajući pod tim nazivom i slovačko narječje), nego germanizama. Ovdje treba imati na umu, da se već preko 100 godina propovijeda u crkvama češki; hrvatska momčad nauči češki jezik u vojsci; mnogi imadu češke molitvenike, pa tako češki jezik poradi svoje srodnosti utječe više nego njemački na gramatiku i na rječnik moravskih Hrvata. Hodajući po njihovim selima u društvu dotičnih župnika, čudjah se, kako su se mladji i stariji ljudi trsili, da sa svojim župnikom govore češki. Da su naši Hrvati pali u XVI. v. medju Čehe, danas bi još ponešto nošnja, gdjejoja riječ i neke fizičke osobine svjedočile o njihovu podrijetlu; no oni bi bili jezikom Česi, a jezik je glavni biljeg narodnosti. Posve različiti jezik, odijelo i običaji bijahu razlog te su se redovno ženili i udavali samo medju sobom⁴¹ ne miješajući se s Nijemcima, koji su ih

Prezime Slunjski asocira na gradić Slunj na Korani koji se nalazi u senjskoj biskupiji i na prostoru za koji se pretpostavlja da je bio pradomovina iseljenih moravskih Hrvata.

⁴¹ Milčetić navodi kako mu je župnik u Novoj Preravi rekao da se Hrvati žene isključivo međusobno i da su najmanje u trećem koljenu u krvnom srodstvu. Međutim, oni su još uvijek vitalni i jaki, pa nešto neće biti u redu ili s pojavom degeneracije naroda u takvim slučajevima, ili je to bila veća skupina, ili, pak, nije sasvim točna tvrdnja o isključivoj međusobnoj ženidbi. Ovo posljednje je najvjerojatnije.

odbijali od sebe i svojom mržnjom i podrugivanjem. Tako je danas obiteljski jezik samo hrvatski, a ako malo koga goni potreba u svijet, ne trebaju njemačkoga jezika. Još treba uvažiti, da su dva sela isključivo, a treće pretežno hrvatska. Samo ovako si ja tumačim čudan pojav te moravski Hrvati spasoše svoju narodnost kroz tri sta godina. Kada bismo htjeli uzeti, da Hrvati prikazuju u opće veliku otpornu snagu protiv asimilacije s tuđim življima, u laž bi nas natjerala činjenica, da se u ovom vijeku istaljančilo i iznjemčilo više tisuća Hrvata, n. p. u Velikom Lošinj, u Labinu, na Rijeci, u Donjoj Austriji i t.d.

Hoće li se Hrvati održati?

Sva tri hrvatska sela broje danas od prilike 2800 duša, od kojih će biti čistih Hrvata (svi su katolici) oko 2400. Naši su Hrvati u opće lijepa, više no srednjega stasa, većinom plavokosi, zdrava i krepka tijela te se razmjerno sami dosta množe bez tuđega doseljavanja. To im sve priznaju njihovi susjedi Nijemci, još više Česi; njemački učitelji dapače tvrde, da su hrvatska djeca darovitija od njemačke. Prigodom novačenja malo kojega hrvatskog momka ne unovače, a svak hoće da bude uvršten u konjaničstvo. Hrvati na ime vole konje; rijetka je kuća bez njih. Nijemci im se doduše podsmijevaju; no prof. J. Klvana kaže, da to podrugivanje nema nikakova temelja, jer: »tako krjepkih i krasnih ljudi ne ćeš naći na daleko i široko« (*Světlozor* 1895., str. 72).

Sve je to lijepo i laskavo po nas Hrvate, no još je znatnije pitanje: hoće li moravski Hrvati spasiti narodnost? Jedan od njihovih župnika, vrijedni V. Malec, otržito tvrdi, da će oni i u budućnosti prkositi poput stijene njemačkoj poplavi (*Češki Lid*, VII. 186). Jezik je njihov znatno prožet čehizmima i germanizmima; hrvatski običaji dosta su mršavo sačuvani. U 24. br. *Vienca* od g. 1873. govori se o običajima uz svadbu i o karminama moravskih Hrvata,⁴² a spominju se i narodni plesovi skokak i redovak. O karminama i o plesu »skokaku« govori i Kuten (*Vienac* 1887, s. 12. i 204); dok se meni reklo u sva tri sela, da Hrvati nemaju nikakvih svojih plesova, već da plešu češke plesove.⁴³ Kuten još spomi-

⁴² Članak je potpisan sa I. K., pa se pretpostavlja da je autor Ivan Kukuljević. Taj članak smo također prenijeli u ovom prilogu, vidi str. 190.

⁴³ Doista, Milčetić uz pomoć Č. Zibrta dokazuje da su i redovak i skokak češki plesovi koji su ta-mošnji Hrvati preuzeli. Zanimljivo je napomenuti da od Pokuplja i Posavine pa do Kapele i Velebita u Hrvatskoj nema ni danas nekih posebnih plesova i pjesama koji bi bili karakteristični samo za taj kraj, npr. od Slunja do Ogulina.

nje, kako su po hrvatskim kućama iznosili pred njega kao stranca »kruha, soli i vina«. Premda sam uljegovao u mnogo seljačkih kuća, moram priznati, da mi nije nitko nudio ni kruha ni soli - znak, da je taj običaj izginuo ili da je na umoru.

I narodna vjerovanja moravskih Hrvata slabo se očuvaše. A. Malec kojemu sam poslao prvi svezak folklorškoga zbornika jugoslavenske akademije, uvjerava me, da oni ne znaju, što je vukodlak, vila, mora itd. Njima već dakle, izuzevši jezik i nošnju, nedostaje svih drugih narodnih osebina, kojima bi se imali lučiti od svojih susjeda. Oni čitaju malo, hrvatski najmanje. Njihova lektira sastoji od kakova molitvenika ili koledara. Hrvatskih knjiga ne razumiju lako, jer ne poznaju naših neologizama, osobito riječi za apstraktne pojmove. Mnogo teže dakako čitaju njemački i češki. Tako zaostaju u prosvjeti za svojim susjedima. Oni se nazivlju sami, istina, Hrvatima; znadu, da su došli iz Hrvatske; no narodnoga ponosa ni svijesti ne treba u njih tražiti. Oni evo imadu u svojim rukama tri općine, pa ipak je uredovni jezik u općinskim uredima - njemački; a ne smijemo zaboraviti, da u Austriji⁴⁴ seoske općine uživaju veću autonomiju nego u Hrvatskoj te sama općinska zastupstva biraju samostalno svoje činovnike pa određuju i svoj uredovni jezik. U sjednicama zastupstva raspravljaju doduše hrvatski, no zapisnici se pišu njemački. Mogli bi postići i hrvatske škole, tek se za to hoće duže borbe, jer stvaratelj današnjeg austrijskoga ustava dadoše državnoj vlasti preveliku integraciju u upravi pučkih škola. Za borbu je medju tim potrebna inteligencija, a moravski Hrvati nemaju a ma ni jednoga obrazovanijega čovjeka, koji se osjeća Hrvatom. Tako se nikako ne čudim, što su u pitanju narodnom mrtvi, indiferentni - znakovi velikoga narodoga mrtvila ili umiranja. Nezanje jezika je jamačno razlog, što moravski Hrvati ne šilju svoje djece u srednje škole. Sada, koliko mi je poznato, polazi mali Slunjski iz Guttfelda 3. razred njemačke gimnazije u Mikulovu (Nikolsburg), a ako siromah, ide svaki dan onamo i natrag željeznicom (oko 20 časova vožnje). Nastojanjem župnika Malca dospjet će na godinu u brnsko sjemenište, gdje će medju češkim sudrugovima postati jamačno dobar Hrvat.

Sada prikazuju slovensko rodoljublje medju našim Hrvatima 3 češka župnika, koji se, kako mi u šali kazivahu pozdravljaju na svojim sastancima usklikom: »Živjela Hrvatska!« Njihov rad doista paralizuje pogubno djelovanje njemačkih škola; naše bi Hrvate mogle ipak spasiti samo hrvatske škole i hrvatska služba u crkvi. No i u tom bi slučaju teško izbjegli - bilo to i u dalekoj budućnosti - asimilaciju sa srodnim Česima, koji će se zacijelo jednom odrvati gospodovanju Nijemaca i postati svoji gospodari u zemljama slavne Václavove krune.⁴⁵

⁴⁴ Misli se na austrijski dio Austro-Ugarske Monarhije pod koju je spadala i zemlja (Land) Moravska.

⁴⁵ Misli se na češku krunu, dakle i češku dinastiju čiji je utemeljitelj bio knez Vaclav (Sveti) u 10. stoljeću.

Plodonosni rad češkog župnika

Milčetić je bio gost župnika Vjekoslava Maleca u Dobrom Polju ili njemački Guttfeldu koji mu je mnogo toga rekao, pokazao i dao o moravskim Hrvatima. Taj rođeni Moravac, dakle po nacionalnosti Čeh, uradio je za tamošnje Hrvate više nego itko prije njega. Zbog toga ćemo preuzeti dio onoga što je Milčetić napisao o tom »malom apostolu moravskih Hrvata«:

Posljednje počivalište Aloisa Maleca na groblju u Dobrom Polju.
Foto- J. Lawitschka 1991.

»Rodio se g. 1855. u Hrbovi u Vel. Meziriču u Moravskoj. Gimnazijske nauke je izučio u Brnu. Nakon posvećenja g. 1881. djelovao među mor. Koracima, Slovacima i Nijemcima. Od g. 1892. je župnik u Guttfeldu (*Česky Lid* VII. 186). Vatre je Čeh, a od kada je ondje uči hrvatski te je postao za moravske Hrvate

mali apostol. Bio sam sav zanesen kada mi je pokazao koledar »Danicu« i Klaićevu »Hrvatsku pjesmaricu«, po kojoj uči djecu hrvatske pjesme, te je odlučio dočekati svoga biskupa kod skorašnje vizitacije sa hrvatskom pjesmom: »Ljubimo te, naša diko!« A kakova bijaše moja radost kada mi pokaza gotovo doštampan svoj molitvenik, što ga je namijenio moravskim Hrvatima! Što više: g. Malec mi prikaza početke svoga idiotikona jezika naših Hrvata.⁴⁶ Sve to bijaše za mene pravo iznenađenje. U Guttfeldu je utemeljena župa g. 1784. Prvi župnik bijaše Stanislav Hubeny, iznajprije cooperatorka. Ako nije bio Čeh, prezime je svakako počešeno. Propovijedao je hrvatski i njemački. »Hubeny« se zovu danas mnoge porodice moravskih Hrvata. Župničke matice vodile su se uvijek njemački. Sadašnji župnik uveo je za Hrvate uredovanje češko, a za Nijemce je ostavio njemački jezik. Guttfeldu ima oko 800 duša, od kojih su 3/4 Hrvati, a 1/4 Nijemci. Sembera je naveo g. 1848., da ima u Guttfeldu 657 duša, od ovih 300 njemačkih. (Herben⁴⁷). Škola je i ondje njemačka sa dva učitelja. Svi žitelji znadu tri jezika: hrvatski, njemački i češki, naravno ne najbolje. Ima u Guttfeldu i nekoliko čeških obitelji. Prije se propovijedalo u crkvi 2 puta redom češki, a jedanput njemački; župnik Malec je uveo ovaj red: jedne nedjelje hrvatski, druge nedjelje češki, a treće njemački. G. Malec katekizuje u školi njemački i hrvatski. Mladji naraštaj dolazi u crkvu s njemačkim molitvenicima: bit će samo 5-6 Hrvata, koji kao svetinju čuvaju Bogovićevo »Zlatnu hižu«. Krivo dakle tvrde i Herben (o. c. str. 16) i Kuten (*Vienac* 1877., s. 120), da mole samo iz hrvatskih molitvenika. Da paralizuje štetni upliv njemačke škole, počeo je g. Malec propovijedati hrvatski, pa da istisne njemačke molitvenike, sastavi sam takav molitvenik u narječju moravskih Hrvata. Taj molitvenik, koji mi je g. Malec poslao u Varaždin, nosi ovaj naslov: »Molitve i pjesme pro ljudi hrvatski v Moravi. Uredili Alois Malec, župnik v Guttfeldu i Franjo Venhuda, bivši župnik v Sarajevskom Polju. V Brau 1895.« VIIIc. str. 292 nepaginovan⁴⁸ predgovor (1 list) i kazalo (4 lista). Urednika je pomagao Fr. Venhuda, kateheta u Brnu, koji je u Bosni dobro naučio hrvatski jezik te je dodao gdje koje molitve pjesme a nadzirao je tisak. Molitvenik ima četiri dijela: hrvatski (str. 1-176), češki (str. 179-246), njemački (str. 249-284) i latinski (str. 287-291). U hrvatskom dijelu, koji je glavni, nalaze se molitve i svakojake crkvene pjesme, što se pjevaju u crkvi o raznim prigodama. Ovaka je razdioba i pametna i praktična, jer odgovara sadašnjim mjesnim prilikama te samo ovakav molitvenik može istisnuti svaki drugi.

⁴⁶ Idiotikon = rječnik idioma, dijalekata, narječja.

Herbenov rad preveden jena hrvatski vidi u prilozima na str. 203.

⁴⁸ Bez navođenja stranica.

Jezik hrvatski u Malčevu molitveniku nije svuda jednak, premda se u opće opo- naša govor moravskih Hrvata. Nekolike su molitve priopćene u književnom jeziku hrvatskom, želeći sastavljati, »da se i mi (tj. j. moravski Hrvati) priučime dragom jeziku, kom se Bogu mole braća naša Hrvati«. Sastavljač je uzeo veći dio molitava (str. 1-130) iz poznate narodu Bogovićeve »Hiže zlate«, prilagodivši jezik govoru moravskih Hrvata, štogod iz novijih hrv. molitvenika, a dosta je prilagodnih pjesama unio ovamo - kako bi je sam priopćio - prema pučkoj predaji, t. j. kako ih je čuo pjevati od svojih župljana. Ovamo idu osobito božične pjesme I: »Ča mora to biti, uz dan se čini - uz dan se načina, os pov noći ni« (str. 120); II: »Zdravo budi mlado dite, željno dite! - Zdravo budi moje srce, poželjno ditece« (s. 121); III: »Ta zvijezda, ta je van zašla - je van zašla z onie strane« (s. 121); IV: Kada je djevica mila Marija buoga rodila, položi ga va jaslice« (s. 122); korizmena II: »O moj Ježuš, dragi Ježuš, Ti pravi Buog i čovik« (s. 127), i III: »Stala mati kruto tužna - polag križa i žalosna« (s. 128); vazmena (uskrsna) II: »Kraljice njeba i zemlje, aleluja! Tebi se vas svit raduje, aleluja! (s. 132), i III: »Kristus se je od mrtvih stav,⁴⁹ aleluja, aleluja, aleluja! - i smrt je doli potjerao, aleluja!« (str. 132); o djevici Mariji VII: »Marija, božja mati i čista divica - daj nam kod tjebe stati, nebjeska kraljica!« (str. 159), i VIII: »O Marija, draga mati, puna božje milosti - ka nikomu ne uskrati svoje svjetre milosti« (str. 160). G. Malec je bio tako ljubezan te je za mene zabilježio napjeve svih ovdje spomenutih pjesama i još jedne, koja se ne nalazi u njegovu molitveniku (»Zdrava Marija divica, njeba i zemlje kraljica - Ka si od buoga zibrana⁵⁰ i za božju mater dana«), tvrdeći da su to starinske pjesme i napjevi, koje su Hrvati do danas sačuvali. Napjeve priopćujemo docnije. Ovake pjesme mogu biti znatne, naročito za riješenje pitanja o njihovom postanku i raširenosti. No u nas se nije još nitko odvažio da ispita ovu stranu hrvatske književnosti i umjetnosti.

Malec je tiskao o svom trošku 1500 istisaka molitvenika, a raspčao ih je u Guttfeldu u dvije godine preko 160, u Frjelištorfu i u Novoj Preravi znatno manje.⁵¹ Ovo djelce g. župnika Malca ima neobično veliku važnost za ondašnje Hrvate, jer su dobili u ruke knjigu u svom jeziku, knjigu koja će onemogućiti isključenje hrvatskoga jezika iz crkve. Toga radi je ime gosp. župnika Malca za sva vremena neizbrisivo u povijesti moravskih Hrvata.

⁴⁹ Ustao.

⁵⁰ Izabrana.

Malec je obavijestio Milčetića posebnim pismom potkraj 1897. kako je pred biskupom ispitivao djecu skoro isključivo hrvatski, pa mu je bila radost slušati kako su djeca odgovarala, a on se time ponosio i istaknuo da je i u crkvi sve bilo na hrvatskom, osim natpisa na vratima gdje je uz hrvatski bio i njemački natpis: »ljubimo te naša diko!«.

Teško se rastadoh oko 4 sata po podne sa župnikom Malcem, kao sa najstarijim i najmilijim prijateljem. Molio sam ga, neka pored riječi bilježi narodne napjeve i sve što mu se bude činilo znatno i zanimljivo o životu i običajima naših Hrvata te bi njegova gradja s mojim bilješkama mogla ugledati svjetlo u narodoznanstvenom »zborniku« jugoslavenske akademije, koji sam ja imao uredjivati.«

[^] To je Zbornik za narodni život i običaje Jugoslavenske, danas Hrvatske akademije znanosti iz Zagreba. Prvi urednik postao je Antun Radić, a ne Milčetić.

MORAVSKI HRVATI 1898.

U zagrebačkoj Prosvjeti br. 6 iz godine 1898. objavljenje ovaj prilog s dvije slike koji, kako kaže pisac, ne donosi ništa posebno novo, ali zao-kružuje ono što je tijekom 19. stoljeća urađeno u Hrvatskoj i Češkoj, odnosno Moravskoj na njihovu upoznavanju. Stoga ćemo ga prenijeti u cijelosti i bez ikakvih promjena.

Mali otočić u njemačkom moru

»God. 1887. napisao je prof. Gjuro Kuten u *Viencu* vrlo zanimljiv i podulji putopis: »Medju moravskim Hrvatima.«¹ Iz tog putopisa moći će svatko prilično dobro upoznati život, običaje narav onih naših rodjaka po krvi i po jeziku, koji su se već prije tristo i više još godina odselili iz naše domovine i još i danas - premda su kao mali otočić usried velikog njemačkog mora - dobro sačuvali svoju narodnu individualnost. Ne kanim u ovih redcih podati ništa nova, hoću samo da osvježim uspomenu na našu odaljenu braću, ne bi li što bolje međusobno upoznavanje i neprikidni saobraćaj takodjer našto pripomogao k tomu, da oni i nadalje uztrajno sačuvaju svoj jezik, svoje običaje i svoje odielo. A tko znade, ne će li ovi redci pobuditi u mnogoga želju, da kad mu se prilika pruži, pohodi moravsku našu braću te im svojim dolaskom donese okriepe, utjehe a i srdačan pozdrav iz njihove pradomovine.

¹ *Vienac* 1887, str. 58, 78, 104, 119, 139, 152, 167, 185, 203, 216. Djelomice smo ga prenijeli u ovoj knjizi, na str. 222.

Na bregovima rijeke Taje (Dinje)

Moravski Hrvati stanuju na obim bregovima² rieke Taje, nedaleko od granice, koja dieli Moravsku od dolnje Austrije. Na obim stranama rieke prostire se plodna ravnica, koja na sjevernoj strani prelazi u humlje, zasadjeno vinovom lozom. U ovim vinogradima »Stara gora« zvanim rodi dobra kapljica.

Moravski Hrvati stanuju u tri sela, a u svakom selu je posebna župa. Ova sela se zovu: Fröllersdorf (češki Frelichov) sa 1207 stanovnika, Gutfeld (č. Dobro Pole, njem. Gutenfeld) sa 728 stanovnika i Nova Prerava (č. Novy Prerav, njem. Neu-Prerau) sa 760 stanovnika, a spadaju pod dekanat Mikulov (Nikolsburg). Ova sela bila su oko god. 1510 sasvim opustošena, no nezna se, da li ratom ili kakovom epidemijskom bolešću. Kad je god. 1583. Krištof barun Teuffenbach, carski vojni savjetnik i general topništva preuzeo dobro u Drenovcu (Dürnholz), htio je naseliti ova sela spadajuća pod to imanje. God. 1584. pozvao je on Hrvate, negdje iz senjske biskupije, da nasele ova sela. Žalimo, što nije poznato iz kojega su baš mjesta došli ovi Hrvati, jer bi to svakoga vrlo zanimalo. Možda bi se moglo što saznati po njihovih prezimenih, koje Kuten u svom putopisu navadja. Najviše prezimena imade; Slunjski i Jurdić, a u najstarijim maticama dolaze obitelji; Blažković, Brenčić, Brinčić, Buković, Drobolić, Dunković, Tausić, i Vasnić, koje su obitelji gotovo sve već danas izumrle.

Naseljeni Hrvati ostali su katolici

Barun Teuffenbach, po svoj prilici protestant, namjestio je u Fröllersdorfu odmah u početku nekatoličkog svećenika. Kao takav spominje se god. 1595. neki Ivan Laterović, no naseljeni Hrvati ostali su ipak katolici te su imali sve do konca XVII. stoljeća svoje, ponajviše hrvatske župnike, što je sigurno takodjer mnogo pripomogle, da su uživali svoj jezik i svoju narodnost. Rieč božja propovjedala im se bez dvojbe u domaćem jeziku, pa i sada jošte svećenici mole s narodom molitve poslije mise u hrvatskoj jeziku.

U novije se vrijeme dakako mnogo čini, da se naša braća ponjemče. Najviše tome pripomažu njemačke škole. Djeca, kad dodju u školu, ne znaju ni riječi

² Obalama (rijeke).

njemački, a u školama narivavaju im na silu njemački jezik. Velika je utjeha, što imadu moravski Hrvati za duhovne pastire vatrene Čehe, koji i u školama govore s djecom hrvatski. U ovih škola dakako ne uče hrvatsko pismo, pa si zato sami stvaraju pravila za pisanje svojih rieči (tako n. pr. pišu Sic - Sitsch).

Molitvenik — veliko blago

Kao veliko blago čuvali su moravski Hrvati vazda svoje molitvenike. No svi ovi molitvenici bili su tiskani magjarskim pravopisom najviše u Železnom (Eisenstadtu). Od velike je cienne za našu braću, što je došao g. 1892. za župnika u Guttfjeld vatreni Čeh Alojzije Malec.³ On je nastojao, da se što brže priučí jeziku moravskih Hrvata, pa je god. 1895. zajedno sa bivšim župnikom u Sarajevskom Polju Franjom Venhodom izdao za svoje župljane posebni molitvenik⁴ da im tako pruži duševnu hranu u domaćem jeziku i da zaprieči širenje njemačkih molitvenika. U predgovoru kaže izdavaatelj ovo: »Žav mi je naroda«, govorio je Spasitelj svieta, kada Ijud, za njim idući, nije imav ča jesti. - Žav mi je bilo dobroga Ijuda hrvatskoga kad sam ja opaziv, da ne ima čime nahraniti svoju gladnu dušu. Molitvenici, ke ima, su ponajviše njemački i to bez cienne, - oli oni stari hrvatski, tiskani pravopisom madžarskim, koje čitati znaju gdikoji stari, ali ne mladi. ... Molitve sam već stranom uzev iz staroga molitvenika Bogovića, ki se ovdje upotrebljuje, - ali su mnoge pridodane i tiskane jezikom književnim, da se i mi priučimo dragom jeziku, kim se Boga mole braća naša Hrvati...«.

Molitvenik ovaj je vrlo zgodno uredjen, pa će pružiti moravskim Hrvatom obilno duševne hrane, a ujedno će im biti sveta knjiga pisana u domaćem jeziku, te koja će mnogo pripomoći, da se taj jezik njihovih pradjedova i nadalje uzdrži i širi. Iza: molitva ranih, večernjih, i onog, »ča mora saki kršćanin znati«, sliede molitva pri sv.maši, molitve k sv. zповědi i pred pričešćanjem, razne litanije, križni put, zadnja pomast i molitve prigodne. Prema potrebi uvrstio je izdavaatelj u molitvenik pjesme hrvatske, češke i njemačke.

³ Rodio se god. 1855. u Hrbovi pri Vel. Meziříčči, gimnaziju je polazio u Brnu, zaređjen je 1881. u svećenika, službovao je medju moravskim Hrvatima, Slovacima i Nijemcima. Pokopan je na seoskom groblju u Guttfjeldu, gdje mu se grobni spomenik i do danas očuvao.

Potpuni naslov glasi: Molitve i pjesme pro Ijud hrvatski v Moravi, str. 292.

»Pastiri anđela videći stoju«

Medju pjesmami hrvatskimi ima ih mnogo, koje su uzete iz naših molitvenika, što na smeta ništa, jer će to biti samo moravskim Hrvatom dokaz, da i mi slavimo Boga istim načinom, kako i oni; a ima tu pjesama, koje su priobćene onako, kako se pjevaju medju moravskimi Hrvatima. Za primjer, kako oni govore, budi mi dozvoljeno, da priobćim ovdje dvie božične pjesme. Evo ih:

I.

Ča mora to biti, uz dan se čini?
Ur dan se načine⁵, os pol noći ni:
Lipa 'j', svitlost, lipa j', svitlost,
Zvizdice se lašču, velika j' radost.

Pastiri andjela videći stoju,
I svitlosti njega jako se boju,
Tko to sviti, tko to sviti,
Taj mora od Boga k nam poslan biti.

Aj! staňte pastiri a brže pojte,
Ditjecu va jaslah se poklonite,
Dare noste, dare noste
I srca ponizno vaša pridajte.

Pastiri va štali uz lipo kleče
I tiho ovako si skupa reče:
Bože dragi, Bože dragi,
V stálici ubogoj sam Buog se rodi.

Marija ditjece je pogledala,
Pastiruom ovako pobožno rekla:
Srični jste, srični jste,
Kušnite vi Boga a s Bogom pojte.

Hvalime si skupa mi sada Boga
I saki rechne od srca svoga,
Pogledaj Bože, poglej Bože,
Srđca ti dajeme i duše svoje, Amjen.

⁵ Počinje.

II.

Ta zvizda, ta je van zašla
Z onje strane crne gore.
U zviždi stoji dite mlado
V rukah drži liep zlati križ.
Na križu je napisano,
Da je to dite pravi Buog
I da ono je rodjeno
Njutri v mjesti Betlehemi.
Veseli se Jerusalem
I srično mjesto Betlehem,
Veseli i mi budime,
I dite Boga hvalime.
Hvaljena budi Maria
Ka si ježuša rodila.
Buog si nam prosti pregrišenje
Daj nam dušno zveličenje.
Da nas nežge večni plamen
Očuvaj nas Ježuš. Amjen.

Ova zadnja pjesma je gotovo narodna. Lahko si predstavimo, da su naša braća tu pjesmaricu dočekala, kao ozebao sunca. Kolika bi korist, da može taj narod, nadaren i duševno razvit, čitati i druge hrvatske knjige.⁶

A. Malec - pastir nad pastirima

O moravskim se je Hrvatima već i kod Čeha više toga pisalo,⁷ no podrobnu monografiju o njih počeo je priobćivati već gore spomenuti Alojzije Malec u izvrstno uređivanom českom národopisnom listu *Česky Lid** Pisac, koji kao

Barlé je predložio da se iz Hrvatske šalju u Moravsku na poklon knjige, jer je Malec nastojao utemeljiti hrvatsku knjižnicu u svojoj župi i dodao: »Bilo bi to od neizmjerne cieni za tamošnju hrvatsku sviesL«

Barlé citira tri rada A. V. Šembere i jedan S. Hellera koji su tiskani u češkim časopisima.

⁸ *Česky lid*, 1898,196.

duhovni pastir već više godina među njimi boravi i koji je imao kao takav najviše prilike, da potanko upozna njihov jezik, običaje i njihov život, zaista će moći pružiti najvjerniju sliku naše moravske braće. Upozorujem i hrvatsko občinstvo na ove crtice. Pisac je najprije kušao, da odgovori na pitanje, kako to, da se nisu moravski Hrvati, koji su kao malena oaza usried njemačkog življa, tekom tri sto godina ponjemčili. On odgovara, da je tomu najviše pripomoglo to, što su oni uzdržali svoj narodni kroj,⁹ a s krojem i svoj jezik. Pravi je moravski Hrvat skroz i skroz konzervativac. Čvrsto se drži staroga, a ne mari za novotarije. On materijalno dobro stoji, a bavi se i obradjivanjem polja i hranjenjem blaga. Navazan je na svoj posjed: »hižu, lapte (polje) vinograd i blago«, a nije mu nužde, da ide u sviet, da se prehrani. Hrvat ne može ostaviti niti svoga kroja, jer je taj kroj krasan. Već malo diete se veseli kad se prvi puta vidi u »čedlenim« (crvenim) hlačama, u tiesnom, sa vrpcami urešenom »lajblu«, u bijeloj, crveno izšivenoj košulji, u malom opletenom klobučku i čižmicami, urešenim sa crvenimi svilnatami strapci. Kako se veseli, što bude moglo ovako odjeveno »pojit v crikvu«. Ovaj kroj već mu s rana omili i spoji, s njegovom nutarnjošču, tako da se nije bojati, da bi ga kada ostavio. »Ne more već biti Ive bez toga, brez čega ni' htio biti Ivac.« - Ovaj kroj je takodjer praktičan te većim dielom doma načinjen. Liepi, bogato urešeni »kolarini«¹⁰, pregače, opljeće, košulje, poculice (skofije) doma su izradjene. No i »postolari« koji prava »čime i postole«, »krajáči«, koji šiju »hlače, rekle i mentije«¹¹ domaći su obrtnici. Dašto se dogodi, da koji taj Hrvat ostavi ovu liepu nošnju«, ako se ženi Njemkinjom, no ovakovi pojavi su dosta osamljeni. Pisac spominje i drugi jedan slučaj. Kad je on pitao Hrvata Drobilića, kojeg sin se već od prije tri godine nosi po njemačku: »Zač se vaš sin nosi po njemačku?« - odgovorio mu je: »Kad se mu šulmajstri¹² smiju.«

Pisac kani pisati o narodnoj sviesti moravskih Hrvata, opisat će potanko njihova sela, kuće, hranu, kroj i s estetskog gledišta ocieniti vezenje njihovih žena i djevojaka: Priobćiti će nadalje njihove običaje i igre, njihove narodne pjesme s napjevi, sastaviti kratku slovnicu¹³ i rječnik njihovog jezika te napokon sakupiti povjestne crtice glede njih. Čitavo ovo djelo sačinjavati će sto stranica, a možda i više te će nam u pravoj i vjernoj slici prikazati našu moravsku braću. Scienim, da mi je bila dužnost upozoriti čitatelje na ovo djelce, koje će bez dvojbe zanimati svakog sviestnog hrvatskog domoljuba.

Kroj = nošnja.

¹⁰ Rukavi.

¹¹ Kožuhe.

¹² Učitelj.

Gramatika.

Moravski Hrvati slavili su 21. rujna 1884. spomen tristogodišnjice svoga dolaska u Moravsku, kao to svjedoči obelisk sa njemačkim napisom, postavljen u Fröllersdorfu. Žali Bože bila je ova svečanost, nastojanjem okolnih Njemaca proslavljena u posve njemačkom duhu, no nije ona ipak kod naše braće ugasila narodne samosvijesti, pak ima opravdane nade, da će se oni i nadalje ustavljati njemačkim valovom, koji se svih strana na nje udaraju. Od kolike cijene bi bilo, da si mogu oni na kakav način izvojevati narodne škole, jer se upravo od sadanje škole, prieti im najveća pogibelj. A uz to valjalo bi im podati što više duševne hrane, dati im hrvatske knjige, za kojimi toliko uzdišu, pa bi iz tih knjiga crpli nove snage, nove okrepe. Napokon i na nama je, da ne zaboravimo posve na tu svoju odaljenu braću te da im svojim zanimanjem za nje pripomognemo k daljnjem obstanku. Ta braća smo!

ISTRANI O MORAVSKIM HRVATIMA 1907.

Rijetki su primjeri da je neki časopis izvan Zagreba objavio ponešto o moravskim Hrvatima. Jedan od izuzetaka je Narodna prosvjeta. Mjesečnik za školstvo i književnost i prosvjetu, tečaj II, Pula 1907, 88-90 i 123-125 što su ga za područje Istre i Hrvatskog primorja u početku 20. stoljeća pokrenuli u Puli (i Pazinu) napredni istarski učitelji. Budući da nisu imali vlastitoga rada, preuzeli su iz bmskog Hlasa (od 18. travnja 1907.) prilog pod naslovom »Moravski Hrvati«, dali ga prevesti na hrvatski jezik i objavili uz dopune, odnosno prijedloge za održavanje tog dijela hrvatskog naroda uz pomoć škola na materinskom jeziku.

»Maljušni otočić u njemačkom moru«

Pođeš li dragom iz Břetislave¹ prama Zöllendorfu, iznajprije vodi te put kroz tajinstvenu borovu šumu lihtenštansku, poznatu sa svojih nježnih starinskih crkvice, sjenica, lovačkih gradića, drvoreda, šumica rastežućih se napram Valcicam do Rantala i Lednice, ideš onda obalom velikog ribnjaka Nešitá, prođeš Selec poznat sa svojih sumpornih kupelji, viješ se podnožjem bajaslovnih vrhova Palavinskih, ugledaš starinski Mikulov² sa umjetničkim baroknim crkvama i gradićem Dietrichsteinom, pa se na čas zaustaviš jošte vlakom u Bratisbrunu i - eto gdje ulaziš u najzanimljiviji predjel Moravske. Najbliža postaja je Dobro Polje (Gutfjeld), koje sa susjednom Novom Preravom i Frjelištorfom na samoj dolnjoaustrijskoj granici, spada u tri znamenite hrvatske naseobine u Moravskoj. Od kolodvora Novo Sjedlo-Drohhol-

¹ Bratislava, njem. Pressburg.

² Njem. Nikolsburg, a hrvati su ga zvali Nikišporak.

će³ do Nove Prerave bit će po sata; Frjelištorf je na lokalnoj željeznici, što no ide iz Novog Sjedla-Droholce do Hrušovan-Šana.⁴

Po uredovnoj statistici živi u Frjelištorfu 781 Hrvat, 63 Čeha i 63 Nijemca; Nova Prerava imade 574 Hrvata, 41 Ceha i 96 Nijemaca; Dobro Polje nastava 510 stanovnika hrvatskih, 10 čeških i 170 njemačkih...

Zanimljivo je doista, što su ovi moravski Hrvati kroz tri stoljeća usčuvali svoj materinski jezik, običaje, pjesme i nošnju, akoprem sačinjavaju tek majušni otočić u njemačkom moru, koje jur tisuće godina dan po dan potkapa naše slavensko kopno. Taj hrvatski otočić odijeljen je na istoku sa trim njemačkim naseobinama od najbližeg slavenskog kopna,⁵ koje se dotle neprekidno širi daleko, prama istoku.

Škole njemačke - crkve češke

Naši Hrvati imadu škole samo - njemačke. Trorazrednicu u Frjelištorfu polazi 173 učenika; dvorazrednicu u Novoj Preravi 154 đaka a Dobro Polje ima isto tako dvorazrednicu sa 142 polaznika. Dakle, 2000 Slavena⁶ morade da šilje svoju djecu u njemačke škole ustanovljene za 230 njemačke djece, a možda djece samo takvih roditelja, koji se stide svog slavenskog podrijetla!

Jedine su to naseobine u Moravskoj sa čisto slavenskim stanovništvom a samo sa njemačkim školama. Vrijedi li za nje - »lex Perek?⁷ Hoće li i nadalje primati hrvatsku djecu u ove škole? Je li će i unaprijed ostati ta u nebo vapijuća krivica u domovini Komenskoga?⁸ Nemaju li austrijske školske oblasti toh'ko vlasti, da prokrče put razumnim načelom pedagoškim te promjene njemačke škole u hrvatske na kojima bi podučavali hrvatski učitelji? Kad bi austrijske oblasti izvršile svoju dužnost osobito pogledom na duševno blagostanje stanovništva i pazile na kulturni razvitak naroda, po gotovo bi već odavna to uredili tako, da se u ovim hrv. naseobinama podučava mladež u svom materinskom je-

³ Češ. Nove Sidlo-Drmholc.

Hrušovany, njem. Grussbach.

Mikulov je tada bio pretežno njemački grad.

** Ovdje Slaveni podrazumijevaju samo Hrvate, ali pisac polazi u borbi protiv Nijemaca sa sveslavenskog stajališta.

Zakon o školstvu na materinskom jeziku.

J. A. Komenský, pedagog svjetskog glasa rođen je u Češkoj.

ziku. Oblasti nebi smjele čekati istom na inicijativu odozdo, na inicijativu stanovništva, kad se ide za interese - samo naše, slavenske. Narod je već molio svoje škole i ne jedamput, al sve te molbe ostaviše vrijeme koje i nađoše.

Žalibog, naše će oblasti spavati i nadalje mirno, bez brige, bez straha da im moguće one hrvatske škole u trim južnomoravskim seocima ne ugroze njemački »Besitzstand«!⁹

Za duševni razvitak moravskih Hrvata nitko se i ne brine!

Crkva jedino je mjesto, gdje naši Hrvati slušaju riječ božju u slavenskom jeziku¹⁰ i molitve uzdižu do prestolja božijeg iz čeških ili hrvatskih molitvenika. Bili su to dosad češki svećenici, koji si se zauzimali za moravske Hrvate, te im posvećivali svu brigu podučavajuć ih u slavenskom jeziku.

Al sve je to ipak premalo!

Narodna individualnost

Valjalo bi sada, da se taj narod, koji je tako dugo odoljevao njemačkoj navali i usčuvaov si svoj čisti slavenski značaj, da se probudi i razvije do više narodne svijesti.

Da je u toga naroda zdravo jedro, vidi se po tome, što je usprkos njemačkog nasilja, pridržao si junački svoju narodnu individualnost, dok bi se drugi manje razvijeni narodi bilo milom ili silom, školom ili kapitalom germanizirali. Hrvatsko stanovništvo osim svoje narodne postojanosti odlikuje se i iskazuje u cijeloj njemačkoj okolini kano jači kulturni element. Drukčiji si ne možemo niti protumačiti, da se naši Hrvati već odavna nisu raznarodili.

Moravski Hrvati dapače sa svojom prevagom uplivaju i na svoje najbliže slavenske susjede, na dolnoaustrijske i južnomoravske Slovake, što nekako čudno i nevjerojatno izgleda. Najbliže slavensko selo na istoku prama Bretislavi je: Glogovac,¹¹ zatim, Hrv. Nova Ves¹² i Poštornja. Sa tim dolnoaustrijskim slovačkim selima jesu moravski Hrvati kano sa mostom spojeni sa

Njem. posjedovno stanje.

Autor ne kaže da se u crkvama češki svećenici služe češkim, pa iako slavenskim, ipak Hrvatima stranim jezikom. Dakle, škole su služile germanizaciji a crkve, iako u nešto manjoj mjeri, bohemizaciji (čehizaciji) Hrvata.

¹⁰ Češ. Hlohovec.

¹¹ Danas Devínska Nova Ves, jedno od središta slovačkih Hrvata.

slovačkim Podužacima u Moravskoj. Dolnjoaustrijski Slovaci (nazvani od njemačkih susjeda »Krowotn«)¹³ a djelomično i Podužaci od Břetislave sve do Godonjina, uzeli su u drugoj polovici prošlog stoljeća krasnu nošnju od moravskih Hrvata. I mnogi njihovi običaji, karakter njihove glazbe i mnogi dialektički izrazi podjeću na moravske Hrvate. To najljepše karakterizira kulturnu jakost moravskih Hrvata.

Potreba čitaonica, knjižnica i muzeja

To nas vodi do konačnog pitanja, šta li bi valjalo poduzeti, da nam se ne bi moravski Hrvati odnarodili?

Valjalo bi u tim naseobinama ustanoviti čitaonice sa shodnim pučkim knjižnicama¹⁵. To ne bi bilo toli teško. Radi se tu o samo trim selima, o trim knjižnicama uz tri čitaonice. Nema dvojbe, da ne bi uredništva raznih hrvatskih listova iz Istre (na pr. *Narodna prosvjeta* iz Pule), Dalmacije (*Hrvatska Rijec* iz Šibenika) i Hrvatske (*Matica hrvatska*) šiljala tim selima besplatno svoja glasila. Nema dvojbe a da se ne bi ista postarala i o tome, da se knjižnice snabdiju pučkim knjigama, koledarima, spisima sadržaja gospodarskog, nabožnog i zabavnog. Preporučilo bi se osobito, da se za mladež ustroje dobre knjižnice, koje bi joj pobuđivalo i jačalo narodno čuvstvo.

Biti će to samo jedan korak, da se sadanje njemačke škole promijene u hrvatske,¹⁶ ili da se ustanove nove hrvatske škole u kojima bi se češki i njemački jezik podučavao kao obvezatni predmet. U samoj Hrvatskoj imade škola sa češkim i njemačkim jezikom već prema potrebi stanovništva, a u kulturno razvitoj Moravskoj, u toj drugoj domovini naših Hrvata, moraju se hrvatska djeca moriti u tuđim školama! Hrvatskih učitelja ne bi manjkalo. Kada se je u Bukovini proskrbilo na javnim školama za djecu mađarskih kolonista za mađarske učitelje, to ne bi bilo teško dobiti iz Istre¹⁷ hrvatskih učitelja, koji bi spremni bili ospo-

Uobičajeni naziv za Hrvate od njem. Kroaten.

Danas Hodonín.

S obzirom da Hrvati nisu bili opismenjeni na svom materinskom jeziku, pa su čitaonice i knjižnice bile uglavnom na češkom.

To se nikada nije dogodilo, a kad su moravski Hrvati od 1918. živjeli u Čehoslovačkoj, škole su, pak, radile na češkom.

¹⁷ I Istra je tada oskudijevala hrvatskim učiteljima.

sobiti se jošte iz češkog i njemačkog jezika. Hrvati koji su već kod kuće navikli ustrajati i nastojati oko uzdržavanja svojih zasebnih škola, koje im u Istri ne daju talijanske oblasti, šalju dapače svoje učitelje u američke svoje naseobine, da bi tamo ustrajali uzorne hrvatske pučke škole.

Tko će se dakle zauzeti za te naše »najsjevernije« Jugoslavene, da ne podlegnu silnoj germanizaciji i da time ne oslabe našu poziciju,¹⁸ u južnoj Moravskoj?

Pisac se pita: što treba uraditi »da se uzdrži narodni značaj moravskih Hrvata, pa da ih se tako sačuva čiste, neoskrvnjene bratskom hrvatskom narodu i nama. K toj akciji pridružila bi se po gotovo najbliža hrvatska kulturna organizacija: Školsko društvo »Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru« (na istoj podlozi kao i naša »Ústrední Matice«), učiteljska uzgojna organizacija »Narodna Prosvjeta za Istru«, ostala hrvatska inteligencija u Istri (moguće profesorski zbor gimnazije u Pazinu, koji tako gorljivo vrši svoje kulturno zvanje med narodom) i kraljevina Hrvatska.

U jednom od hrvatskih sela imao bi se ustanoviti hrvatski etnografski muzej. Odmah bi se orao započeti rad oko sabiranja narodopisnih predmeta. Lijepa bi bila i zahvalna zadaća »Společnosti Slovenského Muzea v Hodoníne« da ne zaboravi raširiti djelokrug svoga djelovanja osim na Slovake u Moravskoj, Ugarskoj i Dolnjoj Austriji i na hrvatske naselbine u južnoj Moravskoj, koje su imale a i danas jošte imadu veliki upliv na kulturni život dolnjo-austrijskih i podlužračkih Slovaka. Profesor dr. Vjekoslav Kolisek, predstojnik »Slovačkog Muzeja«, koji se za nj tako gorljivo brine i koji tako ushićeno prati kulturni život ugarskih Slovaka, taj je jamcem, da ne će niti moravski Hrvati ostati kao do sada onako neopaženi, bez bodrenja i potpore.

Ne bude li samo prekasno!

S obzirom da je u južnoj Moravskoj tada živjela znatna njemačka nacionalna skupina, tada se Česi, Slovaci i Hrvati zajednički bore protiv germanizacije.

300 GODINA DALEKO OD DOMOVINE 1923.

Zagrebački dnevnik Novosti donio je (4. 3. 1923) prvi zapaženiji članak o moravskim Hrvatima nakon prvoga svjetskoga rata, kad su oni već pet godina živjeli u novoj čehoslovačkoj državi. Zanimljivi su bili podnaslovi članaka: »Tri hrvatska sela u dalekoj tuđini«. »Otpornost naše rase«. »Juriš gennanizatora«. »Kroatische Trottel«. »Jezik, običaji i pjesme moravskih Hrvata«. »Stari molitvenik kao čuvar narodnosti« Iz toga članka preuzet ćemo nekoliko kraćih odlomaka uz komentar.

Tri hrvatska sela odolijevaju germanizaciji

Pisac navodi da su moravski Hrvati došli vjerojatno iz Hrvatskog primorja i da to potvrđuje njihovo »čakavsko narječje, nošnja i običaji!¹ Zatim ističe da iako su prepušteni sami sebi, iako žive »u srcu njemačkih kolonija u Moravskoj«, ipak se nisu dali »ničim pretopiti, otudjiti ni utnuti«, te dodaje: »Ovo je zaista drastičan slučaj, u kojem tri čakavska, skoro nepismena sela,² bez svoje inteligencije i bez vodja, bez politike i političara, odolijevaju kroz vijekove nerazmjerno kulturnijim i bojovnijim susjedima.«³

Usprkos njemačkim pritiscima, rujanjima, potcjenjivanju, prekrštavateljima naziva mjesta među Hrvatima se nitko u ta tri sela nije ponjemčio. Između ta dva naroda stvorio se čvrsti »duhovni jaz« koji je bio svojevrstni obrambeni me-

To ne mora biti sasvim točno jer se stanje dijalekata u 16. i 20. st. prilično razlikovalo, pa je čakavština u prošlosti bila više proširena na unutrašnjost Hrvatske.

Moravski Hrvati nisu u školi učili ni hrvatski književni jezik ni pismo, a kako nisu dobivali tisak i knjige iz Hrvatske bili su na svom jeziku nepismeni.

Moravski Nijemci su nastojali ponijemčiti i okolne Hrvate, Čeha i Slovake ističući veću vrijednost njemačkog jezika i kulture. Za Hrvate su obično ironično govorili »dumme Kroaten« - glupi Hrvati ili »Kroatischer Trottel« - hrvatska budala.

hanizam za Hrvate, ali ne i za Nijemce, koji se u brakovima s Hrvaticama često pohrvatiše. Počelo je neko takmičenje u kome Hrvati nisu zaostajali jer su se oslanjali na duhovnu baštinu koju su prenijeli iz pradomovine, poglavito na »duboku religioznost, osjetljivu etičku čut, što su im jedno i drugo ulili još negdje na obroncima Velebita ili po krševima našeg Primorja davni, čisti popovi glagoljaši.⁴ Ova dva elementa njihove kulture učinila su ih pače jačim, boljim i naprednijim od samih Nijemaca. Dok Nijemce izjeda zla strana moderne kulture, propala etika i raskalašeni život, dotle se moravski Hrvati šire i množe.«⁵

Hrvati su se razlikovali od Nijemaca i Čeha i svojom narodnom odjećom. Svi »gospodski« obučeni bili su u pravilu Nijemci, a Hrvati su ih zvali »Kranjci.«⁶ Izrada nošnje, nazivi dijelova i izrade,⁷ pa i hrana bili su također doneseni iz stare domovine.⁸

Molitvenik za Hrvate - što i Biblija za Židove

Člankopisac je također zapazio izuzetnu ulogu hrvatskog molitvenika za koga kaže da je star oko 300 godina.⁹ Bio je prava dragocjenost svake hrvatske kuće, upravo onako kako je to za Židove bila Biblija.

»Ta jedna knjiga kao da je dosta, da uzdrži jednu narodnu dušu i da ju kroz vjekove sačuva. Ostalo je sve netaknuto: običaji nošnja, jezik, vjera, sve što su još sobom donijeli iz ovih krajeva (...)«

»Taj njihov jezik je zahiren. Uspijeva im da s njime označe sve potrebe života i sve pojmove svoje duše, pa da u to govore svi još i njemački i češki.«¹⁰

U senjskoj biskupiji postojalo je stoljetno pravo obavljanja svete službe na hrvatskom jeziku što je mnogo značilo za jezično i kulturno održavanje narodnog identiteta.

Prirast pučanstva može se pratiti ponajbolje na primjeru Frielištofa koji je imao: 1793. godine 490 duša, 1846. taj je broj porastao na 781, a 1888. na 1126 žitelja.

" I taj podrugljivi naziv »Kranjac« koji danas obično označava Slovenca, prenijeli su moravski Hrvati iz starog kraja. Naime, sve do novijeg vremena je na području Bosanske ili Banske krajine označavao Hrvata-katolika, a ponegdje i Hrvata-katolika iz Gorskog Kotara (obično kajkavaca). Njima su, pak, Kranjci bili prekokuški Slovenci.

Npr. nazivi: našav, rasplet, priplet, pisance i dr.

Jeli su »makarune« i »fažul« što govori da nisu bili daleko od obale i talijanskih utjecaja.

⁴ Bogovića »Hisa zlata« (Kuća zlatna) objavljena je 1754. i tada je bila stara samo 160 godina.

¹⁰ Pisac uspoređuje male moravske Hrvate s doseljenicima iz Arbanasa kraj Zadra koji su se s hrvatskim, odnosno njemačkim prvi put sreli u školskim klupama.

S obzirom da su tada Hrvati živjeli u prijateljskoj Čehoslovačkoj predložio je pisac članka da se za njih nešto uradi kako bi se »ta otkinuta grana od svog stabla«, a koja je još bila »neuvelela« i dalje održala.¹¹

Na slijedećih šesnaest stranica nalazi se prilog »Moravski Hrvati na slikama Othmara Ružičke (1919-1945)«. Sve su slike izrađene uljem na platnu i nalaze se u originalu ili u kopiji u privatnoj galeriji Josefa Lawitschke, moravskog Hrvata koji živi u Beču (Wien), Gartenschaugasse 20. O Ružički on je pisao u *Hrvatskim novinama* od 3.6.1994.

¹¹ Nažalost, nije se moglo mnogo uraditi, jer je češka vlast nastojala na asimilaciji Hrvata.

Fritschhof – glavna ulica »v selu«, 1928.

Božić u Frielištofu 1927. - crkva sv. Kunigunte

Gušćarica u Frielištofu pri Dinji

Freska-slika palim vojnicima iz prvoga svjetskog rata (1914-1918.) u predvorju crkve sv. Kunigunde u Frielštovu (Jevišovki)

Frielštovski kirtov (crkveni god)

Obitelj moravskih Hrvata pri večeri

»Mi se radi poveselime«

S

í
ff-

ī

e
S

.B

U pivnici

Mlada moravska Hrvatica u svakodnevnoj nošnji,
u berbi 1944

HRWOBLJBP
»WT011.«
»WT uua

GHTA BECT T>>>

DQJ5ŘI

oč- j?.; Bacsxocw²

»Hrvatsko selo, hrvatski
ljudi, hrvatski jazik,
Hrvat ljubi.«
Spomenik palim
Hrvatima Frielištofa
iz I. svjetskog rata,
podignut 1934.,
obnovljen 1991. god.
Foto: J. Lawitschka
1991.

»: 3.000

00 100
10

o
.
Z
*

Stefan Lászlo, gradišćanski biskup u miru, po majci Hrvat, jedini biskup koji je dosada pohodio moravske Hrvate. U Frielištofu je služio hrvatsku misu i držao propovijed. (1993.)

Joza SIĆAN

»MI HRVATI SME DOBRI A VESELI LJUDI« 1934.

Moravski Hrvat Josip (Joza) Sićan bio je 1934. predsjednik Narodne Jednote za jugozapadnu Moravsku i tom prilikom je za proslavu 350. obljetnice doseljenja Hrvata u Moravsku napisao članak Naše stare a današnje zvike (navike) što je objavljen u Almachu Moravských Charvátu (1584-1934) u Brnu. Preuzet ćemo nekoliko najzanimljivijih odlomaka iz života moravskih Hrvata između prvoga i drugoga svjetskoga rata, nakon što su petnaestak godina već živjeli u Čehoslovačkoj, što, uostalom potvrđuje i njegov starohrvatsko-češki jezik.*

»Mi Hrvati srne dobri a veseli ljudi. Sáki, dno dnojdne k nám va naše tri sijela,¹ se nerad s námi luči.² Mi smo tuo pogostijenje irbali (dĕdili)³ od našich dijedov, bábov, řařov a májov.⁴ Náš stan a náša hiša je sákomu odprta (otvĕrena). Tujim (cizim) Ijudijem se Ijubiju naše lipo pomouljane⁵ hiše (domy). Danas ur to ni tako kod je to nigda bilo. Danas ur polavku (pomalu) se modernizirame, a to k nášoj škuodi.⁶ Naši hlápi ani hlapci ur (jiř) nenuosi hrvatske rubi.⁷

Pisac je u zgrade stavljao neke češke izraze kako bi olakšao razumijevanje tamošnjim čitateljima koji nisu znali hrvatski. Isto tako je dodavao i češke naglaske i druge dijakritičke znakove kao i brojne češke riječi koje su Hrvati već bili usvojili, npr. sastavni veznik i, hlapci, hlapci za mladića, dečke; praca, pracovati za rad, raditi, itd.

¹ Ova rečenica bi u hrvatskom književnom jeziku glasila: »Svatko, tko dođe k nama u naša tri sela«. Iako su u načelu moravski Hrvati ikavci, primijetit ćete prilično riječi koje izgovaraju ijekavski, iako takve više ne postoje ni u jeziku »staroga kraja«, npr. sijela = sela, lĳeta = ljeta, vijelika = velika, grijedu = gredu, idu, itd.

Lučiti, luči = odvajati, odvaja.

* Irbali, od njem. das Erbe, erben = baština, nasljedstvo, naslijediti.

Májov, tj. od maja, majki.

⁵ Pomouljane, muoljati, muoljar, od njem. malen = slikati, bojati, npr. maljati, maler.

⁶ K nášoj škuodi = na našu štetu, škodu.

Rubi = nošnja, npr. u Slavoniji se kaže rubina, rubenina, a u književnom hrvatskom jeziku postoji zbirna imenica rublje.

Neg ti stari, ča je imaju os od stárich lijet, nousiju hrvatsku prátež (šaty).⁸ Hlapse hrvatske rubi su drage a pri danášních teškich čaši si nemouru naši hlapi hrvátskich rubi kupit. Naše robe (ženy) a divičice su brže takaj hodile lioše hrvatski opravene (oblečený) neg danas. Naše stare bábe a tete imaju v stárich lipo pomouljanich knofanach (skříň...) os čuda⁹ hrvatske prateži a vijelika škuoda je, da se os danas naše robe (ženy) a divičice tako nenuosiju. Neg je se takov hrvatski lajbl (živutek)¹⁰ ušiv s ruku, to je dalo čuda (mnoho) prácije. Tije kitise¹¹ na tuom lajblu su se ruku šišivále. Takova Hrvatica za starih čaši je bila jako čuprna (čiperná).¹² Krátka čedljena¹³ suknjička a bijelo oplijetie k tom je joj jako sviječilo.¹⁴ Kad je šla takova Hrvatica v nedilju va crikvu (kostel) k maša a je bila po starohrvatski opravena (oblečena), ni bilo lipše robe (ženy) na svitu. Danas nisu ur (již) naše divičice tako lipo opravené (oblečeny), kod su nigda bile. Aj danas os lipse, ale to ni ur to (již) právo hrvatsko. Tu pracú¹⁵ s višivánjem si ur naše robe (ženy) a divičice nedajú. One rasi¹⁶ sakojačke¹⁷ »mašle« kupuju ur gutuovo udijelane a na rubi (šaty) je prišijú.»

»Naše lipse hrvatske rubi«

»Kad je tákaov hrvatski šohaj (momak, dragi) s takou lipu (pekneou) Hrvaticu va kuoli táncav, a ni bilo lipšega parita na ně dva. S daleka a široka su se hodili na naše kiritofe¹⁸ (hody) kukat (dřvat)¹⁹ a zato, da budu vidili naše lipse

⁸ Pratež = odječa, nošnja, češki šaty, od šiti, ono što je šivano (rukom).

Žene su prilikom udaje dobivale kao miraz svoju »lijepo oslikanu (drvenu) škrinju« u kojima su čuvalle svoju nošnju. Još tada bilo je nje »čuda« = mnogo, ali se već nije nosila nego se zamjenjivala kupovnom nošnjom.

* Lajbl je i u Hrvatskom zagorju uobičajeni germanizam, od njem. das Leibchen = prslučić, prsluk (lajbek, lajbec). Šivan je ručno i to je zahtijevalo mnogo posla (pracije).

Kitise = rese, kitice, ukrasi.

¹² Čuprna = šarolika, raznobojna, slikovita.

¹³ Čedljena = crvena.

¹⁴ Sviječilo = svidalo (se).

¹⁵ Pracú = posao, trud.

¹⁶ Raši = radije.

¹⁷ Sakojačke = svakojake, svakovrsne, »masla« = vrpca.

¹⁸ Kiritof = crkveni god, crkvena slava, proštenje, isto kao npr. u Slavoniji kirvaj, od njem. die Kirchweih, Kirmes, Kirchentag.

¹⁹ Kukat = gledati, od njem. gucken.

Dvije udane moravske Hrvatice u svečanoj narodnoj nošnji, 1934.

Izvor. Almanach Moravských Chan'átu, 9.

med nokni a pri gijelbi²⁷ su udijelale čedlene, modre straffite, se je neg igralo. Kod je bilo radost kukat na naše hrvatske, tako je bilo takaj radost kukat (dívati se) na naše lipo pomuolane stane (staveni).

Kruoj = kroj, šav; ovdje nošnja, narodna nošnja.

Mizi = nestaje, gubi se, ne nosi se više.

²² Šoljini od njem. der Schuh = cipele, postole koje se vežu vrpčama, žnirancima.

²³ Blagdan sv. Duha, Duhovi.

Na sajmu su mnogo potrošile.

Prvi puglijet = prvi pogled.

Podrauvan = obojan, oličen.

Nokti a pri gijelbi = na prozoru i u hodniku, predsoblju.

hrvatske rubi (šaty). Je vijelika škuoda, da hrvatski kruoj²⁰ ur mizi.²¹ Akademicki muolar Otmar Ružička, ki muola naše ljudi ur (již) 28 lijet, želi jako toga, da ur to ni tako got kot je nigda bilo pred 28 lijeti: čizmov u našicah ruob (žen) a divičic je ur málo vidit. Danas nuosi mlada aj stára neg šoljine (šnerovaci boty).²² Pri hišah (staveních) je takaj tako. Brže su naše hiša zvana aj s nutra bile lipo pomouljane se farbe su igrále. Sváko lijetu pred družih (svatodušni svátky)²³ a kiritofom su imále naše robe (ženy) pune ruke prácije. Ličile su hiše zvana aj s nutra, a na placu su si dále čuda (mnoho) zaležit.²⁴ A kad su bile gutuove, je saki tuji človik hned (odmah) na prvi puglijet²⁵ vidiv, da je va hrvatskom seli. Sudijej je to igralo sarnimi farbami. Jedan stan je brv podrauvan²⁶ modro, drugi zeleno a

»Naši kiritofi su daleko a široko známi«

»Naši kiritofi (hody) su takaj daleko a široko známi. Pred kiritofom se cijev tajeđán (týden) pripravljá, se se v stáni liči (bili) a čisti. Aj ta najubožiji človik v seli si na kiritof pripravi ništa dobruoga. pečena guska (husa) muara bit na šakom stoli. V pijetak a soboutu pred kiritofom se kubove peci²⁸ kuriju a peču se furme a flijekine (koláče).

V trubi pečene furme a flijekine (koláče) nisu nigđár tako dobre kod shlibove péci. Hlapci v sobuotu stávlaju máju²⁹ v šenkausich³⁰ a se pripravjva na nedilju. V nedilju se grije (ide) ráno va crikvu k maši ur čijekaju musikanti na hlapce pri crikvi a doprovuodiju hlapce s musiku k šenkhausu komu pátri. Prvi dán na kiritof se pák do puodne grije igrat purgamastru (starostovi),³¹ neguovomu zástupcu, gospodinu (farári)³² a direktoru (ředitel školy). Po niješpori gredu (jdou) starki s musiku po prvu starešicu va stán, kadijen ona biva. Pred stanum se igra a tanca. Pak se grije s steršnicami pod máju a prve tri kusitě dostanu starki a stareške. Starki su ti, ča kiritof pijelaju a pred tim si je hlapci med (mezi) vivuoliju. Po starki dostanu pak tri kusitě sóla domači hlapci. Po domáčich hlapci zapeluju, pak hlapci kuolecnich sijel.³³ Sako selo dostane tri kusitě solo. Prvi dan na kiritof zapeluju až do viječera neg (jenom) tuji (cizi) a na naše hlapce a divičice s k tancanju dostane až viječer. Stariji hlapci a robe prvi dán netancaju, ali ti mladi se daju viječer na tanac. Sevaljek (vždycky) na kiritof se pijela za starki a starešfcami lip ovenčijen kozav (kozel).³⁴ Tomu kozlu ušije prva starešica lipu plachtičku, ka je same lipe maše. Za toga kozla se pák tri dni klička (hraje kuželky) a dno za cijev kiritof aj shodkámi nájveč kličkov prehit s guglu,³⁵ je pak kozla viigrav (dobio).

Drugi dán na kiritof se dopuodne grije k máši a s maše se grije pak na cimiřijer (hřbitov).³⁶ Na cimiřijer grije cijelo selo a spomína se sich mrtvich, ča su

²⁸ Klibove peci = krušné, hljebne peci.

Maja = majsko drvo, Maybaum, u Slavoniji majpan koji se i danas stavlja uoči prvog svibnja djevojkama, u središtima sela ili pred gostionicama.

Šenkhaus = gostionica, od. njem. Schenkhaus, točionica.

Purgmastr od njem. der Burgermeister, gradonačelnik, zapravo u hrvatskim selima načelnik općine, starosta.

Hrvati u Moravskoj su župnika zvali gospodin.

³³ Kuolecnich sijeli = okolnih sela.

³⁴ Kozav, kozel = kozlić Gare).

³⁵ Klička = kuglanje; gugla = kugla, pobjednik dobiva kozlića.

³⁶ Cimiřijer = groblje.

v seli umrli. Pak huodiju do puodneva starki viigrát pred stane gmeinderodom (radnim). O trich urach (hodin) se grije sopet pro starešicu a opakuje se to, ča prvi dán. Neg da drugi a trijeti dán na kiritof je ur málo tujích ljudi a uoba dva dni pátriju ljudijem v seli. Drugi a trijeti dán imaju hlapci a robe kiritof. V kuoli zapeluju (zavádějí) a pri jačeni (zpívání) a tancani se zabiju (zapomenou) tram-potě a ceuloga lijeta.³⁷ Trijeti dán se na kiritof huodiju starki a hlapci zbirat žitak (obili) a druge vijeci,³⁸ záke muoru ostatá pinezi. Žiták se pák prodá a s tich pinijez s plati viđanje za kiritof.³⁹

»Mi Hrvati se rádi poveselime«

V nedilju po kiritofu su hodki.⁴⁰ Hodke patriju viječer ženátim ljudijem. Dno je do viječera največ kličkov prehitiv (prehitil), je kozla viigrav. Pred viječeru se kozav vitancuje a vitancuju ga neg hlapci s nihovimi ženami. Hodki su najlipše z celuoga kiritofa. Dno cijeli lijeto nehuodi nukamour (nikam) se pobavit, ta grije s něguovu ženu kozla vitancijevat a ništ lipšega (pěknějšiho), kad tako naši stari a mladi strici a nihove tete v kuoli veselo tancaju. Pri kozla vitancijevani dostanu ženatí tri kusitě solo, kulikrat kad su dobro naluoženi, dostanu aj přjet kusitov. Ta, ča je viigrav kozla, tánca s prvu starešicu, ta ča je po nijem imav največ kličkov, a drugu starešicu. Po tancami se grije s musiku pak k bu-di,⁴¹ ča se cukar prodává, a tamo muora ta, ča tanca s prvu starešicu a je kozla viigrav, kupit joj vijeliko lijecitovo (licitarsko) srdce a sakojačkoga cukrovoga.⁴² Druga a trijeta strešica dostáné takaj srdce a cukrovo. Od cukruove bude doprovuodiju pak toga, ča je kozla viigrav starki, hlapci a stari s musiku k neguovomu stanu a pri stáni pak gostěni musikanti vinuom a cukrovom. Takov kozav stoji toga, ča je viigrav lipe pinezi a to si muerete mislit, da drugi dán žena li-

³⁷ Cijela rečenica bi otrprikle glasila: U kolu, pjesmi i plesu (igri) zaborave sve teškoće (probleme) iz čitave godine.

³⁸ Žita i druge vijeci = hranu i druge predmete, priloge koji se zatim prodaju i za njih dobiju novac, pinezi.

Isplačuju se troškovi priređivanja kiritofa, proštenja.

Hodki = svečanost s igrom i šalama nakon kiritofa.

⁴¹ Buda od njem. die Bude = šator, mala prodavaonica, mjesto na sajmu, stol s raznom sitnom robom.

⁴² Sakojački cukroví = razni slatkiši od šećera, cukra.

tuje⁴³ tich pinijez, ča je muža kozav stav. Mi Hrvati se rádi poveselime, ale po tákovich bodkách sme pák zopet rádi, da je po kiritofí. Mi rádi jáčime, rádi táncame, ale takaj rádi se staráme o naše bližně, o nášu dicu a ženu. A naše žene se řáde staraju o nas. Ne neg mi mládí se rádi poveselime...«

Hinko SIROVATKA

BUDUČNOST MORAVSKIH HRVATA 1936.

Poznati hrvatski publicist češskog podrijetla H. Sirovatka je na temelju spomenutog Almanaha o moravskim Hrvatima i dmog tiska iz 1934. napisao šest članaka o tom pitanju koji su djelimice objavljeni u Jutarnjem listu od 2. 2. 1937. Dobili smo ili od njegova sina Branka iz Rijeke nakon jedne emisije o Hrvatima na Moravi koju smo priredili na Hrvatskom radiju potkraj 1991. Upetom članku pod naslovom: Što kažu Česi o hrvatskim naseobinama u Moravskoj i Slovačkoj raspravljao je o prikazu moravskih Hrvata iz pera dr. Františka Pospíšila, poznatog češskog etnologa koji je u češkom tisku 1934. lijepo pisao o Hrvatima, ali im je najavio skorou čehizaciju i biološku smrt. Tome se suprotstavio Sirovatka želeći da se Hrvati u Moravskoj što duže održe, naravno uz pomoć iz stare domovine.

»Divan narod ... u krasnobojnim odjećama«

Prema Sirovatkinom prijevodu Pospíšil je prilikom proslave 350. obljetnice doseljenja Hrvata u Moravsku napisao i slijedeće: »Pravi je užitak pogled na taj krasni slavenski narod, čija je mladež, posebice djevojačka, na glasu po svojoj ljepoti u čitavoj Moravskoj. Svoju elastičnu strojnost sačuvao si je naš brat Hrvat posve do danas. On se je kroz stoljeće ženio i križao samo medju sobom. Rijetko je on dao svoju kćer slovačkome proscu ili njemačkome bogatunu. Stereotipni oblik jugoslavenski uvjerljivo je ovdje sačuvan u svoj svojoj čistoći. Biološki orijentirani antropolog, pa i serolog¹ naći će na tom narodnom otoku bogato polje za svoja znanstvena istraživanja.«

Serolog = znanstvenik koji se bavi biološkim djelovanjem seruma.

⁴³ Lituje = žali, prigovara.

Zatim o narodnoj nošnji kaže: »Ovaj divan narod, odjeven u krasnobojnim odjećama, predstavlja pravo narodopisno čudo, kako je taj maleni narodni otočić sačuvarao mnoštvo narodnih prakrojeva.² Ne znamo kakvu su nošnju donijeli Hrvati iz stare domovine, ali današnja je njihova nošnja sačuvala nam sve najstarije slovačke prakrojeve iz obližnjih Podluží, gdje ih je već davno nestalo. Danas poznamo samo hrvatsku terminologiju za pojedine dijelove te nošnje.

Začudit će nas kako metodički zvuči čakavski govor Hrvata. Glazbeno će fonetički užitak osjetiti samo onaj, koji uz dobar sluh prisluškuje kada među sobom govore.« Zatim dr. Pospšil navodi kao dokaz pjesmu: »Ruoža sam ruoža, dokle nimam muoža...« koju smo već prije citirali.³

² Prakrojevi su vrlo stare narodne nošnje.

³ Vidi prilog I. Milčetića na str. 264.

M. Slunjski i V. Kuzmić iz Nove Prerave, kao nevjesta i mladoženja na »hrvatskoj svadbi« u Frielištovu prilikom proslave obljetnice doseljenja Hrvata 1934. g.

Dijelovi ukrasa izvezenih u bojama na pregačama moravskih Hrvatica.
Izvor: Moravšti Charváti, 9.

Pitanje »hrvatskog koridora«

Kad su se po neuspješnom završetku prvoga svjetskog rata za Njemačku i Austro-Ugarsku sklapali međunarodni mirovni ugovori na njihovu štetu i stvorene nove države, poglavito Čehoslovačka, Austrija, Mađarska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, pokušao je češki prvak dr. Tomáš G. Masaryk dobiti uzak pojas zemljišta od južne Moravske do Međimurja i Austrije, područjem današnjeg austrijskog Gradišća. Taj pokušaj se temeljio na hrvatskim selima koja su od 16. st. tim smjerom u seobi rasuta poput otočića, pa ga možemo nazvati »hrvatskim koridorom«.

O tome je dr. Pospšil napisao: »Moravski Hrvat nadovezuje svoju čakavštinu na niz narječja naših sela Poštome,⁴ Nova Ves⁵ i Hlohovice, onda dalje na

¹ Poštoma se danas naziva Poštornja (dio grada Břeclavě).

⁵ Danas se zove Devinska Nova Ves (Hrvatska Nova Ves).

cio niz sela duž uzvisina rijeke Morave, kako na našem tlu, tako i na austrijskom sve do Bratislave i dalje za Dunavom u mađarskim županijama mošonskoj, šopronjskoj i željeznogradskoj⁶, pa onda preko austrijskog Burgenlanda, donjom Mađarskom veže se taj lanac kroz Hrvatsku do hrvatskoga Kvarnera, pradomovine ove čakavštine, i pruža se taj lanac jezične srodnosti, ili istovjetnosti, dalje duž Jadrana duboko na dno Dalmacije, zahvaljujući i (sada) talijansku Rijeku, Zadar, Istru, Lastovo itd. Ukratko: naši su moravski Hrvati posljednja sjeverna karika lanca, kojim je imala biti, po tzv. koridoru povezana naša Čehoslovačka s bratskom Jugoslavijom, kako je to po narodnom pravu i Wilsonovim načelima⁷ imao krasno nacrtano na svojoj historijskoj mapi bivši predsjednik Republike T. Masaryk (...).

To treba dobro istaknuti kako za mlađe generacije tako i za buduće naše državnike da ocijene s ove strane važnost hrvatskih naših naselja u Moravskoj.«

Tužna budućnost hrvatskih jezičnih otoka

Budući da je dr. Pospíšil prerekao da će biološkim zakonima moravski Hrvati nestati, da će biti asimilirani, čehizirani i da je njihova budućnost »tužna i prežalosna«, odgovorio mu je H. Sirovatka i ne sluteći da će se to ostvariti, ali ne po biološkim zakonima nego nasiljem nove, komunističke Čehoslovačke nakon drugoga svjetskoga rata. O tome Sirovatka piše: »G. prof. dr. Fr. Pospíšil, govoreći u pravim superlativima o životu na domu, zdravom socijalnom moralu i punoj ekonomskoj vitalnosti, veselom južnjačkom temperamentu i kulturnim sposobnostima naše i inače veoma nábožne hrvatske braće u Moravskoj, odajući pri tom opisu posebnu počast našoj ženi, postavlja ovo za sve nas velevažno pitanje: Kakva budućnost čeka ove mile nam hrvatske otoke po Moravskoj?

S gledišta moravskog národopisca, valja časno i muževno priznati da je budućnost tih otoka tužna i prežalosna. Nećemo se dugo radovati ovom slavenskom ogranku u južnoj Moravskoj.« Zatim Pospíšil predviđa da će njemački, mađarski i talijanski jezik zbrisati slavenske ostatke u krajevima koje su dobili

⁶ Stara mađarska županija Vás (Željezna) podijeljena 1918. na dva dijela, mađarski i austrijski, otud i njemački naziv Eisenstadt, doslovce Željezni Grad, danas hrvatski naziv je Želježno.

⁷ To su poznate Wilsonove točke, kojih je bilo 14, a 10. je govorila o pravu naroda koji su živjeli u Austro-Ugarskoj na svoju samoupravu.

nakon podjele država 1918. pa isto tako smatra da će »naša poslijeratna češka škola izbrisati povremeno, valjda već kroz dvije-tri generacije, ne samo njihov krasni materinjski jezik, već, štoviše, i dobru hrvatsku kulturnu sposobnost. Ne samo južnomoravska slovaština, i još više bliska nježna slovaština (u samoj Slovačkoj), nego, a last not least,⁸ i naša krajinska⁹ toliko elastična i privlačna moravska čeština, prodrijet će prema vječnim krvnim zakonima kroz vrata čakavštine, te će se konačno raditi o neumolnom zakonu kulturne biologije (...).

Zato se u ovom našem slučaju ne treba podavati čuđenju i naricanju, pa je bio nepromišljen počesći protest izvjesnog moravskog etnologa protiv češke škole i naročito proti čehizirajućem radu nadučitelja, pokojnog J. Ptačeka u Dobrom Polju.¹⁰ Gubitak etnografije moravskih Hrvata bit će nadoknađen sigurno dobrom protuvrijednošću.«¹¹

Protivno tome H. Sirovatka zaključuje: »Meni se čini da je g. dr. Pospíšil kao učenjak prelako prešao preko onoga što je gore iznio kao nacionalni političar, govoreći o važnosti moravskih Hrvata u vanjsko-političkim problemima čehoslovačko-jugoslavenske povezanosti. Mene, to, iskreno kažem, frapira, jer su u pitanju i suviše važni međusobni politički interesi koji bi opravdavali nastojanje da se hrvatski otoci u južnoj Moravskoj, po mogućnosti i oni, koji još postoje duž Morave u Slovačkoj, što dulje održe. Ti nam interesi imperativno nameću da među tim sjevernim hrvatskim otocima vodimo zajedničkim silama upravo sistematsku hrvatsku školsku politiku,¹² naravno bez štete po interne državne interese Čehoslovačke Republike.«

⁸ Engl. posljednje ali ne manje važno.

⁹ U doba najjačeg turskog nadiranja u 16. st. su zapadna Ugarska sa Slovačkom, Moravska i Donja Austrija imale također ulogu krajiškog, pograničnog prostora. Dakle, ne radi se o hrvatskoj Vojnoj krajini.

¹⁰ Ptaček je u Dobrom Polju otvoreno radio na čehizaciji Hrvata za razliku od A. Maleca koji je u istom mjestu kao župnik pridonio afirmaciji hrvatskog naroda i njegovu očuvanju.

¹¹ Pospíšil je tu dodao na latinskom: »Lex biotechnologica - lex dura! Lex est!« Dakle, prema »tvrdim biotehnoškim zakonima Hrvati će nestati, ali će se zato kao »protuvrijednost« vjerojatno poboljšati i ojačati Česi. Kao da je za Hrvate manje zlo, ako ih asimiliraju slavenski Česi, a ne Nijemci.

¹² Međusobnim ugovorom između Čehoslovačke i ondašnje Jugoslavije moglo se obostrano raditi na pomaganju školstva manjina što su Česi sa svojim narodom npr. u Slavoniji i zdušno radili. Međutim, Hrvatima je to iz Beograda bilo onemogućeno, pa nikada nije u Moravsku ili Slovačku poslan ni jedan učitelj a kamoli da je otvoren razred ili škola na hrvatskom jeziku.

Ivan DOBROVIC

MARACKI HRVATI 1952.

Gradišćanski pisac L. Dobrović u knjizi Kratka povijest naših stari, njihova borba s Turki i seljenje u novu domovinu, Železno 1952. opisao je ukratko i Hrvate u Moravskoj. Naziva ih Maračkim Hrvatima, tj. imenom koje se još tada ponegdje rabilo. Prenosimo taj odlomak gotovo u cijelosti.

b) Južna Maračka

Na početku drugoga svitskoga boja¹ pohodio sam kapelu milosti Železanske² Majke Božje na Brigu. Na moje presenetenje našao sam onde dai trideset hodočasnikov, kih pratež³ bila je slična pandrofskoj i novoselskoj. Napamet prez molitvenika jačili su duge marijanske i mašne⁴ jačke. Po svršenoj pobožnosti dao sam se s njimi u razgovor i pozvao nekoliko muži žen u moj stan. Povídali su mi, da su iz južne Maračke. Onde su tri sela, u kih stanuju Hrvati Imena su im: Frelichov (Fröllersdorf), Novi Přerov (Neuprerau) i Dobre Pole (Guttenfeld). Govorili su čakavsko narječje naših gradišćanskih Hrvatov. Na moju želju napisali su mi njihova obiteljska imena. Iznenadjen štijem: Slunsky, Kuzmić, Martinković, Ivančić, Križanić... Zanimljivo je, da oni govoru i pišu mjesto ic nastavak it. Ovako pišu: Kuzmit, Martinkovit, Ivančit, Križanit... Spodobno kot na 850 ljet staroj baškoj ploči (tabli) Dobrovit.⁵

¹ Svitski boj = svjetski rat.

Železanska = prema Željezno - Eisenstadt u Gradišću.

Pratež = nošnja (narodna).

⁴ Mašne jačke = misne (crkvene) pjesme.

Bašćanska ploča iz doba hrvatskog kralja Zvonimira (XI. stoljeće) - prvi spomenik hrvatskog jezika i pisma.

Predje zgora imenovanih trih opčin naselio je 1570/71. ljeta Hartman II. von Liechtenstein s Hrvati. 1510. ljeta bilo je Dobro Polje (Guttenfeld) i Nova Prerava (Neuprerau) potpuno opustošena, u Frelichovi bili su samo četiri stanovnici. Hartman Liechtenstein naselio je 1570. i 1571. ljeta 40 hrvatskih familijov. U Dobro Pole (Guttenfeld) došla je 31, u Novi Přerov (Neuprerau) 9, u Guldenfurt (ovo je četvrto hrvatsko selo) 3 hrvatske familije.⁶

Stanovnici ovih sel oslobodjeni su bili 5 ljet svake daće. Frelichov nij bilo čisto opustošen, zato nisu dostali bili Frelichovi ovu polakšicu. Ova četiri sela ležu na livoj ubrovi rijeki Thaya (Dyje) od Nikolsburga (Mikulov) na zapad.

Bivša hrvatska sela

Na istok od Nikolsburga ležu dvojica bivša hrvatska sela: Charvatska Nova Ves (Hrvatsko Novo Selo) i Hlohovec. Prvo selo imenovano je 1570. ljeta. Vreda po vom⁷ došlo je simo velik broj Hrvatov. Stručnjaki velu, da je i Hlohovec od Hrvatov utemeljeno selo. Do 19. stoljeća bilo je hrvatsko. Nohač⁸ tvrdi, da su Hrvati 1564. ljeta naselili selo Weisstätten. Polag jednoga članka Petra Jandriševitsa⁹ pred 1935. ljetom naselili su pobignuti Hrvati i selo Hovorán. Iz jedne povlastice (Freibrief), ku je izdao Ivan Lipp, i iz jednoga popisa od ljeta 1604. je viditi, da je bilo u selu Hovorán 60 procentov hrvatskih obiteljskih imen.

Hrvatskih naselbin bilo je u slijedećih zemlja:

a) Čisto hrvatska ili pretežno hrvatska su bila:

u Gradišću	59
Dolnjoj Austriji	61
Ugarskoj	27
Slovačkoj oko Požona	13
Maračkoj oko Nikolsburga	8

168 sel

** Ne znamo koje je to danas selo.

Po redu, zatim.

⁸ Češki etnolog Jan Nohač, pisac radova o moravskim Hrvatima i njihovim naseljima. Objavio je članak i u *Almanachu* iz 1934. prilikom proslave 350. obljetnice doseljenja.

⁹ Petar Jandriševits (Jandrišević) - gradišćansko-hrvatski svećenik i publicist.

Dakle, prema Dobroviću, bilo je prije nešto više od pola stoljeća ukupno 168 hrvatskih sela. Danas ih je, nažalost, mnogo manje.

Milo VASAK

PISMA, SJECANJA, PJESME, JEZIK 1947-1987.

Prognani moravski Hrvat Milo Vaša k živi i danas u Burlingtonu kraj Toronta u Kanadi, ali je u sjećanjima i jeziku kojim piše ostao čvrsto povezan sa svojim selom Frielištofom u južnoj Moravskoj. Njegove uspomene, zapisi i literarni radovi ponajbolje ilustriraju kako se nekad živjelo i govorilo u starom zavičaju. Svi ti radovi nastali su u emigraciji od 1947. do 1985., a došli su na svjetlo dana tek u novije vrijeme kad je opet zahvaljujući mladim gradišćanskim Hrvatima iz Beča poraslo zanimanje za moravske Hrvate — tu silom odsječenu granu hrvatskog narodnog stabla.

Budući da se Vašakova sjećanja i književni radovi izvanredno nastavljaju na prethodne zapise iz 19. stoljeća, preuzet ćemo ih gotovo u cijelosti. Najprije dolazi pismo koje ćemo nazvati njegovim riječima:

»Meni je naša hrvatska rič najlipša«

Ja i moja žena srne Hrvati z Morave, z Frielištofa a Prerave sela za ke ste pisali v petnajstom broju *Hrvatskih Novin* (br. 15/85).

Mi na Moravi zopet malo drugačije govurime aj¹ pišem. Naše dužičko² »o« je »uo« a nikada naše dužičko »i« je »ie«. Zato Frielištof nebo bi se moglo i pisat Frijelištof a ne Frelištof. Meni je naša hrvatska rič najlipša od sih drugih riči.

Nas va Frielištofi, na Preravi i Gutfielti (Dobro Puolje) je bilo okolo trih tisuć. Frielištof a Prerava 98% hrvatsko, Gutfielt (Dobro Puolje) okolo 90% hrvatsko selo. Si ljudi aj Nimci a Cehi ki su na seli živili su govorili hrvatski, tako

¹A, aj = i.

Dužičkog = dugo.

vitalan je bio naš jezik aj ako su Nimci z nas chtili udielat³ Nimce a Čehi Čehe. Za Austro-Ugarske su škuole bile nimške a za češke republike češke.

Čehi da z nas udielaju Čehe su nam po prvoj vojski va Frielištofi postavili veliku škuolu »Meštánku« - po nimški »Bürgerschule«.⁴

To bi bilo dobro za prvo naše dica nisu prahala⁵ hodit v Drinovac (Diirnhołz) v nimšku Bürgerschule a za drugo je to bilo duoma na selu, kad nie bi oni bili peljali politiku čehiziranja.

Kad su muoj čaća (otac) organizirali da budemo imali barem prve dvi nebo⁶ tri klase hrvatske su nich z političkoga grunta (razloga) preložili⁷ v Trebić - die-lali su pri železnici.

Moravskohrvatski književnik Milo Vašak iz Kanade pred slikom O. Ružičke.

Foto: Josef Lawitschka 1991.

Udielat, napraviti, asimilirati.

Gradanska škola.

Prahala = trebala.

⁶ Nebo = ili.

Preložiti = premjestili, iz političkih razloga.

V crkvi srne se za Östereich Ungarn⁸ molili hrvatski aj tako za češke republike. Za reicha (3. Reich)⁹ su prepovidali¹⁰ se hrvatski v crkvi molit.

Kad su Čehi po 1945. se Nimci vIGNALI (izagnali) a mi Hrvati sme ostali jedini na našem becirki,¹¹ su pak aj nas kod »politicky nespolehlivý živel« (politisch unzuverlässiges Element)¹² z južne Morave razselili po severnoj Moravi.

Z Frielištofa a Prerave je čuda mladih ljudi utieklo u Austriju a živiju okolo Poysdorfa v nimških seli (Wildendürnbach, Kirchstetten, Ameis).

Dá vám jednu epizodu z našega života na selu popisem: Po prvoj vojski¹³ su u nas va Frielištofi chtili¹⁴ postaviti spomenik za se, ki su pali va vojski, zajedno s spomenikom, da srne Hrvati.

Tako su zamolili mojega čaću da bi napisali ča da se ima na spomenik napisati. Muoj čaća su uovu pjesmu napisali:

Hrvatsko selo

hrvatski ljudi

hrvatski jazik

Hrvat ljubi.

Hrvat si kodno muore reć

da je nikdo ništa već

nek ti si, nek brat je tvojoj

od lieta selienja bruoj.

Ta jačka¹⁵ se je sim ljubila, ale da ostanu s šimi¹⁶ dobri su purgamstri¹⁷ a ciev rotštivl (načelnik i cijeli općinski tanac Ratstube) odlučili da odnajprv će bit ova pjesma a z jedne strane češki a z druge strane nimški ča da spomenik predstavlja.

⁸ Austro-Ugarska, do 1918.

Veliki Njemački Reich, od osvajanja Češke 1938. južna Moravska bila je izravno u Trećem Reichu, pa i naša tri hrvatska sela.

¹⁰ **Prepovedali = zabranili.**

¹¹ Njem. der Bezirk = kotar, područje.

¹² Politički nepodoban, nepovjerljiv element.

¹³ Po prvi vojski = nakon prvoga svjetskog rata.

¹⁴ Chtili = htjeli.

Jačka = pjesma.

¹⁶ S šimi = sa svima.

¹⁷ Purgamastr od. njem. der Bürgermeister = gradonačelnik.

Muoj ćaća su bili proti tomu a nisu dovoeljili¹⁸ da njihovu pjesmu upotriebiu. No, ale na papiru su ur imali jačku napisanu a zato da je se sim ljubila su mojega ćaću ignorirali a kako su chtili tako su i na spomenik v trich riči napisali.¹⁹

1938. lieta su došli Nimci a su zieli dlieto (Meissel) a su češko istukli. 1945. su došli Čehi najzad a su zieli takaj dlieto a su nimško istukli.

A tako os danas, aj kad su nas današnji gospodari z naših hrvatskih siel po cieloj republiky razselili a naš mali hrvatski narod zničili. Va Frielištofi stoji spomenik ki celuomu svitu glasi da hrvatsko selo, hrvatski ljudi, hrvatski jazik Hrvat ljubi.

Aj ako vam bude teško ovo stat,²⁰ ufam da ćete to razumit. Aj ako srne malo drugačiji srne si jednaki.

S priateljskim puozdravom

Vaš Milo Vašak
Burlington, Kanada
28. sept. 1985.

»Čehi nisu imali nikakovo pravo da naš mali narod na Moravi pobiju«

U *Hrvatskim novinama* (1. 5. 1987.) objavio je urednik g. Peter Tyran drugo pismo M. V a š a k a pod naslovom »Mi Hrvati u Moravskoj srne bili jako mala manjina«, zatim pjesmu »Tuga« i kratku prozu »Brukvice« u kojima se sjeća zbivanja neposredno prije progona Hrvata ie Moravske 1947. godine. Budući da pismo ima ne samo dokumentarnu nego i jezičnu vrijednost, objavit ćemo ga u cijelosti:

Dragi gospodine Tyran,

s radošću sam stav vaš članak o moravskih Hrvati.²¹ To ča pišete se shaja²² s istinu. To da su naši ljudi niki bili na strani Nimcuv a drugi na strani Čehov se

¹⁸ Dovoeljili = dopustili.

¹⁹ Na tri jezika, tj. hrvatskom, češkom i njemačkom, ali iz onoga što sam vidio na spomeniku, na posljednja dva jezika je bilo samo ono, što i Vašak kaže, »ča da spomenik predstavlja.«

²⁰ Stat = čitati, štiti.

muore ziet tako, da sme mi až²³ do 1918. živili u Austro-Ugarskoj a da za te monarchije nám nigdour ni nikakovu velikú krivicu dielav. Aj ako nám Nimci nisu dali škuole to je bila aj naša krivica da se nisme već domagali.²⁴ Ale mi nisme bili samo manjina, mi sme bili jako mala manjina. A šumastrov (učiteljov) ni bilo med tu malu manjinu.

A sada je došla Česká republika.²⁵ To ča je bila istina za Čehe ni bila takova istina za nas Hrvate. Čehi sú po nás htli da budemo z jednoga dneva na drugi za nje. Naši obični seljaki, ki sú bili césaru vjerni, a zbog naše male situacije nisu imali takov nationalni politički cilj. A Čehi su htli da mi primime njihovu politiku. To bi bilo s časom²⁶ došlo, da bi naši Hrvati bili za nje kot su jednuč bili za césara. Nesrića je biva va tuom da Čehi a Nimci se nisu ravnali. A mi srne bili va sredini. V češkoj republici obkloupeni od Nimcom. Najblulje češko selo je bilo 20 km od nas.

A Čehi nam škuole takaj nisu dali, aj kad bi sada mogli dopeljati učitelja iz Hrvatskoga. Anji jednu uru za 20 liet hrvatskoga jazika. Muoj ćaća su meni z Gradišća doniesli prvu, drugu a tretu stanku²⁷, tako su se zvale te knjige da barm malo naučiv duoma hrvatski stat.

To je skandal, da nimška Austrija je 1930. davala Hrvatom učit se hrvatski a Čehi nam nijednu uru za ciele češke republike. Nimcuom a Madjarom su dali nimške a madjarske škuole. Tih je bilo već. Najgore je bilo da su nas na našem okrugu upotribljavali va njihovoj skrieči (svadji) s Nimci. A to je dognalo ljudi da su zieli nimšku nebo češku stran. Ale su si ostali dobri Hrvati. Duoma su se neg hrvatski pomíňali a tako aj na placi. A dokonča su aj niki Nimci se za reicha,²⁸ Nimci ki su na seli virasli s Hrvati hrvatski pomíňali. Tako je to bilo na našem selu. Stric Rudolf Titscher, Nimac, su imali za cieluoga reicha na strani tuoflju (tablicu)²⁹ Fleischhauser-mesar-řeznik.³⁰ To je snad bila jedina tuoflja v

²¹ Veće zanimanje za moravske Hrvate pobudili su članci g. Felera Tyrana u jesen 1986. u *Hrvatskim novinama*, u br. 45 od 14. 11. bio je članak »Moravski Hrvati na rubu propasti«, a u broju 46 i novi nastavak 47 i svršetak. To je ponukalo g. Vašaka da napiše svoja pisma i uputi i literarne priloge uredništvu.

²² Shaja = slaže, poklapa.

²³ Až = već.

Domagali = dobili, izborili.

²⁵ Pisac misli na 1918. kad je utemeljena Čehoslovačka i čitav kraj oko Mikulova, naseljen Nijemcima i Hrvatima, pripao je njoj.

Časom = s vremenom, pomalo.

²⁷ Gradišćanski Hrvati imaju za pučke škole svoje, hrvatske čitanke ili stanke (od stati = čitati).

²⁸ Reich (Rajh) je razdoblje od 1938. do 1945. godine.

²⁹ Od njem. die Tafel = tablica.

³⁰ Sve tri riječi znače mesar, dakle nastavljena je praksa trojezičnosti u hrvatskim selima u Moravskoj.

cieluum reichi kada je bilo ništo napisano. Ale nigduor se va Frielištofi ne tuživ, a stric Rudolf nisu marili. To je bilo neg v hrvatskom selu moguće.

Cehi nisu imali nikakovo pravo da naš mali narod na Moravi pobiju. Samo muoć. To si oni nigdar niećeju moć pokládát za čast.³¹

Pozdravljam Vas

Milo Vašak

Brukvice

Uz pismo Vašak je poslao i jednu kratku priču koju je doživio nakon drugoga svjetskog rata s jednim češkim partizanom koji je došao natrag u Čehoslovačku s »posebnim zadatkom«. Objavljena je također u *Hrvatskim novinama* (1. 5. 1987.) a mi ćemo je također preuzeti doslovce »na frielištofskom govoru«.

»Kakovi ste vi Hrvati? Hrvatski se kaže cipele a ne šuoljini³², je mi veliv jedan od partizánov ki su došli 1946. va Frielištof da nas virenu³³ z našega sela.

Ovi partizani su bili od Češke brigade z Jugoslavije.³⁴ Češka vlada je je dopeljala k nam, tako da bi to pred svituom boulje vlgledalo kad nas Hrvate jugoslavski partizani z našega sela van guoniju.

Ja sam mu objasniv da cipele - šuoljini nisu pred četiristo leti existirale a da su naši ljudi onda znali neg postole čizme. Cipele-šoljini je ništo nuovoga ča se na nogah nuosi a su došle na trg čuda kašnje.³⁵ A tako su od Nimcuov poznali »Schuhe« su aj od njih prizeli rič za nje a su phonetski stvorili šoljine.³⁶ To za njega ni bilo dost dobro. Hrvatski su to cipele!

Kako sam mu te šoljine tako pokazivav sam mu veliv da ću si va nje dat natuć brukvice.

»A što su to brukvice?« - je se me uon pitav.

To im nikada neće služiti na čast.

Šuoljini = cipele, postole, od njem. die Schuhe, cipele.

Virenu = istjeraju.

Ta se brigada zvala »Jan Žiška z Trocnova«, a osnovana je u Hrvatskoj, u okviru tadašnje III. operativne zone koja je obuhvaćala čitavu Slavoniju i Srijem.

Industrijska proizvodnja cipela počela je u početku 20. st. i u njoj je prednjačio češki »Bata« koji je otvorio i svoj pogon u Borovu, u Hrvatskoj.

³⁶ Die Schuhe = cipele.

Ja sam mu rekav da su to čavli ki se natuču va potplate tako da se vrieda ne poderu.

»E, veli on, »to su šunagli.³⁷

Ti partizani su z Frielištofa vriede odašli. Nieznam jeli je je Tito puozvav najzad v Jugoslaviju a nebo su oni sami poznali da je njihova situacija kot aj naša, da aj oni pohajaju³⁸ od jedne manjine, kót aj mi od češke manjine ka živi med Hrvati v Jugoslaviji.³⁹

Nekoliko pjesama M. Vašaka

Budući da su Vašakove pjesme autobiografske, da govore o hrvatskim selima i ljudima kojili gotovo da i nema i da su pisane jezikom kojega osim pisca nitko tako dobro i ne zna, pretiskat ćemo ih i ovdje uz objašnjenja.

Prva pjesma govori također o teškom poratnom razdoblju kad su »današnji Turki«, tj. češke komunističke vlasti uz pomoć čeških doseljenika iz Bugarske, Jugoslavije i Poljske etnički čistili hrvatska sela na Moravi i Dinji.

Tuga

Ej, ti moje selo,
kako si ti lipo bilo,
doklje si ti
hrvatski govorilo.

Sad se čuje
neg buđgarski a češki,
nimi su tvoji
glasi nebeski.

³ Od njem. der, die Schuh(e) + der Nagel = Schuhnagel, čavli za cipele, šunegli, šunagli (taj germanizam postoji i u Hrvatskoj).

*° Pohajaju = potječu.

³⁸ Čeha je najviše bilo u istočnim dijelovima Hrvatske, u zapadnoj Slavoniji, napose oko Daruvara i Pakraca, alj i u Požeškoj dolini i drugdje. Otud su se mnogi od njih nakon drugog svjetskog rata vratili natrag u ČSR, pa i oni koji nisu bili partizani u spomenutoj brigadi. Većina slavonskih Čeha bila je porijeklom iz Moravske.

Današnji Turki
sikli su glave,
život ti zieli
hrvatsko selo Morave.

Za tebe, rič moja
ur nigduor ne mari,
... je tiho kot na cimitieri,⁴⁰
veseli tvoji grobari.

Na Frielištofskom cimitieri

*Mojem djedu Sani Jurtiću a svim Hrvatom, ki su na
Frielištofi na cimitieri pokopani a tamo počivaju*

Za stuo liet,
kad na mojem grobí
trava bude rasla,
a divlje ruože cviet
mi kamek nad glavu ozdobi⁴¹
a v nogah se koza bude pasla,
a ti putnjiče,
ako v naše selo duojdeš,
na cimitieri se ti staviš
a brže neg pruojdeš,
mrvu moj vrtljac popraviš,⁴²
zajač ti meni jačku,⁴³
zajač ti meni hrvatsku,
ja ću se v grobi genut,
ja ću te čut.
Za stuo liet.

[^] Tiho je kao na groblju.

⁴¹ Stavi mi kamen (uspravi) na grobu.

⁴² Popravi mi, uredi grob.

⁴³ Zapjevaj mi pesmu (hrvatsku).

Cucak⁴⁴

Pod oknom v starom drivi,⁴⁵
mali cucak živi,
cielu nuoć si jači
ča mu nek glas štaci.

Aj ako je mali,
prirodu uon hvali,
cielu buožju nuoć
kad bi ljudi spali.

V noći jači
vadne drima,⁴⁶
doklje na njega
neduojde zima.

Zlatna ruoža

Kako si ti ruožo mala
čiera⁴⁷ si na vrti evala,
danas si ti na oltari
kadien za te ljudstvo mari.

Zutra ćeš bit ovienuta
ruožo moja lipa žuta,
da tiebe pritielji tvoji
najdu viečer ur nagnjoji.

Tako to grie svemu biću,
važgnut će ju tebi sviću,
jačit tebi na pognebi,
v jamu hitit - bit ćeš v niebi.⁴⁸

⁴⁴ Cucak = ćuk.

Pod prozorom na starom drvetu.

Danju spava, drijema.

⁴⁵ Čiera = jučer.

⁴⁸ Niebi = na nebu.

Mandi

Duojdi
Spim, nespim,
na Tebe mislim,
jeli griem nebo sidim,
nek Tiebe vidim;
ja Tiebe čujem kad v tihoj vuodi
slap se zvigne,
kad vietar za kitu zavadi
a list k listu se prigne;
ja sam pri tebi, da bis os dalje
bila.
Ti si mi blisko,
sunce vihaja, nuoč je se zgubiła,
o duojdi frižko!⁴⁹

Frielištofi, va maji⁵⁰ 1947.

Moravski Hrvat

Tisuću devet stuo a četrdeset osam,⁵¹
guov sam ja a buos sam⁵²
vistaven sam uosam,⁵³
sam sam,
Hrvat sam.
Za Šternberkom uz trnje a koprive
rastu jadovite glive.⁵⁴

⁴⁹ Ubrzo, uskoro.

Moravski Hrvati nisu sačuvali hrvatske narodne nazive za mjesece, koje imaju i Česi, ali njihovi nazivi zbog kasnije, sjevernije vegetacije kasne. Npr. srpanj, češki serpen nije sedmi nego osmi mjesec po redu.

To je bila godina u kojoj je počeo progon moravskih Hrvata s njihovih ognjišta.

⁵² Bio sam i gol i bos.

Češ. stavljen sam na stranu.

Šternberk je jedno od kotarskih središta u sjevernoj Moravskoj kamo su bili prognani moravski Hrvati.

»Divičica s guskami«

Prema slici O. Ružičke »Divičica s guskami« pri Dinji, napisao je Milo Vašak pjesmu s istim nazivom. Prenosimo sliku i pjesmu onako kako ju je strojem napisao pjesnik.

"Zfajtle, ejcušie fajde taj.
tajítew(tem,v«,važ MOJ-,
tajete. Štu6& tajde. A
tajete, v*, važ naj.
tajete- Š«&6e tojeU toj.
tajete- ejuAÁc- taj-
WUH.je. fittit v«,
bit »iet, taftti »ñÁeU. (t úéeeaeit,
tajete- ejtcáue, tajete Haj.
. Haj..
fsumttft tmt&a.
v- lutéi je mi teutÁa, ži&a,,
fujek. Qt&ée. tajete- taj.
Tftoje. ejtM&e.

O moravskom jeziku (narječju)

Najbolji poznavatelj moravskohrvatskog izričaja među živim moravskim Hrvatima bez sumnje je Milo Vašak, ujedno i jedini njihov književnik. Rođeni je Frielištofac (1925), mnogo je naučio od oca Franca, samoukog pjesnika, život je proveo sa ženom Mandom, rodom iz Nove Prerave, a bio je u stalnom pismenom i usmenom dodiru s brojnim raseljenim zemljacima iz sva tri sela. U jednom pismu⁵⁵ koje je pisano sa namjerom da se taj izričaj ne zaboravi, obradio je glavnu značajku njihova narječja a to su:

»Naši dvojglasi⁵⁶ 'ie' i 'uo'«

Najlipše na našoj riči su naši dvojglasi. Naše 'ie' a 'uo' je sudien⁵⁷ tamo kada je 'e' a 'o' naglašeno. (Naglasak - češki prizvuk, akcent.) Tako sudien tamo kada je v riči 'e' se z njega pri naglasku stane 'ie' a sudien kada je 'o' se pri naglasku stane 'uo'. Tako se veli:

Dva petehi⁵⁸ su letili. - jedan *pe-tieh lie-ti*.

Je me peljav a smč cestovali⁵⁹ po samom ledi. - *Pie-lja* me po *cie-sti* ka je sami *lied*. - Ledjenica.

Ple-tiem provrisla⁶⁰ zato da *muo-ram*. — *Plie-ti* srne provrisla zato da sme mo-ra-li.

1. Konji su zaprežni va vuoz. Konji a zaprežni brez naglasaka. *Vuoz* naglasak.
2. Konja srne zapriegli va vuoz. *Za-prie-gli*, naglasak na drugom slogu.
3. Kuonj je zaprežien va vuoz. *Kuonj* naglasak, za-pre-ž/«z, naglasak na trietom slogu.

Pismo je upućeno profesoru Stjepanu Krpanu u Zagreb 1990. a meni ga je dobrotom dao na uvid i korištenje.

⁵⁶ Dvojglasi = dvoglasni.

⁵⁷ Sudien = svugdje.

⁵⁸ Dva petehi = dva pjjetla.

⁵⁹ Cestovati = ići cestom, putovati. Talco govore i Slovaci.

⁶⁰ Provrisla = povjesma, namotana preda.

Dobro vidit kako v za-pre-že-ni ni naglasak, v za-/?ne-gli je na drugom a v *za-pre-žien* na trietom slogu. Trikrát naglasak mini⁶¹ miesto a z 'e' se stane 'ie' sudien kade je 'e' naglašeno.

S é/ešljom sam se česav - s č/<?šljom se c/<?šem.

Očalje je nosiv na špici svojega nosa a ni si uviedomiv⁶² da kad je tako *nuosi* da si nevidi anji *svuoj nuos*.

Lonac - /wončić. Dva ploti - jedan *pluot*.

Sam morav *puojt* - /ra/oram *puojt*.

P/etar, Tworne, Lwovre - Petrov Lapat, Tomina žena a Mina Lovrina.

1. *Puo-grieb, pito-glied*, naglasak na prvom aj drugom slogu.

2. Na po-gne-bi sam po-g//e-dnuv va gruob, su naglaski nek na drugom slogu.

3. *Čie-ra* sme na *po-grie-bi po-glied-|i*.

4. Na če-ra-njem⁶³ po-gri<?>-bi sme po-gre-fra-li a *po-glied-ti*. Po-gle-ć/a-li. Po-gle-di-vđ-li.

Puo-grieb ima dva naglasaka, na prvom aj drugom slogu, na *po-grie-bi* sam *po-glied-nuv*, je naglasak nek na drugom, a v po-gre-Zw-li a če-ra-njem naglasak prijeđe za jedan slog dalje a ti dvojglasi uz tamo nisu. Z toga se vidi da kad se naglasak v riči zmieni da dvojglas nastane a nebo se zgubi a to je na našoj riči to lipo da se s tim nemuore nijedna druga rič pohvalit, anji hrvatska ne kako se danas v Hrvatskom govouori. Ovo ni nek z moje glave, o tuom je ur pred čuda leti pisav Dr. Ivan Brabec z Zagreba⁶⁴. A zato je pišem na našoj riči kako sme ju mi govorili nebo kad nas ur več nebude če to bit sasim pozabeno.

Razlike između moravskohrvatskog i gradišćanskohrvatskog narječja

U pismu prof. S. Krpanu 1990.⁶⁵ Vašak je zapazio i istaknuo razlike koje postoje između ta dva hrvatska narječja u dijaspori, te o utjecaju češkog i hrvatskog književnog jezika. On piše:

Mini = prijede, prelazi.

^{6^} Uviedomiv = shvatio, spoznao.

Čeranjem = jučeranjem.

Hrvatski govori u Gradišću, u knjizi Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 61-90.

Pismo od 6. lipnja 1990. iz Burlingtona u Kanadi.

»Članak strica Józe Sićana⁶⁶ dobro opisuje kako je u nas na selu bilo. Ale upotrebljavaju češku abecedu. A ja se ne slagam s njihovim pisanjem kade mišaju naša čakavsko s današnjim štokavskim pravopisom.⁶⁷ Aj taj naziv bi imav biti »naši stari a današnji zviki«. A pišu tako kako aj danas Gradišćanski Hrvati pišu (di-je-dov namisto die-dov, lju-di-jem namisto lju-diem, atd.⁶⁸ a to doda riči jedan slog. No to je v poriedki⁶⁹ za štokavce ale v našoj čakavskoj riči diede ima dva sloga, a ne tri a to -ie -je naglasak, diftongacija v našoj riči. Ja znam da aj Gradišćanci tako pišu ale se bojim da ćeju tim zgubit a pri najmanjem pokvarit ta svuoj lipi čakavski jezik. Njim i meni bi bilo triba se naučit pisat dva hrvatska jezika, naš i Vaš,⁷⁰ jer ni moguće uoboje spajat. Ja znam da njim to diela velike poteškoće a da njimi ni lako to slučit a zato su imali ostavit kako je to Mate Miloradić⁷¹ originalno napisav, to našem uhu najbolje a muoram reć jedino dobro zvuči. Ale gduo sam ja da njim velim kako, oni imaju na to stručnjake.«

Članak se nalazi u spomenutom Almanachu povodom proslave doseljenja Hrvata iz 1934, a mi smo preuzeli jedan odlomak u ovu knjigu.

Vašak pod »štokavskim« pravopisom smatra današnji pravopis hrvatskog književnog jezika, dakle matičnog naroda.

⁶⁶Atd. = itd.

Poriedak = u redu, ispravno.

Naš i vaš je gradišćanska ili moravska čakavština i književni hrvatski jezik.

Mate Meršić Miloradić (1850–1928), najveći gradišćanski pjesnik, svećenik u Hrvatskoj Kemiji u Mađarskoj. Objavio je mnogo pjesama i drugih sastava. Skupljene su mu u knjizi Jačke (Pjesme), Željezno (Eisenstadt), 1978.

Bedřich SIC

SJEĆANJE NA RODNI KRAJ 1991.

Pisac koji se rodio u Frielištofu »po prvoj vojski« (ratu) i živi tu do završetka drugoga svjetskog rata kada je otuda kao i brojni Hrvati prognan, sastavio je uz pomoć Mile Vaša ka strojem pisani tekst i umnožio za proslavu 450. obljetnice doseljenja moravskih Hrvata koja je održana 26. svibnja 1991. u Frielištofu. Za H. kulturni dan moravskih Hrvata također u Frielištofu (20. IX. 1992) priredio je drugo, prošireno izdanje pod naslovom Spominjanje na rodni kraj i dodao nove slike iz života svoga zavičaja. ^ Iz oba ova teksta donosimo odlomke koje smo popratili vlastitim podnaslovima, bilješkama i obrazloženjima. To je nastavak rada kakav je započeo Sičov prezimenjak Joza Sićan, a mi smo ga djelimice također ovdje prenijeli pod naslovom: Mi Hrvati smo do bri a veseli ljudi}-

Frielištof - selo na dvije rijeke

»Frielištof je bilo to najveće z trich hrvatskih selov na južnoj Moravi. Naši ljudi su živili polnogospodarstvom,³ a druge prace⁴ je bilo jako malo. Tako su se morali sami za živobitje starat. Frielištofski katastr je imav oko 1.200 ha, z toga 1/3 lukov⁵ a paše a 2/3 laptov.⁶

¹ Prvi dio Sičova teksta objavile su i *Hrvatske novine* od 27. 9. 1991.

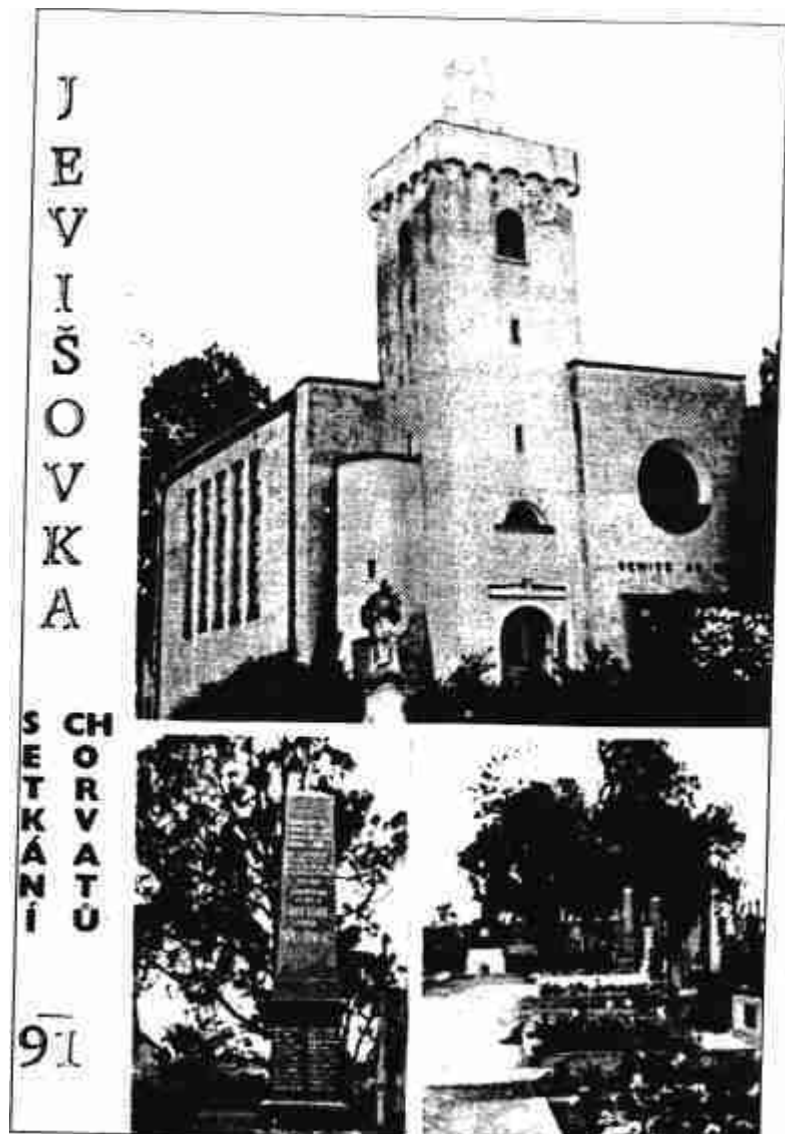
[^] Sic je u oba svoja izdanja, u prvom od 12. str. preuzeo i Sičanov dio o kiritofima iz *Almanacha moravských* Charvátu iz 1934. godine.

³ Poljodjelstvom, ratarstvom.

⁴ Prace, češki = posla.

⁵ Luke, stari naziv za livade, sjenokoše.

⁶ Lapti, isto tako stari hrvatski izraz za njive, oranice.

Razglednica FrieJištofa (Jevišovke) izdana u povodu I. kirilofa moravskih Hrvata 1991. Na crkvi sv. Kunigunde stoji latinski natpis: »Venite ad me!« (Dodite k meni), što se ostvaruje samo jednom godišnje. Foto: J. Stasa, Drnholec.

Gduo⁷ je došav va Frielištof s železnjicu je vistupiv pri samoj Dinji.⁸ Z Dinje je se vuoda až sedamkrat za leto preljiuala.⁹ Okolo Dinje je sama ravnina a tako kad su os za staroga Rakuskoga¹⁰ stavljali železnjicu su morali navozit daj dva metra visoku ražu¹¹ da železnjica ne bude pod vuodu. Kad je došla velika vuoda je bilo daleko široko s pod vuodu a se je plulo¹² a nek glave vrbuov s kitami je v lukah bilo vidit. Tih je bilo na se strane jako čuda¹³ da anji Nuovu Preravu ni bilo vidit. Saki gospodar je imav jednu stran granjice¹⁴ s vrbami visadjenu. Kad su kite na vrbah visoko virasle su se ponizale¹⁵ a s cipalinami¹⁶ je se kuhalo a v zimi grijalo. Pri velikoj vuodi su stric Joza Tomšić na plavi¹⁷ prevažali kuonve¹⁸ s mlikuom k železnjici.

Aj ljudi ki su morali v Nikošporak¹⁹ su brali plav. Preplavit' se prek Jevišovke je bilo strašno, tam je vuoda brala plav s suobu a ljudi su se jako buojali da t'e njih vuoda odniest až²⁰ u Dinju kadien je to bilo os čuda guore. Zato je gmajna²¹ dala navozit daj dva metra visoku siljniju.²² K tomu je nam s piniezi²³ pomuogla aj naša nuova Čehoslovenská republika. Nikda je se velika vuoda dog-nala tako frižko²⁴ da se ljudi nisu stačili²⁵ s blagom a sienom vrnut z luk ravno dom a su morali puojt po višljoj zemlji až preg Rušpuha.²⁶ Čudakrat je njim se sieno s vuodu odplulo. Zato je ale Dinja naše luke sevaljek,²⁷ dobro pognjojila da je nam pak lipa gusta trava narasla ku je bilo težko kosit. Luke blisko sela su

⁷ Gduo - tko.

Dinja je moravskohrvatski naziv za rijeku Tajū, Thaya.

⁹ Sedam puta godišnje bile su poplave.

¹⁰ Rakúsko je češki naziv za Austriju, staro Rakúsko je Austro-Ugarska do 1918. godine.

Raža je nasip od zemlje.

¹² Plulo = plivalo.

Čuda = mnogo.

Granjice = mede.

¹⁴ Ponizale, snizile, posjekle.

* Cipalini = cjepanice.

Plav, plavčica = čamac, čun.

¹⁸ Kuonve = kante.

¹⁹ Nikišporsk je hrvatski naziv na Nikolsburg, Mikulov.

²⁰ Až, češki = čak.

²¹ Gmajna - njem. die Gemeinde - općina.

²² Siljnija - češki naziv za cestu, glavnu prometnicu, a ne seoski put.

²³ Piniezi, penězi = novci.

²⁴ Frižko, friško = naglo.

²⁵ Stačili = stigli.

Rušpuh hrvatski naziv za mjesto Grussbach, češki Hrušovany.

²⁷ Sevaljek = uvijek.

patrile²⁸ gmajni a tamo su v licitaciji prodavali domaćim ljudiem diele. Gdu je veť zaplativ ta je diev dostav.²⁹ V seli je bilo čuda dobrih dost sjena pro svoje krave a konje. Najveť se je Dinja prelživala z jara³⁰ kad se je snjig roztaliv³¹ a vuoda se prignala. V Dinji su pluli veliki kuš³² leda ki su skinuli lávku³³ a muost preg Dinje. Vuoda s ledi je se v staroj Dinji³⁴ gonila až po sarnimi vrti a hlapci³⁵ su z kraja naskočili na kus leda, z plote vitiegli dasku a ur je se veslovalo. Ni to sevaljek dobro dopalo a mrzla kupielj aj v rubi³⁶ je nas frižko zagnafa dom. Tu su imali maja frižko ča dielat da nas visliču a nas pod duhnju³⁷ vtaknu. Se je bilo dobro až su t'at'a došli viečer doma a nas s riemenkom³⁸ pretiegli tako da se to veťkrat ne stane.

Poslidnju takovu veliku vuodu sam zaživiv z jara 1947. Po puov nuot'i su ognjogasci³⁹ trubili a na turmi⁴⁰ zvcnili alarm. Nuov Preravski driveni muost je začela velika vuoda odnašat. Hlapi z sela su se rostupili po raži, na željeznjični muost a lavku preg Dinje a su s haki vitezivali daske a trame.⁴¹ Tako smo zahrnili⁴² skoro se ča bi drugačije bila vuoda odnesla.

Za dva dni je vuoda v Dinji upala a mi srne mogli dom. Takaj si pametim⁴³ da je vuoda nikda vistupila stricu Jozi Tomšiču až na dvuor⁴⁴ až nikda nutar v hižu. Oni su tamo spali a pod puostelju je stala vuoda.

Až kad su postavili »Vranovskú přehradu«⁴⁵ je to bilo buolje. Velika vuoda je se sada dostavila malo kada, najveć nek z jara. Aj Jevišovki su rozširili korito a zvišili raže. Od toga časa je selo bilo velike vuode veť hranjeno. Zato ale luke

²⁸ Patrile gmajni = pripadalo općini.

²⁹ Diev dostav = dobio dio.

³⁰ Jaro = češ. proljeće, npr. u nas jari ječam.

³¹ Roztaliv, češ. = rastalio, otopio (snijeg).

³² Kusi - komadi, komadi leda, santi.

Lavku - brv, prijelaz.

³⁴ Stara Dinja - rukavac Taje, prije regulacije.

³⁵ Hlapci - momčići, dečki, muška djeca.

³⁶ Ruba, rubina roba, nošnja.

³⁷ Svuku i stave pod perinju, dunju.

³⁸ Riemenek = remen, kožni opasać.

³⁹ Ognjogasci - vatrogasci.

Turmi, njem. = tornjevi.

⁴¹ Trami - grede.

Zahrnili, češ. = sačuvali, spasili.

Si pametim - sjećam se.

Dvuor, dvor - dvorište, okućnica.

Přehrada, češ. brana, ustava.

nisu davale tuliko siena a niki gospodari su je preorali na lapte. Ja si aj pametim da su niki manji uoferi⁴⁶ imali nek 2 ha laptov, si držali 4 kuse goviedjega blaga a su s tim uživali svoju čieveročlanu familiju a su pri tom ož z jara uprodali furu⁴⁷ siena pro gmajnske štiere.⁴⁸

Crikva, maša i »kip«

Glavnu uličku ka je se tiegla od siljnice k crikvi su zvali »v Seli«.⁴⁹ Tamo su imali velike stane a gospodarstva ti najvet'i pauri. Današnja crikva je bila postavena za purgamastra⁵⁰ strica Luovre Slunskoga. Na tu crikvu su naši ljudi čuda liet, os za staroga Rakuskoga špárali zato da je njim stara crikva bila maljun-ka. Od stare crikve je ostav nek turam stati zato da »památkový úřad«⁵¹ ni dozvoljiv da se zruši. Za stavljanja⁵² crikve su gospodin Navrati!⁵³ služili mašu v kuosni⁵⁴, ta je imanje fare ... Zato je pak v nuovoj crikvi bilo za sakoga dost miesta. Mramorov oltar v našu nuovu crikvu su darovali teta Minka Slunska, ča su bivali v Seli nr. 58. A šumastrica v penzijuni Karolina Adametz, nimica⁵⁵ ka je va Frielištofi čuda liet učila maje a babe višivat a se druge ručne prace. Ona si je va Frielištofi kupila stan a je med s nami až do svoje smrti živila. Si Frielištofci su pri zbiranju darovali na dvi prostrane statue. Tako je naša nuova crikva bila vibavena tako da su mogli duoli v škamlah⁵⁶ sidit ale čuda hlapov je sidjelovalo guori na pavlačah. Školarki su morali stat pred oltarom, hlapci s jedne a divičice z druge strane. Da hlapci nebudu rušili mašu su na nje dogledivali crikvienšťak stric Luovre Pavlata. K maši srne si mi Hrvati radi zajačili. Kad nas je skoro tisut'je zajačilo marijansku jačku, tako lipo jačenje se anji na putnih mi-

Uoferi, njem. das Ufer = obala, zapravo dio obale koji je pripadao pojedinom seljaku.

Fura, njem. fuhren =voziti - voz (sijena).

⁴⁸ Gmajnske štieri, njem. = općinski bikovi(rasplodni).

Pauri, njem. der Bauer = seljak.

⁵ Od njem. der Bürgermeister - gradonačelnik, ovdje načelnik općine Frielištof.

⁵¹ Památkový úřad, češ. = konzervatorski zavod, zavod za zaštitu spomenika kulture.

⁵² Češ. = gradnja.

Gospodin je u moravskih Hrvata samo župnik, prvi čovjek u selu.

⁵⁴ Kuosna - šupa, spremište hrane, hambar.

⁵⁵ Njem. der Schulmeister = učitelj, učiteljica bila je Karolina Adametz, Njemica.

Skamle, skamije = klupe.

esti ni čulo. Hned pri vratu po lijevoj strani crkve je visiv kip⁵⁷ ko je nam namu-
oljav akademski muoljar Othmar Ružička, Je to kip kade Hrvati oplakuju svoje
pale v prvoj vojsci.⁵⁸ Ružička je biv bečan ki je va Frielištofu imav stan a je v seli
muoljav naše Hrvate v njihovoj nošnji. Njeguovi kipi su visili v tih najpoznatijih
galerijah v Europi.«⁵⁹

»Crikva« sv. Kunigunde u Frielištofu.
Foto: D. Pavličević 1991.

Kip u jeziku moravskih Hrvata znači sliku, fotografiju.

Prva vojska - prvi svjetski rat.

Više Ružičkinih originala skupio je moravski Hrvat Josef Lawitschka koji ävi u Beču i stavio nam

»Sako lieto na procesiju s divicom«

»Z stare crkve su v nuovu preselili aj divicu Mariju Trihrastku. K Trim
Hrastom srne mi Hrvati s tu divicu Mariju hodili sako lieto na put. Nek škuoda
da va nuovoj crkvi nisme imali pro njih portal s vitrinu kot va staroj crkvi. Put
k Trim Hrastom je trvala⁶⁰ četiri dni. Ljudi su zielo jídlo⁶¹ s suobu, to je se
napakovalo v driviene kufre kie su naši visluženi vojaki doniesli z vojančine a s
kuonjskimi vuozí su muoj čača a drugi za prociesiju v truhli vozili divicu Mariju,
relikvije, dieke, kufre a se ča su ljudi na tu put prahali.⁶² Na puť je se hodilo,
nigduor se ni voziv, nek kad nikdo ur ni veť mogav, je si hipac na vuozí odpo-
činuv. Vuozov je sevaljek šio tri až četiri. K relikvijam je patrila lipa plachtička
na kuoj je bilo s zlatím koncom visito: »Svieta Maria muoli u Buoga za nas«. Pri
Trih Hrasti su putniki kupili vienac s mašljami a družice su ovjenčani divicu Ma-
riju nosili na nosilih v crkvu. Pri tom su jačile marijanske jačke čudakrat s mu-
ziku.

V seli srne imali dvi kapele⁶³ a niki ti muzikanti su se sevaljek našli da pu-
oju s nami na put. Se vkup je nas sevaljek šlo veť nek stuo ljudi. Kašnje sme s
gospodinom Navratilom hodili aj va Šastin a va Štine. Tie putna miesta su bile
daj jednako daleko od nas tako da je nam to zopet zielo četiri dni, jedan a puov
dnieva tamo, drugi dan od puodne a trieti dan dopoudne na putnom miesti a
pak zopet dom. Tamo aj najzad su se jačile jačke a molitve. Prociesiju su peljali
stric Ive Skokanič a stric Bartol Pavlata. Njim su predjačivanjem pomagali aj
drugi hlapi. Nek srne došli dom sme pred selom divicu Mariju zopet lipo opravili
a s muziku sme šli va crkvu. Pred selom je nas cielo selo ur čekalo a su nas
zdravili: »Vitajte od divíce Marije Trihrastke!«⁶⁴ Celuom pritieljstvu je se muo-
rav z puta doniest darem sviet kipiť.⁶⁵ •

⁶⁰ Trvala = trajala.

⁶¹ Jídlo, češ. = jelo.

⁶² Prahali, češ. = trebali.

»Frielištofci su za svoj Drugi kulturni dan 20. rujna 1992. o svom trošku obnovili obje kapele u selu
koje je posvetio pater Ferdo Takač, hrvatski svećenik iz Slovačke.

Vitajte, češ. = pozdravljeni.

Sviet kipiť = sveta slika.

»Cuda dicie - malo jajov«

»Na Vazma⁶⁶ kad zvuoni zamukli sme mi hlapci hodili škrebetat. K tomu je saki imav stružnice a nebo⁶⁷ malu škrebetaljku a sme punim glasom naglaševali: »škrebeti, škrebeti na zdravu Mariju« nebo »škrebeti, škrebeti na tri ure« a k maši »škrebeti, škrebeti s jednim« a friško os jednuč okolo sela »škrebeti, škrebeti skupa«. Na bielu souboru sme si mi pak šli od stana k stanu⁶⁸ pro viplatu.⁶⁹ Pred hrvatskim stanuom sme si jednim glasom jačili: »Čuda dicie malo jajov«...⁷⁰ Pred českimi stani srne jačili »mnoho děti malo jajec« a pred nimškimi »Viele Kinder wenig Eier«. Tako sme sakoga zadovoljili. To celo škebetanje su peljali ministranti, a oni su pak največ jaj ziele a mi mali srne dostali až ča je na nas ostalo. Ale to je bila ministrantom plat'a za celo lieto službe v crikvi. Tako mi nisme mogli jako jafkat.«

»Naš hrvatski gruob va kuom su nas za živa pokopali«

»V lieti 1948. je komunistička vlada proglasila da nisme povierljivi a da t'e nas preselit na sever zemlje Morave. A tako su nas, mi ki srne po četire stuo liet od Válčice až k Znuojmi a od rakúske granjice až k Podíci bili v tom nimškom kraji jedini Slovani, z naših selov prognali a rozselili po već neg stu selah na MoravL. Tako su nam oni na Moravi pripravili naš hrvatski gruob va kuom su nas živa pokopali. Pred našim cielim visieljenjem su ur onda varovali⁷¹ našu čs. vladu va memorandumu naši bivši češki gospođini, šandari ale aj šumastri komunisti, ki su s nami za prve republike⁷² va Frielištofi živili a su nas dobro znali...«

»Naša dica su se poženili s Čehi, Rakušani a s drugimi narodi a hrvatski ur nieznavaju. Ale je to naša krivica? Tim da su nas po celom svietu rozignali nam ni

⁶⁶ Vazam = Uskrs.

⁶⁷ Nebo, češ. = ili.

AA Stan u moravskih Hrvata označava kuću, a ne stan u užem smislu riječi.

''' Pro viplatu češ. = za, uz naplatu. Naime, djeca su išla od kuće do kuće i škrebetala, čestitajući i usput skupljala male darove i novac.

Želja: Mnogo djece (u kući) a malo jaja! Obično su domaćice darivale djecu jajima koja su oni promijenili u nakupaca, jajara, za novac.

¹ Varovali - obavijestili, upozorili.

⁷² Čehoslovačka od 1918. do 1938. godine.

bilo mogut'e se dalje održat. Tim nisme nek mi zgubili ale aj zemlja Morava je sada za Hrvate ubožija a gduogod bude jednuč nje národopis⁷³ pisav a čijich potomki Moravani, se nie'te govorit istinu, ako aj nás Hrvatov nespomiene.

Na ljudi ča danas va našem selu bivaju, se nemuoreme na nikoga srdit. Oni nimaju na našem visielenji nikakovu krivicu.«

⁷³ Národopis = etnologija, etnografija.

»VRTANJ PRIK GLAVE« 1991.

Moravski Hrvati nisu sačuvali mnogo svojih starodavnih običaja i narodnih pjesama (jački). Jedan od rijetkih i danas poznatih običaja je bacanje vrtnja ili okruglog, kićenog svatovskog kolača preko glave koji je isto tako očuvan u Gradišću (Hati, Poljanci) što svjedoči da su oni kao i Moravci-Hrvati došli otprilike u isto vrijeme i iz istih predjela stare domovine. O tome piše urednik »Hrvatskih novina« P. Tyran u članku »Divojke na piru su htile hitati vrtanj prik glave« (br. od 14. 6. 1991). koji prenosi u cijelosti

»Frielištof (Moravska) Hati - Ukoliko su (barem neki važni detalji) spodobni ili isti običaj i pravice Hrvatov na Hati (u sjevernom Gradišću) i u južnoj Moravskoj (npr. u Frielištofu Jevišovki) kaže hitanje vrtnja... stari plesni običaj počinje s jačkom, ku samo divičice jaču:

Okolo Ivanjca curi voda,
napi se je mila,
golubice vjerna,
jako j' dobra.

Po jački prosu junaki¹ za vrtanj. U stari vrimeni su došli junaki, ki nisu bili pozvani na pir u pirovnu hižu,² da prosu za vrtanj. Svatovi (piroanski) su, naime, jur na dan po piru rano u jutro išli s muzikom na zdenac. Sa sobom su nosili vino i su se dali svakomu napiti, koga su strefili³ na cesti. Zaručnja je u ruka no-

* Junaki ovdje označavaju muškarce, momke, dečke, jake ljude. Vjerovatno je i pojam jačka, tj. j(un)ačka pjesma koju su poput gange u južnoj Hrvatskoj pjevali jako, iz sveg glasa mladići-junaci. Međutim, vjerojatnije je nastanak prema dijačka, tj. pjesma koju su pjevali dijaci (djaci, đaci) ili svećenički pomoćnici na misi ili crkvenim svečanostima. Otud djačiti ili jačiti znači uopće pjevati, pa i pojam jačka označava pjesmu.

Pirova hiža = svatovska kuća.

³ Strefili = sreli, germanizam od treffen, susresti se.

sila vrtanj, a zaručnjak je imao žban vina.⁴ Kod zdenca se je onda pak postavila zaručnja i hitila vrtanj prik glave. A svatovi su poljivali tuđe junake, ki su rapili⁵ za vrtanj. »Ovako piše u knjigi »Kolo Slavuj, hrvatski folklorni ansambl Gradišće« 1981. u vezi s četvrtom gradišćanskohrvatskom koreografijom »Hati«, ku je postavio dr. Ivan Ivančan.

Mlada Hrvatica bira »prelež« iz starinske škrinje. Crtež iz ostavštine O. Ružičke (iz zbirke J. Lawitschke - Beč (Wien))

takaj (kot npr. Podunavski Hrvati na Hati, ada Bijeloselci ili Jandrofci i Čunovci), *aprauhaju*⁶ kot npr. Uzlopoci, Trajštofci, Bijeloseoci i drugi.

O običaji Hrvatov »na Moravi« je objavljeno bezbroj člankov i studijov pred svim u Moravskoj i Češkoj. Za nje Hrvati u Gradišću do sada nisu ništa ili samo malo znali. U budućnosti čedu povjesničari, jezikoslovci,⁷ folkloristi i muzikologi

Žban (kao i u staroj domovini) je drvena posuda slična buretu, bačvici, npr. u Slavoniji u nju curi rakija iz kotla prilikom pečenja.

Rapili = molili, prosili.

Prauhati = trebati, germanizam od brauchen: trebati, uporabiti.

Takvi i slični članci potaknuli su me kao povjesničara i djelimice jezikoslovca da pokušam skupiti i obraditi povijest i kulturu moravskih Hrvata dok »ne bude prekasno«.

imati pune ruke posla, da istraživaju ovo područje i te ljude - dokle ne bude prekasno.

Ova grana hrvatskoga roda sa svom svojom bogatom poviješću, s običaji, jezikom i sudbinom, je sigurno jedna od najugroženijih granov Hrvatov u starom iseljeničtvu uopće. Stari umiraju a mladi kumaj⁸ još znaju hrvatski jezik, koga su si hrvatski ljudi u tim kraju očuvali od 400 ljet dugo.«

Gospođica Schneider s pironskim vrtnjem u frielištovskoj nošnji.

Foto: P. Tyran, *Hrvatske novine*, 1991.

⁸ Kumaj = jedva.

Franc HUBENY

JOZA ŠALAMÚN - ISTAKNUTI MORAVSKI HRVAT 1992.

U ovoj knjizi spominjali smo brojne istaknute moravske Hrvate, koji, iako nisu bili školovani, bili su u svojoj sredini poznati i poštovani, obavljali su obično načelničku dužnost u svojim selima poput Johanna Sliinjskog, Ive Kulašića i drugih. Jednoga od njih opisao je živući moravski Hrvat Franc (Fruntišek) Hubeny, koji skuplja dokumente, slike i fotografije iz njihova života. Donosimo u cijelosti njegov opis što ga je dao 1992. S. Krpanu.¹

»Kad se piše za Moravske Hrvate ne moremo zabit na jednoga iz najboljih Moravskih Hrvatov, na Josefa Šalamona (Jozu Šalamúna)² rođenoga 6. 3. 1900. u Frielištovu. Od mladosti bio je vjeran Hrvat. Od prvoga svitskoga boja do njegove smrti bio je borac za očuvanje hrvatskoga materinskoga jezika, tradicije a naše manjine u naših 3 selima. U njegovu rodnom domu govorilo se samo hrvatski, ali škole su bile samo nimške, kašnje češke, sam je se učio hrvatski književni jezik. U 1934. g. na proslavi 350. godišnjice dolazka Hrvatov u južnu Moravu, imav je proslov na hrvatskom jeziku.³ Duge ljeta je bio članom »Československo-jugoslavenske lige«. Bio je na »Všesokolskom sletu) u Ljubljani.⁴

Po zvanju štábní strážmistr policie u Brnu, Hrušovany n. /Jev. i u Znojmu. Za nimške okupacije bio je u Brnu a surađivao je s ilegalnom Jugoslavenskom Narodno-oslobodilačkom organizacijom.

¹ Pisma i dvije fotografije u posjedu S. Krpana.

O njemu M. Vašak u pismu S. Krpanu 6. 6. 1990. piše: »Šalamon Josip (u nas stric Jozu Šalamún) su bili za ČSR šandar, a kašnje šandar u Protektorati... Ale stric Jozu su bili duobar Hrvat, su se za Hrvate brali a zato su njih komunisti s drugimi Hrvatima po vojski z Frielištova viselili na sjever Morave.

U *Almanachu* povodom 350. godišnjice doseljenja 1934. je objavljen njegov govor za koji M. Vašak tvrdi da ga je napisao netko u »jugoslavenskom poslanstvu v Pragi« (isto pismo kao i u bilj. 2).

Svesokolski sletovi bili su glavna manifestacija suradnje Čehoslovačke i ondašnje Jugoslavije. Središte i ishodište sokolstva bila je Češka i Prag.

Po oslobođenju Čehoslovačke u 1945. g. su imali biti Hrvati iz 3 hrvatskih sela južne Morave iseljeni u unutrašnjost Morave. Proti tomu je se Josef Šalamon jako branio. Obrnuo je se na Jugoslavenski narodni odbor u Brnu i na Jugoslavensku ambasadu u Pragu za pomoć, da ne bi bili Hrvati preseljeni a kad bi morali biti seljeni, tako u svoju domovinu Hrvatsku. U 1947. g. je bilo dogovoreno, da ćeju Hrvati ostati u njihovih selima. U 1948. g. kad su došli komunisti k moći, sve bilo je zlišano.

Borba za svoje domorodace došla je Josefu Šalamonu drago.⁵ Bio je otpušćan iz službe i na 2 ljeta zatvoren. Njegova familija bila je preseljena na severnú Moravu u Huzovu. Josef Šalamon ostao je dobar Hrvat. Bio je jako sretan, kad je se leti 1966 mogao voziti sa svojima⁶ kćerima u svoju staru domovinu Hrvatsku a viditi Jadran. U 1968. g. je se ufao, da će moći vratiti se u svoje rodno selo Frielištof, ali njegova želja se na žalost ni ispunila. 10. 9. 1969. je umreo, ni se doživeo ni slobodne Hrvatske njemu tako drage.

Drago = skupo.

Jedna kćer je dr. Mila Šalamúnova, sadašnja predsjednica Udruženja hrvatske manjine u Češkoj, (živi u Olomoucu).

Stjepan KRPAN

RJEŠENJE »HRVATSKOG PITANJA« RASELJAVANJEM 1992.

S. Krpan, jedan od najboljih poznavatelja hrvatske europske dijaspo-re, objavio je nekoliko knjiga o rumunjskim, mađarskim i gradišćanskim Hrvatima, a nedavno je publicirao i kraći pregled povijesti moravskih Hrvata (Glasnik HDZ, 23. studenoga 1990.) iz kojega preuzimamo posljednji, četvrti dio. U cjelini su ga na hrvatskom jeziku prenijeli i u spomenutu Jeřabekovu antologiju Moravští Charvátí (289-290).

U »Ostmarku« i u ratu

»Nakon raspada Čehoslovačke Republike 1939. g. i svođenja Češke i Moravske na razinu njemačkog Protektorata, južnomoravski kraj oko Mikulova, uključujući tu i 3 moravska sela, pripojen je tadašnjem Ostmarku, Gau Niederdonau, dakle Austriji.¹ Time su i Hrvati² postali državljani njemačkog Reicha, što je podrazumijevalo i njihovo služenje u njemačkoj vojsci. Rat koji je ujesen 1939. g. počeo odveo je mnoge od njih na razna europska bojišta gdje je ne malen broj njih i izginuo. Vjerojatno je da je ta okolnost te činjenica da su glasovi moravskohrvatskih izbornika na izborima u predratnoj ČSR bili davani i njemačkim strankama,³ navela vlasti obnovljene Republike (tj. ČSR) da prvih poratnih godina riješe »hrvatsko pitanje«.

¹ Austrija je tada bila jedna oblast u Njemačkom Reichu.

² Misli se na Hrvate u Moravskoj, poglavito u tri sela: Frielištofu, Dobrom Polju i Preravi.

³ Jedan od razloga tomu bila je i ubrzana čehizacija hrvatskih sela.

Nepoćudni Hrvati

Optuženi zbog pronjemačkog držanja, trebali su se nadati selidbi sa svojih stoljetnih ognjišta, a država im je izmislila novi zavičaj. Nakon raseljavanja njemačkog pučanstva 1945-46. g. došao je red na moravske Hrvate.⁴ Posebne komisije ispitivale su u trima navedenim selima stupanj njihove povjerljivosti i odanosti CSR, te je za većinu obitelji i pojedinaca utvrđeno da su nepodobni. Pismenim rješenjima bili su obavještavani, da će o državnom trošku biti preseljeni, što je provedeno 1946-47. i 1948-50. g. Zanimljivo je spomenuti da su se

Moravski Hrvati i njihovi hrvatski gosti na posljednjem kiritofu u Frielištofu 1993.

(S lijeva na desno: J. Lawitschka - Beč, D. Pavličević i S. Krpan - Zagreb i F. Hubený - Poštorna (Břeclav).

I u CSR kao i u poratnoj Jugoslaviji »njemačko« pitanje je rješavano radikalno, preseljenjem, zapravo izgonom. U Jugoslaviji su bile primjenjivane i još drastičnije metode.

Socijaldemokratska, Narodna socijalistička i Narodna stranka izjasnile protiv takve drastične kazne, tj. raseljavanja, dok je Komunistička partija, napose nakon što se 1948. g. dočepala sve vlasti u državi, prisilno raseljavanje moravskih Hrvata odobrala.⁵ Više od 200 hrvatskih obitelji iz triju spominjanih sela je podignuto i nasilno preseljeno u više od 120 sela srednje i gorovite sjeverne Moravske.⁶ Za vrijeme iseljavanja, koje su provodile civilne vlasti, bile su u tim selima, kako se sjeća E. Vašak, i neke jedinice jedne jugoslavenske partizanske brigade.⁷ U nepoznatim selima hrvatske obitelji smještavane su u ispražnjene kuće, vjerojatno njemačkih dotadašnjih žitelja, a u njihove, pak, ušli su češki povratnici iz Bugarske, nešto repatriraca iz Jugoslavije te doseljenici češke i slovačke narodnosti iz zemlje.⁸ Zapisano je da su se u tri sela 1950. g. još našla 252 Hrvata koje iseljavanje nije pogodilo.

Kuća Josefa Schneidera u Frielištofu - ukrašena po starinsku - stjecište svih Hrvata koji dolaze u pohode moravskim Hrvatima. Foto: D. Pavličević 1993.

⁵ Podatak iz pisma E. Vašaka od 6. lipnja 1990. g. S. Krpanu.

Preseljeni su uglavnom u kotar Olomouc, najviše u naselja Uničov, Huzov, Pasek, Šternberk, Vítkov, itd. Vjerojatno su to bili bivši sudionici čehoslovačke brigade »Jan Žižka z Trocnova« koja je formirana u Slavoniji, a nakon rata su neki njeni članovi preselili u CSR. Teško je pretpostaviti da su to bile redovno jedinice tzv. Jugoslavenske narodne armije.

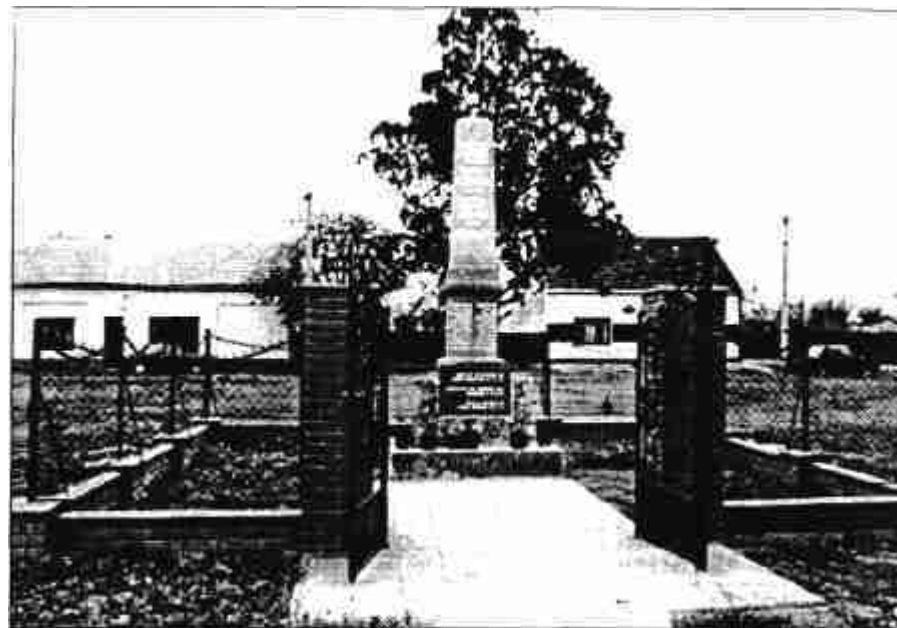
⁸ Misli se na preseljenje iz CSR.

»Je mi žav tih starih Hrvatov«

Rasap moravskih Hrvata što je zamislila i provela okrutna državna sila, učinio je kraj toj našoj narodnoj skupini koja se na svoju nesreću našla na razmeđi dugoljetnog sukobljavanja dvaju etnosa.⁹ Stjecajem okolnosti, ne mogavši se tome oduprijeti, moravski su Hrvati bili uvlačeni u ta trvenja, što ih je stajalo narodnog opstanaka. Moravska Hrvatica Hermina Opluštilova, rod. Slunjski, iz Brna, koja radi na povezivanju i okupljanju raspršenih sunarodnjaka¹⁰ ne samo na prostoru Moravske nego i onih izbjeglih u Austriju, te prekoceanske zemlje, kazuje svoj osobni stav: »Je mi žav tih starih Hrvatov, ča moraju umirat saki sam va drugih selih aj v tujini.«¹¹ Stari mru, mladi, pak, u okruženju dominantnog naroda, nasilno su prestali biti dionicima moravsko-hrvatske kulturne baštine te su osuđeni da prime drugi jezik i narodno ime.«

O. Ružička: Mlada Hrvatica u narodnoj nošnji (kakva se još može vidjeti samo u privatnoj zbirci J. Lawitschke u Beču).

Spomenik poginulim moravskim Hrvatima iz I svjetskog rata u Frielištofu. Hoće li se ikada podići spomenik Hrvatima koji su nasilno istjerani sa svojih ognjišta? Foto: J. Lawitschka 1991).

To je bila ne samo granica njemačkog i češkog etnosa, nego i germanskog i slavenskog svijeta.

¹⁰ Umrla je 6. 10. 1991. u Brnu u 50. godini života. Vidi *Hrvatske novine* od 18. 10. 1991.

Iz pisma pokojne H. Opluštilove.

»Je mi žal tih starih Hrvatov«

Rasap moravskih Hrvata što je zamislila i provela okrutna državna sila, učinio je kraj toj našoj narodnoj skupini koja se na svoju nesreću našla na razmeđi dugoljetnog sukobljavanja dvaju etnosa.⁹ Stjecajem okolnosti, ne mogavši se tome oduprijeti, moravski su Hrvati bili uvlačeni u ta trvenja, što ih je stajalo narodnog opstanaka. Moravska Hrvatica Hermina Opluštilova, rođ. Slunjski, iz Brna, koja radi na povezivanju i okupljanju raspršenih sunarodnjaka¹⁰ ne samo na prostoru Moravske nego i onih izbjeglih u Austriju, te prekoceanske zemlje, kazuje svoj osobni stav: »Je mi žal tih starih Hrvatov, ča moraju umirat saki sam va drugih selih aj v tujini.«¹¹ Stari mru, mladi, pak, u okruženju dominantnog naroda, nasilno su prestali biti dionicima moravsko-hrvatske kulturne baštine te su osuđeni da prime drugi jezik i narodno ime.«

O. Ružička: Mlada Hrvatica u narodnoj nošnji (kakva se još može vidjeti samo u privatnoj zbirci J. Lawitschke u Beču).

Spomenik poginulim moravskim Hrvatima iz I. svjetskog rata u Frielištofu. Hoće li se ikada podići spomenik Hrvatima koji su nasilno istjerani sa svojih ognjišta? Foto: J. Lawitschka 1991).

To je bila ne samo granica njemačkog i češkog etnosa, nego i germanskog i slavenskog svijeta.

¹⁰ Umrula je 6. 10. 1991. u Brnu u 50. godini života. Vidi *Hrvatske novine* od 18. 10. 1991.

Iz pisma pokojne H. Opluštilove.

ZAKLJUČAK

Moravski Hrvati mala su grana hrvatskog naroda čiji potomci žive i danas u Češkoj Republici, ili bolje rečeno, u njenoj povijesnoj pokrajini Moravskoj, ali i u Austriji, Njemačkoj i po cijelom svijetu. Njihovi preci doselili su tijekom 16. stoljeća iz središnje Hrvatske bježeći pred turskom opasnošću u isto vrijeme kada dolaze i Hrvati u Austriju, Mađarsku i Slovačku koje zajedničkim imenom obično zovemo gradišćanskim Hrvatima prema najvećoj i najbolje organiziranoj skupini Hrvata u današnjoj austrijskoj zemlji Gradišću ili Burgenlandu. Prema tome, oni su samo dio velike hrvatske dijasporne ili raseljenja koju obično nazivamo starom, (iz 16. st.) kako bismo je razlikovali od one s kraja 19. i početka 20. st. kad su Hrvati masovno selili u obje Amerike, ili onu noviju nakon II. svjetskog rata 1945. godine, odnosno u drugoj polovici našega stoljeća kada uz političku dolazi do izražaja i gospodarska emigracija u Njemačku, Austriju, SAD, Australiju i drugamo.

Hrvati u Moravskoj po mnogo čemu su specifični. Naime, oni su odselili među prvima (nakon moliških Hrvata u Italiji), u toj seobi otišli su najdalje od matične domovine pa su najsjevernija i najudaljenija hrvatska stara dijaspora. Zbog toga su njihove sveze s matičnom domovinom bile najslabija i najrjeđe. Oni su među Hrvatima, koji su naselili slavenske zemlje, najduže zadržali svoj jezik, običaje, kulturu i svijest o pripadnosti hrvatskom narodu. Naime, dok su Hrvati koji su naselili Kranjsku i Štajersku, tj. današnju Sloveniju, posve nestali i postali Slovenci, a oni u nekadašnjoj Ugarskoj, odnosno današnjoj Slovačkoj se u velikom broju slovakizirali, Hrvati u Moravskoj su sve do sredine 20. stoljeća ostali u nacionalnom pogledu jedinstveni. Doista, sačuvah' su se u samo tri hrvatske sela, a oni u ostalim dijelovima južne Moravske i na Moravskom polju su čehizirani ili ponijemčeni (bohemizirani ili germanizirani). Vjerojatno je uzrok tomu što su moravski Hrvati, iako su živjeli u slavenskoj sredini, od Čeha (Moravaca) bili odvojeni njemačkim jezičnim omotačem, pa su, iako u Moravskoj, živjeli u gotovo istim uvjetima kao i oni u današnjem Gradišću, tj. okruženi njemačkom većinom. Slično je bilo i s tri hrvatska sela u današnjoj Slovačkoj jugoistočno od Bratislave (Čunovo, Hrvatski Jandrof i Rosvar) koje su do 1947.

pripadala Mađarskoj i najmanje su bila asimilirana od svih hrvatskih sela u Slovačkoj.

Moravski Hrvati su se održali četiri stoljeća u toj njemačkoj sredini južne Moravske, iako nisu u posljednja dva stoljeća imali svojih škola, a i služba božja na hrvatskom jeziku bila je samo povremena. Nisu bili pismeni na svom jeziku, nisu imali svoju inteligenciju, a dodiri s matičnom zemljom Hrvatskom bili su vrlo rijetki. Osim crkvenih knjiga, uglavnom iz Gradišća, druge knjige na hrvatskom bile su prave rijetkost. I usprkos svemu, broj Hrvata u Frielištofu, Dobrom Polju i Novoj Preravi održavao se a povremeno i rastao. Hrvati su bili toliko vitalni, složni, radini, plodni, prilagodljivi da su se održali. Naučili su u pravilu njemački i češki, a brojni Česi i Nijemci koji su doselili u hrvatska sela ili se oženili, udali ili prizetili u hrvatske obitelji su se pohrvatili. U tome su glavnu ulogu imale hrvatske žene koje su uglavnom govorile molile, pjevale samo hrvatski. Na taj lagani proces kroatizacije podsjećaju nas danas brojna prezimena moravskih Hrvata koja su njemačkog ili češkog podrijetla.

I još po nečem se moravski Hrvati razlikuju od ostale hrvatske stare dijasporne. Oni su imali dvije seobe. Prvu onu spomenutu iz 16. st. kojoj su uzrokom uglavnom bile turske provale u Hrvatsku i drugu poslije II. svjetskog rata, kada su ih do 1950. raselili češki komunisti koji su tada preuzeli vlast. Zbog otpora čehizaciji i suradnje s Nijemcima između dva svjetska rata i u II. svjetskom ratu, kad su ta tri sela pripadala izravno njemačkom Reichu, Hrvati su rastjerani silom u više od stotinu sela sjeverne Moravske, na ognjišta isto tako protjeranih Nijemaca. Zbog toga možemo reći da su od sve hrvatske stare dijasporne samo moravski Hrvati imali dvije nasilne seobe i da su češke komunističke vlasti uradile ono što austrijske nisu uspjele u četiri stoljeća: uništile su taj mali hrvatski otočić.

I dok se većina iseljenih Hrvata iz južne Moravske nalazi danas u sjevernoj Moravskoj uglavnom oko grada Olomouca, na njihovim ognjištima i u kućama žive danas Česi i Slovaci naseljeni iz bivše Jugoslavije i Bugarske. Da bi ironija sudbine bila veća, u ta tri sela iz kojih su istjerani Hrvati da bi se naselili Česi, sada najviše ima Slovaka koji su doseljeni nakon II. svjetskog rata iz Bugarske ili pomalo iz susjedne Slovačke. Danas, kad više nema Čehoslovačke, nego su to dvije posebne države, u bivšim hrvatskim selima opet sa češkog stajališta žive stranci, doista i oni su Slaveni kao i prognani Hrvati. Uzalud su Hrvati iz Moravske prije izгона, nastojali 1947-48. dobiti pomoć iz matične zemlje, pa su čak i najveće selo Frielištof, koje se danas češki naziva Jevišovka, pokušali nazvati Titovo prema Josipu Brozu Titu - Hrvat u i predsjedniku Jugoslavije, sve im je bilo uzalud.

U bivšim hrvatskim selima na prste se danas mogu nabrojiti Hrvati ili oni koji govore hrvatski. Ipak, nakon demokratskih promjena u Čehoslovačkoj 1989. godine, počinju se Hrvati okupljati i pomalo nakon toliko godina posjećivati svoja bivša prebivališta. Oni su se organizirali, okupili iz čitava svijeta, poglavito iz Beča, Brna, Olomouca, utemeljili svoje udruženje, obnovili svoje hrvatske spomenike, kapelice, pa svake godine u svojim selima, poglavito u Frielištofu, upriličuju hrvatske dane - kiritofe. Uz svetu misu na hrvatskom jeziku održavaju se i kulturni programi, razgovori, otvaraju svečano obnovljeni objekti i raspravlja se o mogućnostima povratka na stara ognjišta, o potrebi dobivanja odštete za oteta imanja i kuće, itd. Tim susretima kao gosti su bili nazočni i gradišćanski Hrvati, pa Hrvati iz susjedne Slovačke kao i predstavnici matične domovine. Opći je zaključak da od povratka moravskih Hrvata na njihova stara ognjišta neće biti ništa jer su se njihovi potomci navikli na nove sredine, poženi i poudali za osobe druge nacionalnosti, u njihovim kućama žive ljudi koji nisu krivi za svoju sudbinu. Zbog toga će se hrvatski susreti održavati samo dotle dok živi ona generacija koja se sjeća kako je u dječjim godinama bila silom proganana.

Uspomenu na moravske Hrvate u ta tri sela čuvat će samo spomenici njihova doseljenja, sudjelovanja u svjetskim ratovima, natpisi u crkvama i brojna hrvatska imena na dobro uređenim mjesnim grobljima. Ostat će prekrasne slike na platnu što ih je izradio bečki slikar, podrijetlom Čeh, Othmar Ružička. Sačuvat će se brojni članci o njihovu jeziku, kulturi, načinu života, povijesti i poneka knjiga ili zbornik radova. I dok još živi pokoji moravski Hrvat, moći će se uživo istraživati njihov jezik i običaji, objaviti još koji znanstveni rad. Zbog toga treba pohvaliti nastojanje moravskih etnologa s Richardom Jeřábekom na čelu koji su, kao da su željeli ispraviti napravdu koja je od čeških komunista nanesena progonom moravskim Hrvatima, objavili 1991. u Brnu knjigu-antologiju *Moravští Charváti*, u nju unijeli mnoge najvažnije radove o povijesti i kulturi toga uništenog dijela hrvatskog naroda. ' *•†

I ova moja knjiga ide tim putem, sa željom da se sabere i spasisono što se još spasiti dade, da se težište stavi na ono što je napisano u matičnoj domovini - Hrvatskoj koja im do sada nije mogla pomoći jer i ona nije bila slobodna i nezavisna. Sada, kada smo ipak uspostavili slobodnu i nezavisnu Republiku Hrvatsku, za spas moravskih Hrvata već je bilo prekasno. Nažalost, i ovaj moj rad ima samo ulogu spomenika, a oni se podižu obično onima kojih više nema, ali govore da su bili, živjeli i ostavili iza sebe tragove svojeg života i samosvojne kulture. Upravo stoga je uz glavni naslov knjige dodano: povijest, život, kultura. A etnologima, jezikoslovcima i drugim stručnjacima ostavljamo da na temelju dosa-

dašnjih saznanja i novih izvornih dokumenata nastave daljnja istraživanje jer to moravski Hrvati zaista zaslužuju.

Hrvati su u 16. st. selili na sjever i zapad ne samo pod turskim pritiskom i nesigurnošću života i blizini ratišta, nego zbog gospodarskih razloga, organizirano, zajedno s plemstvom i svećenstvom, a na poticaj svojih feudalnih gospodara koji su nastojali popuniti kmetovima svoje posjede u Ugarskoj i Austriji. Mnogi od njih imali su feudalna imanja u Hrvatskoj i Slavoniji, ali i u spomenutim zemljama. Dakle, nisu bili samo politički nego i gospodarski i socijalni uzroci tim seobama. Činjenica da su Hrvati selili organizirano i uz plemstvo, poglavito ono srednje i niže, kao i svećenstvo, pogodovala je održavanju tih preseljenika u novoj sredini i sprečavala germanizaciju, mađarizaciju i prelazak na protestantizam.

Na temelju novijih istraživanja moglo se odbaciti općepoznaru tvrdnju da su Hrvati u Moravsku došli 1584. na poziv Kristofora Teufenbacha koji je kao časnik služio u Hrvatskoj ratujući protiv Turaka. Hrvati su ipak došli prije i njihova seoba je počela potkraj 15. st., trajala čitavo 16. st. i dio 17. stoljeća, poglavito seoba iz današnjeg Gradišća. Prvi val seobe bio je 1538., drugi 1570. godine. To su dokazali Čeh A. Turek i Austrijanac J. Breu. Dakle, narodna predaja i svi zapisi o seobi Hrvata 1584., koji su zapisani i na spomeniku u Frielištofu nisu bili točni. Doseljenje je bio duži proces koji je imao svoje spomenute valove.

Teško je dati i odgovor na pitanje: odakle su iz Hrvatske doselili moravski Hrvati? U njihovoj predaji postoji mišljenje da su došli od Slunja na Korani na što podsjeća i često prezime Slunjski. To je vjerojatno točno, ah" je prostor s kojeg su došli bio nešto širi i može se uzeti gornji tijek rijeke Kupe i njezinih pritoka. Dakle, ono područje koje se prostire između Kupe i mora, ono što danas nazivamo Kordunom, Gorskim Kotarom, sjevernom Likom, a vjerojatno i krajevi uz rijeku Unu.

Nekada je između moravskih i drugih Hrvata u dijaspori postojala izravna sveza. Od Mure i Drave sva do Morave i Taje (Thaye) postojao je neprekinut niz hrvatskih sela, posebna tvz. hrvatska cesta, ali su germanizacijom nestajala pojedina sela iz toga lanca. Tijekom 18. i 19. st. ponijemčena su hrvatska naselja na Moravskom polju i čehinizirana daljnja okolica Frielištofa i drugih sela koja su se tako našla uglavnom u jezičnom okruženju moravskih Nijemaca. Slično je bilo i sa selima u današnjoj Slovačkoj na b'jevoj strani rijeke Morave sve do Bratislave koja su djelomice slovakizirana.

Sve do 1918. dok je postojala austrijska carevina, odnosno od 1867. Austro-Ugarska Monarhija, živjeli su Hrvati, i oni u matičnoj domovini, i oni u Gradišću (tj. zapadnoj Ugarskoj i istočnoj Austriji), u Bačkoj, Baranji, Banatu (u da-

našnjoj Rumunjskoj), svi osim moliških Hrvata u Italiji, u jednoj državi. Mogli su održavati sveze i međusobne i s Hrvatskom koja je imala svoju vladu i Sabor. Nisu bili izloženi ni sustavnoj germanizaciji ni mađarizaciji, makar ne nasilno. Međutim, od 1918. Hrvati žive u Austriji, Mađarskoj, Rumunjskoj, Čehoslovačkoj i, naravno, u matičnoj domovini Hrvatskoj, ali je ona u prvoj jugoslavenskoj državi ostala bez svojih prava, političkih i financijskih mogućnosti da zaštiti svoje manjine, da im osigura kulturnu autonomiju i škole na materinjem jeziku.

U Cehoslovačkoj nisu Hrvati dobili svoje škole i bili su kao i okolni Nijemci u Moravskoj podvrgnuti političkom pritisku nove države. Počela je sustavna če-hizacija u školama, crkvama, službenim državnim i lokalnim organima. Sve je to natjeralo Hrvate na zbližavanje s moravskim Nijemcima pa i glasovanje za njihove stranke. Tijekom II. svjetskog rata, dok je Slovačka odvojena kao posebna država, Češka je bila podijeljena na Češko-moravski protektorat pod Nijemcima, a područje južne Moravske je zbog brojne njemačke narodnosti dodijeljeno izravno njemačkom Reichu. Zbog toga su Hrvati morali kao njemački vojnici, uostalom kao i Hrvati iz užeg Gradišća, ratovati i ginuti po svim europskim bojištima. To je još više produbilo proturječnosti između Čeha i Hrvata, pa su moravski Hrvati, koji su živjeli neposredno uz granicu, bili 1947/8. proglašeni nepovjerljivima i otjerani su silom na sjever sve do poljske granice.

U gospodarskom pogledu bili su moravski Hrvati poznati kao odlični vinogradari i još bolji pivničari. Pivnice, koje i danas postoje, ukapali su duboko u pjeskovitu zemlju. U sličnim zemunicama čuvali su krumpir, repu, povrće i drugu hranu. Dok Jevišovka i Dinja (Thaya) nisu bile regulirane, bavili su se ekstenzivnim uzgojem stoke, gusaka, pataka, ribolovom, a nakon poplave bile su im vrlo bujne livade koje oni zovu luke. *Zemlja* je crnica, ali nije jako plodna. Na njivama koje zovu po starohrvatsku »lapti« uzgajali su pretežno ječam, zob, pšenicu, krumpir, a baš su Hrvati bili poznati kao proizvođači leće. Svoje proizvode prodavali su u Rušpuhu (Hrušovany), ali su nakon izgradnje željeznica često posjećivali bečko i brnsko tržište.

Hrvatski jezik naših Moravaca je čakavska ikavica, onakva kakva se govorila u kraju između Kupe i mora u 16. st. Zbog te arhaičnosti jezik moravskih Hrvata je zanimljiv za usporedna istraživanja razvoja hrvatskog jezika. U njemu ima i talijanizama što pokazuje da su nekada živjeli u staroj domovini bliže moru. Prihvatili su u svoj izgovor dosta njemačkih i čeških riječi, a neke su od njih prilagodili hrvatskom izgovoru. Narodnih pjesama nisu sačuvali mnogo, kao ni narodnih igara i plesova. Nešto su prihvatili od susjednih gradišćanskih Hrvata iz Austrije i u novije vrijeme iz matične domovine.

Najveću vrijednost u narodnoj kulturi moravskih Hrvata čini slikovita i lijepa narodna nošnja kakvu su donijeli sobom iz stare domovine. Za muškarce su karakteristični kožusi za zimu i crvene i plave hlače, uz obavezan mali šešir s perom. Za muškarce i žene karakteristične su »mašne« pod vratom koje podsjećaju na kravate. Očito je taj modni element preuzet iz hrvatske narodne nošnje u vojničku odoru i tako kao marama pod vratom, obično crvene boje, ušla u svijet mode kao kravata, tj. marama koju su nosili Hrvati (Croate, Crawate). Za žensku nošnju su karakteristične široke suknje i zasloni, pregače ispred njih, oboje ukrašeno raznim bojama. Uz to su obvezni bili široki rukavi, također izvezeni i ukrašeni (kuolarini) i posebno spletena i ukrašena kosa.

Druga vrijednost su čiste i lijepe kuće, urešene raznim bojama i ukrasima poput cvijeća, koje suvremenici nazivaju »pravim arabeskama«. U Frielištofu postoje i danas, ali samo dvije kuće slično urešene. Uopće, kuće i narodne nošnje bile su glavni ukras Hrvata, ono po čemu su se razlikovali i isticali među okolnim Nijemcima, Slovacima i Moravcima.

Narodni običaji su također sačuvali dio onoga što su donijeli iz stare domovine. Poznate su bile svadbe, proslave kiritofa (crkvenih blagdana), karmine, crkveni običaji, crkvene procesije, proštenja i slično. Svi ti običaji djelovali su na okolne narode, ali su i Hrvati preuzeli dosta toga od drugih, pa je danas teško odvojiti ono što je originalno a što preuzeto.

Zusammenfassung

Die mährischen Kroaten sind nur ein kleiner Zweig des kroatischen Volkes, dessen Nachkommen heute in der tschechischen Republik, oder besser gesagt in deren historischem Gebiet Mähren leben, aber auch in Österreich, in Deutschland und in der ganzen Welt. Die Vorfahren zogen im Lauf des 16. Jhs. aus Zentralkroatien, auf der Flucht vor den Türken, hierher, zur selben Zeit, als die Kroaten auch nach Österreich, Ungarn und in die Slowakei ziehen, und diese Kroaten nennen wir nach der am besten organisierten, heute im Burgenland (Gradišće) lebenden Gruppe von Kroaten-Burgenländer Kroaten (Gradišćanski Hrvati). Also handelt es sich dabei um nur einen Teil der großen kroatischen Diaspora oder Verstreutheit, die wir gewöhnlich als alte-aus dem 16. Jh.-bezeichnen, um sie von jener aus dem 19. und dem Beginn des 20. Jhs. zu unterscheiden, als die Kroaten massenhaft in beide Amerika auswanderten und die neueste nach dem II. Weltkrieg, bezw. in der zweiten Hälfte unseres Jahrhunderts, als- neben der politischen auch die wirtschaftliche Emigration nach Deutschland, Österreich, in die USA, nach Australien und in andere Länder zum Ausdruck kommt.

Die Kroaten in Mähren sind durch vieles spezifisch. Sie zogen nämlich unter den ersten weg (nach den molischen Kroaten, die nach Italien zogen). Auf dieser Wanderung zogen sie am weitesten vom Mutterland weg, so daß sie nun die nördlichste und entfernteste Gruppe innerhalb der alten Diaspora darstellen. Daher waren ihre Verbindungen zum Mutterland auch die seltens und schwächsten. Von allen Kroaten, die in slawische Länder zogen, haben sie ihre Sprache, Bräuche, Kultur und das Zugehörigkeitsbewußtsein zum kroatischen Volk am längsten bewahrt. Während nämlich die Kroaten, die Krain und die Steiermark, also das heutige Slowenien, besiedelten völlig untergingen und zu Slowenen wurden, und jene, die einst nach Ungarn und in die heutige Slowakei zogen in großem Ausmaß slowakisiert wurden, blieben die mährischen Kroaten bis zur Mitte des 20. Jhs. national einig. In der Tat blieben nur drei kroatische Dörfer erhalten, und die Dörfer in den anderen Gebieten Südmährens und im Marchfeld wurden bohemisiert und germanisiert. Wahrscheinlich liegt die Ursa-

ehe dafür darin, daß die mährischen Kroaten, obwohl sie in einer slawischen Mitte lebten, durch eine deutsche Sprachhülle von den mährischen Böhmen getrennt waren, und so lebten sie, obwohl in Mähren, unter nahezu denselben Bedingungen wie die Kroaten im heutigen Burgenland, also umgeben von einer deutschsprachigen Mehrheit. Ähnlich war es auch mit drei kroatischen Dörfern in der heutigen Slowakei, südöstlich von Bratislava (Čunovo, Hrvatski Jandrof und Rošvar), die bis 1947 zu Ungarn gehörten und von allen kroatischen Dörfern in der Slowakei am wenigsten assimiliert waren.

Die mährischen Kroaten konnten sich in der deutschsprachigen Mitte Südmährens durch vier Jahrhunderte halten, obwohl sie in den letzten zwei Jahrhunderten keine eigenen Schulen hatten, und auch der Gottesdienst wurde nur zeitweise in kroatischer Sprache abgehalten. Sie konnten ihre eigene Sprache nicht schreiben, hatten keine eigene Intelligenz, und die Bindungen an das kroatische Mutterland waren selten. Außer Kirchenbüchern, in der Hauptsache im Burgenland, gab es nur sehr selten andere Bücher in kroatischer Sprache. Und trotz allem hat sich die Zahl der Kroaten in Frielištof, in Dobro Polje und Nova Prerava gehalten und war zeitweise im Ansteigen begriffen. Die Kroaten waren so vital, einig, fleißig, fruchtbar und anpassungsfähig, daß sie fähig waren, sich dort zu halten. In der Regel erlernten sie deutsch und tschechisch, und zahlreiche Tschechen oder Deutsche, die in kroatische Dörfer zogen oder in diese einheirateten, wurden kroatisiert. Dabei hatten die kroatischen Frauen, die meist nur kroatisch sprachen, beteten und sangen, eine führende Rolle. An diesen langsamen Kroatisierungsprozeß erinnern uns heute zahlreiche Familiennamen mährischer Kroaten, die deutschen oder tschechischen Ursprungs sind.

Durch noch etwas unterscheiden sich die mährischen Kroaten von der übrigen alten kroatischen Diaspora. Sie hatten zwei Wanderungen. Die erste war die schon erwähnte im 16. Jh., deren Ursache die Türkeneinfälle in Kroatien waren und die zweite nach dem II. Weltkrieg, als sie bis 1950 von den tschechischen Kommunisten, die damals die Macht übernahmen, zersiedelt wurden. Wegen des Widerstandes gegen die Tschechisierung, wegen der Zusammenarbeit mit den Deutschen in der Zwischenkriegszeit und während des II. Weltkrieges, als drei Dörfer unmittelbar zum Deutschen Reich gehörten, wurden die Kroaten mit Gewalt in etwa hundert Dörfer Nordmährens, in die Heime der ebenso vertriebenen Deutschen ausgesiedelt. Daher können wir sagen, daß von der ganzen alten kroatischen Diaspora nur die mährischen Kroaten zwei gewaltsame Wanderungen hatten, und daß die tschechischen kommunistischen Machthaber das taten, was den österreichischen in vier Jahrhunderten nicht gelungen war: diese kleine kroatische Insel wurde durch sie vernichtet.

Während sich die Mehrheit der ausgesiedelten Kroaten aus Südmähren heute in Nordmähren, in der Hauptsache in der Umgebung von Olmütz befindet, leben in ihren Heimen heute meist Tschechen und Slowaken aus dem ehemaligen Jugoslawien und Bulgarien. Damit die Ironie noch größer wird, leben in diesen drei Dörfern, aus denen die Kroaten vertrieben wurden, um Tschechen anzusiedeln, heute zumeist Slowaken, die nach dem II. Weltkrieg aus Bulgarien, aber auch aus der Slowakei hierher gekommen waren. Heute, da es keine Tschechoslowakei mehr gibt, da dies nun zwei verschiedene Staaten sind, leben in diesen einst kroatischen Dörfern-vom tschechischen Standpunkt aus betrachtet-Fremde, die aber, wie die vertriebenen Kroaten, Slawen sind. Vergeblich waren die Kroaten vor ihrer Vertreibung 1947-48 bemüht, Hufe aus dem Mutterland zu bekommen, und so versuchten sie, ihr größtes Dorf-Frielištof, das heute tschechisch Jevisovka heißt, nach Josip Brož Tito Titovo umzubenennen, also nach dem Kroaten und Präsidenten Jugoslawiens, es war alles vergeblich.

In den einst kroatischen Dörfern können die Kroaten und die kroatisch sprechenden an den Fingern abgezählt werden. Dennoch beginnen sich die Kroaten nach den demokratischen Veränderungen in der Tschechoslowakei 1989 zu sammeln, und nach langer Zeit besuchen sie ihre einstigen Wohnorte. Sie organisierten sich, kamen aus aller Welt, insbesondere aus Wien, Brunn, Olmütz und schufen ihre Gesellschaft, erneuerten ihre kroatischen Denkmäler, Kapellen und halten alljährlich in ihren Dörfern-vornehmlich in Frielištof - kroatische Tage - Kiritofe - ab. Neben der Messe in kroatischer Sprache gibt es auch Kulturprogramme, Gespräche und es werden restaurierte Objekte feierlich eröffnet. Die Möglichkeit der Rückkehr in die einstigen Wohnorte wird erörtert, man spricht über die Notwendigkeit einer Entschädigung für enteigneten Besitz usw. Bei diesen Treffen waren auch die Burgenländer Kroaten als Gäste anwesend, außerdem die Kroaten aus der benachbarten Slowakei und Vertreter aus der Heimat Kroatien. Der allgemeine schluß war, daß es nicht zu einer Rückkehr der Kroaten in ihre alten Wohnorte kommen würde, denn die Nachkommen haben sich schon an die neue Mitte gewöhnt, sind dort verheiratet, haben Partner anderer Nationalität, und außerdem leben in ihrer Häusern nun Menschen, die keine Schuld an ihrem Schicksal haben. Daher werden die Kroaten-Treffen nur so lange abgehalten, als jene Generation lebt, die noch jene Tage in Erinnerung hat, als sie in Kinderjahren gewaltsam vertrieben wurde.

Das Andenken an die mährischen Kroaten wird in den drei Dörfern nur auf den Urkunden ihrer Ansiedlung, ihrer Teilnahme an den Weltkriegen, in Aufschriften in Kirchen, in zahlreichen kroatischen Familiennamen und auf den gut erhaltenen Friedhöfen bewahrt bleiben. Es werden die herrlichen Bilder

erhalten bleiben, die der Wiener Maler, tschechischer Abstammung, Othmar Ružička, gemalt hat. Es werden zahlreiche Artikel und Abhandlungen über ihre Sprache, Kultur, Lebensweise und Geschichte, sowie so manches Buch oder Sammelband von Arbeiten über sie erhalten bleiben. Und solange noch mährische Kroaten leben, wird man deren Sprache und Bräuche am lebenden Objekt erforschen können, wird man noch manche wissenschaftliche Arbeit veröffentlichen. Daher muß man sich lobend über das Bestreben des mährischen Ethnologen Richard Jeřábek äußern, der das Unrecht, das die tschechischen Kommunisten mit der Vertreibung den mährischen Kroaten angetan haben, gewissermaßen wieder gut machen will und 1991 in Brunn die Antologie Moravští Charváti veröffentlichte und in sie viele der wichtigsten Arbeiten über die Geschichte und Kultur dieses nun vernichteten Teils des kroatischen Volkes aufnahm.

Auch mein Buch geht diesen Weg, und es ist das Bestreben, das zu sammeln und zu retten, was noch zu retten ist, daß der Schwerpunkt auf das gelegt wird, was in der kroatischen Heimat veröffentlicht wurde, und dieses Kroatien konnte bisher nur wenig helfen, da es selbst weder frei noch unabhängig war. Jetzt, da wir eine freie und unabhängige Republik Kroatien haben, ist es für die Rettung der mährischen Kroaten schon zu spät. Leider hat auch diese, meine Arbeit nur die Rolle einer Urkunde, und die gibt es meist nur von jenen, die es selbst nicht mehr gibt, von denen es aber heißt, das es sie gegeben hat, daß sie gelebt haben und Spuren ihres Lebens und ihrer eigenen Kultur hinterließen. Gerade deshalb wurde dem Haupttitel des Buches noch beigefügt: Geschichte, Leben, Kultur. Und den Ethnologen, Sprachwissenschaftlern und anderen Fachleuten sei es überlassen, auf Grund bisheriger Erkenntnisse und neuerer Quellen weitere Untersuchungen vorzunehmen, denn die mährischen Kroaten haben dies tatsächlich verdient.

Die Kroaten zogen im 16. Jh. nicht nur wegen der Türkengefahr und der unsicheren Bedingungen in Frontnähe organisiert nach Norden und Westen, sondern auch aus wirtschaftlichen Gründen, und dabei nahmen sie ihren Adel und die Geistlichkeit mit, wobei diese Abwanderung auch auf Anregung der Feudalherren, stattfand die bestrebn waren, ihre Güter in Ungarn und Österreich mit Leibeigenen aufzufüllen. Viele von ihnen hatten Feudalgüter in Kroatien und Slawonien, aber auch in den erwähnten Ländern. Es gab also für die Abwanderung nicht nur politische, sondern auch soziale und wirtschaftliche Ursachen. Die Tatsache, daß die Kroaten organisiert mit ihrem Adel abwanderten, und zwar vorwiegend dem mittleren und niederen, sowie mit ihrer Geistlichkeit, trug dazu bei, daß sie sich in der neuen Mitte erhalten konnten und verhinderte eine Germanisierung, Magyarisierung und die Konversion zum Protestantismus.

Auf Grund neuer Untersuchungen kann die allgemein bekannte Behauptung verworfen werden, laut der die Kroaten 1584 auf Einladung des Christophor Teufenbach nach Mähren gekommen waren, der als Offizier in Kroatien gegen die Türken gekämpft hatte. Die Kroaten waren früher dorthin gezogen. Ihre Wanderung hatte Ende des 15. Jhs. eingesetzt, dauerte das ganze 16. Jh. und erfaßte einen Teil des 17. Jhs., insbesondere die Wanderung aus dem heutigen Burgenland. Die erste Abwanderungswelle war 1538 und die zweite im Jahr 1570. Dies wiesen der Tscheche A. Turek und der Österreicher J. Breu nach. Es sind also die Überlieferungen und Niederschriften, die die Wanderung der Kroaten in das Jahr 1584 festlegen, die auch in den Urkunden von Friestof zu finden sind, nicht genau. Dieser Zuzug war ein längerer Prozeß, der in den erwähnten Wellen abließ.

Es ist schwer, eine Antwort auf die Frage zu geben: aus welchem Teil Kroatiens kamen die mährischen Kroaten? In ihrer Überlieferung hält sich die Meinung, daß sie aus Slunj an der Korana kommen, woran der häufige Nachname Slunjski erinnert. Dies ist wahrscheinlich richtig, aber der Raum, aus dem sie kamen, war wahrscheinlich größer und kann als Oberlauf des Flusses Kupa und deren Zuflüssen genommen werden, also jener Raum, der sich zwischen Kupa und Meer erstreckt, der Raum also, den wir Kordun, Gorski Kotar, nördliche Lika nennen, und wahrscheinlich kann hier auch der Raum an der Una umrissen werden.

Einst gab zwischen den mährischen und den anderen in der Diaspora lebenden Kroaten direkte Verbindungen. Von Mur und Dräu bis zur March und der Thaya gab es eine ununterbrochene Kette kroatischer Dörfer, die besondere, sogenannte kroatische Straße, aber durch Germanisierung verschwanden einzelne Dörfer dieser Siedlungskette. Im Laufe des 18. und 19. Jhs. wurden die kroatischen Dörfer im Marchfeld eingedeutscht oder tschechisiert (bohemisiert), und zwar die weitere Umgebung von Friestof und anderen Dörfern, die sich so in der Hauptsache innerhalb der deutschsprachigen Umwelt der mährischen Deutschen befanden. Ähnlich erging es auch den Dörfern in der heutigen Slowakei am linken Marchufer bis hin nach Bratislava, die zum Teil slowakisiert wurden.

Bis 1918, solange das Kaiserreich Österreich bestand, bzw. ab 1867 die Österreich-Ungarische Monarchie, lebten die Kroaten, und zwar die im kroatischen Mutterland, jene im Burgenland (also in Westungarn und Ostösterreich), in der Batschka und in Baranja, im Banat (dem heutigen Rumänien), alle, außer den molischen Kroaten in Italien in einem Staat. Sie konnten untereinander Verbindungen aufrecht erhalten und bundungen zu Kroatien haben, wo es

eine Regierung und einen Landtag (das Parlament) gab. Sie waren auch einer systematischen Germanisierung und Magyarisierung nicht ausgesetzt, wenigstens keiner gewaltsamen. Aber seit 1918 leben die Kroaten in Österreich, in Ungarn, Rumänien, in der Tschechoslowakei und im kroatischen Mutterland, das aber im ersten jugoslawischen Staat nicht seine Rechte hatte, nicht über die politischen und finanziellen Möglichkeiten verfügte, seine Minderheiten zu schützen, eine Kulturautonomie zu gewährleisten und muttersprachliche Schulen zu gründen.

In der Tschechoslowakei bekamen die Kroaten nicht ihre eigenen Schulen, und sie waren wie die umliegenden Deutschen in Mähren dem politischen Druck des neuen Staates ausgesetzt. Es setzte eine systematische Tschechisierung (Bohemisierung) in Schulen, Kirchen, staatlichen und örtlichen offiziellen Stellen ein. Dies alles führte zu einer Annäherung zwischen mährischen Deutschen und Kroaten und auch dazu, daß die Kroaten für deren Partei stimmten. Im Laufe des II. Weltkriegs war die Tscheche! in das tschechisch-mährische Protektorat unter Deutschland aufgeteilt und das Gebiet Südmährens wurde wegen seiner großen deutschen Volksgruppe direkt dem Deutschen Reich zugesprochen, die Slowakei war ein eigener Staat. Daher mußten die Kroaten als deutsche Soldaten, wie übrigens auch die Kroaten des engeren Burgenlandes auf allen europäischen Kriegsschauplätzen kämpfen und sterben. Dies vertiefte den Widerspruch zwischen Tschechen und Kroaten nur noch mehr, und so wurden die unmittelbar im Grenzgebiet lebenden mährischen Kroaten 1947/48 für unzuverlässig erklärt und gewaltsam nach Norden, an die polnische Grenze vertrieben. Ein Teil der Kroaten ging heimlich über die Grenze Österreichs und lebt heute im Marchfeld, in Wien und Umgebung.

Wirtschaftlich betrachtet waren die mährischen Kroaten als ausgezeichnete Weinbauern und noch bessere Kellermeister bekannt. Die Keller, die heute noch vorhanden sind, wurden tief in die sandige Erde gegraben. In ähnlichen Erdhöhlen wurden Kartoffel, Rüben, Gemüse und andere Nahrung aufbewahrt. Solange die Jevišovka und die Thaya nicht reguliert waren, befaßten sie sich mit extensiver Viehzucht, der Zucht von Gänsen und Enten, mit Fischfang, und nach den Überschwemmungen waren die Wiesen, die sie »Häfen« nennen besonders üppig. Hier gibt es Schwarzerde, die aber nicht sonderlich fruchtbar ist. Auf den Äckern, die sie altkroatisch »lapti« nennen, wurden Gerste, Hafer, Weizen, Kartoffel angebaut, und gerade die Kroaten waren für den Anbau von Linsen bekannt. Ihre Produkte verkauften sie im benachbarten Mikulovo, die Zuckerrüben gingen zur Verarbeitung in die Raffinerie in Rušpuh (Hrušovany), aber nach dem Ausbau der Eisenbahn besuchten sie häufig den Markt in Wien und Brunn.

Die Sprache unserer mährischen Kroaten ist das Tschakawische Ikawisch, so wie es im 16. Jh. zwischen Kupa und Meer gesprochen wurde. Wegen ihrer Alttertümlichkeit ist die Sprache der mährischen Kroaten für vergleichende Untersuchungen zur Entwicklung der kroatischen Sprache geeignet. In ihr gibt es Italianismen, die darauf verweisen, daß sie einst, in der alten Heimat, nahe am Meer gelebt hatten. In ihre Sprache haben sie auch ziemlich viele deutsche und tschechische Wörter aufgenommen, und sie zum Teil den kroatischen Quellen angepaßt. Es sind nicht viele Volkslieder, Volkstänze oder Spiele erhalten geblieben. Manches nahmen sie von den benachbarten Burgenländer Kroaten aus Österreich an, und manches kommt in neuerer Zeit aus dem Mutterland.

Der größte Wert in der Volkskultur der mährischen Kroaten ist die male-riche und schöne Tracht, die sie aus der alten Heimat mitgebracht haben. Für die Männer ist der Lammfellmantel für den Winter mit roten und blauen Hosen und dem kleinen Hut mit Feder charakteristisch. Männer und Frauen tragen charakteristischerweise »Maschen« am Kragen, die Krawatten erinnern. Augenscheinlich wurde dieses modische Element aus der kroatischen Tracht in die Uniform übernommen, und so ging das gewöhnlich rote Halstuch als Krawatte in die Welt der Mode über, also als von den Kroaten getragenes Tuch- und wurde so zur Krawatte. Die Tracht der Frauen zeigt die charakteristischen weiten Röcke und Vortücher mit den Schürzen, die beide bunt verziert waren. Dazu trugen sie immer weite Ärmel, ebenfalls bestickt und verziert (Kuolarini), und das Haar wurde auf eine ganz spezifische Weise geflochten und verziert.

Ein anderer Wert sind die sauberen und schönen Häuser, die wie Blumen bunt verziert sind und von Zeitgenossen als »wahre Arabesken« bezeichnet wurden. In Frielištof bestehen heute nur noch zwei ähnlich verzierte Häuser. Überhaupt waren die Häuser und die Trachten die große Zierde der Kroaten, das, wodurch sie sich von den sie umgebenden Deutschen, Slowaken und Mähren unterschieden und abhoben.

Volksbräuche trugen ebenfalls dazu bei, daß ein Teil dessen, was die Kroaten aus der alten Heimat mitgebracht hatten, erhalten blieb. Bekannt waren die Hochzeiten, die Kiritofe (Kirchtage), die Totenfeiern, die kirchlichen Bräuche, Prozessionen und andere Feste. Alle diese Bräuche zeigten ihre Wirkung auch auf die umliegenden Volksgruppen, und auch die Kroaten übernahmen ziemlich viel von den anderen, so daß heute nur schwer festzustellen ist, was originell ist und was übernommen wurde.

Prevela
Kristina Reiser Dumbović

Stručný obsah

Moravští Chorvati tvoří nevelkou skupinu chorvatského národa, jejichž potomci podnes žijí v České republice, či lépe řečeno, v její historické části - na Moravě, avšak usídlili se i v Rakousku, Německu a po celém světě. Jejich předkové se na toto území dostali během 16. stol. ze středního Chorvatska, na ústupu před tureckým nebezpečím. V téže době Chorváti přesídlují do Rakouska, Maďarska a na Slovensko a označujeme je společným názvem burgenlandští Chorváti, podle největší a nejlépe organizované skupiny Chorvatů, žijících v dnešním Burgenlandu. Tvoří tedy pouze část velké Chorvatské diaspory neboli vysídlené obce, již obvykle nazýváme starou diasporou z 16. stol., jelikož ji rozlišujeme od oné z konce 19. stol. a začátku 20. stol., kdy se Chorváti hromadně vystěhovali do obou Amerik. Taktéž tuto starou diasporu rozlišujeme od vystěhovalců z novějších dob po II. svět. válce, r. 1945 a z druhé poloviny našeho století, kdy kromě politické emigrace zaznamenáváme i značnou hospodářskou emigraci do Německa, Rakouska, USA, Austrálie a jiných zemí.

Chorvaty žijící na Moravě lze v mnohém pokládat za svébytný národ, poněvadž po molišských Chorvatech, kteří se vystěhovali do Itálie, tato moravská skupina opustila domov mezi prvními. Dostali se nejdále od své vlasti a tvoří tak nejsevernější a nejvzdálenější chorvatskou starou diasporu. Z týchž důvodů byly jejich styky se starou vlastí velmi chabé a ojedinelé. A přesto, mezi Chorvaty, kteří se usadili ve slovanských zemích, moravští si nejdéle uchovali svoji řeč, obyčeje, kulturu i vědomí o přináležitosti k chorvatskému národu. Zatímco Chorváti, kteří přesídlili do Kraňska a Štýrska, tj. do dnešního Slovinska zcela zanikli a splynuli se Slovinci a v bývalém Uhersku neboli na dnešním Slovensku se většinou poslovenštili, Chorváti na Moravě si až do poloviny 20. stol. zachovali národnostní jednotu. A opravdu, udrželi se pouze ve třech chorvatských vesnicích, zatímco Chorváti žijící v ostatních částech Moravy a Moravského pole byli počestěni nebo poněmčeni. Příčiny je pravděpodobně nutno hledat ve skutečnosti, že moravští Chorváti i když ve slovanském prostředí, byli odděleni od Čechů

(Moravanů) německým jazykovým pásmem, a přestože žili na Moravě, měli téměř stejné podmínky jako ti, žijící v dnešním Burgenlandu, tj. byli obklopeni německou většinou. Podobný osud měly i tři chorvatské vesnice na dnešním Slovensku, jihovýchodně od Bratislavy (Čunovo, Jarovce a Rusovce). Do r. 1947 patřily vesnice Maďarsku a byly tedy nejméně asimilovány ze všech ostatních chorvatských vesnic na Slovensku.

Přestože po dobu posledních dvou století neměli své školy a též bohoslužby se v chorvatštině konaly jen občasně, moravští Chorvati v tomto německém prostředí odolávali po čtyři století. Ve svém jazyce se nevzdělávali, neměli svých vzdělanců, a styky se starou vlastí byly ojedinělé. Kromě církevních knih z Burgenlandu (Gradišće), ostatní knihy psané v chorvatštině byly vzácností. Přesto počet Chorvatů ve Frelichově (Jeviška, Frielištof, Fröllesdorf) v Dobrém poli (Dobro Polje, Guttenfeld) a v Novém Přerově (Nova Prerava, Neu Prerau) neupadal, naopak občas vzrůstal. Chorvati byli natolik vitální, svorní, pracovití, plodní a přizpůsobiví, že přežili. Vesměs se naučili německy a česky, a mnozí Češi i Němci, kteří se ocitli v chorvatských vesnicích nebo se přizpůsobili do chorvatských rodin se pochorvatštili. V tom sehrály důležitou úlohu chorvatské ženy, jež převážně mluvily chorvatsky a také se chorvatsky modlily a zpívaly. Tento pozvolný proces kroatizace dodnes připomínají četná příjmení moravských Chorvatů, původem německá či česká.

Moravští Chorvati se od ostatní chorvatské diaspory liší také tím, že absolvovali dvojí stěhování. První v 16. stol., o němž již byla zmínka, a druhé, po II. světové válce, kdy je, po převzetí moci, vysídlovali čeští komunisté. Pro odpor, který kladli bohemizaci a pro spolupráci s Němci v období mezi dvěma světovými válkami a během II. svět. války, kdy tyto tři vesnice připadly přímo Německé říši, Chorvati byli násilně rozehnáni do více než stovky vesnic na severní Moravu, do domovů stejným způsobem odsunutých Němců. Proto lze říci, že z veškeré diaspory pouze moravští Chorvati zažili dvě násilná přesídlení a že se českým komunistům zdařilo to, o co se rakouské úřady marně pokoušely čtyři století: zničit tento malý chorvatský ostrůvek.

Zatímco se dnes většina vystěhovaných Chorvatů z jižní Moravy nachází na severní Moravě, hlavně kolem Olomouce, v jejich domovech a domech žijí v současné době Češi a Slováci, přistěhovalci z bývalé Jugoslávie a Bulharska. Avšak ironie osudu pokračuje, jelikož v oněch třech vesnicích, z nichž byli Chorvati

vyhnáni aby uvolnili místo Čechům, dnes žije nejvíce Slováků, kteří se po II. svět. válce přistěhovali z Bulharska, nebo v menším počtu ze sousedního Slovenska. Dnes když Československo již neexistuje a je rozděleno na dva státy, v bývalých chorvatských vesnicích z hlediska Čechů žijí znovu cizinci, a to Slované, stejně jako byli kdysi vyhnáni Chorváti. Ještě před vypovězením, všechny snahy moravských Chorvatů byly marné. Snažili se totiž r. 1947-48 získat podporu ze staré vlasti a dokonce se pokoušeli přejmenovat největší vesnici Frielištof /dnes je český název Jevišovka/ na Titovo, podle Josipa Broza Tita - Chorváta a prezidenta Jugoslávie.

V bývalých chorvatských vesnicích lze dnes na prstech spočítat Chorvaty a ty, kteří umí chorvatsky. Avšak po demokratických změnách v Československu v roce 1989, začínají se Chorváti sjíždět a po tolika letech navštěvovat svá někdejší obydlí. Přijíždějí z celého světa, nejvíce z Vídně, Brna a Olomouce. Zorganizovali se a založili vlastní sdružení, které se věnuje obnově chorvatských kulturních památek a kapliček. Ve svých vesničkách, a obzvláště v Jevišovce, každoročně pořádají chorvatské dny - kiritofy. Kromě mše svaté, jež se koná v chorvatštině, pořádají se i kulturní programy a besedy, zahajuje se provoz obnověných objektů. Jedná se o možnostech návratu do míst původního přebývání a o nutnosti získat odškodnění za odejmuté hospodářství či stavení ap.. Těchto setkání se jako hosté účastnili jednak burgenlandští Chorvati, a jednak Chorváti ze sousedního Slovenska a též představitelé ze staré vlasti. Všeobecně je možno říci, že nejsou žádné předpoklady k návratu moravských Chorvatů na místa z nichž byli odsunuti, jelikož jejich potomci již uvykli novému prostředí, uzavřeli manželství s příslušníky jiných národností a v jejich domech žijí lidé, kteří nenesou vinu za neblahý osud. Proto se také chorvatská setkání budou konat jen dokud bude živa generace těch, kteří chovají v paměti dětství, kdy byli násilím vystěhováni.

Jedinou vzpomínkou na moravské Chorvaty v těchto třech vesnicích budou pouze památky z doby jejich osídlování, z dob, kdy se účastnili světových válek, budou o nich svědčit kostelní nadpisy a četná chorvatská jména na pečlivě upravených místních hřbitovech. Přetrvávají překrásné obrazy na plátnech, vytvořených vídeňským maurem českého původu, Otmarem Růžičkou. Budou zachovány i četné statě o jejich jazyku, kultuře, způsobu života, dějinách, a ovšem i některá kniha či sborník prací. Dokud ještě žijí alespoň nečetní Chorváti, bude možné věnovat se výzkumu jejich řeči a obyčejů, bude uveřejněna i určitá vědecká práce. Z tohoto důvodu je třeba pochválit snahu moravských etnologů, v čele s Ric-

hardem Jeřábkem, kteří jakoby chtěli odčinit křivdu, které se dopustili čeští komunisté, uveřejnili r. 1991 v Brně antologii Moravští Charváti, do níž zařadili mnohé nejdůležitější práce z kulturní i historické oblasti této zaniklé části chorvatského národa.

I tato moje kniha se ubírá tímže směrem, snahou shromáždit a zachránit to co se dochovalo, s těžiskem na písemných pracích ze staré vlasti - z Chorvatska, které svým vystěhovalcům nemohlo poskytnout pomoc, poněvadž samotné ještě nebylo svobodné a nezávislé. Nyní, když jsme docílili svobodné a nezávislé Republiky Chorvatsko, na záchranu moravských Chorvatů je příliš pozdě. Bohužel, i tato moje práce plní spíše úlohu památky a ony se obvykle stavějí pro ty, kteří již nejsou, ale přeci k nám promlouvají, hovoří o tom jak žili, zanechávají po sobě stopy svého bytí i svérázné kultury. Ustupujeme tedy etnologům, jazykozpytcům a ostatním odborníkům, aby na základě dosavadních poznatků a nových, původních dokumentů pokračovali v dalších výzkumech, neboť moravští Chorváti si to jistě zaslouhují.

Chorváti se v 16. stol. stěhovali na sever a západ nejen z důvodu nebezpečí, které jim hrozilo od Turků v blízkosti bojiště, nýbrž je k tomu přiměly i důvody hospodářské. Odcházeli organizovaně, spolu se šlechtou a duchovenstvem, podněcováni svými feudálními pány, již se snažili doplnit řady nevolníků na svých statcích v Uhersku a Rakousku. Mnozí z nich měli feudální půdu v Chorvatsku a Slavonii, ale také v již zmíněných zemích. Znamená to, že příčiny stěhování nebyly pouze politické, nýbrž i hospodářské a sociální. Skutečnost, že Chorváti opouštěli vlast organizovaně a spolu se šlechtou, obzvláště střední a nižší a spolu s duchovenstvem, příznivě ovlivňovala jejich existenci v novém prostředí a chránila je před germanizací, maďarizací a přestupem k protestantismu.

Na základě novějšího výzkumu lze popřít uznávané tvrzení, že Chorváti přišli na Moravu r. 1584, kdy je k sobě povolal Kristofor Teufenbach, jenž byl důstojníkem v Chorvatsku a bojoval proti Turkům. Chorváti se na Moravu dostali dříve. Jejich přesídlení se začalo koncem 15. stol., trvalo po celé 16. stol. a částečně i v 17. stol., což se obzvláště vztahuje k přesídlení 2 dnešního Burgenlandu. Za první vlnu pokládáme onu z r. 1538, a druhá vlna následovala r. 1570. Doložili to Moravan A. Turek a Rakušan J. Breu. To znamená, že lidová ústní podání a veškeré zápisy o přesídlení Chorvatů r. 1584, jak je zapsáno i na památce v Jevišovce nebyly přesné. Stěhování bylo dlouhodobým procesem, v němž rozlišujeme uvedené, jednotlivé vlny.

Je těžké zodpovědět na otázku: z které části Chorvatska se moravští Chorváti přistěhovali? Podle jejich ústního podání prý přišli od Slunje na Koráne, což dosvědčuje i časté příjmení Slunjski. Je to sice přesné, ovšem oblast ze které přišli byla o něco širší, lze uvažovat o horním toku řeky Kupy a jejích přítocích. Mluvíme tedy o kraji, který se rozprostírá mezi Kupou a mořem a dnes jej nazýváme Kordunem, Gorskim Kotarem, severní Likou a nejpravděpodobněji to budou i kraje podél řeky Uny.

Kdysi mezi moravskými Chorvaty a ostatními vystěhovanými Chorvaty existoval přímý styk. Od Múry a Dravý až do Moravy a Dyje /Thaya/ nacházíme řetězec chorvatských vesnic, zvláště vyniká tzv. chorvatská cesta, ale germanizací mizely vesnice z této řady jedna za druhou. Během 18. a 19. stol. byly poněmčeny chorvatské osady na Moravském poli a k poněmčení došlo též v širším okolí Jevišovky i v ostatních vesničkách, které se většinou ocitly v jazykovém obklíčení moravských Němců. K podobnému procesu došlo i ve vesnicích na dnešním území Slovenska, na levém břehu Moravy až k Bratislavě, všechny byty částečně poslovenštiny.

Až do roku 1918, dokud trvalo Rakouské císařství, čili od roku 1867^{za} Rakouska-Uherska, žili všichni Chorváti, kromě molišských, kteří přesídlili do Itálie, v jednom státě. Při tom se myslí jak na Chorvaty ve vlasti a v Burgenlandu (tj. v západním Uhersku a východním Rakousku), tak na Chorvaty v Báče, Baranji a Banátu (v dnešním Rumunsku). Měli možnost udržovat vzájemné styky i styky s Chorvatskem, které mělo svoji vládu i Sabor (sněm), a v důsledku toho nebyli vydáni napospas násilné soustavné germanizaci ani maďarizaci. Avšak od r. 1918 se postavení Chorvatů žijících v Rakousku, Maďarsku, Rumunsku, Československu a ve vlasti mění. Chorvatsko bylo v prvním jugoslávském státě zbaveno svých práv a zároveň finanční i politické možnosti poskytnout menšinám ochranu. Již nemělo možnost zajistit jim kulturní autonomii a skoty, v nichž se vyučuje materský jazyk.

V Československu Chorváti neměli své školy a podobně jako okolní Němci i z Moravy, byli podrobena politickému útlaku nově vytvořeného státu. Začala se provádět soustavná bohemizace jak ve školách a v církvi, tak i v úředních, státních a lokálních orgánech. Tato skutečnost přiměla Chorvaty ke sblížení s moravskými Němci i na volení jejich politických stran. Během II. světové války bylo Slovensko odděleno jako vlastní stát, Čechy rozděleny na Čechy a Morava protektorát

závislý na Německu a území jižní Moravy přímo připojeno k Německému říši. To jsou příčiny proč museli Chorvátí umírat na všech evropských bojištích jako němečtí vojáci, ostatně právě tak jako Chorvati z užší části Burgenlandu. Tím se jen prohloubila propast mezi Čechy a Chorvaty a nakonec byli moravští Chorvátí žijící přímo u hranic r. 1947/48 označeni za nehodné důvěry a násilně odsunuti k severu, až k Polským hranicím. Část Chorvatů se dostala tajně přes hranice do Rakouska a dodnes žijí spolu se svými potomky na Moravském poli, či ve Vídni a v jejím okolí.

Po stránce hospodářské byli moravští Chorvátí *známí* jako výborní vinníci a ještě lepší sklepníci. Sklípky, jež dodnes existují, vykopávali do velkých hloubek v písčité půdě. V podobných sklípcích skladovali brambory, řepu, zeleninu i ostatní potraviny. Dokud ještě Jevišovka a Dyje nebyly regulované, zabývali se i extenzivním chovem dobytka, chovali husy a kachny, též se zabývali rybolovem, a po záplavách využívali bujných luk, kterým říkají luke. Obdělávali sice černozem, ale ne příliš plodnou. Na polích, kterým po starochrvatsku říkají »lapti« převážně pěstovali ječmen, oves, pšenici, brambory a obzvláště byli *známí* jako pěstovatelé čočky. Své výrobky prodávali v sousedním Mikulovu, cukrovku odevzdávali do továrny v Hrušovanech, ale po výstavbě železniční tratě často navštěvovali vídeňský i brněnský trh.

Chorvatský jazyk, kterým mluví naši Chorvátski Moravané je čakavska ika-vice, tatáž, kterou se mluvilo v krajích mezi Kupou a mořem v 16. stol. Právě pro tuto archaičnost je řeč moravských Chorvatů velmi zajímavá k srovnávacímu výzkumu vývoje chorvatského jazyka. Nacházíme v něm italismy, což potvrzuje domněnku, že kdysi, ve staré vlasti žili v blízkosti moře. Přejali do své řeči i mnohá německá i česká slova, a některá z nich přizpůsobili chorvatské výslovnosti. Lidových písní, her a tanců se mnoho nedochovalo. Něco převzali od sousedních burgenlandských Chorvatů z Rakouska, a v novější době i ze staré vlasti.

Největší hodnotou lidové kultury moravských Chorvatů jsou pestré a pěkné lidové kroje, jaké si přivezli ze staré vlasti. Pro muže jsou příznačné kožichy na zimu a červené kalhoty s nevyhnutným malým kloboučkem s pérem. I muži i ženy nosili na krku mašle, jež připomínají kravatu. Zřejmě byl tento oděvní prvek z chorvatského kroje převzat jako doplněk vojenského stejnokroje, a tak se šáteček, obvykle červený, dostal mezi módní doplňky jako kravata, tj. šáteček jaký nosili Chorvátí (Croate, Cawat). Kroje žen se vyznačují širokými sukněmi s fěrtochy, zástěrami, a vše je zdobeno pestrými barvami. K tomu patřili i široké

rukávy, také zdobené výšivkami (kuolarini) a zvláštním, ozdobným způsobem spletené vlasy.

Je nutné zmínit se i o domech Chorvatů, jež předčí čistotou a pečlivou úpravou. Jsou zdobeny pestrými barvami a květinovými ozdobami, které současníci nazývají »opravdovými arabeskami«. V Jevišovce dodnes existují dva domy s podobnou výzdobou. Příbytky a lidové kroje byly chloubou Chorvatů, tím se lišili, tím vynikali nad okolními Němci, Slováky a Moravany.

I v lidových obyčejích se zachovaly pozůstatky toho co si Chorvátí přinesli ze starého domova. Věhlasné bývaly i svatby Chorvatů, oslavy kiritofů (církevní svátky), pohřební hostiny, církevní oslavy, procesí, posvícení ap.. Všechny tyto jejich lidové obyčeje ovlivňovaly národy žijící v okolí, avšak také Chorvátí přejímali mnohé od svých sousedů a dnes je již těžké rozlišovat původní od přejatého.

Prevela
Renata Kuchař

Popis slika, fotografija, ilustracija

1. Moravští Charváti - faksimil naslovne stranice.....	10
2. Devin na Moravi.....	17
3. Ugarski kralj Stjepan (sveti).....	18
4. Požun (Pressburg, Bratislava) središte ugarsko-hrvatske države.....	22
5. Dvorana ugarsko-hrvatskog sabora u Požunu.....	23
6. Nikola Jurišić.....	32
7. Slunjska utvrda u 17. stoljeću.....	43
8. Nošnje moravskih hrvata.....	55
9. Trnava u Ugarskoj (danas Slovačkoj) jedno od kulturnih i vjerskih središta.....	74
10. Drinovac (Diirnhholz, Drnholec) - središte drinovačkog imanja.....	79
11. Hisa zlata Lovre Bogovića - faksimil naslovne stranice.....	84
12. Mladi Hrvati iz Nove Prerave.....	93
13. Nošnje moravskih Hrvata.....	98
14. Moravski Hrvati: Ivan Slunjski.....	99
15. Vjekoslav (Alois) Malec, župnik u Gutfjeldu (Dobrom Polju) u Moravskoj.....	101
16. Moravski Hrvat iz Dobrog Polja u narodnoj nošnji.....	103
17. Obitelj moravskih Hrvata iz Nove Prerave.....	105
18. Othmar Ružička - austrijski akademski slikar češkog podrijetla - autportret	116
19. Razglednica Nove Prerave oko 1920.....	120
20. »Stric« Ribarek predvodi hodočašće Hrvata iz Frielištofa.....	120
21. Gradanska škola u Frielištofu (Jevišovki).....	122
22. Stihovi Franca Vašaka na spomeniku u Frielištofu (Jevišovki).....	124
23. Spomenik na 350. obljetnicu doseljenja Hrvata u Moravsku - Dobro Polje 1934.	126
24. Naslovna stranica Almanacha moravskih Hrvata iz 1934.....	129
25. Osmrtnica Hrvata Miroslava (Friedricha) Knotha.....	136
26. Natpis na spomeniku mrtvim Hrvatima u Novoj Preravi.....	141
27. Željezni križ na grobu obitelji Kuzmić u Novoj Preravi.....	143
28. Spomenik na grobu obitelji Jurtić u Frielištofu (Jevišovki).....	144
29. Posljednji hrvatski kiritof u Novoj Preravi prije progona Hrvata u sjevernu Moravsku 1947.....	148
30. Inž. Hermina-Mina Slunjski, udana Opluštil.....	157
31. Milo Vašak pred rodnom kućom u Frielištofu.....	159
32. Josef Lwitschka (Lavička).....	160
33. Inž. Hermina Slunjski Opluštil otvara Prvi kiritof moravskih Hrvata u Frielištofu 1991.	162

34. Mlada Frielištofka (podrijetlom) pri »svetačnosti 450 ljet Hrvata na Moravi« 1991.....	163
35. Procesija moravskih Hrvata prilikom posvećenja dviju kapelica u Frielištofu 1992.	164
36. Moravski Hrvati u Frielištofu (Jevišovki) 1992. prilikom posvete kapelice.....	164
37. Obnovljeni spomenik doseljenja Hrvata iz 1884. nakon svečanog otkrivanja u Frielištofu 1992.....	165
38. Moravski Hrvati na II. kiritofu u Frielištofu (Jevišovki), 1992.....	166
39. Na III. kiritofu moravskih Hrvata 1993.....	167
40. »Hrvati na južnoj Moravi svećuju kiritof«.....	168
41. Nadgrobní spomenik obitelji Lavička u Frielištofu (Jevišovki).....	170
42. Od Slunja u Hrvatskoj do Slunjskih u Moravskoj. Nadgrobní spomenik obitelji Slunjski u Novoj Preravi.....	171
43. Prvi bilten Udruženja hrvatske manjine u Češkoj 1993.....	177
44. Djevojka iz Gutfjelda u Moravskoj.....	183
45. Magdalena Slunjski, udana Slunjski.....	187
46. Skupina moravskih Hrvata iz Nove Prerave na sletu Republikanske mladeži u Pragu 1937.....	194
47. Nekoć ukrašene hrvatske kuće u Frielištofu.....	202
48. Crkva i župni stan u Dobrom Polju 1991.....	217
49. Spomenik 300. obljetnice doseljenja Hrvata u Moravsku.....	219
50. Podzemne pivnice, podrumi, ukopane u zemlju.....	229
51. Kiritof u Frielištofu između dva svjetska rata.....	234
52. Stariji hrvatski bračni par u svečanim narodnim nošnjama iz Frielištofa.....	239
53. Na ulazu u Dobro Polje.....	244
54. Mladi bračni par moravskih Hrvata u svojim narodnim nošnjama.....	247
55. Spomenik doseljenja iz 1584. poslije obnove 1992.....	249
56. Ženska bijela pregača izvezena crvenom vunicom.....	258
57. Posljednje počivalište A. Maleca na groblju u Dobrom Polju.....	270
58. Dvije udane moravske Hrvatice u svečanoj narodnoj nošnji.....	291
59. M. Slunjski i V. Kuzmić iz Nove Prerave kao nevjesta i mladoženja na »hrvatskoj svadbi« u Frielištofu.....	296
60. Dijelovi ukrasa izvezenih u bojama na pregačama moravskih Hrvatice.....	297
61. Moravkohrvatski književnik Milo Vašak iz Kanade.....	304
62. »Divičica s guskami« (slika O. Ružičke).....	313
63. Razglednica Frielištofa (Jevišovke) u povodu I. kiritofa moravskih Hrvata 1991.	318
64. Crkva sv. Kunigunde u Frielištofu prilikom kiritofa 1993.....	322
65. Mlada Hrvatica bira »pratež« iz stare škrinje (crtež O. Ružičke).....	327
66. Gospođica Schneider s pironskim vrtnjem u frielištofskoj nošnji.....	328
67. Moravski Hrvati i njihovi gosti na posljednjem kiritofu u Frielištofu 1993.....	329
68. Kuća Josefa Schneidera u Frielištofu - ukrašena po starinsku.....	333
69. O. Ružička: Mlada Hrvatica u narodnoj nošnji.....	334
70. Spomenik poginulim moravskim Hrvatima iz I. svjetskog rata u Frielištofu.....	335

PRILOG

1. Frielišlof- glavna ulica »u seli« 1928.
2. O. Ružička: Božić u Frielištofu 1927. ckva sv. Kunigunde
3. O. Ružička: Gušćarica u Frielištofu
4. Freska - palim vojnicima iz I. svjetskog rata
5. O. Ružička: Frielištofski kiritof (crkveni god)
6. O. Ružička: Obitelj moravskih Hrvata pri večeri
7. O. Ružička: »Mi se radi poveselimo«
8. O. Ružička: Stara i mlada moravska Hrvatica iz Frielištofa
9. O. Ružička: Kopačka u polju
10. O. Ružička: Mlada moravska Hrvatica u nošnji 1944.
11. O. Ružička: U pivnici
12. O. Ružička: Mladi Hrvat u svečanoj nošnji Frielištof 1945.
13. O. Ružička: Stari moravski Hrvat iz Frielištofa
14. O. Ružička: Stari Hrvat u vrbaku
15. O. Ružička: Zabava u Frielištofu (kiritof)
16. Kuća Hrvata Josefa Schneidera u Frielištofu
17. Kuća Joze Sičina u Frielištofu
18. Vjenčani par moravskih Hrvata iz 1921.
19. Moravski Hrvati iz Frielištofa u hodočašću
20. Spomenik palim Hrvatima iz Frielištofa iz I. svjetskog rata
21. Na »frielištofskom cimitieri« (groblju)
22. Stefan Laszlo, gradišćanski biskup u miru

Popis zemljovidnih crteža i skica

1. Zemljovid Velike Moravske.....	19
2. Raspad Austro-Ugarske 1918. i postanak Čehoslovačke.....	25
3. Područje s kojeg su Hrvati u 16. st. selili u Moravsku.....	39
4. Seobe Hrvata i Vlaha (Srba) u 16. i 17. st.....	42
5. Hrvatske naseobine u Moravskoj oko 1600. godine.....	46
6. Bivša hrvatska sela na Moravskom polju i u zapadnoj Slovačkoj.....	63
7. Hrvatska naselja u Slovačkoj u kojima su se do danas očuvali Hrvati.....	69
8. Rasprostranjenost hrvatskih naselja u Donjoj Austriji, Moravskoj, Slovačkoj i zapadno Ugarskoj na kraju 16. st.....	89
9. Hrvatska naselja u južnoj Moravskoj i Valticama.....	92
10. Hrvatska naselja u južnoj Moravskoj.....	96
11. Prijedlog koridora 1919. godine.....	112
12. Područje Mikulova naseljeno Nijemcima i Hrvatima.....	137
13. Čehoslovačka poslije 1945.....	140
14. Dvostruka seoba moravskih Hrvata.....	149
15. Kotarevi i mjesta u Moravskoj u koje su raseljeni Hrvati.....	150
16. Južna Moravska i Valtice (Feldsberg).....	175

Kazalo osobnih imena (i prezimena)

Napomena:

Imena Hrvata u Moravskoj pisana su na raznim jezicima, različitim načinom i tijekom više stoljeća. Zbog toga se znatno razlikuju u pismu i izgovoru, pa smo ih pokušali ujednačiti tako da smo kao prvo ime uzeli ono hrvatsko ili starohrvatsko, a zatim njegov njemački, češki, slovački, mađarski ili latinski oblik. Npr. uzet ćemo tri ponajčešća prezimena: *Slunjski*, *Sic* i *Andrešić* i osobna imena: *Ivan*, *Josip* i *Franjo*. Slunjski se pišu kao Slunski i Slunsky, Sic kao Sic, Sičan i Sitsch, a Andrešić kao Anderšić, Andrešić, Andrejšić i Jandresić. Osobna imena imaju uz hrvatski, njemački i češki oblik: Ivan, Ivac, Ive; Johann, Jan; Josip, Joza, Joška, Josef, a Franjo se piše kao Franc, Franz, František, itd.

Adamček Josip, povjesničar, 43.
Adamec Karolina, učiteljica, 321.
Anderšić (Anderšič, Andrešić,
Andrejsić, Jandresić), obitelj, 47, 59,
156, 176, 200, 214, 235, 236, 240, 245,
255.
Anderšić (Andresić) Petar, (Petr),
seljak, 127, 162.
Andrassy Juraj, pravnik, 16.
Arnulf, karantanski vojvoda, kasnije
kralj, 20.

B

Babić, obitelj, 59, 61, 107, 108, 235, 245,
251, 255.
Bachmann Adolf, povjesničar, 15.

Bacani (Batthyány) Franjo, hrvatski ban,
29, 32.
Bali, obitelj, 235.
Barčić, obitelj, 72.
Barlé Janko, povjesničar i etnolog, 11,
274, 278.
Bartolčić (Bartolšić), obitelj, 255.
Bartolšić, Malija, seljak, 66.
Baueri, obitelj, 59.
Bauer Bruno, moravski Hrvat iz
Austrije, 162.
Bauer Johann, općinski načelnik, 134.
Baumhackel F., 65.
Bela IV. (III), ugarsko-hrvatski kralj, 20.
Belošić (Bilošić, Bilešić), obitelj, 68, 70.
Benčić, obitelj, 71, 72.
Benčić Nikola, jezikoslovac, 12.
Benić, plemić, 67.
Benković, obitelj, 47, 59.
Belohačić, obitelj, 73.

Beneš Eduard, češki političar, 16, 26, 114, 131-133, 141, 142.
Benda Franc, župnik, 250.
Bendenić, obitelj, 73.
Berković Mihael, voditelj hrvatskih doseljenika, 72.
Bertić Živko, političar i pisac, 113.
Bišćević, obitelj, 40.
Bišćan, obitelj, 40.
Biricz Eugen, povjesničar, 38-40.
Blašković (Blažković), obitelj, 47, 58, 60, 61, 235, 251, 255, 275.
Blašković Petar, časnik, 132, 135, 138.
Bock, obitelj, 245.
Bogović Lovro (Bogovics Laurenzius), svećenik, vjerski pisac, 84, 199, 200, 207, 226, 257, 264, 271, 287.
Bogunović Dušan, školski inspektor, 127.
Borna, knez Primorske Hrvatske, 18.
Boronić, obitelj, 70.
Bosnić, obitelj, 58, 59, 61, 251.
Brabec Ivan, jezikoslovac, 12, 49, 314.
Brandl Joseph, pravnik, 33, 41, 185.
Brandl Vincenc, arhivist, 212.
Braslav, knez Posavske Hrvatske, 20.
Brdarić, obitelj, 72.
Brekalići, obitelj, 59.
Bretholz Bertold, povjesničar, 15.
Brezina, obitelj, 235.
Brinšić (Brinžić, Brenčić), obitelj, 59, 61, 235, 251, 275.
Brodelić, obitelj, 200.
Breu Josef, povjesničar, 10, 30, 34-36, 47-54, 56, 63, 65, 66, 74, 339, 346, 352.
Broz Josip Tito, političar, 146, 309, 337, 344, 351.
Brustl, obitelj, 235.
Budić, obitelj, 200, 214.
Budinić, obitelj, 245, 255.
Budišić M., plemić, 33.

Bugnić Malija, seoski knez, 72.
Bugulić Vid, (Vid Wolfgang Bugula), župnik, 60, 251.
Buković, obitelj, 235, 275.
Bureš (Buriš), obitelj, 214, 245.
Buška, upravitelj škole, 145.
Butković, obitelj, 71.
Černić, obitelj, 68.
Chamberlain Arthur Neville, britanski političar, 133.
Charvát (Hrvat, Krobot, Krabat, Horvat), obitelj, 53.
Coolidge Archibald Cary, američki političar, 115.
Cosovilh (Kosović), obitelj, 68.
Cvijić Jovan, geograf, 115, 130.
Cvitičić, obitelj, 58.
Cvitković, obitelj, 59.
Czechofsky F., načelnik u Frielištofu, 106.
Czoernig Karl, etnolog, 40.

Čačić, obitelj, 58.
Cehovski, obitelj, 93, 108, 214, 245.
Černi, obitelj, 251.
Černý Jan, povjesničar, 125.
Čerišić, obitelj, 47.
Crnja Zvane, književnik, 12.

D

Daladier Edouard, francuski političar, 133.
Damiansić (Damjančić), obitelj, 236, 245.

Dankovići, obitelj, 60.
Darović, obitelj, 68.
Darović, Pavao, seoski sudac, 68.
Delinić, učitelj, 217.
Derk Denis, novinar, 131.
Despot Miroslava, povjesničar, 180.
Dobijančić, obitelj, 61, 251.
Dobrovit, opat, 300.
Dobrović Ivan, svećenik, publicist, 30, 302.
Dobrovský Josef, jezikoslovac, 180.
Dolišić, obitelj, 68.
Domanić, obitelj, 71.
Domčić (Domšić), obitelj, 59, 69, 255.
Dostal, obitelj, 235.
Dragišići, obitelj, 48.
Dragotinić, obitelj, 251.
Dragšić, obitelj, 59, 251.
Drašković Juraj, hrvatski ban, 71.
Drobelić (Drobilić), obitelj, 59-61, 93, 214, 245, 279.
Drobnic, obitelj, 255.
Drobolić, obitelj, 275.
Drobović, obitelj, 235.
Dubijančić, obitelj, 251.
Dubček Aleksandar, češki političar, 26, 142.
Dučić Petar, Hrvat iz Hovorana, 47.
Dučići (Duchich), obitelj, 59, 61, 251.
Duda, obitelj, 235, 275.
Dudić Andrej, plemić, 71.
Dudik Beda, povjesničar, 15, 190.
Dunković, obitelj, 235.
Dvorak Rudolf, povjesničar, 15.
Eger, obitelj, 235.
Enders J. N., publicist, 180.

Erdödy (Erdedi Bakač), hrvatski velikaši, 32.
Erdödy Petar, hrvatski ban, 38.
Esih Ivan, publicist, 11, 129.

Fabičović (Fabišović), obitelj, 109, 235.
Fabijan, obitelj, 251.
Fabek Ivan (Hanzi, Jan), tajnik Udruženja hrvatske manjine u Češkoj Republici, 163, 166, 171.
Fabetić, obitelj, 61, 251.
Fabijanić, obitelj, 47, 61, 63.
Fabijančić (Fabijanšić), obitelj, 47, 59, 60, 73.
Ferber, obitelj, 235.
Ferdinand I. Habsburški, kralj, 23, 33, 37, 180.
Ferdinand II. Habsburški, kralj, 24.
Fiala, obitelj, 235.
Ficko Jožef, svećenik i crkveni pisac, 84.
Fičar, obitelj, 214.
Filipović, obitelj, 47, 59.
Filkuka Vladimir, diplomat, 125, 127.
Fraletić, obitelj, 61, 251.
Frankopan Vuk Krsto, hrvatski velikaš, general Hrvatske i Primorske krajine, 29.
Franković Franjo, moravski Hrvat iz Hovorana, 47.
Franešići, obitelj, 60.
Franešić Luka, Hrvat iz Valtica, 66.
Franjosić, obitelj, 236.
Fratrići, obitelj, 48.
Fratrić Marija, Hrvatica, majka G. Husáka, 70.
Frič Josef Vaclav, pisac, 216.
Friedrich, knez Falački, 24.

Friedrich II. Sicilski, kralj i kasnije car, 20.
Fuchs (Lisinski) Vatroslav, skladatelj, 245.

Gajda, obitelj, 235.
Gavazzi Milovan, etnolog, 11.
Gavranović Ante, novinar, 16.
Gelešić, obitelj, 47.
Girić, obitelj, 240, 245.
Głosić (Gložić), obitelj, 61, 251.
Godinici (Godenić, Godine, Regeni),
obitelj, 59, 61, 107, 176, 191, 251.
Gončarić, obitelj, 73.
Goldrić N., Hrvat iz Valtica, 66.
Gottwald Klement, čehoslovački
političar, 26, 141.
Orahovina (Arbesstroh), obitelj, 61, 191,
251.
Grandići, obitelj, 59, 61, 200, 214, 245,
255.
Grbavčići, obitelj, 59, 69.
Grebic, obitelj, 71.
Gregov, obitelj, 93, 214, 245, 255.
Grisogono Prvislav, diplomat, 125.
Grbavčić, obitelj, 255.
Grosović, obitelj, 68.
Gundina, obitelj, 54.
Gwzyth Michael, Hrvat iz Bistrice kraj
Bratislave, 68.
Gyurikovics (Duriković) Georgius, 65.

H

Habdelić Juraj, pisac i leksikograf, 74.
Habsburgovci, kraljevska i carska obitelj,
20-24, 110.

Ilabsburg-Lotaringovci, kraljevska i
carska obitelj (od 1740), 180.
Hadrovics László, jezikoslovac, 12.
Hafner I., profesor, 222.
Hajszan Robert, povjesničar, 58.
Haković, obitelj, 71.
Hallavić (Ilallavić, Hallawitsch), obitelj,
47, 61, 200, 235, 240, 245, 255.
Hallavić (Hallawitsch) Johann, kroničar
Frielištofa, 54, 78-80, 95, 103, 108,
109, 123, 134, 136, 147, 155, 156.
Hanke A. J., politolog, 83.
Hanžeković Mato, pisac, publicist, 11.
Haramija, obitelj, 58.
Haramin Malija, i Andrej, Hrvati,
vjerojatno vojnici, 58.
Haramina, obitelj, 58.
Haraminčić, obitelj, 58.
Hartmann Juraj Liechtenstein, plemić,
34, 40, 206.
Hartmann II. Liechtenstein, plemić, 51,
191, 301.
Hasići, obitelj, 48.
Hass, židovska obitelj, 106.
Havalić, obitelj, 214.
Havlíček, obitelj, 214, 245.
Havlovići, obitelj, 59, 235.
Havel Vaclav, češki političar i pisac, 26.
Heimel, obitelj, 245.
Heller S., etnolog, 278.
Henlein Konrad, njemački političar, 132.
Herben Jan, publicist, 10, 34, 41, 44, 62,
102, 203, 251, 263, 271.
Heršić Malija, seoski knez, 71.
Hitra, obitelj, 235.
Hitler Adolf, političar, 25, 133.
Hlebničec, obitelj, 235.
Hnoth, obitelj, 245.
Hobetić (Hobetigh), plemić, 58.

Ilođići, obitelj, 59, 61, 251, 255.
Holderšić, obitelj, 47, 58.
Ilojčvac Većeslav, političar i publicist, 12.
Hons Antun, župnik, 244.
Horačić, obitelj, 73.
Horak R., 128.
Horvat, obitelj, 40, 71-73.
Horvat, prezime, (Krobot, Krabat,
Hrabort, Charvát, Hrvat), 47.
Horvat Franjo (pseud. B. Tukavac),
pravnik, publicist, 155.
Horvat Ignac, župnik, pisac, 128.
Horvat Josip, povjesničar, publicist, 356.
Horvat Slávko, publicist, 64-66.
Horvat-Kaninić, obitelj, 71.
Horvat Krupišić, obitelj, 71.
Horvatek, obitelj, 240.
Horvatić, obitelj, 40.
Hradská Marija, pisac, 127, 129.
Hranilović Vladimir, novinar, 11.
Hrvat, obitelj, 40.
Hrovatinović, obitelj, 40.
Hrvat (Krobot, Krabat, Horvat,
Charvát), obitelj, 53.
Hrvat Juraj, žitelj Hrušovana, 45.
Hrvatinić, obitelj, 40.
Hubeni (Hubeny), obitelj, 59, 61, 107-
-109, 119, 156, 214, 235, 245, 251, 259.
Hubeny Franjo (Franc, František), dje-
latnik Udruženja hrvatske manjine u
Češkoj Republici, 8, 59, 143, 332.
Hubeny Stanislav, župnik, 271.
Hubeny (Huběnka) Štefka, moravska
Hrvatice iz Beča, 162.
Hulek, obitelj, 214, 235, 245.
Huleni, obitelj, 156.
Hummer, obitelj, 245.
Hus Jan, crkveni reformator, 21.
Husak Gustav, čehoslovački političar,
26, 70, 142.

Hust, obitelj, 235.
Huščava Alexander, povjesničar, 68, 70,
71.

I

Iblić Mikula, Hrvat iz Hovorana, 47.
Iliček (Iličić), obitelj, 61, 251.
Ilić, obitelj, 70.
Illésházy Stefan, plemić, 72.
Ivančan Ivan, etnomuzikolog, 327.
Ivančić (Ivanšić, Ivansić, Ivančit), obitelj,
61, 176, 235, 236, 240.
Ivančić Adam Malija, župnik, 60, 251.
Ivančik, obitelj, 156, 200, 214, 300.
Ivčići, obitelj, 59.
Ivičić, obitelj, 47, 59.
Ivanovic (Ivanovicz) Mattias aus
Krabaten, plemić, 71.
Ivanšić (vidi Ivančić)

Jagelović, kraljevska obitelj, 23.
Jagina, obitelj, 54.
Jajczaj, obitelj, 73.
Jakobović, obitelj, 68.
Jaković, obitelj, 47.
Jakšić (Jaksić), obitelj, 70, 73, 236.
Jakušić, obitelj, 71.
Jančić, obitelj, 58.
Jančikubić Gregor (Grgo), Hrvat iz
Hovorana, 47.
Jandrišević Petar, župnik, pisac, 48, 77,
119, 121, 128, 301.
Janiković, obitelj, 47.
Janković, obitelj, 48, 59, 245, 255.

Janšić Marko, Hrvat iz Valtica, 66.
 Jašić, obitelj, 47.
 Jarnić, obitelj, 73.
 Javurek, obitelj, 235.
 Jelačić Josip, hrvatski ban, 79.
 Jelenčić Matej, Hrvat iz Hovorana, 47.
 Jelešić, obitelj, 58, 59.
 Jelušić, obitelj, 61, 251.
 Jeřábek Richard, etnolog, 5, 9, 10, 41, 102, 331, 338, 345.
 Ježić Jan, Hrvat iz Hovorana, 47.
 Jilešić, obitelj, 58.
 Jireček Konstantin, slavist, povjesničar, 5.
 Jiříček, obitelj, 214.
 Josip II. Habsburg-Lothringen, kralj i car, 24, 56, 77.
 Jurdić (Jurčić, Jurditsch), obitelj, 59, 60, 61, 93, 107-109, 144, 156, 214, 235, 245, 251, 274.
 Jurdić Andrija, Hrvat iz Frielištofa, 60.
 Jurdić Ivan (Jurditsch Johann), Hrvat iz Frielištofa, 135.
 Jurdić, Hrvat iz Frielištofa, 223.
 Jurditsch (Jurdić) Anton, načelnik u Frielištofu, 108.
 Jurditka (Jurdička) Minka (Ostlinka), moravska Hrvatica, prognanica u Brnu, 158.
 Jurčić Šani, Hrvat iz Frielištofa, 310.
 Juriček, obitelj, 235.
 Jurišić Nikola, krajiški kapetan, branitelj Kisege, 32, 58.

K

Kačić Miošić Andrija, pisac, 84.
 Karadorđević Aleksandar I, kralj, 126.
 Karásek Josef, 9, 41, 90.

Karlo IV. Luksemburški, češki kralj, 21.
 Karlo Veliki, franački kralj i car, 18.
 Karlovic, obitelj, 61, 251.
 Katanie, obitelj, 73.
 Keglević, obitelj, 58.
 Keglević Petar, jajački i hrvatski ban, 38.
 Kirchner, obitelj, 235.
 Kitzel obitelj, 235.
 Klaić Nada, povjesničar, 43.
 Klaić Vjekoslav, povjesničar, 34, 41, 44, 90, 199, 265, 271.
 Klima, obitelj, 235.
 Klapka, obitelj, 235.
 Klvafla (Klvanja) Jan, profesor, 10, 259, 263, 268.
 Knod (Knoth), obitelj, 214.
 Knoth Miroslav (Friedrich), dočasnik, 136.
 Kochovi (Kuharici), obitelj, 59, 93, 108.
 Kohn, židovska obitelj, 106.
 Kolar (Wagner), obitelj, 54.
 Kolarići, obitelj, 60.
 Kolbinger, obitelj, 235.
 Kolbinger Johann, pohrvaćeni Nijemac, 148.
 Kolenić Ernest, plemić, 71.
 Kolibaš Franjo, inženjer, član Jug.-čehoslov. lige, 129.
 Kolić (Kulić), obitelj, 115.
 Kolinović, obitelj, 72.
 Kolinović Gabrijel, povjesničar, 72.
 Kolisek Vjekoslav, profesor, 285.
 Kořlar Jan, slavist, 192.
 Kokotić, obitelj, 47, 59.
 Komenský Jan, Amos, pedagog i filozof, 282.
 Kondić (Kondycz), obitelj, 68.
 Konzul Istranin Stjepan, crkveni reformator, pisac, 40.
 Kopenić, obitelj, 61, 251.

Kopljaković Matěj, Urvat iz Hovorana, 47.
 Kopsa, obitelj, 235.
 Korčak Jaromír, geograf, 15.
 Korić, obitelj, 58.
 Korporić S., student, 113.
 Kosmeter, obitelj, 235.
 Kosović, obitelj, 68.
 Kotouček Franjo, župnik, 217, 231, 235.
 Kovač (Schmidt), obitelj, 54.
 Kozić, obitelj, 73.
 Kozlovic, obitelj, 251.
 Kozulić (Kořulić), obitelj, 59, 68.
 Krabat (Hrvat, Horvat, Charvát), obitelj, 53.
 Krajčović Milan, povjesničar, 73.
 Kraljić, obitelj, 73.
 Kraljinović, obitelj, 72.
 Kramarići, obitelj, 48.
 Kraus Martin, seljak, 45.
 Krawat, obitelj, 71.
 Krenšić, obitelj, 47.
 Krepela, obitelj, 245.
 Krištofić Jura, Hrvat iz okolice Lamača, 71.
 Krizman Bogdan, povjesničar, 113, 114.
 Križance, obitelj, 47.
 Križanić Ive, Hrvat iz Nove Prerave, 162.
 Križanići (Križaniti), obitelj, 58, 59, 61, 93, 107, 109, 156, 200, 214, 235, 240, 245, 251, 300.
 Križanić Juraj, svećenik, učenjak, 58.
 Krobot (Hrvat, Horvat, Charvát), 53.
 Krobot Gašpar, Hrvat iz Valtica, 66.
 Kronewith (Kronević?), obitelj, 71.
 Kroupa Franjo, župnik, 256, 257.
 Krpan Stjepan, profesor, publicist, 8, 9, 69, 72, 74, 100, 110, 131, 141, 143, 145, 146, 152, 153, 161, 162, 166.
 Krupić, obitelj, 61, 251.

Krušić Jan, doseljenik iz Lepoglave, 71.
 Krznarici, obitelj, 58.
 Krznarić Jakob, župnik, doseljenik iz senjske biskupije, 58.
 Kučerová Květoslava (Kveta), povjesničar, 8, 11, 31, 51, 63, 65, 66-68, 70, 169, 176, 314, 315, 321, 329, 331-333.
 Kučera Matúš, povjesničar, 15.
 Kukuljević Sakcinski Ivan, povjesničar, književnik, 33, 34, 41, 190, 268.
 Kulasie (Kulacie, Kulešić, Kulleshitz), obitelj, 58, 59, 61, 93, 108, 176, 235, 251.
 Kulašić Ive, načelnik, 329.
 Kunicki (Kuničky), obitelj, 108, 109, 176, 235.
 Kunić, obitelj, 71.
 Kunovic, obitelj, 251.
 Kurelac Fran, slavist, književnik, 11, 221.
 Kust, obitelj, 235.
 Kuten Gjuro, profesor, 11, 34, 62, 222, 225, 227, 253, 266, 268, 274.
 Kuzmić (Kuzmit), obitelj, 48, 59-61, 93, 107, 143, 156, 200, 214, 235, 240, 251, 255, 300.
 Ladić, obitelj, 59.
 Ladić Gašpar, Hrvat iz Hovorana, 47.
 Ladić Jan (Ivan), Hrvat iz Hovorana, 47.
 Laniček, obitelj, 235.
 Lapajne Ivo, novinar, 11, 138.
 Lapić, obitelj, 47.
 Lalović, obitelj, 59.
 Lančarović, obitelj, 72.
 Laslovići, obitelj, 60.
 Laterović (Loterović) Jan (Ivan), svećenik, 36, 274, 275.

László Stefan, biskup u mirovini, 166, 168, 169.
Lavička (Lawitschka), obitelj, 61, 108, 170, 176, 235.
Lawitschka (Lavička), Josef, djelatnik Udruženja moravskih Hrvata, 5, 8, 101, 109, 116, 119, 122, 124, 144, 146, 159, 160, 162, 166, 170, 187, 217, 234, 259, 270, 304, 321, 327, 332, 334, 335.
Lavička (Lawitschka) Magda, prognanica iz Frielištofa, 145.
Lerch (Lerh) obitelj, prije se preživljali Skřivanek, 235, 245.
Liebić, obitelj, 70.
Libić Mateša, ovčar, 58.
Lichenstein, velikaška obitelj, 35, 44, 79, 191.
Linković, obitelj, 21, 61.
Lipp Ivan, pisar, 301.
Lipečić, obitelj, 73.
Livadić (Wiesner) Ferdo, skladatelj, 245.
Lobučajić, obitelj, 70.
Lorković Mladen, povjesničar, političar, publicist, 12.
Lorković Ivan, političar, 113.
Lovnina, obitelj, 54.
Lubetić Luka, svećenik, 69.
Ludovik II. Jagelović, ugarsko-hrvatski kralj, 21.
Lukačević, obitelj, 73.
Luković, obitelj, 40.
Luksemburgovci, kraljevska obitelj, 21.
Luparić, obitelj, 255.
Luther Martin, crkveni reformator, 23.

LJ

Ljubić, obitelj, 70.
Ljudevit (Posavski), hrvatski knez, 18.

M

Mačko, obitelj, 54.
Maasz Jive (Ivo), glazbenik, 163.
Mai, obitelj, 245.
Maier, obitelj, 235.
Mais Adolf, etnolog, 62.
Makanec Alfred, povjesničar, 11.
Maksimilijan II. Habsburgovac, kralj, 180.
Malec Alois (Vjekoslav), 10, 41, 44, 100-102, 158, 173, 255, 265, 268-270, 272, 273, 276, 278, 299.
Malinković, obitelj, 255.
Malinar, obitelj, 93.
Markošić Jan, Hrvat iz Hovorana, 47.
Markovići, obitelj, 48.
Marković Mikula, starješina obitelji, 47.
Marija Terezija Habsburg-Lothringen, carica i kraljica, 24, 74, 78, 79, 180.
Marak Stanislav, prosvjetni djelatnik, 128.
Marik Zvonimir Vjenceslav, prevoditelj, 34, 203.
Martinković (Martinkovit), obitelj, 30, 60.
Marulić Marko, književnik, 7.
Masaryk Tomáš Garrigue, političar, 24, 25, 110-111, 113, 126, 130, 132, 297, 298.
Matković, obitelj, 59, 251, 255.
Marušek, obitelj, 214.
Maurović, obitelj, 47, 58.
Mekšić, obitelj, 73.
Melzer Miloš, etnolog, 11.
Meršić Miloradić Mate, župnik, pisac, 115, 185, 316.
Melodije, slavenski apostol, 19.
Mihanović Antun, pjesnik hrvatske himne, 127.
Milčetić Ivan, slavist, 9, 34, 40, 41, 44, 60, 61, 86, 88, 99-102, 173, 248, 249, 263, 266-268, 270, 272, 273.

Mikuli, obitelj, 247.
Mikulić, obitelj, 93, 200, 214, 235, 240.
Milašić, obitelj, 69.
Miličić, obitelj, 70.
Millardct Picre-Marie-Alexis, botaničar, 255.
Mišić, obitelj, 73.
Miškatović Josip, političar, novinar, 248.
Mitrović, obitelj, 69.
Moačanin Fedor, povjesničar, 43.
Mojmir, moravski knez, 18, 20.
Mokruš, obitelj, 93, 240, 245.
Mokruš Filip, lokalni političar, 127.
Mramorić Blaž, župnik, 58.
Muhović Juraj, starješina obitelji (zadruge), 47.
Müllner (Mlinar, Malinar), obitelj, 245, 255.

N

Nadádsy, velikaška obitelj, 32.
Nadić, obitelj, 47.
Naške Josip, kapelan, 61, 251.
Navogić Matej, Hrvat iz Hovorana, 47.
Nebila, obitelj, 245.
Nečas František, Čeh iz Frielištofa, 127, 146.
Nemec, obitelj, 61.
Netrúfal, obitelj, 214, 235.
Netrúfal Jakov, crkveni pjevač (jačkar), 225, 227, 230, 232.
Nević, obitelj, 73.
Neweklowsky Gerhard, slavist, 12.
Nitrović, obitelj, 73.
Nohač Jan, etnolog, 122, 127, 301.
Novak, obitelj, 61, 251.
Novotný Antonin, čehoslovački političar, 142.

Nycmcch (Nemec), obitelj, 251.

O

Ogulinac, obitelj, 40.
Oheral, obitelj, 205.
Olehla, obitelj, 245.
Opluštilova (Opluščilova), Slunjski (Slunsky) Hermina (Mina), prva predsjednica Udruženja hrvatske manjine u Češkoj Republici, 5, 146, 152, 157-160, 162, 163, 171, 334.
Orbes (Vorbes, Hrahovina), obitelj, 90, 91, 93, 214, 220, 245.
Otokar I. Přemysl, češki kralj, 20.
Otokar II. Přemysl, češki kralj, 20, 21.
Palacky František, češki političar, 15, 24.
Palaš, obitelj, 235.
Pantlik, obitelj, 49.
Papančić, obitelj, 47.
Pašić Petar, seoski knez 72.
Pavlata, obitelj, 107, 108, 235.
Pavlata Luovre, crkvenjak, 321.
Pavičić Stjepan, slavist, 12, 43.
Paviković, obitelj, 58.
Pavličević Dragutin, povjesničar, 8, 43, 49, 83, 121, 123, 129, 143, 147, 149, 155, 166, 169, 171, 202, 219, 322.
Pavličić, obitelj, 73.
Pavličić, plemić, 67.
Peigerle, župnik, 257.
Pernar, obitelj, 235.
Petković, obitelj, 251.

Petriković, obitelj, 68.
Petriković Stjepan, Hrvat iz Ilovorana, 47.
Petrinjak, obitelj, 40.
Pogić Martin, Hrvat iz Valtica, 67.
Poliak, židovska obitelj, 106.
Porušić, obitelj, 70.
Pospíšil František, etnolog, 118, 119, 173, 295, 296, 297-299.
Pražan Sanja, novinar, 161.
Přemyslovici, češka vladalačka obitelj (vidi Otokar I. i II).
Pribičević Svetozar, političar, 114.
Preković Ivan, Hrvat iz Valtica, 66.
Ptáček J., nadučitelj, 299.

R

Račić, obitelj, 47, 59.
Rada, obitelj, 235.
Radanić, obitelj, 73.
Radići, braća, Antun i Stjepan, 106.
Radić Stjepan, političar, 113, 114.
Radić Antun, profesor, etnolog, 273.
Radmilović, obitelj, 40.
Radović, obitelj, 47.
Raitmann, obitelj, 235.
Rastislav, moravski knez, 19.
Ratković, obitelj, 245, 255.
Regeni (Godinici, Godine), obitelj, 59, 61, 107, 108, 235, 245.
Regen (Godinić) Joza, prognanik u sjev. Moravskoj, 163, 176.
Režula, obitelj, 235.
Ribarek, obitelj, 235, 245, 255.
Ričica (Rišanek), obitelj, 245.
Romić, obitelj, 236.
Rosić, obitelj, 70.

Rudolf II, Habsburgovac, kralj i car, 20, 21, 23.
Runciman, lord, engleski diplomat, 133.
Ruprecht, obitelj, 235.
Rusić, obitelj, 72.
Ružička Othmar, akademski slikar, 108, 116, 124, 160, 291, 304, 321, 327, 334, 338, 345, 351.
Ružić, kapelnik, 72.
Ružovie Rikard, publicist, 161.
Ryčel, građanin Beča, 90.
Ryšánek, obitelj, 214.

Sabatka, obitelj, 245, 251.
Sabo, obitelj, 251.
Safarići, obitelj, 71, 251.
Salamon, obitelj, 61, 90, 235, 251.
Samo, slavenski knez, 17.
Satić (Scatycz), obitelj, 68.
Schallamon (Salamon) Matej, općinar iz Frielištofa, 127.
Schneideři, obitelj, 59, 61, 107, 259.
Schneider Josef, Hrvat iz Frielištofa, 5, 8, 45, 101, 169, 328, 333.
Schmidt, obitelj, 54.
Schrattenbach Vincenc Josef, knez, brnski biskup, 62, 237.
Schreiner Bela, povjesničar, 12.
Schruif Franjo, djelatnik HAK-a iz Beča, 5.
Schwed, obitelj, 245.
Schwoy František Josef, topograf, 40, 60, 83.
Sedliček, obitelj, 235.
Seedoch Johann, povjesničar, 8.
Sibolić, obitelj, 73.

Sic (Sic, Sitsch, Sičan), obitelj, 59, 61, 93, 108, 119, 156, 176, 200, 212, 214, 235, 240, 245, 251, 276.
Sic (Sičan) Bedřich (Fric, Miroslav), 5, 146, 161, 317.
Sic, načelnik u Dobrom Polju, 259.
Simović Dušan, general, 114.
Sirovatka Branko, ekonomist, 118, 295.
Sirovatka Hinko, publicist, 118, 127, 173, 295, 298, 299.
Sirovatka Oldřich, etnolog, 10, 11.
Sisović Pavao, župnik, 60, 251.
Sitek, obitelj, 214, 235, 255.
Sitni, obitelj, 61, 251.
Sitsch (Sic) Josef (Josip, Joza), načelnik u Frielištofu, 104, 106, 125, 127, 128, 219, 289, 316, 317.
Skokan, seljak iz Frielištofa, 158.
Skokanić Ive, voditelj procesije, 323.
Skokanić (Skokanit), obitelj, 61, 90, 91, 93, 107, 109, 156, 220, 235, 240, 245, 251.
Skokanić Franjo, Hrvat iz Nove Prerave, 211.
Slavić, obitelj, 61, 107, 109, 176, 200, 214, 235, 251, 255.
Složolić, obitelj, 68.
Slunski Eric(h), prognani moravski Hrvat, 159, 176, 178.
Slunski Petar, Hrvat iz Dobrog Polja, 129.
Slunsky Luovre, načelnik, 158, 321.
Slunjski (Slunski, Slunsky, Szlonski), obitelj, 40, 58-61, 93, 104, 108, 109, 119, 156, 171, 176, 200, 214, 235, 245.
Slunjski Antun, načelnik u Frielištofu, 123.
Slunjski Opluštil Hermina (Mina), prva predsjednica Udruženja hrvatske manjine u Češkoj Republici, 152, 157, 158, 161, 163, 171, 321, 327.

Slunjski (Slunsky) Ivan (Johan), načelnik, 97, 99, 100, 102, 105, 249, 252-254, 264, 265, 329.
Slunjski Josip, načelnik, 237, 238.
Slunjski Magdalena, prognanica u sjev. Moravskoj, 187.
Slunjski (Slunsky) Simon (Simun), pravnik, 99, 102-104, 249.
Slunjsky Malija, načelnik, 147, 296.
Smodlaka Josip, političar, 115.
Sobjeski Jan, poljski kralj, 57.
Sobolić, obitelj, 73.
Sogl, obitelj, 235.
Sorić, obitelj, 47.
Spanići, obitelj, 59.
Stadler, obitelj, 235, 245.
Staljin Josip Visarionović, političar, 146.
Stanek František, političar, 125, 127.
Stary, Čeh iz Frielištofa, 97.
Stasa J., fotograf, 318.
Stavarić, obitelj, 59, 61, 93, 108, 156, 200, 214, 235, 240, 245.
Steffi, učitelj, 252.
Stejskal, obitelj, 90.
Stelčić, obitelj, 73.
Stiava, obitelj, 245.
Štěpánek, obitelj, 214, 245.
Stogl, 235.
Stojančević Vidosava, etnolog, 11, 156.
Stoženić, obitelj, 69.
Strohal Rudolf, povjesničar, 11, 44.
Stuparići, obitelj, 60.
Suparić, obitelj, 61, 93, 107, 108, 176, 200, 211, 214, 216, 235, 245.
Suppan Arnold, povjesničar, 8.
Supparith (Suparić) Ivo, zapisivač jački (pjesama), 208, 209, 240.
Sušič, obitelj, 59, 61, 251.
Sušil František, nábožni pisac, 218.

Svatopluk, moravski knez, 19.
Svoboda Ludvig, političar, 26.
Szlunsky, obitelj, 251.

T

Takač Ferdo, svećenik, redovnik, 163, 166, 323.
Tausić (Tavšić), obitelj, 235, 251, 275.
Tarčić, obitelj, 69.
Teufenbach, plemićka obitelj, 79, 80, 91, 185, 206.
Teufenbach (Teuffenbach), Krištof (Kristo, Kršio, Christophor), plemić, časnik, 33-36, 41, 60, 98, 102, 186, 191, 199, 206, 274, 275, 339, 346, 352.
Tičar (Tičer), obitelj, 61, 235, 251.
Tičar, krčmar, 224, 228.
Tiso Josef, slovački političar, 133, 139, 142.
Tišljarić, obitelj, 73.
Tišljarić Petar, svećenik, 69.
Titscher Rudolf, Nijemac iz Frielištofa, 134, 307, 308.
Titscher Stefan, njemački načelnik Frielištofa, 134.
Tobler Felix, povjesničar, 12, 31, 32.
Tomšić (Tomsić), obitelj, 61, 97, 108, 235, 236.
Tomšić Joza, Hrvat iz Frielištofa, 319, 320.
Trenk Franjo, plemić, časnik, 78.
Trumbić Ante, političar, 113, 115.
Tumpić L, plemić, 33.
Turčić, obitelj, 47, 48.
Turek Adolf, povjesničar, 10, 30, 31, 34-36, 38, 41, 43-45, 47, 48, 58-60, 65, 66, 83, 91, 118, 128, 130, 161, 339, 346, 352.
Tuma, obitelj, 245.
Tvarůžek Stanislav, svećenik, 166.
Tyran Peter, novinar, 5, 124, 139, 160, 162, 168, 171, 174, 306, 307, 326, 328.

Šabsić, obitelj, 47.
Šalamon (Schallamon), obitelj, 61, 97, 107-109, 119, 156, 176, 245.
Šalamon Josip, Hrvat iz Frielištofa, 123, 125, 329, 330.
Šalamon Malija (Mala), načelnik, 123, 127, 162.
Šalamúnova Mila, liječnica, predsjednica Udruženja hrvatske manjine u Češkoj Republici, 8, 163, 166, 171, 330.
Šantić, obitelj, 251.
Šembera, obitelj, 220.
Šembera Alois Vojtjeh, etnolog, 9, 10, 33, 40, 41, 63, 65, 84, 90, 91, 93, 94, 100, 205, 210, 211, 214, 218, 271, 278.
Senoa August, književnik, 5.
Šalamon (Schallamon) Josef (Josip), načelnik, 106.
Šidak Jaroslav, povjesničar, 16.
Šišić Ferdo, povjesničar, 38.
Školi Ladislav, etnolog, 143, 144, 148.
Škrašek Josef, predsjednik kotarskog odbora, 145.
Šlag Gerald, povjesničar, 115.
Šnajder (Schneider, Šneider), obitelj, 235.
Stefanie, obitelj, 93.
Šved, obitelj, 214.
Šverdt, obitelj, 235.

U

Ujević Mate, leksikograf, 11, 29, 30, 32, 117.
Ulehla, obitelj, 235.
Urbančići, obitelj, 60.
Urbanie Nikola, svećenik, 69.
Urbanović, obitelj, 47.

V

Vaclav, češki knez i kralj, 269.
Vaclavik Antonin, povjesničar, 41.
Vago, stariji, doseljeni Slovak iz Bugarske, 145.
Vago, mladi, donačelnik u Frielištofu, 169.
Vakmenić, obitelj, 68.
Valeković Mihal, Hrvat iz Hovorana, 47.
Valenta, obitelj, 235.
Válka František, lokalni političar, 128.
Valentić Mirko, povjesničar, 8, 12, 31, 37, 43, 115.
Valter, obitelj, 235.
Valvasor Veikhard, polihistor, 43.
Varokić, obitelj, 58.
Vasnić, obitelj, 235.
Vašak, obitelj, 108.
Vašak Franc, Hrvat iz Frielištofa 6, 123, 124, 159, 161, 314.
Vašak Manda, supruga M. Vašaka, 312, 314.
Vašak Milo (Emil), prognanik iz Frielištofa, književnik, 5, 6, 110, 123, 126, 131, 134, 135, 146, 158, 159, 161, 169, 176, 178, 303, 304, 306, 309, 314, 329, 333.
Vatmelić (Vatmilić), obitelj, 68, 69.

Vččerkova Lva, etnolog, 11.
Venhuda Franjo, svećenik, 101, 271, 276.
Venković, obitelj, 47.
Vetić, obitelj, 68.
Vidašić Mihal, Hrvat iz Ilovorana, 47.
Vilčić Malija, seoski sudac, 70.
Villman, obitelj, 235.
Višnić, obitelj, 58.
Vítkovic Mikula, Hrvat iz Ilovorana, 47.
Vitezović Ritter Pavao, polihistor, 77.
Vladislav, moravski markgróf, 20.
Vojcechovsky Sergej, političar, 125.
Vojnomir, hrvatski knez, 18.
Vojnić Vjenceslav, Hrvat iz Valtica, 66.
Vojnošići, obitelj, 59.
Vojvoda (Vojvodić), obitelj, 61, 251.
Vončić, obitelj, 47.
Volny Grgur, topograf, 215.
Vorbes (Orbes), obitelj, 214.
Vosnić (Bosnić), obitelj, 60.
Vrana (Kröhe), obitelj, 191.
Vranašić, obitelj, 200, 214, 235.
Vranesić, obitelj, 236, 240, 255.
Vranešić, obitelj, 59, 61, 109, 176, 245.
Vranišić, obitelj, 93.
Vranetić, obitelj, 61, 251.
Vraz Stanko, književnik, 9, 33, 90, 91.
Vranješ Šoljan Božena, povjesničarka, 8, 113.
Vrbančić Bogdan, mjernik, 222.
Vrhovac Maksimilijan, biskup, 180.
Vrtičić, obitelj, 58.
Vuk (Wolf) obitelj, 93, 191, 251.
Vukotinović Farkaš Ljudevit, političar i publicist, 245.
Vuković (Wukowitz), obitelj, 48, 59, 60, 61, 235.

W

Wagner (Kolar), obitelj, 54.
Wakmetycz (Vakmetić), obitelj, 68.
Wilson W. Thomas, političar, 11], 298.
Wolfovi (Vukovi), obitelj, 61, 191.
Wolny (Volny) Grgur, topograf, 84, 215.
Wyclif Johan, crkveni reformator, 21.

Zapolja Ivan, velikaš i kralj, 37.
Zaviatić (Zavijatić), obitelj, 47, 59.
Zavitić Mihal, Hrvat iz Hovorana, 47.
Zawigatycz Emrich (Zavigatić Mirko),
Hrvat iz Hovorana, 47.
Zeglerić Lovro, Hrvat iz Valtica, 66.
Zeman I. A., etnolog, 83.

Zibrť Čeněk, etnolog, 263, 268.
Zijabići, obitelj, 48.
Zilković Stjepan, Hrvat iz Hovorana, 47.
Žłobić Jure, Hrvat iz Hovorana, 47.
Zloselić (Zlosolić), obitelj, 69.
Zrinski, velikaška obitelj, 32, 40.
Zrinski Petar i Nikola, 74.
Zurići, obitelj, 59.
Zvonimir, hrvatski kralj, 300.
Zymányi Vera, povjesničar, 31, 49.

Žigmund (Sigismund), Luksemburgovac,
kralj i car, 21.
Žiška Jan z Trocnova, češki vojskovođa,
21, 139, 308, 333.

Bilješka o piscu

Dragutin Pavličević rodio se 15. siječnja 1932. u Luci Krmpotskoj kraj Novog Vinodolskog. Od 1935. živi u JMetcnici gdje je završio pučku školu i gimnaziju u susjednoj Požezi. Studirao je povijest i hrvatski jezik na Višoj pedagoškoj školi, zatim povijest na Filozofskom fakultetu. Magistrirao je 1970. i doktorirao 1976. povijesne znanosti u Zagrebu. Radio je kao nastavnik osnovne škole (Plctcrnica), profesor gimnazije i pedagoške akademije (Petrinja), bio urednik za povijest u »Školskoj knjizi« u Zagrebu (1970-71). Od 1976. znanstveni je djelatnik u Institutu za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu gdje se i sada nalazi u svojstvu znanstvenog savjetnika (Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta). Predavač je i na Hrvatskim studijama u Zagrebu.

Napisao je ili uredio više povijesnih udžbenika, objavio pedesetak znanstvenih radova i brojne znanstveno-popularne tekstove. Suraduje u tisku (povijesni feljtoni), na radiju i televiziji, te u domaćim i inozemnim stručnim i znanstvenim publikacijama. Bavi se pretežito hrvatskom poviješću 19. st., gospodarskom i lokalnom poviješću Hrvatske. Objavio je knjige: *Na vratima Požeške kotline*, 1961; *Narodni pokret 1883. u Hn'atskoj* (dissertacija), 1980; *Hn'atske kućne zadruge I*, 1989; *Povijest Hrvatske* (sinteza), 1994., a bio je urednik i suradnik knjiga: *Vojna krajina*, 1984; *Dnevnik Maksimilijana Vrhovca*, 1987; *Politička povijest! Hn'atske*, I, J. Horvata; *Pod Okićeni* 1993. i drugih. U posljednjih nekoliko godina objavio je zapažene rasprave o hrvatskim granicama u prošlosti, o velikosrpskim težnjama prema Hrvatskoj, itd.

Od 1961. član je radnik Matice Hrvatske (u Požezi, Sisku, Zagrebu) gdje je 1991-92. bio pročelnik Odjela za povijest, od 1965. djelatnik je u Povijesnom društvu Hrvatske (danas Dništvo za hrvatsku povjesnicu), bio je predsjednik Kajkavskog spravišća, predsjednik programskog savjeta Ministarstva prosvjete (1991-92), član Državne komisije za granice, itd. Za knjigu *Hr'aiske kućne zadruge* dobio je 1991. znanstvenu nagradu Republike Hn'atske »Bartol Kašić«.

Živi u Zagrebu, oženjen je Alicom rod. Vrtiprah, nastavnicom, ima kćer dr. Dunju, profesoricu hrvatskog jezika i književnosti.

Sadržaj

Predgovor.....	5
Historiografski uvod.....	9
L MORAVSKA	
Položaj - zemlja - prošlost.....	15
II. MORAVSKI HRVATI - POVIJESNI PREGLED	
1. Seoba Hrvata na sjever u 16. stoljeću.....	29
2. Hrvati u Moravskoj, na Moravskom polju i u današnjoj Slovačkoj.....	49
3. Moravsko-hrvatska sela tijekom 18. i 19. stoljeća.....	77
4. Između ponjemčivanja i čehizacije - pojava hrvatske narodne svijesti 1848-1918.....	86
5. U prvoj Čehoslovačkoj Republici 1918-1938.....	110
6. S Njemačkim Reichom u II. svjetskom ratu 1938-1945.....	131
7. Nasilno raseljenje u drugoj Čehoslovačkoj 1945-1950.....	139
8. Dijaspورا u dijaspori - demokratske promjene 1950-1993.....	153
III. PRILOZI	
O MORAVSKIM HRVATIMA OD 1842. DO 1992. GODINE.....	179
MORAVSKI HĀRVATI (1842.).....	180
O MORAVSKIM HRVATIMA (1862.).....	185
Ivan Kukuljević	
HRVATSKA NASELBINA U MORAVSKOJ (1873.).....	190
Vjekoslav Klaić	
O MORAVSKIM HRVATIMA (1880.).....	199
Jan Herben	
TRI HRVATSKA SELA U MORAVSKOJ (1882.).....	203
Gjuro Kuten	
TRI DANA MEDJU MORAVSKIMI HRVATI (1884.).....	222
Ivan Milčetić	
O MORAVSKIM HRVATIMA (1895/98.).....	248

Janko Barlé	
MORAVSKI HRVATI (1898.).....	274
ISTRANIO MORAVSKIM HRVATIMA (1907.).....	281
300 GODINA DALEKO OD DOMOVINE (1923.).....	286
Joza Sičan	
»MI HRVATI SME DOBRI A VESELI LJUDI« (1934.).....	289
Hinko Sirovatka	
BUDUĆNOST MORAVSKIH HRVATA (1936.).....	295
Ivan Dobrović	
MARAČKI HRVATI (1952.).....	300
Milo Vašak	
PISMA, SJEĆANJA, PJESME, JEZIK (1947-1987.).....	303
Bedřich Sic	
SJEĆANJE NA RODNI KRAJ (1991.).....	317
Peter Tyran	
»VRTANJ PRIK GLAVE« (1991.).....	326
Franc Hubeny	
JOZA ŠALAMŪN - ISTAKNUTI MORAVSKI HRVAT (1992.).....	329
Stjepan Krpan	
RJEŠENJE »HRVATSKOG PITANJA« RASELJAVANJEM (1992.) . . .	331
Zaključak.....	336
Zusammenfassung.....	342
Stručnu obsah.....	349
Popis slika, fotografija, ilustracija.....	356
Popis zemljovidnih crteža i skica.....	358
Kazalo osobnih imena (i prezimena).....	359
Bilješka o piscu.....	373

Nakladnici
HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA
Zagreb, Avenija Vukovar 68

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOG FAKULTETA U
ZAGREBU
Zagreb, Krčka 1

Za izvrsnog nakladnika
ANTESELAK

Korektor
ANITA ŠIKIĆ

Tisak ove knjige pripomogli su:
MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE

LANDESARCHIV UND LANDES BIBLIOTHEK EISENSTADT
(Zemaljski arhiv i zemaljska knjižnica Željezno)

PRIVREDNA BANKA ZAGREB

Slog
HSN

Tisak
PRINT Kocijančić